
HIERONYMUS

In dit deel

G. J. Mulder Het streven der stof naar Harmonie.

J. Nieuwenhuis, over het onmeten

——— het verband der wis-kunde met eene beschaafde opvoeding.

——— Geschiedenis der bijbelvertaling

A. v. der Hoeven over de vrije beoefening van kunsten of wetenschappen.

——— de geestdrift van den kunstenaar.

——— op M. Adr. de Ruiter.

Boogaard's 25jarige herinnering.

Schröder de zedek. Proef. van Cicero getoetst aan de Zedewet.

Beckhout over de dweeperij. —

M. Verbrugge over de Verlichting.

J. Boeke het vereeren van Menschen

——— over het Gewoonte wezen —

——— Schrijftaal

Kesselius de innerlijke waarde der vrouw.

Matthes Feestrede

Veder Feestelijke Toespraak

Bouman Godsd. Inwyd. rede

Boeker het Bijb. een Volmaakt

HET

STREVEN DER STOF

NAAR

HARMONIE;

EENE VOORLEZING,

DOOR

G. J. MULDER.

ROTTERDAM,
H. A. KRAMERS.
1844.

GEDRUKT BIJ D. J. MENSING, TE ROTTERDAM.

De Voorlezing, welke hier volgt, is in den winter van 1843—1844 *in het Natuurkundig gezelschap te* Utrecht *uitgesproken. Hoezeer niet bestemd, om ter perse te gaan, heb ik aan degenen, die verlangden dezelve te lezen, gehoor gegeven. Nieuwe uitvindingen bevat zij niet en de wetenschap wint er dus niets bij. Zij is alleen eene, zoo ik hoop, consequente ontwikkeling van een beginsel, hetwelk de geestelijke en de stoffelijke wereld beide steeds duidelijker vertoonen, naarmate men ze beide meer doordringt.*

G. T.

Streven naar harmonie, is, zonder tegenspraak, zoo wel eene eigenschap van de stof, als van den menschelijken geest. Niet dat langzaam uitbreiden van eene kiem tot een oneindig geheel kenmerkt haar; niet dat telkens en telkens toenemen in wezenlijke waarde; niet dat scheppen van nieuwe gewrochten, als zoo vele zamenstellende deelen van het geheel, dat ze heeft voortgebragt. Neen M. H. voor dat alles is de stof onvatbaar. Van eene lagere en niet van eene hoogere orde, mist zij hetgeen aan wezens uit het oneindige ontstaan alleen kan toekomen. Te vergeefs zoeken wij dus in dezelve hetgeen aan menschelijke geesten toebehoort en alleen toebehooren kan; maar dit hebben menschelijke geesten en stof gemeen, dat zij beide streven naar harmonie.

Maar hoe, hoor ik vragen, kan de van uitwendige oorzaken geheel afhankelijke stof ooit heeten te streven? Is zij niet lijdelijk en is in dien passieven aard der stof en den actieven aard der menschelijke geesten, niet juist het onderscheid gelegen, tusschen stoffelijke voorwerpen en onstoffelijke wezens?

Ten onregte, meen ik M. H. dat alzoo stof tegen over den menschelijken geest gesteld wordt. Beide zijn werkzaam, ook dan wanneer zij het niet *schijnen* te zijn. Er is een slapen en een waken der krachten, zoo wel van de stof, als van den menschelijken geest; er is eene verandering van den toestand van thans, in dien van hierna in beiden, en zoo als zij beide eenmaal geworden zijn, uit ééne gemeenschappelijke bron, uit de hand der Almagt zijn ontsproten, zoo hebben zij beide bij die wording krachten en vermogens ontvangen, wier kenmerk zonder tegenspraak, in stof zoo wel als in geest, streven naar harmonie is, naar harmonie der krachten en vermogens, die in stof en in geest bestaan.

Ik wenschte hierbij Uwe aandacht in dit uur te bepalen. Meent niet dat ik U langs metaphysische kronkelpaden voeren, of U door diep wijsgeerige redenen, van die vatbaarheid der stof om naar harmonie te streven, overtuigen zal. Noch het een, noch het ander zou *mij* ligt vallen. Hetgeen ik U wensch voor te dragen is in het zigtbare boek der Natuur afgedrukt, en het is dus, door dit boek op te slaan, dat ik trachten wil voor oogen te stellen, dat even als de menschelijke geesten oorspronkelijk eenvoudig en onontwikkeld uit de hand van de Almagt gekomen zijn en een streven naar eenen anderen

toestand met zich droegen, waardoor zij ontwikkeld konden worden naar hunnen aard en aanleg, even zoo de stof zulk een streven ontvangen heeft en voortgaat, thans nog voortgaat, aan die neiging te voldoen, om ook naar haren aard en haren aanleg te worden, wat zij worden kan.

Mogt het mij gelukken, om U zulk een streven van de stof zoo duidelijk voor oogen te stellen, als ons dat streven van den geest bekend is, dan zou ik meenen bij sommige mijner hoorderen welligt den blik op de stoffelijke wereld geworpen, meer of min verruimd te hebben, en zoo zou de stof in dit uur welligt mede voldoen aan hare bestemming, aan ontwikkeling der geesten: een doel, waartoe zij, naar mijn oordeel, alleen bestaat.

Ten einde het voorgestelde te bereiken, wenschte ik een oog te rigten op de schepping van ons planetenstelsel; de toestanden na te gaan, waarin de stof, die hetzelve thans zamenstelt, vóór dien tijd, dat dit bestond, *moet* geweest zijn; de verschijnselen toe te lichten, die bij de condensatie der stof tot hemelbollen, *moeten* hebben plaats gehad; de verschijnselen, die na de schepping der hemelbollen door dezelfde krachten, in de stof weggelegd, voortgebragt zijn, tot op het uur, waarin ik tot U spreek: met andere woorden, ik wil U de schepping van ons planetenstelsel, zoo als het was en is, scheikundig toelichten.

Hoort mij met toegenegenheid.

Twee zaken moet ik, als voor ons onbetwistbaar, op den voorgrond stellen: de stof is eenmaal geworden, en is met krachten bedeeld geworden, met krachten, die naar bepaalde wetten werken. Ik zou

een overbodig werk meenen te doen, indien ik daarvan het bewijs ging leveren. De stof is onmogelijk oneindig; wat niet oneindig zijn kan, is eenmaal geworden en heeft bij die wording ontvangen, wat het aan zich zelve niet geven kon. Dit staat zonder tegenspraak vast. De vraag is echter ter beantwoording, of wij uit den toestand, waarin de stof der aarde, de eenige bijna, welke onder ons bereik is, thans bestaat, besluiten mogen tot hetgeen vóór haar bestaan geweest is; en of wij, uit hetgeen wij op onzen bol waarnemen, eenig algemeen besluit trekken mogen, tot het stelsel van hemelligchamen, van welke de aarde er een uitmaakt?

Deze vragen kunnen door de tegenwoordige wetenschap in zekere mate beantwoord worden.

Dat de geheele aarde eenmaal gloeijend, ja voor een gedeelte zelfs vloeibaar door gloeijing is geweest, leeren ons de waarnemingen buiten twijfel.

Die gloeijing, uit welke oorzaken kan die ontstaan zijn? Twee oorzaken zijn hiervan slechts denkbaar: of dat de geheele aarde aan eene hitte van buiten is blootgesteld geweest en even zoo in een onmetelijk vuur is verhit geworden, als wij voorwerpen in onze vuren verhitten, of dat zij die hitte, welke zij eenmaal bezeten heeft, door de krachten heeft verkregen, welke in de stoffen, waaruit de aarde bestaat, thans verborgen zijn. Eene verhitting van buiten, een gloeijen van eene koude aarde in een vuur, is ongerijmd. Die hitte kan alleen uit de stof der aarde zelve voortgesproten zijn en is dit bewezen, zooals het door honderde scheikundige proeven, genomen met de zelfstandigheden, waaruit die aarde bestaat, te bewijzen is, dan is

de sleutel gegeven tot de oplossing van het vraagstuk, hetwelk wij ons hebben voorgesteld.

Dat de geheele aarde gloeijend is geweest, leert ons hare oppervlakte, die thans is afgekoeld, maar uit louter gegloeide stoffen bestaat, uit stoffen, die vroeger week geweest zijn, zoodat daaruit kristallen konden gevormd worden, uit weeke stoffen, die, aan de wetten der middelpuntvliedende kracht gehoorzamende, den bol onder de polen hebben afgeplat. Eindelijk, dat de geheele aarde gloeijend is geweest, leert ons hetgeen onder de oppervlakte is gelegen, dat thans nog gloeit onder onze voeten.

De geheele massa stof derhalve, waaruit de aarde bestaat, is eenmaal gloeijend geweest en is langzamerhand afgekoeld, gaat nog voort met zich af te koelen.

Slechts ééne enkele oorzaak is er van die gloeijing bestaanbaar, eene oorzaak, die wij thans nog kunnen stellen onder het bereik van onze waarneming; zij is de warmte, die ontwikkeld wordt, wanneer stoffen van verschillenden scheikundigen aard bij elkander komen; zij is, hetgeen wij noemen scheikundige warmte. Bij het toetreden van ongelijksoortige stoffen, hetzij enkelvoudige, hetzij zamengestelde, tot elkander, komt er warmte vrij, door krachten in de stoffen voorhanden; vrij, door scheikundige verbinding, die zij aangaan. En zien wij nu in de schepping eenen hemelbol, uit eene menigte scheikundig verschillende zelfstandigheden zamengesteld, alle verschijnselen opleveren van eenmaal sterk gloeijend geweest te zijn, dan besluiten wij teregt, dat die warmte ontstaan is, bij en door de toetreding van die ongelijksoortige stoffen, welke den bol zamen-

stellen, tot elkander, bij en door hare scheikundige vereeniging.

Is het dan bewezen, dat de eenmaal gloeijende aarde, gloeide door vereeniging van ongelijksoortige zelfstandigheden tot één geheel; daardoor, dat de grondstoffen, die nog nimmer met elkander in aanraking geweest waren, in aanraking kwamen en daarbij hitte ontwikkelden; dan leeren wij daaruit, dat de voorwerpen, waaruit de bol thans bestaat, vóór dien tijd onverbonden, als grondstoffen, of in elk geval weinig onderling vereenigd, dat zij fijn verdeeld waren, onderling geene aanraking hadden, in dampvormigen toestand bestonden, en dat, op den oogenblik, dat zij dien dampvormigen toestand verlaten hebben, dat die deelen scheikundig onderling vereenigd zijn geworden en tot eenen bol verbonden zijn, die hitte hebben moeten voortbrengen, waarvan de aarde nog de sporen draagt — neen waarvan zij nog de sterkste bewijzen oplevert.

Ik moet U, voor ik verder ga, doen zien, dat in de elementen, die op onze aarde voorkomen, werkelijk zulke krachten bestaan, om, bij eenvoudige aanraking, de sterkste hitte voort te brengen, te gloeijen, en heb ik U daarvan de overtuiging gegeven, zoo mag ik van de geheel op waarneming berustende verklaring, zoo even gegeven, opklimmen tot de verschijnselen, die de schepping der aarde hebben vergezeld.

Wij hebben eene geheel onjuiste voorstelling van de scheikundige krachten, die in de ligchamen huisvesten, als wij ons bepalen bij hetgeen wij thans, nu sedert duizende jaren die krachten naar bevrediging gestreefd hebben, gewoon zijn waar te nemen

aan de voorwerpen, die ons omringen. De steenen onzer gebouwen, de grond, dien wij bewonen, de steenen, waarmede onze steden zijn geplaveid, alles is in rust en vertoont zich als krachteloos, als met geene vermogens bedeeld. Scheiden wij echter de bestanddeelen dier voorwerpen, zoo vertoonen zich bijna alle als werkdadig, als krachtig, als in staat, om, hetzij in de gewone temperatuur, hetzij door aanraking met andere in werkzaamheid en daardoor een weinig verwarmd, hevige verschijnselen voort te brengen. Willen wij ons dus eene goede voorstelling vormen van hetgeen er aan vermogens in de ligchamen huisvest, zoo onderzoeken wij de elementen.

Zeer vele metalen b. v. kunnen niet met chlorium in aanraking komen, of zij gloeijen. Men strooije slechts fijn verdeeld antimonium in chloriumgas, en er ontwikkelen zich onmiddellijk verschijnselen van vuur. Phosphorus op bromium gebragt, levert hevige werking op; beide vereenigen zich onder verschijnselen van warmte en licht.

Maar die elementen zelve, wanneer die vrijgesteld aan elkanders invloed blootgesteld zijn, vertoonen zich dikwerf niet zoo als zij eigenlijk zijn. Ook zij zijn verlamd in werkzaamheid. Al wat in massa, digt opeengepakt, bestaat, is scheikundig werkeloos. Tot goede scheikundige werkzaamheid behoort elk deeltje vrijgesteld te zijn, en zijn wij in staat, om tot zulk eenen toestand de voorwerpen terug te brengen, zoo zien wij schijnbaar krachtelooze zelfstandigheden optreden, als met de sterkste vermogens bedeeld.

Wie kent aan het ijzer in massa sterke vermogens toe? En toch zien wij ditzelfde metaal, in fijn

verdeelden toestand, zoo als het verkregen wordt, wanneer ijzer-oxyde door waterstofgas wordt ontleed, als het platina optreden en eene eigenschap bezitten, om, zoodra het met de zuurstof der lucht in aanraking komt, te gloeijen. Uranium, nickel, cobalt bezitten dit vermogen insgelijks, ja het is ontwijfelbaar, dat *alle* grondstoffen, konden wij ze terugbrengen tot den toestand, waarin zij waren, vóór dat zij verdigt of verbonden werden, ons soortgelijke vermogens zouden vertoonen. Phosphorus in sulphidum carbonii opgelost, op papier uitgestort, geraakt, zoodra de vloeistof verdampt is, met het papier in brand. Lood uit wijnsteenzuur lood-oxyde door verhitting bereid (1), en alzoo in fijn verdeelden toestand, kan met de dampkringslucht niet in aanraking komen, zonder te verbranden. Aluin of zwavelzure potassa met kool verhit, en alzoo zwavelpotassium, bezit dit vermogen in eene hooge mate.

Bij de eenvoudige gelegenheid, die aan de fijn verdeelde, vrijgestelde elementen, waaruit de aarde bestaat, gegeven wordt, om zich met andere te vereenigen, doen zij dit derhalve met geweldige verschijnselen.

De reeds meer of min onderling tot een geheel verbonden grondstoffen, hebben dit vermogen, om sterke uitwerkselen voort te brengen, niet verloren. Integendeel wanneer wij ze, zoo zamengesteld als zij reeds zijn, wederom met andere in aanraking brengen, zoo vertoonen zij op nieuw soortgelijke uitwerkselen. Zeezoutzuur op kalk of barijt gebragt,

---

(1) $2\ (C^4\ H^4\ O^5 + PbO) = 2\ (PbO + 4\ C\ O + 2\ H^2O)$. Er blijft intusschen een weinig kool met het lood verbonden terug.

doet dit gloeijen. Zwavelzuur op potassa geeft hevige werking enz.

Zeer vele grondstoffen in massa, andere in fijn verdeelden toestand, kunnen alzoo, evenmin als hare eenvoudige zamenstellingen, bij elkander komen, of zij ontwikkelen hitte, brengen gloeijing voort. Het zijn deze ligchamen, en geene andere, waaruit de aarde bestaat, en zoo als aan de eene zijde de gloeijing der vroegere aarde van hunne verbinding alleen is af te leiden, zoo leert die gloeijing ons omgekeerd, dat die grondstoffen, waaruit de geheele massa der aarde bestaat, eenmaal niet bij elkander waren, maar op het oogenblik harer vereeniging die verschijnselen van vuur hebben voortgebragt, waarvan de aarde zoo vele bewijzen aan ons heeft overgelaten.

Tot zooverre, M. H. is mijne voordragt, zoo ik vertrouw, geheel en al op waarneming berustende geweest. Ik roep thans Uw voorstellingsvermogen te hulp, om op te klimmen tot hetgeen onmogelijk op waarneming berusten kan. Dat ik hieraan niet meer gewigt hecht, dan eene poging verdient, om ons niet waarneembare zaken voor den geest te brengen, behoeft geene bijzondere vermelding. Die voorstelling, zal zij goed zijn, moet met niets bekends in strijd wezen en toelichten hetgeen onder het bereik der waarneming valt.

Denken wij ons, ons planetenstelsel niet aanwezig, maar in de plaats daarvan eene verbazende massa grondstoffen, die nog nimmer met elkander in aanraking geweest zijn, in fijn verdeelden toestand, de ruimte innemende, die zich tot verre buiten de baan van Uranus, de planeet het verste

van de zon verwijderd, uitstrekt; eene lens- of schijfvormige nevel- of dampachtige massa, zwevende door de ruimte, de grondstoffen bevattende van de zon, van de planeten en de wachters, maar niets gecondenseerd, elk deeltje in den toestand, waarin het geworden is, dat is zonder twijfel eenvoudig, onverbonden, fijn verdeeld, noch physisch, noch chemisch met anderen vereenigd, maar met die krachten bedeeld, welke zij nog bezitten op dezen oogenblik. Denken wij ons, met andere woorden, eene nevelvlek aan den hemel, zulk eene, als thans nog hier en daar in de ruimte onderscheiden worden (1); eene nevelvlek, in absolute koude verkeerende, en uit deeltjes bestaande, te klein om elkander aan te trekken op dien afstand, tot welken zij van elkander geplaatst zijn; eene nevelvlek, alle stof in zich bevattende, die thans zon, planeten en wachters bezitten. Millioenen jaren kan die nevelvlek hebben rondgezweefd, verblijvende in den toestand, waarin zij oorspronkelijk verkeerde, maar verplaatst wordende in de ruimte, zooals al wat stoffelijk is verplaatst wordt, en draaijende om hare as, om ook hare onderlinge deelen evenwigtig te houden. In die massa dampvormige stoffen huisvesteden niet slechts krachten, die tot condensatie konden leiden, tot verdigting, tot opeenpakking, tot vorming van massa's; maar ook krachten tot ontwikkeling van gloeijing, tot voortbrenging van duizende scheikundige verbindingen. Er is nog slechts eene oorzaak noodig, die deze krachten op-

---

(1) Sir JOHN HERSCHEL, telde er in het zuidelijk deel van *Engeland* zigtbaar, meer dan 2500. Phil. Trans. 1833.

wekt en in werkzaamheid stelt, juist zoo als het ijzer de toenadering van eenen magneet, of den invloed van electriciteit behoeft, om magnetisch te worden: dat is, niet om eene *nieuwe kracht te ontvangen*, maar om te doen *opwekken*, wat in het ijzer verborgen ligt. Die oorzaak alzoo, die in de fijn verdeelde nevel-massa werkzaamheid zal opwekken, moet van soortgelijken aard zijn, als de krachten, die zij opwekken zal; naar den algemeenen regel in de Natuur, dat soortgelijke soortgelijke voortbrengen. Er moeten sluimerende scheikundige krachten in de dampstoffen opgewekt worden; die opwekkende oorzaak moet dus eene scheikundige zijn, zulk eene, die van stofverwisseling uitgaat.

Die oorzaak is vermoedelijk de toenadering van een hemelligchaam geweest, een vurige bol, hoedanige er eene ontelbare menigte in het heelal wordt waargenomen; eene massa, die den nevel of voorbij snelde of denzelven, al ware het ook van verre, zoodanig onder haren invloed bragt, dat deszelfs deelen, die tot nu toe in absolute koude verkeerden, eenigermate verwarmd werden, verwarmd tot eene temperatuur, die voldoende was, om eenige verplaatsing der deeltjes voort te brengen, om de meest werkzame, nabij elkander gelegene, deelen tot onderlinge verbinding voor te beschikken.

Van dezen oogenblik af aan is de rust, waarin de uitgestrekte nevel-massa verkeerde, gestoord, gestoord voor eenige eeuwen, neen voor honderd duizende eeuwen, voor altijd misschien, zoo lang de stof bestaat. Er ontstaat inwendige beweging in den nevel. Soortgelijke krachten als van de eerst vereenigde werkzaamste deelen uitgingen en die sluimeren in

alle andere, wekken soortgelijke in de geheele massa op. De beweging der deelen verandert de afstanden derzelve; die elkander naderen trekken elkander aan. Hetgeen om het midden van het geheel gelegen is condenseert zich het eerst tot kleine massa's, die ten gevolge der scheikundige krachten van de grondstoffen aanvangen tè gloeijen; deze kleine massa's verdigten zich tot een geheel, dat op zich zelve in staat is werkzaamheid in de overige neveldeelen op te wekken. Alles wat rondom en van verre is, snelt tot grootere of kleinere massa's te zamen, steeds met geweldige verschijnselen van scheikundige werkzaamheid. De draaijende beweging van den nevel plant zich op alle gecondenseerde massa's over, en de kern van het geheel, uit de deelen van den nevel gevormd, welke in het midden van denzelven gelegen waren, wordt de spil, waarom het overige wordt rondgeslingerd.

De voorstelling, die ik U daar gegeven heb van de schepping van ons planetenstelsel, is, gewijzigd, door wijsgeeren en sterrekundigen voorgedragen. In de atomistische stelsels der Grieken vindt men er de eerste sporen van en KANT heeft haar in lateren tijd op wijsgeerige gronden betoogd. HERSCHEL heeft haar uit de voortgaande ontwikkeling van sterren uit thans nog bestaande nevelvlekken afgeleid, en LA PLACE heeft er door zijne auctoriteit een groot gezag aan bijgezet. Wij hebben getracht dezelve deels ook op scheikundige gronden voor te dragen.

Ik moet echter, om duidelijk te zijn, nog een woord tot die scheikundige voorstelling toevoegen. In de theorie van LA PLACE wordt geene verdedigbare oorzaak van condensatie ingevoerd en die con-

densatie langzaam voorgesteld. LA PLACE denkt zich dien nevel gloeijend, als eene zonsatmospheer, waarvan door middelpuntvliedende kracht eerst ringen gevormd en deze ringen in stukken of druipend vloeibare gloeijende massa's tot bollen gecondenseerd geworden zijn.

Niemand achte het vermetel, dat een oningewijde in de schoonste der wetenschappen, de sterrekunde, eene andere meening dan LA PLACE aankleven zou. Ik geef de mijne met al die terughouding, welke de onbegrensde afstand, waardoor de spreker van LA PLACE gescheiden is, medebrengt.

Het spreekt van zelf, dat er hier geene sprake zijn kan van physisch bewijs, maar van waarschijnlijke gronden. En deze brengen naar het mij toeschijnt mede, dat de nevel niet oorspronkelijk gloeijend is geweest. Het blijft immers dan de vraag: van waar die gloeijing? Ten andere, dat uit ringen, door condensatie van die gloeijende fijne deelen gevormd, nimmer stukken hebben kunnen ontstaan, die zich tot één geheel konden vereenigen. Waren er eenmaal ringen gevormd, zoo konden die ringen, door zamentrekking, in stukken vervallen; maar van die stukken, tot eenen ring behoorende, zoude dan een groot aantal kleine planeetjes hebben moeten gevormd worden van dezelfde omloopstijden. Daarom alleen schijnt mij dit gedeelte der theorie van LA PLACE onaannemelijk.

Waarschijnlijke gronden brengen verder mede, dat de deelen des nevels, in het midden gelegen, van eenen anderen aard moeten geweest zijn, dan de overige. De zon toch, de levensader van ons planetenstelsel, uit die middelste deelen gecondenseerd,

verhoudt zich als eene geheel eigendommelijke massa ten opzigte der andere ligchamen van ons planetenstelsel.

Aangaande de stoffen, waaruit de andere ligchamen van ons planetenstelsel bestaan, althans de planeten en hare satelliten, mag men met waarschijnlijkheid vaststellen, dat zij dezelfde kunnen zijn voor alle, en niet in aard, maar in menging verschillen (1).

Is die stelling, dat alle planeten en wachters uit dezelfde stof kunnen bestaan, niet hoogst gewaagd? Slaan wij de waarneming op M. H.; die stelling is niet uit eene scheikundige scheppingstheorie afgeleid.

Het is namelijk bekend, dat er in ons planetenstelsel, behalve planeten en satelliten en kometen, nog eene massa stof rondom de zon slingert. Gemiddeld vallen er dagelijks twee vreemde massa's op onze aarde, hoedanige in het vorige jaar er twee in de nabijheid van onze stad gevallen zijn; massa's, die uit de algemeene ruimte afkomstig zijn. Die meteoormassa's, uit de algemeene ruimte afkomstig, bevatten geen spoor van stoffen, die ook niet op de aarde voorkomen. Zij zijn, naar de zeer waarschijnlijke voorstelling van mijnen vriend VAN REES, om de zon als kleine planeetjes draaijende; massa's, met eene atmospheer omgeven, uit dampachtige stoffen bestaande, die, in onze atmospheer komende, verbranden.

Vergeten wij niet, M. H., dat die meteoormassa's zeker niet van de aarde afkomstig zijn, en toch niets anders bevatten, dan zelfstandigheden, die op de

---

(1) Dat zij in menging *moeten* verschillen, leert de zeer verschillende densiteit der planeten.

aarde voorkomen, van dezelfde eigenschappen en dezelfde zamenstelling, ja, volgens eene gewigtige opmerking van RAMMELSBERG, van dezelfde groepering der grondstoffen. Ligt hierin al niet het bewijs, dat alle planeten en satellieten van ons planetenstelsel volmaakt uit dezelfde stoffen bestaan als onze aarde, zoo is de mogelijkheid daarvan toch tot eene hooge mate geklommen, daardoor namelijk, dat in de wereldruimte, geheel buiten de aarde, volkomen dezelfde stoffen voorkomen als die, waaruit de aarde bestaat.

Het ligt niet in mijn tegenwoordig bestek, om U de bijzonderheden toe te lichten, welke, uit een mechanisch oogpunt beschouwd, bij de condensatie der neveldeelen tot hemelbollen hebben plaats gehad. Beoefenaars der sterrekunde hebben daartoe alleen het regt. Zoo veel mag ik intusschen toevoegen, dat ik meen, dat de zoo even voorgedragene theorie haren steun vindt in die van den grooten LA PLACE zelven, en dus door zijne auctoriteit meer of min wordt geschraagd; dat de mechanische gronden van zijne theorie ook hier van toepassing zijn; dat er echter nog scheikundig werkende oorzaken bij zijne voorstelling zijn toegevoegd, en dat mij dit een volstrekt vereischte toeschijnt, wil men zich rekenschap geven van het grootste natuurverschijnsel, hetwelk de wetenschap voor onze verbeelding plaatsen kan. Het voorgedragene, meen ik, voldoet geheel aan de vier eerste eigenschappen van ons planetenstelsel: beweging der planeten in denzelfden zin, en bijna in hetzelfde vlak; beweging der satelliten in denzelfden zin als de planeten; ronddraaijende beweging dier ligchamen en der zon in denzelfden zin als hunne

voortgaande beweging en in weinig verschillende vlakken; geringe buiten-middelpuntigheid van de banen der planeten en der satelliten (1).

Van den gedachten nevel, waaruit de bollen van ons planetenstelsel zijn ontstaan, is er, bij de condensatie derzelve, een deel onverdigt overgebleven. Hiertoe behoort welligt de stof, die het zodiacaal-licht voortbrengt en waaruit sommige hemelligchamen bestaan, die namelijk, welke uit eene digtere kern en uit eene menigte dampachtige, of fijn verdeelde stof achter zich bestaande, om de zon slingeren, de kometen namelijk. Door welke oorzaak deze aan de algemeene verdigting tot bollen onttrokken zijn, ligt in het duister. Misschien is de afstand der deeltjes onderling te groot, om onder den zonsinvloed scheikundige werking onderling uit te oefenen. Misschien bestaan zij uit die bestanddeelen van den vroegeren nevel, die voor geene condensatie vatbaar zijn, of waarin zulke krachten huisvesten, die eene andere opwekking behoeven, dan die is, waaraan de stof van het planetenstelsel blootgesteld is geweest en nog blootgesteld is. Die kometen met hare verbazende staarten zijn ons echter tot bevestiging van de voorstelling, dat de bollen, die om de zon slingeren, uit fijn verdeelde stof kunnen ontstaan zijn en dat deze voorstelling dus gronden heeft, welke bevrediging aanbrengen in eene zaak als de onderhavige. La place beschouwt ze als verzamelingen van stof, welke van het eene planetenstelsel naar het andere bewogen worden en alzoo

(1) La place, Exposition du Système du monde, Bruxelles 1826, p. 541.

niet uitsluitend tot het onze behooren. Zeker is het, dat hare groote excentriciteit en de helling harer banen ons verpligten, om de stof, waaruit de kometen bestaan, buiten de lens- of schijfvormige nevelvlek, die de planeten en wachters kan gevormd hebben, te stellen.

Welke verschijnselen hebben er nu, bij die condensatie, bij die vorming van bollen uit dampdeelen plaats gehad? Is alles in een oogenblik geschied of langzaam, of althans bij gedeelten? Laat ons beproeven wat hiervan, op grond van waarnemingen, met eenige waarschijnlijkheid kan worden vastgesteld.

In het binnenste der aarde is het onmogelijk door te dringen, wij moeten ons dus tot de korst bepalen. Die korst echter vertoont, op zoo vele van elkander verwijderde plaatsen, stukken van dezelfde uit de diepte voortkomende rotsmassa's, dat met eenige waarschijnlijkheid de aard der stoffen, waaruit de geheele aarde inwendig bestaat, kan vastgesteld worden (1). Die verbazende massa graniet namelijk, schijnt te leeren dat de kern der aarde niet bij gedeelten, maar eensklaps tot een geheel verbonden is geworden en dat op die kern gedeelten van den nevel, die nog waren overgebleven, langzamerhand zijn nedergeslagen, bij gedeelten daarop zijn gecondenseerd; eene menigte zelfstandigheden toch vindt men gegroepeerd in de aardkorst, sommige slechts in een klein gedeelte van de korst opeengehoopt; een ander gedeelte als een gasvormig omhulsel om den bol heengeslagen.

(1) Het verschil in densiteit der aarde 5,67 en van graniet 3,06 staat in verband met de densiteit der metalen, die op de korst voorkomen; metalen bijna alle soortelijk zwaarder dan graniet.

De voorstelling van die verdigting, hetzij die eensklaps of bij gedeelten geschied zij, is van te veel gewigt, om er niet een oogenblik langer bij te blijven staan.

De plaatsing van de baan van bijna alle planeten ongeveer in hetzelfde vlak, geeft veel grond aan het vermoeden, dat de gedachte nevelvlek, in den tijd van condensatie tot hemelbollen, eene lens- of schijfvormige gedaante heeft gehad. Van die schijfvormige massa zijn zoo vele gedeelten, als er planeten en wachters zijn, tot kernen van de aanstaande hemelbollen verdigt, op het oogenblik, dat de werkzaamheid in de deelen is opgewekt. Waren hierbij kleine kernen ontstaan en deze eerst in het verloop van eeuwen, door verschil in omloopstijd met de omgevende overgeblevene dampdeeltjes, tot één geheel verbonden, dan bleef menig punt geheel en al onverklaarbaar. Zeer veel verklaart zich gereedelijk, indien wij ons die condensatie snel, echter niet in een oogenblik, maar ook niet zoo traag, als dit bij afkoeling geschieden moet, voorstellen, opgewekt door eene oorzaak, buiten ons planetenstelsel gelegen, het eerst inwerkende op de deelen van den nevel van het midden der massa; eene oorzaak, die slechts eenige, misschien zeer weinige, deeltjes van dat midden heeft aangedaan. Werd toch eenmaal de staat van rust gestoord, al ware het ook slechts tusschen twee moleculen van die verbazende massa, zoo moest die stoornis zich op het geheel overplanten met snelheid, hoezeer dan ook niet zoodanig, als de stoornis van de rust, waarin twee moleculen buskruid verkeeren, zich met geweld en bijna onmeetbare snelheid overplant tot massa's buskruid.

Bij zulk eene voorstelling, waarbij men zich de werking vrij snel en hevig denkt in de geheele nevelmassa, verklaart zich het kleine aantal hemelligchamen van ons planetenstelsel, massa's van gecondenseerde stoffen, als zoo vele kernen der oorspronkelijke verdigting, die de opwekking der werkzaamheid onmiddellijk opvolgde; verklaart zich verder alleen die gelijkheid in de hoofdbouwstoffen der aarde; verklaart zich, dat men van eene zamengestelde mineraalsoort zulke verbazende massa's onderling verbonden in de aarde aantreft, massa's die zich welligt als eene groep van eenige ruwe kristallen, kruislings dooreen geweven, zullen vertoond hebben, groote tusschen ruimten overlatende, welke later zijn aangevuld.

Dat echter niet alles ter zelfder tijd bij deze oorspronkelijke vorming van bollen is verdigt geworden, leert het nedervallen van meteoorsteenen ten duidelijkste; leeren ons ook de geïsoleerde groepen mineralen der aarde, welke stellig van lateren oorsprong zijn. Hetgeen later werd gecondenseerd, kon eene afgezonderde groep op de aarde uitmaken, maar kon geene algemeen verspreide stoffen aanvoeren.

Beschouwen wij uit dit oogpunt nu den bol, dien wij bewonen, en tellen wij daartoe in de eerste plaats op de elementen, die wij kennen, de grondstoffen, waaruit de aarde thans bestaat, waaruit zij dus eenmaal ontstaan is, de ligchamen, die bij hunne verbinding den bol hebben gevormd, welken wij bewonen, de voorwerpen alzoo, alle zonder onderscheid, die in en op en bij dien bol gevonden worden. Ik bepaal mij, in deze ontwikkeling, tot hetgeen thans de wetenschap leert en laat het vraagstuk daar, of niet zeer vele dier gedachte grond-

stoffen welligt zamengesteld zijn, hetgeen zeer waarschijnlijk is. Die zamengesteldheid echter heeft geen verband met onze tegenwoordige beschouwing.

Er komen 58 elementen in en op de aarde voor. In het binnenste kunnen er nog meerdere huisvesten, op de oppervlakte hier en daar nog kleine hoeveelheden van nog onbekende worden gevonden.

De betrekkelijke hoeveelheid derzelve, voor zoo verre wij uit de oppervlakte tot de geheele aarde besluiten mogen, rangschikt ze ongeveer in de volgende orde. Die orde beoordeele men niet streng; de plaats, aan elk element gegeven, kan onmogelijk door bewijzen geschraagd worden, waartegen niet iets in te brengen zoude wezen. In de hoofdzaak echter kan deze orde verdedigd worden.

Organische groep, waaruit later planten en dieren geworden zijn:

Koolstof, waterstof, stikstof, zuurstof.

Algemeen verspreide grondstoffen:

Kiezel-metaal, kleiaarde-metaal, kalk-metaal, ijzer, soda-metaal, potasch-metaal, magnesia-metaal, chlor, zwavel, phosphorus.

Minder algemeen verspreide grondstoffen.

Lood, koper, zink, tin, kwik, mangaan, spiesglans-metaal, zilver, goud, platina, iodium, bismuth, baryum, chromium, arsenicum, nickel, cobalt, borium, bromium, fluorium, cadmium, strontium.

Zeldzaam voorkomende grondstoffen:

Palladium, rhodium, iridium, osmium, selenium, tellurium, wolframium, uranium, molybdaenum, titanium, tantalum, vanadium, zirconium, lithium,

beryllium, yttrium, thorium, cerium, lanthanium, didymum, terbium, erbium.

Bij de verdigting van deze stoffen tot de planeet, die wij *aarde* noemen, is het geheel, dat tot vaste stof kon gecondenseerd worden, door thans nog gasvormige ligchamen doordrongen geweest; door zuurstof, waterstof en stikstof.

Alle metalen, die daarvoor vatbaar zijn, moesten derhalve bij hunne condensatie geoxydeerd worden: het kiezel, dat is het metaal, hetwelk in het zand voorkomt en in weinige rotssoorten ontbreekt, het ijzer, zoo menigvuldig verspreid in de aarde, vooral het kalk-, potasch-, soda-metaal. Bij dit oxyderen ontstond die geweldige gloeijing, waardoor het goud, het platina en andere niet oxyderende metalen gesmolten en tot klompen worden konden, zoo als wij ze nog in de primitieve rotssoorten aantreffen. De zwavel, in ruime hoeveelheid voorhanden, vereenigde zich met ijzer en koper, met tin en lood en antimonium, en ondersteunde de gloeijing; de phosphorus oxydeerde zich, en het daaruit ontstane phosphorzuur, onder sterke gloeijing geworden, verbond zich met den kalk; het chlorium vereenigde zich onder sterke gloeijing met velerlei metalen, vooral met het sodium; het hydrogenium verbond zich met de zuurstof eensklaps tot watergas, tot die massa vloeistof, welke thans op onze planeet en in de atmospheer voorkomt. De aanraking van de zamenstellende deelen van het water met een gloeijend vonkje, als eene speldenknop, zou reeds, indien het gansche heelal met zuurstof en waterstof gevuld ware, dit met ontploffing tot water doen verbinden; het water is derhalve bij de eerste sporen

van gloeijing, bij de eerste scheikundige verbinding, welke tot stand kwam, tevens uit deszelfs elementen ontstaan. De koolstof werd met de zuurstof tot koolzuur vereenigd, de stikstof bleef onverbonden over als gas, en deze twee gassen maakten met het watergas den toenmaligen dampkring uit.

Die gloeijende bol, uit de genoemde 58 elementen en welligt nog andere gevormd en uit enkel gesmolten stoffen in den aanvang bestaande, wentelde en om zijne as, en om de nieuwe zon, voort in den zelfden zin, waarin de neveldeelen hadden rondgezweefd. De draaijing om zijne as platte den half gesmolten bol af, aan de polen, en verdikte het gedeelte, dat onder den equator ligt: een verschijnsel, hetwelk ons de grootste der planeten, Jupiter, in zulk eene hooge mate oplevert. De nog onverdigte deelen van den nevel werden gecondenseerd op de oppervlakte; hier het selenium, elders het wolframium enz., alle verspreid voorkomende grondstoffen, waardoor eene grootere verscheidenheid aan de aardoppervlakte gegeven werd, dan onder dezelve wordt gevonden; eene condensatie die daarmede kan gelijk gesteld worden, dat eene menigte kleine planeetjes of kometjes na elkander op verschillende plaatsen der aarde verdigt werden.

Die gloeijende bol zal door deze laatste oorzaak langdurige veranderingen ondergaan hebben. Nog worden er steenmassa's uit de wereldruimte tot de reeds zoo oude aarde gevoerd; maar steeds minder, naarmate de voorraad geringer wordt. Thans op de koele aardoppervlakte nedervallende, verblijven zij daar als geïsoleerde klompen; vroeger, toen alles gloeijend, ja zelfs gesmolten was, zullen zij die groe-

pen van mineralen gevormd hebben, waarvan de aarde thans kleinere hoeveelheden oplevert.

Al spoedig stelden zich de gesmoltene stoffen in evenwigt, en de oppervlakte, in het eerst door gloeijende zeeën afgewisseld, die hier overstortteden op andere zelfstandigheden, daar zich onderling vermengden, bekwam meer en meer vastheid. De rotssoorten kristalliseerden uit de vurige stroomen en vloeden en gaven, hoezeer de hoofdmassa nog gesmolten was, door afstraling van de gloeihitte, aan de oppervlakte meer stevigheid.

In dezen toestand, gloeijende en telkens nieuwe groepen stof van buiten ontvangende, heeft de aarde welligt duizende van jaren rondgewenteld, omgeven door eenen dampkring, waarin al het water der tegenwoordige zeeën bevat, waarin een geheel eigen gasmengsel besloten was.

Van den oogenblik af aan, dat de meest uitstekende deelen der aardoppervlakte door afstraling bekoeld werden, werd er uit den dampkring water op dezelve verdigt. Hier ving eene nieuwe bron van verandering aan.

Het water toch heeft vooreerst een vermogen, om vele ligchamen scheikundig aan te tasten. Die, welke aan de oppervlakte der toenmalige aarde voorkwamen, nog nimmer met water in aanraking waren geweest en aan deszelfs invloed werden blootgesteld, moesten dien ten gevolge eene reeks van nieuwe geweldige verschijnselen opleveren.

Verdigt uit de nevelachtige, hoogst vochtige, atmospheer op de uitstekende rotssoorten, kon dit water niet van daar naar beneden dalen, of het moest met nog gloeijende stoffen in aanraking komen. Ge-

weldig zullen die nieuwe verschijnselen geweest zijn, en voorzeker met *die* niet te vergelijken, welke bij de wording van den bol hebben plaats gehad, maar toch verbazend in uitwerksel. Nog zien wij dien verbazenden invloed van het water, als het met heete stoffen, onder de aardkorste nog voorhandn, gemeenschap verkrijgt. De vulkanen, de nog overgebleven vuurmonden der inwendig gloeijende aarde, leeren het ons, wat het water vermag, als het met daar voorhanden gloeijende stoffen in aanraking wordt gesteld. Immers wanneer het door spleten thans in de aardkorst indringende water al niet uitsluitend de eenige oorzaak is van ontbrandingen der tegenwoordige vulkanen, dan draagt het toch vermogend bij, om de verschijnsels van deze hevig te maken. De meeste vulkanen zijn bij de zeeën gelegen, braken verbazende massa's water uit en leeren ons daardoor, dat het water, hetwelk in de aarde indringt en met gloeijende zelfstandigheden in aanraking komt, onder de eerste oorzaken moet gerangschikt worden der vulkanische verschijnselen.

Stelt U zulke werking voor M. H., misschien op tien duizend plaatsen der aarde te gelijk voorhanden, in den tijd, dat de meest uitstekende punten der aardoppervlakte reeds waren afgekoeld, maar het overige nog gloeijend was; toen op de hoogere koele plaatsen het water uit den dampkring nedersloeg, maar, naar de diepte afdalende, met wit gloeijende stoffen in aanraking kwam, of, in spleten indringende, door een geweldig koken, door vorming van stoom van eene hooge temperatuur, alles ophief en omverwierp, wat den vrijen uittogt aan den damp belemmerde, en Gij hebt U een denkbeeld gevormd

van de woestheid, van het geweld, van de omkeeringen, door het water in de aardoppervlakte toenmaals veroorzaakt.

Een ander uitwerksel van het water was het doen barsten van rotssoorten, indien het met deze, nog gloeijend zijnde, in aanraking kwam. Op deze wijze zijn duizende groote rotsmassa's gespleten, gebarsten, tot fijnkorrelige stoffen verdeeld geworden; op deze wijze is ongetwijfeld het zand gevormd, hetwelk zulk eene aanzienlijke oppervlakte der aarde bedekt. Dit zand heeft eenmaal behoord tot groote vaste rotssoorten en is door het vernietigen van deze tot korrels geworden. Het is eene in de scheikunde wel bekende bewerking, dat men vaste steenmassa's verdeelt door gloeijing en indompeling in water, waardoor zij vaneenbarsten en tot fijnkorrelige deelen uiteenvallen. Zoo is ongetwijfeld het zand ontstaan, door verdeeling van de nog gloeijende rotssoorten, door het gecondenseerd wordende water getroffen, en dat dit zand uit de gebindten der aarde, uit het graniet afkomstig is, waarvan de bestanddeelen feldspath, kwarts en mica zijn, is buiten allen twijfel.

Na het steeds meer en meer afkoelen der aarde vermogt het water te blijven op de oppervlakte. Verdigt tegen uitstekende rotssoorten, van hier naar beneden dalende, vormde het eene menigte binnenzeeën, wier wanden, te zwak, om aan de drukking weèrstand te bieden, of wier massa te zeer vergroot, het water van de hoogte naar lagere deelen deden overstorten, en alles medenemen, wat het in deszelfs vaart ontmoette.

Hoe vele veranderingen daardoor in den aard en de plaatsing van de bestanddeelen der aardoppervlakte

voorgevallen zijn, is niet in eene oppervlakkige beschouwing, als de tegenwoordige, uiteen te zetten. Herinnert U, dat van al het water, hetwelk thans op de aarde gevonden wordt, eenmaal niet één enkele druppel op dezelve bestond; dat alles in den dampkring moest verblijven, door dat het van de heete aarde verwijderd gehouden werd; dat langzamerhand alles uit den dampkring is nedergedaald, van de hoogten afvloeijende naar de laagte; dat alzoo de geheele aardoppervlakte eenmaal, hoezeer dan ook bij gedeelten, met water is bedekt geweest; dat eindelijk, na in deszelfs loop allerlei verwoestingen en veranderingen volbragt te hebben, hetzelve de laagste plaats op de aarde heeft ingenomen; en het zal onmiskenbaar zijn, dat de omwentelingen der aardoppervlakte, door het water veroorzaakt, onder de zeer gewigtige behooren geteld te worden.

Daarbij voegde zich nog een ander uitwerksel. Het water, uit den dampkring nederdalende en met allerlei rotssoorten in aanraking komende, spoelde de in hetzelve oplosbare zouten uit, loste ze op en vormde daardoor een pekel. Deze pekel vinden wij nog in onzen tegenwoordigen oceaan. Waar die pekel, in zeeën van alle zijden omgeven, verdampte, daar liet dezelve het opgeloste zout, dat uit de rotssoorten uitgespoeld was, achter en vormde die veelvuldige zoutbeddingen, die hier en daar onder de aardoppervlakte thans nog gevonden worden.

Het voortvloeijen van het water van hoogere koudere deelen naar andere lager gelegene, heeft nog een belangrijk gevolg gehad. Overal namelijk, waar hetzelve in de aardkorst indrong, en heete stoffen ontmoette, moest het in damp overgaan; en geschiedde

die dampvorming *onder* de oppervlakte, zoo moesten daardoor de boven geplaatste deelen worden opgeheven. Die opheffingen zijn dan ook zeer menigvuldig voorgevallen. Zeer hooge bergen onzer aarde zijn op die wijze uit den effen grond, of zelfs uit het water opgerezen, en dragen steeds de onmiskenbare sporen in zich, van vroeger door het water bedolven te zijn geweest.

Gij gevoelt het M. H., dat in een zeer ruim tijdvak, waarin een deel der genoemde veranderingen is voorgevallen, geen leven op de aarde bestaan kon. Met gloeijende massa's, met zeeën van kokend water, verdraagt zich geen leven. Eerst toen derhalve, toen een deel van de korst was afgekoeld, werden de eerste sporen van die verzamelingen van stof, die een zelfstandig bestaan hebben, die zich ontwikkelen, die worden en sterven, in een woord, die wij organische wezens noemen, mogelijk en bestaanbaar. Waaruit werden zij gevormd? Uit deelen van die nevelvlek M. H., die vroeger onder de geweldigste verschijnselen tot eenen gloeijenden bol, of tot eene gloeijend heete atmospheer om denzelven, verbonden zijn geworden. Ziet daar den oorsprong van *alle* stoffen, die tot de aarde behooren, ziet daar dan ook den oorsprong van de stoffen, waaruit planten en dieren, waaruit onze ligchamen bestaan.

Het valt ons moeijelijk thans, nu wij alles zoo rustig om ons henen zien; nu eene eenigzins sterke beweging der atmospheer door ons genoemd wordt geweldig te zijn; nu wij een weinig regen minder of meer *groote* afwijkingen noemen, die ons bezig houden, onze gesprekken uitmaken, ons zorg geven;

nu wij alles meten, wat in de Natuur werkt en gezien wordt, aan de teederheid van het leven van ons ligchaam, aan het behoud van hetzelve, aan de zwakheid van onze physieke krachten, — het valt ons moeijelijk, zeg ik, thans op te klimmen tot den tijd, waarin alles geweld was, alles schijnbaar woest en ordeloos dooreenslingerde; het valt ons moeijelijk elk stofdeeltje van ons ligchaam, en dus ook alles wat er toe behoort, ons te denken, als in die verbazende gedaanteverwisseling duizende van jaren gedeeld te hebben. Desniettemin is het waar, ontwijfelbaar waar, dat geen voorwerp, geen ligchaam ons oog ooit getroffen heeft, dat geen bestanddeel van dat zelfde oog, dat in een woord niets stoffelijks, dat wij kennen, aan dien invloed onttrokken is geweest.

In den tijd, waarin wij leven, heeft men nog de gewoonte, om de verschijnselen van die voorwerpen, die een eigen bestaan hebben, die worden en verdwijnen, die zekere verrigtingen uiten, de verschijnselen alzoo der levende voorwerpen, aan bijzondere krachten toe te schrijven. Geene voorstelling schijnt mij toe minder physisch te wezen, dan deze. Ik spreek niet van geesten, maar van ligchamen. Van stof gaat dat uit, wat eenmaal aan stof is medegedeeld.

Van den oogenblik af aan, dat de eerste sporen van die voorwerpen, die wij *levende* noemen, dus van planten en dieren, op de aarde bestaan hebben, voert men eene bijzondere kracht in, eene kracht, die alles drijft, die niet slechts doet worden, maar ook doet groeijen en ontwikkelen, die doet voeden en die, verminderende, doet ziek worden, ophoudende,

doet sterven. Men noemt die kracht *levenskracht*. Gaarne eerbiedig ik elks meening; de mijne intusschen daarover is deze, dat zulk eene kracht niets verklaart, en een woord is, hetwelk in de wetenschap niet behoort.

Ik kan mij van de stof, wat die ook uite, geen verschijnsel voorstellen, hetgeen niet kan worden afgeleid van de grondoorzaken van werking, die oorspronkelijk door de Godheid in de stof weggelegd zijn, weggelegd naar bepaalde wetten. En zie ik dan een zamentreffen van duizende dier oorspronkelijke krachten tot één gemeenschappelijk doel in een organisch geheel, dan is dat zamentreffen voor mij een toonbeeld van het einddoel van al die gedaanteverwisselingen, waaraan de stof is blootgesteld geweest. In dezen zin wil ik met een woord de levende wereld in verband brengen met de nevelvlek, waarvan ik straks heb gesproken, met de gloeijende aarde, die daaruit is ontstaan.

De eerste levende wezens der aarde zijn ongetwijfeld schimmels en infusoriën geweest. Daarop zijn varen, geweldige boomvaren gevolgd en straaldieren, weekdieren, geleede dieren in groote menigte, vervolgens visschen en kruipende dieren, daarna kolossale zoogdieren, later kleinere en in den dampkring vogelen.

Naarmate het water de laagste plaats op de aardoppervlakte begon in te nemen — en dit hing vooreerst af van de toenemende afkoeling van het geheel — begon de temperatuur meer geregeld, de dampkring meer getemperd, de toestand van een deel der oppervlakte meer bestendig te zijn. De saisoenen werden gezet; de vroeger overstortende

binnenzeeën waren verdwenen; de menigvuldige opheffingen der bergen hadden een einde genomen, en hetgeen bij toenemende ontwikkeling aan levende wezens was geworden, werd niet meer door groote en geweldige oorzaken eensklaps verwoest.

Het is mij onmogelijk, om U thans de aarde te schetsen in de verschillende perioden, die zijn voorafgegaan; U haar te doen kennen, als slechts hier en daar sporen van enkele waterplanten, of met het ongewapende oog niet waar te nemen diertjes bevattende; U hare oppervlakte voor te stellen als eene verzameling van zeeën en moerassen, in welke laatste onze steenkolen van toen levende planten geworden zijn; U den aanblik der aarde te teekenen, toen de algemeene zeeën wemelden van visschen en van schelpdieren, of U haar te doen kennen in den toestand, toen er hier en daar bergruggen uit het water kwamen uitsteken, die aldra door kolossale kruipende dieren bewoond werden. Het is mij onmogelijk U thans te doen zien, hoe die dieren door overstortende zeeën bedolven zijn geworden; hoe andere plaatsen der aarde, droog geworden zijnde, andere vormen van organische wezens hebben opgeleverd en hoe, na met infusoriën en schimmels aangevangen te zijn, na een groot aantal jaarduizenden, eindelijk vormen van planten en dieren, aan die gelijk, welke thans leven, uit den oorspronkelijk gloeijenden klomp geworden zijn. Ik put slechts een paar bijzonderheden uit den schat van kennis, ons, door de Geologen, van die oude aarde geworden, bijzonderheden, voor ons tegenwoordig doel belangrijk.

Vooreerst staat het vast, dat de eerste organische

wezens van de alleréénvoudigste formatie waren; zulke infusoriën, die naar de waarnemingen van EHRENBERG, inderdaad zoo zeer de onbewerktuigde ligchamen naderden, dat men even zoo van dezelve vragen kan, of zij niet onbewerktuigd zijn, als men van sommige voorwerpen vraagt, of zij dier of plant moeten geheeten worden, b. v. de Gallionella ferruginea en Gallionella distans; diertjes van welke één grein er 187 millioen bevat; 187 millioen M. H. wegen zoo veel als een enkele droppel water.

De eenvoudigste, weinig van de onbewerktuigde voorwerpen verschillende organische wezens, waren de eerste. Langzamerhand zijn deze door meer zamengestelde opgevolgd. De weekdieren gingen de visschen vooraf en leefden als hoogste dierklassen welligt vele eeuwen op onze planeet. De visschen gingen op hare beurt de kruipende dieren vooraf en leefden in de zeeën met de weekdieren. De kruipende dieren waren wederom op hunne beurt de hoogste dierklassen gedurende eene reeks van eeuwen. Daarop volgden de zoogdieren en de vogelen. Van de oudere vormen bleef iets bewaard, doch het meeste werd vernietigd, om de stof daarvan te doen verbruiken tot ontwikkeling van nieuwe vormen; vormen, die zoo zeer in verband stonden met de uitwendige omstandigheden, dat een innig zamentreffen daar tusschen niet te ontkennen valt.

Zoo b. v. vertoonden zich, nadat er meer of min bestendige bergruggen uit het water te voorschijn kwamen, onmiddellijk op dezelve kruipende dieren, die voor een deel in het water, voor een deel op het vaste land te huis behooren; terwijl, bij het ontstaan van grootere bestendigheid van drooge dee-

len der aardoppervlakte, onmiddellijk zulke kruipende dieren ontstonden, die enkel op den droogen grond en niet in het water leven kunnen.

In dat alles en in nog veel meer, hetwelk mij de tijd verbiedt aan te halen, zien wij eene ontwikkeling van de stof tot organische wezens, wier vormen bepaald werden naar de omstandigheden.

Reeds had dan de vroeger gloeijende stof bewerktuigde wezens opgeleverd, wezens, met vermogens bedeeld, waarvan men de sporen in de stof als stof miste, wezens, wier opvolgende geslachten duizende van jaren de aarde bewoonden, en had de stof dus reeds andere diensten vervuld dan zich eenvoudig in evenwigt te stellen. In meerdere of mindere mate hadden die wezens hoogere vermogens bezeten, vermogens, die naar mijne overtuiging — ik verschil hierin van den geachten spreker der vorige week — niet als uitkomsten der stof kunnen beschouwd worden. Ik noem de dieren *wezens* en zie daarin vonken van den geest, die ons bezielt, zoo als onze geest op zijne beurt vonken bezit van de Godheid. Reeds had dus de stof tot binding dier geesten aan eene planeet het middel moeten verschaffen. Maar er was nog voor haar eene andere dienst te vervullen. De harmonie der bestanddeelen van de aarde, maakte haar geschikt, wezens van eene nog hoogere orde eene plaats te verschaffen; de oorspronkelijke krachten, in de stof van dien nevel voorhanden, waren duizendvoudig gewijzigd, en alles zoo veel mogelijk tot eenen evenwigtstoestand gebragt. Alleen zulke stof kon eenen redelijken geest huisvesten en, terwijl een deel van de aardoppervlakte, wat kalk en phosphorzuur, wat magnesia en keukenzout,

en een deel van den dampkring, wat koolstof, waterstof, en zuurstof en stikstof daartoe werd aangewend, trad het menschelijk ligchaam te voorschijn uit dien vurigen klomp, dien wij ons straks voorstelden, uit dien nevel, waaruit die klomp geboren werd, uit die stoffen, welke vroeger ruw en woest, na duizende wisselingen van gedaanten, van verbindingen, eindelijk in volkomene harmonie getreden waren. De zelfstandigheden, waaruit een *menschelijk* ligchaam alleen kan bestaan, waren door de dieren- en plantengeslachten, welke waren voorafgegaan, in den toestand gebragt, waarin stof behoort te wezen, die eenen hoogeren geest huisvesten zal, dat is, zij waren tot de hoogst mogelijke harmonie onderling vereenigd.

In dien stoffelijken klomp, waarin een redelijke geest woont, heeft niet slechts elk orgaan zijnen vorm en zijne bestanddeelen, maar elk elementair deeltje zijne eigene gedaante. Van de 800 millioenen menschen, die er thans op de aarde leven, is niet een enkel der millioenen bloedligchaampjes, die door de aderen van eenen enkelen mensch stroomen, dat niet afgepast en afgemeten, niet van denzelfden vorm is. Alle uitwendige vormen der dieren en der planten zijn thans bepaald en elk mikroskopisch deeltje, hetwelk in eenige diersoort of in eenige plant voorkomt, is naar eene regelmaat gevormd, waarvan de kiemen in den nevel, in de vurige aarde waren weggelegd. Hetgeen wij thans zien is de uitkomst van stofverwisseling, van stofverbinding, die is voorafgegaan; het is aan de wetenschap der Natuur, om de regelen op te sporen, naar welke uit den Chaos de schoonste harmonie der stof is voortgesproten; het is aan de wetenschap der Na-

tuur, om aan te toonen, volgens welke wetten de Godheid de stof heeft daargesteld; welke krachten er door Haar zijn ingelegd; naar welke regelen Zij die krachten werken doet. Die wetenschap noem ik daarom eene Goddelijke wetenschap.

Ziet daar M. H., U in weinige woorden de stelling toegelicht, die ik in den aanvang heb geuit, dat geest en stof, bij veel verschillen, dit gemeen hebben, dat zij beide streven naar harmonie. Ik vergelijk den geest van den menscheneter en van den edelen en beschaafden man, in dit opzigt, met de stof van de vroeger gedachte nevelvlek, waaruit ons planetenstelsel is geworden, en waaruit het menschelijk ligchaam *thans* is zamengesteld. In den ruwen geest en de ruwe stof huisvesten de kiemen van ontwikkeling tot iets anders, tot iets, waarin zooveel harmonie heerscht, als er ruwheid en woestheid heerscht in hetgeen zij oorspronkelijk waren. De oorspronkelijke krachten van beide moeten gewijzigd, duizendvoudig gewijzigd worden, zal er harmonie te voorschijn treden, in de stof zoowel als in den geest. Die wijziging geschiedt naar eeuwige, naar standvastige wetten, door de Godheid eenmaal bepaald en naar die bepaling gehandhaafd van oogenblik tot oogenblik; niet naar caprice, niet door toeval.

Mag ik het voor bewezen houden, dat de krachten van de stof, zoowel voor harmonische ontwikkeling vatbaar zijn, als de krachten van den geest, dan mogen wij van dezelve iets anders na deze orde van zaken verwachten, hetwelk, tegen over hetgeen thans bestaat, voor ons *beter* heeten mag; daarin de zelve wederom eenen stap voorwaarts zien rigten en

zoo zien voortgaan tot aan hare grenzen. Werpen wij nog eens eenen terugblik op onze planeet. Ruw en woest verwisselde alles, tot dat er evenwigt tusschen de krachten der stof ontstond; er traden kleine wezens te voorschijn uit dezelve; de infusoriën bereidden de stof en den vorm voor de weekdieren, deze voor de visschen, deze wederom voor de kruipende dieren; de kruipende dieren bereidden ze voor de zoogdieren en deze laatste voor de vogelen. Te zamen, door de planten ondersteund, waren deze noodwendig, om de stof der aarde geschikt te maken tot huisvesting van eenen hoogeren geest. Zal zij daartoe altijd geschikt blijven? Nog maar zes- of zevenduizend jaren huisvest zij dien geest. De omvang van kennis, de ontwikkeling van het verstand neemt toe. Niet in elke eeuw ziet men dien vooruitgaan, maar zonneklaar bij eenen terugblik in de geschiedenis. Stilstaan kan die geest niet. Streeft hij steeds voorwaarts, zoo komt er een tijd, dat die geest een ander ligchaam behoeft. Dan schijnt mij het tijdstip daar, waarop de aarde eene nieuwe gedaanteverwisseling zal ondergaan en het menschelijk geslacht even zoo gesloopt worden zal, als wij het ligchaam gesloopt zagen worden van geesten, die te sterk waren, om in het ligchaam te verblijven. Ik noem U den geest van onzen VORSSELMAN DE HEER. —

Waardoor zal die gedaanteverwisseling tot stand komen? Wie weet het M. H.? Maar door krachten uit de stof der aarde, zoo als die thans is, voortspruitende, waarschijnlijk niet; deze zijn dan volkomen bevredigd. Eene andere zon in ons planetenstelsel, eene tweede in de nabijheid der tegenwoordige, kan welligt voldoende wezen, om alle

verwantschapswetten der aardsche zelfstandigheden te wijzigen, om ons geheel planetenstelsel om te keeren. Zoo kan er eene nieuwe orde van zaken geboren worden, iets hooger dan de tegenwoordige, en zoo kan al wat stoffelijk is in het heelal steeds voortgaan veranderd te worden, naar de wetten die eenmaal daarvoor zijn vastgesteld, veranderd door invloeden van stoffen op stoffen, eenvoudig door verandering van afstanden voortgebragt.

Het leven van eenen mensch is in het klein het leven van het menschelijk geslacht; de geschiedenis der aarde in het klein de geschiedenis van het heelal; de bijzonderheden verschillen slechts; de typus is dezelfde. Millioenen gedaanteverwisselingen welligt zullen de millioenen werelden ondergaan, eer dat het stoffelijk heelal volmaakt heeten kan. Die volmaking heeft echter hare grenzen. Eenmaal zijn alle krachten van alle stoffen bevredigd en in volmaakte harmonie getreden en zijn in dezelfde mate de geesten ontwikkeld geworden. Mij dunkt, dat wanneer de millioenen wereldbollen zullen voldaan hebben aan het doel van hun aanzijn, aan de ontwikkeling der geesten tot *boven* het stof, dat dan het tijdstip daar is, waarop alle stof zal wegzinken in het niet, wegzinken in het niet, waaruit zij is te voorschijn geroepen, om aan de geesten vrij en onafhankelijk een ongestoord bestaan te verzekeren, zich in zich zelve te ontwikkelen tot in het oneindige, naar wetten, door de Godheid eenmaal vastgesteld en geregeld voor de eeuwigheid, door Haar van oogenblik tot oogenblik gehandhaafd.

[2]

OVER

HET ONWEDER;

DOOR

J. NIEUWENHUIS,

Hoogleeraar te Leyden. (*)

Onder alle verschijnselen, die in het rijk der natuur worden waargenomen, is wel geen geschikter, om zelfs den onopmerkzamen en ligtzinnigen aardbewoner met diep ontzag te vervullen voor de aanbiddelijke grootheid des Scheppers, dan die geduchte natuurwerking, welke ons bekend is onder den naam van *onweder*. Deze, hoe weldadig doorgaans in de gevolgen, vervult niet zelden, bij het besef harer dikwerf vernielende uitwerkingen, vele menschen met angst en schrik, en plaatst allen tusschen veiligheid en gevaar, tusschen hoop op weldadige uitkomsten en vrees voor onheilen, onder wier bedreiging wij, zoo ooit, onze nietigheid gevoelen, tegenover deze, met verwoesting en dood dreigende natuurkrachten.

Geen

(*) Voorgelezen in het Leydsche departement der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, Decemb. 1825.

Geen wonder, dat onkunde en bijgeloof de oudheid voor dezelve deden ſidderen; dat men zich den blikſem voorſtelde als vurige pijlen, onmiddelijk door Jupijn geſmeed en uit gramſchap op den aardbodem neêrgeſchoten. „ Wien wordt niet," vroeg LUCRETIUS, „ de borst beklemd, uit vrees voor „ de Goden? Wien beven de leden niet van „ ſchrik, als de aarde dreunt van de ratelende don- „ derſlagen, die door de ruimte der hemelen rollen? „ Sidderen dan niet de volken der aarde, en de „ trotſche koningen, uit angst voor de Goden, op „ de gedachte, of niet, om eenig begonnen mis- „ daad of vermetel woord, de ontzaggelijke tijd „ der ſtraffe met den eerſten donderſlag wordt „ aangekondigd, en met den naast volgenden voor „ hun gekomen zal zijn?"

Slechts bij dat volk der oudheid, hetwelk bevoorregt was met het licht eener nadere openbaring, vond men, niet ten gevolge van meerdere natuurkennisſe, maar van betere godsdienſtige en zedelijke begrippen, voorſtellingen aangaande het onweder, meer ſtrokende met de volmaaktheden van het Opperwezen, en minder verontrustende voor den ſterveling. Met welk een godsdienſtig gevoel bezong niet *Israëls* koninklijke dichter het onweder, gelijk het in *Palestina* doorgaans in het Westen opkomt, heendrijft over de Middellandſche zee, tot boven den *Libanon*, dáár losbarst en aftrekt naar de Arabiſche woeſtijn! Bij de aanſchouwing van dat tooneel werd hem de borst niet beklemd, noch beefden zijne leden uit vrees voor de Goden: maar ge-

gelijkelijk blakende van dichterlijk vuur en godsdienstig gevoel, zong de harpspeler:

Edelen! roemt Jehovah!
Zijn stem rolt op de wateren!
De God der eere dondert!

Ziet! Hij komt op den grooten oceaan.
Zijn stem klinkt en wordt magtiger
En wordt heerlijker.

Jehovah's stem verplettert cederen;
Doet de duisternis beven;
Brengt hinden in barensnood
En ontbladert het woud.

Maar in zijn heiligdom
Zegt alles: Majesteit!

Kon zoo onverschrokken, vol eerbied en onderwerping, een Jood denken en gevoelen, op het gezigt van een der geduchtste verschijnselen der natuur, in eenen tijd, toen men nog weinig wist van hare krachten en wetten: hoe veel meer moet dit plaats kunnen hebben bij hen, die in den Heer der Natuur wel den Almagtigen, maar ook steeds wijzen en liefderijken Vader van het heelal eerbiedigen; die leven in eenen tijd, waarin de natuurkundige wetenschappen groote vorderingen gemaakt hebben en dagelijks maken; in eenen tijd, waarin dat licht niet opgestoken blijft binnen den kring van geleerden, maar weldadig uitvloeit naar buiten; die leven eindelijk in een land van ware godsdienstige en zedelijke

 ze-

verlichting, waar men, op het voetſpoor van HUIGENS, NIEUWENTIJT, LEEUWENHOEK, MARTINET, UILKENS en anderen, ſteeds gewoon was, wetenſchappelijke beſchouwingen, waar zulks pas geeft, met zedelijke en godsdienſtige beſpiegelingen te paren; in beiden eenen gelijken gang te houden en de wetenſchappen te beoefenen, niet alleen om derzelver voortreffelijkheid, of het maatſchappelijk nut, dat zij, in de toepasſing, hebben; maar vooral ook om derzelver invloed op de beſchaving van verſtand en hart, op de verheffing van den geest en veredeling van den mensch.

Het lust mij ulieden de gegrondheid dezer aanmerking aan te toonen in *eene natuurkundige beſchouwing van het onweder*, hopende, dat dezelve met eene der zake waardige belangſtelling ontvangen en overeenkomſtig de geſchiktheid naar tijd en plaats, waarin zij wordt uitgeſproken, beoordeeld zal worden.

I. *Tot welk ſoort van natuurverſchijnſels behooren die des onweders?* Zietdaar, de eerſte vraag, met wier beantwoording wij ons thans zullen bezig houden.

Bij eene oplettende beſchouwing der verſchijnſelen, die het onweder gewoonlijk voorafgaan, vergezellen en achtervolgen, neemt men, wat de *voorafgaande* betreft, *des zomers*, doorgaans, eene zware, ſomtijds drukkende hette waar; in andere jaargetijden, ruw, regen- en ſtormachtig weder. *Des zomers* ziet men de onweerswolken, aanvankelijk als kleine opkomende vlekken, bekend onder den naam van donderwolken, geboren worden, of

op

op eenmaal ontſtaan, of, met de toenemende warmte van den dag, voortkomen uit de berg- of klipvormige wolken, die, na zonnen-opgang, uit de bankvormige voortgebragt, aangroeijen tot zware onweersbuijen, welke meestal, uit twee of meerdere verſchillende windſtreken tegen elkander aandrijven, zich ophoopen, zamenpakken, het zwerk verdonkeren en dreigen los te barsten. Eer echter dit gebeurt, ontſtaat er gemeenlijk eene windvlaag, dwarrelende in ongeſtadige rigting, over de oppervlakte der aarde heen, en de nabijheid des onweders aankondigende, door het opwerpen van het ſtof aan den weg, en het geritſel der bladeren aan de boomen. Straks hoort men van verre den donder, en ziet ſpoedig kronkelend loopende bliksemſtralen, als vurige ſlangen uit het wolkgevaarte naar den aardbodem, of als ſterk ſlikkerend wit en goud-geel licht, langs de oppervlakte eener wolk, van de eene naar de andere ſchieten. Eene poos daarna, of ſpoedig daarop hoort men ratelende ſlagen, onderſcheiden in zwaarte en herhaalde terugkaatſingen. Gemeenlijk ontlast zich nu de bui in regen, die, in verſchillende trappen van ſterkte, nu als gewone, dan als zware plasregen nedervalt, ſomtijds met hagel vergezeld gaat, en, vooral ten gevolge eener wolkbreuk, in de duisternis van den nacht, vurige druppels vertoont, als dezelve op metale draden, bollen of naalden worden opgevangen. Wanneer het onweder plaatſelijk vermindert, of met den wind afdrijft, verliest zich het geluid in de verte; duren de tusſchen-oogenblikken, die er verloopen tus-

 ſchen

schen het licht en den slag, veel langer; dan ziet men eindelijk, schoon niet altijd, nog maar *lichtflikkeringen* of *weerlichten*, vooral aan den gezigteinder, zonder eenig geluid meer te hooren. Wat de gevolgen betreft, schoon dezelve in sommige gevallen zeer schadelijk zijn, en bij gemis aan andere daartoe geschikte afleiders, het blikſemvuur ligtelijk hooge gebouwen, boomen of andere kostbare voorwerpen treft, verbrijzeling, brand, dood en verwoesting veroorzaakt; zijn echter, over het geheel genomen, de uitwerkingen des onweders *allerweldadigst*. Doorgaans toch wordt de lucht door hetzelve gezuiverd, de hette verminderd, het aardrijk afgekoeld en gedrenkt, zoodat alles een nieuw leven ontvangt, de slaphangende, schier verwelkte bladeren der planten, met nieuwe vezelkracht voorzien, opgerigt en gespannen worden.

Uit deze algemeene beschouwing blijkt reeds, dat het onweder een der meest zamengestelde natuurverschijnselen moet zijn, als behoorende tot de waterachtige, luchtvormige, lichtende en vurige luchtverhevelingen. Alhoewel de beide laatste hierbij klaarblijkelijk eene hoofdrol spelen, en de eerste schijnen voort te brengen, bleven toch derzelver natuur en oorsprong, tot aan het midden der vorige eeuw, onbekend. Eerst sedert de uitvinding van werktuigen, geschikt ter nasporing van de eigenschappen der electriciteit, en den meesten uwer bekend onder den naam van *electriseermachines*, maar vooral sedert de ontdekking der zoogenaamde Leydsche flesch, door onzen beroemden landgenoot VAN

MUS.

MUSSCHENBROEK, in den jare 1746; en sedert de daarop gevolgde zamenstellen van meerdere, met elkander vereenigde, werkende electrieke Leydsche flesschen, of batterijen, vond men, met behulp dezer toestellen, en de werkingen der opgehoopte of versterkte electriciteit en die van het onweder zoo vele in het oog loopende overeenkomst, dat men genegen werd, de verschijnselen des onweders tot de klasse der electrieke natuurwerkingen te brengen.

De eerste echter, die deze overeenkomst opmerkte, was BENJAMIN FRANKLIN, te *Philadelphia*. Het aantrekkend vermogen van metalen draden, staven en punten ter ontlading van geëlectriseerde ligchamen erkend hebbende, viel dit gelukkig genie, steeds gewoon de nuttige strekking van ieder wetenschappelijk onderzoek na te sporen, op het denkbeeld, of men niet door metale punten de werking der dampkrings-electriciteit zoude kunnen aantoonen, even zoo den bliksemstraal langs metalen afleiden, als den electrieken vonk eener machine, en zich alzoo in veiligheid stellen tegen deszelfs losbarstingen. In het midden der vorige eeuw (1750) deelde hij deze gedachten aan zijne vrienden in *Europa* mede. De gronden voor zijn gevoelen bragt hij toen reeds tot de volgende hoofdpunten van vergelijking tusschen de overeenkomst der electrieke verschijnselen met die des onweders.

1) De hoeksgewijze kronkelende loop des bliksems gelijkt volkomen naar dien van eenen sterken electrieken vonk.

2.) De blikfem treft meest hooge, boven anderen aanmerkelijk uitftekende, voorwerpen, als torens, hooge gebouwen, masten van fchepen en bergtoppen. Het elektrieke vuur gaat desgelijks bij zijnen overgang van het eene geleidend ligchaam tot het andere, door de meest uitftekende punten of kanten.

3.) De blikfem flaat het meest in zulke voorwerpen, die goede geleiders zijn voor de electriciteit, te weten in metalen, water, vochtige en dierlijke ligchamen; met vermijding diergene, welke geene of flechte electrieke geleiders zijn, als harst, amber, glas, lak, pik, zwavel, zijde en meer andere ftoffen.

4.) De blikfem ontfteekt brandbare ligchamen; hetzelfde doet de electriciteit.

5.) Door fterke electriciteit worden metalen gefmolten; hetzelfde is een der gemeene werkingen van den blikfem.

6.) Het fcheuren, uiteenflaan en verbrijzelen van harde ligchamen, met één woord, verbazende vermogens van werktuigelijke kracht, die verplaatfing der ligchamen, uitzetting en verbreking der deelen voortbrengen, werken blijkbaar zoowel bij de electriciteit, als bij den blikfem.

7.) Beide maken fomtijds menfchen en dieren blind, en vernietigen, in fommige gevallen, het dierlijke leven. Door de electriciteit doodde FRANKLIN hoenders met eenen enkelen flag.

8.) Eindelijk merkte hij op, dat de magneetnaald op dezelfde wijze van den blikfem en de electriciteit wordt aangedaan, en ijzer door beide magnetisch

tisch kan worden. Schoon nu de opgenoemde gronden FRANKLIN sterk genoeg voorkwamen, om niet langer te twijfelen aan de overeenkomst tusschen de werkende oorzaken der electriciteit en des onweders; noodigde hij echter zijne vrienden uit, om de zaak proefondervindelijk nader te onderzoeken. De eerste, die hier aan voldeed, was een Fransch natuurkundige, DALIBARD genaamd, die, in eenen tuin te *Marly-la Ville*, eene hut liet opslaan, waar boven op eene ijzeren staaf, ter hoogte van veertig voeten geplaatst en van onderen vrijgesteld, derhalven buiten alle gemeenschap was met afleidende stoffe. Als men nu het ondereinde met den vinger naderde, gaf de staaf wel een kwartieruurs achter elkander vonken, waarmede Leydsche fleschen geladen en allerlei electrieke proeven genomen werden. Bij het voorbijgaan eener wolk aan het boveneinde der staaf hoorde men eenen donderslag. Deze merkwaardige proefneming, eene der belangrijkste, die ooit gedaan zijn, geschiedde in het jaar 1752. Van toen af werden dezelve in de meeste landen van *Europa* herhaald. Terwijl echter FRANKLIN in *Amerika* nog onbekend was met de uitkomst dier proeven, kwam hij op de gedachte, dat een draad of vlieger nog geschikter zou zijn, dan een hoog gebouw, ter electrieke nasporing der onweerswolken. Weldra werd die inval ten uitvoer gebragt. Ten tweeden maal baarde een oogenschijnlijk niets beteekenend kinderspel aan een groot man den weg tot gewigtige ontdekkingen. NEWTON schaamde zich niet uit een pijpensteel zeepbellen te blazen, ten ein-

einde de natuur der kleuren te onderzoeken. FRANKLIN begaf zich tot het beuzelachtig kindervermaak van vliegers zamen te ſtellen. Over een kruis van cederen hout ſpande hij een zijden doek, maakte een goeden ſtaart aan den vlieger, en ging, bij het eerstvolgend onweder, met zijn zoontje naar buiten. Nadat hij den vlieger tot eene behoorlijke hoogte had doen opgaan, maakte hij een ſleutel vast aan het einde van het touw, en aan den ſleutel een zijden koord, dat ter vrijſtelling zoude dienen, en waarmede hij den vlieger aan eene paal vastbond. De eerſte electrieke teekens, die hij nu zag, beſtonden in het van elkander gaan der harige hennepvlokken van het touw. Eene digte wolk dreef vervolgens over den vlieger heen, onder het vallen van eenigen regen, waardoor de vlieger en het touw nat en dus betere geleiders werden. Van toen af verzamelde hij eene groote hoeveelheid electrieke ſtof, zoodat, als hij met eene vingerknokkel den ſleutel naderde, ſcherpſtekende en ſchitterende vonken uit de ſtaaf in zijne hand ſtroomden. Met zulke vonken ſtak hij voorloop in brand, laadde Leydſche fleſſchen en deed verſcheidene electrieke proeven, waaruit bleek, dat zijne gedachten, die hij, als een beſcheiden wijsgeer, aanvankelijk eene *onderſtelling* genoemd had, met de natuur zelve overeenſtemde, en men het voor eene bewezene waarheid kan houden, dat de hoofdverſchijnſels des onweders tot de klasſe der electrieke behooren.

Dat men intusſchen bij zoodanige proefnemingen zeer omzigtig zijn moet, bewijst, onder anderen, het

het ongeluk, den hoogleeraar RICHMANN te *Petersburg*, daarbij overgekomen. Deze had, in zijne kamer, een toestel gemaakt, ter waarneming der electriciteit van den dampkring. Met eenen vriend daarmede eenige proeven willende nemen, kwam hij ongelukkig met zijn hoofd te digt bij de vrijgestelde staaf, waaruit oogenblikkelijk een bliksemstraal in zijn ligchaam schoot en hem doodde. Op zijn voorhoofd was eene roode vlek, een zijner schoenen gescheurd en een gedeelte zijner kleederen gezengd. Zijn vriend was bedwelmd en eenigen tijd besesseloos. Het deurraam der kamer was gespleten en de deur uit hare hengsels gerukt. Deze en soortgelijke gevaren weet men thans bij zoodanige proeven te vermijden, door, in de nabijheid van het ondereinde der vrijgestelde staaf, eene andere metalen staaf, van boven met een knop voorzien, in den grond te slaan of over dezelve te plaatsen, en het ondereinde dier staaf te doen uitloopen of gemeenschap te hebben met eenig water, genoegzaam ter afleiding der zwaarste lading.

De ontzettendste uitkomsten had de herhaling van FRANKLIN's proeven door DE ROMAS in *Frankrijk*, met eenen zeer grooten vlieger, ter lengte van zeven, en ter breedte van drie voeten, en opgelaten ter hoogte van vijf honderd en vijftig voeten, aan een koord, waardoor, ter betere geleiding, metaaldraad gevlochten was. Uit deze schoten vonken, of laat ik liever zeggen, bliksemstroomen als cylinders, van ééne duim middellijn en tien duimen lengte, waarvan ieder gevolgd werd door een' slag, als die

van

van een piſtoolſchot. Doch ik acht hiermede genoeg gezegd te hebben ter beantwoording onzer eerſte vraag: tot welk ſoort van verſchijnſels behooren die des onweders? De andere vraag, die ons thans nog zal bezig houden, is veel moeijelijker, en kan, naar den tegenwoordigen ſtaat der natuurkunde, met minder zekerheid beantwoord worden, de vraag, namelijk: „*Maar wat is, en van waar komt die* „*electrieke werking in den dampkring?*"

De beantwoording van het eerſte gedeelte der vraag: *Wat is die electrieke werking in den dampkring?* onderſtelt eenige kennis van de verſchijnſelen der electriciteit. Om echter in eene vergadering, als deze, niet te veel te onderſtellen, zullen, gelijk ik vertrouw, deskundigen het niet ongepast achten, dat ik, met een enkel woord, op eene eenvoudige wijze, verklare, wat men te verſtaan hebbe onder dien natuurſtaat en werking, welke men gewoon is, *electriciteit* te noemen.

Reeds drie honderd jaren vóór onze tijdrekening, had men opgemerkt, dat de barnſteen, onder meer andere eigenſchappen, ook deze bezit, van, gewreven wordende, ligte ligchaamtjes, als papier of andere vlokjes, tot zich te trekken, en beurtelings weder van zich af te ſtooten. De kracht dier aantrekking noemde men diensvolgens *barnſteenkracht*, of *electrieke* kracht, naar het Griekſche woord ἤλεκτρον, dat *barnſteen* beteekent: terwijl men het verſchijnſel zelve, dat ſommige ligchamen, als glas, lak, harst, zijde en andere ſtoffen, gewreven wordende, andere ſtofdeeltjes aantrekken, in ſommige ge-

gevallen licht geven, en eenen eigenaardigen reuk verſpreiden, met den algemeenen naam van electriciteit beſtempelde. Dit was ſchier alles, wat men van dezelve wist tot op de twaalfde, of liever tot aan het midden der achttiende eeuw, tot op de ontdekking der zoogenaamde electrieke proeven met de Leydſche flesch. Van toen af werd het een algemeen gevoelen onder de natuurkundigen, dat er in de natuur eene zeer fijne en veerkrachtige vloeiſtof beſtaat, door ſommigen *æther* of electrieke ſtof genaamd, die aan alle ligchamen, naar derzelver verſchillende vatbaarheid voor dezelve, gevonden wordt. Is deze ſtof zoo algemeen verdeeld onder de ligchamen, dat ieder, als het ware, het zijne heeft, een met zijn ſtaat en uitgebreidheid overeenkomſtig aandeel; dan zegt men, dat de electrieke ſtof in rust is en een ſtaat van evenwigt uitmaakt. Wanneer, bij voorbeeld, de eene wolk, in evenredigheid van hare uitgebreidheid en inwendigen ſtaat zoo veel van deze electrieke vloeiſtof bezit, als eene andere, die naar of langs de eerſte komt heendrijven, dan zegt men, dat derzelver electrieke ſtaat in rust of evenwigt is; maar heeft de eene wolk, naar evenredigheid van hare vatbaarheid, meer opgehoopte electriciteit dan de andere, dan zegt men, dat het electriek evenwigt tusſchen beide verbroken is, dat de oververzadigde zich in eenen ſtellig werkzamen ſtaat bevindt, en de andere in een ontkennenden met betrekking tot de eerſte, die ook, zoodra de ontkennende electrieke wolk onder haar bereik komt, hare meerdere hoeveelheid van

van electrieke vloeiſtof aan de andere mededeelt in zoodanige evenredigheid, dat het verbroken electriek evenwigt herſteld wordt. Alle ligchamen dus, over wier oppervlakte de electrieke vloeiſtof naar de mate van derzelver vatbaarheid voor dezelve gelijkelijk verdeeld is, zijn in een ſtaat van electrieke rust, en vertoonen geene verſchijnſels van electriciteit, ten zij door wrijving en drukking, door gedaanteverandering, of ſcheikundige werking die rust geſtoord, de electrieke vloeiſtof in beweging gebragt, aan de oppervlakte weder opgehoopt of verminderd, en alzoo de ligchamen in eenen ſtelligen of ontkennenden electrieken toeſtand verplaatst worden. Naar deze hypotheſe beſtaat er dus in de geheele natuur ſlechts ééne electrieke vloeiſtof, of volgens andere wijsgeeren, die alles tot krachten herleiden willen, ſlechts ééne electrieke kracht; anderen echter beweren, dat die ééne electrieke vloeiſtof zamengeſteld zij uit twee grondſtoffen, welke zij glas- en harst-electriciteit noemen, om dat de eene door wrijving van glas, de andere door die van harstplaten zoude opgewekt worden; terwijl die opwekking niet anders is, dan eene ontleding of ſcheiding dier beide grondſtoffen, welke, ſteeds geneigd, om zich met elkander te verbinden, bij derzelver ſcheiding en vereeniging zelve de electrieke verſchijnſels vertoonen, maar vereenigd zijnde, terugkeeren tot den ſtaat van rust. Doch het is hier de plaats niet, deze verſchijnſels te ontvouwen of te beoordeelen. Voor ons oogmerk meenen wij genoeg gezegd te hebben ter voorbereiding tot

het

het duidelijk verstaan onzer volgende beschouwing.

Keeren wij derhalve terug tot de ons voorgelegde vraag: *wat is, en van waar komt die electricke werking in den dampkring, tot welke wij gezien hebben, dat de verschijnsels van het onweder behooren?*

A. Het eerste gedeelte dezer vraag: *Wat is die electricke werking in den dampkring?* heeft betrekking tot den stelligen en ontkennenden staat der lucht-electriciteit, en tot de wijze en den graad van sterkte, waarop zij door den geheelen dampkring en enkelde streken van dezelve werkzaam is. Zorgvuldige waarnemingen op dezelfde plaats in verschillende tijden, berg- en zeereizen, zelfs togten met luchtballen hebben wel veel licht verspreid over de electrieke gesteldheid van den dampkring, maar tot nog toe niet genoegzaam ter volledige verklaring der verschijnselen.

I. Bestendige waarnemingen ter zelfde plaatze, gedaan door CAVALLO, DE LUC, SCHUBLER en anderen, hebben geleerd:

1.) Dat de dampkring zelden zonder electriciteit, meestal in een' staat van stellige of glas-electriciteit is; schoon dezelve wel eens den ontkennenden of dien der harst-electriciteit aanneemt, en somtijds beide staten op éénen dag elkander afwisselen.

2.) Des winters is de electrieke gesteldheid van den dampkring zwak; in het voorjaar het sterkste; des zomers weder zwakker, vooral ten tijde van gestadig onweder. In den herfst is, bij aanhoudende re-

regenbuijen de lucht-electriciteit naauwelijks merkbaar.

3.) Gedurende een onweder is zij het ſterkſte, maar zwak bij aanhoudende winden.

4.) Ook heeft men eene dagelijkſche periodieke ebbe en vloed, of vermindering en wasdom der lucht-electriciteit boven eene en dezelfde plaats waargenomen. Des zomers klimt zij van drie tot vier uren des nademiddags, bereikt haren laagſten ſtand bij het vallen van den avonddauw; dan neemt zij weer toe en vervolgens af tot den opgang der zon.

Des winters zijn deze hoogſte en laagſte ſtanden geheel anders; de hoogſte, namelijk, om tien ure des morgens en acht ure des avonds; de laagſte des morgens en des avonds ten zes ure. Er is dan eene blijkbare verhouding tusſchen de vermeerdering van electriciteit en de vermindering van vochtigheid gedurende den loop van den dag.

5.) Regen, ſneeuw en hagel zijn meestal, ſchoon meer of minder op onderſcheidene tijden, geëlectriſeerd, meermalen echter met ontkennende dan met ſtellige electriciteit; terwijl, hetgeen opmerkelijk is, de gedaante der ſneeuwvlokken verandert, naar den ſtaat van derzelver electriciteit. Een verſchijnſel, waarbij deskundigen ſchier onwillekeurig denken aan de zoogenaamde *Lichtenbergſche* figuren.

II. Bergreizen ſtelden dikwerf den opmerkzamen natuurbeſchouwer in de gelegenheid, om op onderſcheidene hoogten, zelfs van de toppen der bergen, waarnemingen te kunnen doen over de beginſelen, voort-

voortgangen en losbarstingen van onweders, die beneden hen in de valleijen plaats hadden.

Van deze waarnemingen, gedaan op de Zwitsersche *Alpen*, door de heeren DE SAUSSURE en DE LUC, hebben wij belangrijke uitkomsten ontvangen. DE LUC, bij voorbeeld, zag meermalen zware onweerswolken in de valleijen der *Alpen*, langs het gebergte, heenstrijken, en gedeeltelijk op den grond rusten, zonder eenige de minste ontlading, waaruit hij met regt besloot, dat men eene onweerswolk niet te houden hebbe voor eenen vrijgestelden electrieken ontlader, in welks nabijheid slechts een ander geleidend ligchaam gebragt behoeft te worden, om het eerste te ontladen. Hij zag, bij voorbeeld, eene onweerswolk rusten op den vochtigen grond en van onderen geheel in aanraking met denzelven, terwijl van boven en zijdelings van tijd tot tijd bliksemstralen uitschoten, achtervolgd door donderslagen. Zoo zag de hoogleeraar KAESTNER, staande op het Hartsgebergte, tusschen twee onweders in, de benedenste bui zich ontlasten in plasregens, terwijl de hooger hangende bui een geratel van donder liet hooren, dat gepaard ging met een' zeer kouden neerslag van regen.

III. Bij deze waarnemingen voegen de zeereizigers nog eenige bijzonderheden, onder anderen, dat de ratelende donderslagen op zee, waar geene terugkaatsende voorwerpen het geluid stuiten, opvangen, of wijzigen, regelmatiger zijn, en bij iedere terugkaatsing aanmerkelijk verzwakken, tot dat het geluid geheel ophoudt. Ook verzekeren sommige zee-

 rei-

reizigers, dat er plaatsen zijn, alwaar de oudste inwoners nooit onweders hebben beleefd, gelijk FORSTER betuigt van het eiland *St. Helena*.

IV. De luchtreizigers eindelijk verhalen ons, dat in hooge streken van den dampkring de lucht-electriciteit doorgaans veel sterker is, dan in lageren. Op eene, voor de natuurkundigen hoogst merkwaardige, luchtreis der Heeren GAY-LUSSAC en BIOT, liet men een' metalen draad van vijftig Nederlandsche ellen aan eene knop van het schuitje afhangen, terwijl dezelve gespannen bleef door het gewigt van een metalen bol. De hierdoor verzamelde lucht-electriciteit werkte zeer sterk op den electrometer, en wees, overeenkomstig de waarnemingen van DE SAUSSURE en anderen, bij zeer helder weder, stellige electriciteit. Hoe het van binnen in eene wolk ook ten aanzien der electriciteit gesteld zij, verzekert ons de luchtreiziger AUGUSTI, op zijne een en twintigste luchtreize, ondernomen te *Amiens*, in de maand October van het jaar 1813, ondervonden te hebben.

„De dampkring, (zegt hij onder anderen) was
„zeer nevelachtig. Reeds was ik tot in de wolken
„gestegen, toen ik nog het kanonschot hoorde,
„dat tot een teeken mijner verdwijning in de
„wolken, gedaan werd. Binnen vijf sekonden bevond
„ik mij in eene volslagene duisternis. Zes
„minuten had ik werk, om dien ontzettenden klomp
„van dampen te doorklieven, in het midden van
„denwelken ik bijna in zwijm gevallen zou zijn,
„door den zwavelachtigen electrieken reuk en de
„smoorende hitte."

B.

B. Thans gekomen tot het tweede lid der vraag: *Van waar en hoe komt die electrieke werking in den dampkring?* Zoude ik zekerlijk uwe opmerkzaamheid vermoeijen en tijd en plaats misbruiken, wilde ik ook maar de voornaamste gevoelens der natuurkundigen over den oorsprong der lucht-electriciteit, U mededeelen, en de gegrondheid onderzoeken van bespiegelingen, die meest allen op onderstellingen gebouwd zijn. Maar met regt kunt gij, M. H., van mij verwachten, dat ik, zoo al niet eene wiskunstig zekere, boven alle bedenkingen verhevene verklaring, ten minste diegene duidelijk en eenvoudig zal opgeven, welke mij voorkomt, naar den tegenwoordigen staat der natuurkunde, de meeste waarschijnlijkheid voor zich te hebben. Zij is deze: Gelijk men op verschillende wijze electriciteit kan voortbrengen, als door wrijving, door verwarming, door afkoeling, door aanraking van verschillende metalen en andere ongelijksoortige stoffen, maar vooral door chemische werkingen: zoo gebruikt ook de natuur, in het groot, die onderscheidene middelen, ja bezigt nog vele anderen, zoo als in de bewerktuigde ligchamen, bij de zoogenaamde electrieke visschen; alle welke wijzen van opwekking der electrieke vloeistof ons slechts gedeeltelijk bekend zijn, maar bij iedere voorkomende natuurwerking in het groot, onmogelijk afzonderlijk opgegeven of aangewezen kunnen worden. Bijzonder echter schijnt de gedaanteverwisseling der stofdeelen en overgang der ligchamen, bij smelting, uit den vasten in den vloeibaren, bij verdamping in

in den damp- of stoomvormigen, en bij oplossing, in de lucht- of gasvormigen staat, of omgekeerd, een der voornaamste bronnen van de electriciteit in de wolken te zijn. Het klimmen namelijk en nederdalen des waters in en uit de hoogere gewesten des dampkrings, is eene natuurwerking van overgang uit den eenen staat in den anderen, eene gedaanteverandering van water in waterdamp, van ontbinding des stooms in gassoorten, van daar weder, door zamenstelling, in water, sneeuw, regen, hagel en ijs, eene gedaanteverandering, die in eenen gestadigen kring rondloopt. De waterdeeltjes, in aarde, planten en dieren aanwezig, zoowel als uit de zee, meeren en rivieren verdampende, klimmen dagelijks naar boven, als waterblaasjes, soortelijk ligter dan de lucht. Ten gevolge der natuurlijke electriciteit, aan ieder stofdeeltje eigen, maar aan de meer uitgebreide oppervlakte der blaasjes, naar den aard der bijkomende omstandigheden, stellig of ontkennend werkende, stooten ze elkander af, en drijven, op bepaalde afstanden, in de gedaante van wolken. Wanneer echter die waterblaasjes weder kleiner worden, of zoo veel warmtestof verliezen, dat ze weer tot druppels zamenvloeijen, komt het er vooral op aan, of zij zich langzaam en geregeld tot druppels kunnen vormen, en langs andere geleidende stoffen, als vochtige luchtstreeken, den staat van electriek evenwigt met de omringende ligchamen kunnen aannemen: in welk geval de bui zich in regen ontlast, zonder onweder. Maar bij eene *snellen neerslag*, ten gevolge eener ons onbekende chemische werking in de

de wolk zelve, bij eenen plotſelijken overgang der waterdeeltjes uit den lucht- en dampvormigen in den vloeibaren of vasten ſtaat, wordt er op eenmaal zoo veel natuurlijke, elektrieke vloeiſtof los, dat dezelve als een blikſemſtraal, kronkelend door het zwerk ſchiet op den naasten geleider, of naar de zijde van de kracht en ſtreeklijn der werking. — Gedaanteverandering der oppervlakte is, onder deze omſtandigheden, reeds een rijke bron van electrieke werkingen in den dampkring. Maar men vergete niet, dat er nog zoo vele anderen zijn, waaruit de natuur electriciteit kan ſcheppen. Ook zoude her bekrompenheid van kennis in de natuurkunde aan den dag leggen, zoo men den dampkring, als een afzonderlijk *geheel* op zich zelven, en niet veel meer in deszelfs geſtadig verband met den aardbol ja zelfs met de zon en hemelſche ligchamen beſchouwde, ten gevolge van welke gedurig vereenigde werkingen en terugwerkingen, allerlei opwekkingen van licht, warmte, magnetiſche en elektriſche verſchijnſelen kunnen ontſtaan, wier polaarwerkingen, nu eens alleen in den dampkring, dan weder in het hart der aarde, of ook in de zon, de bron van licht en warmte, gelegen kunnen zijn. Wat den donder betreft, deze geſchiedt als een ſlag bij de ontlading eener elektrieke batterij of Leydſche flesch. Dat echter dat geluid zoo dikwerf herhaald wordt, pleit voor het vermoeden, dat zulks ten gevolge zij van onderſcheidene chemiſche ontploffingen, ſchoon die herhaling, in de nabijheid der aarde, door terugkaatſende voorwerpen

pen ſterk vermeerderd kan worden. Intusschen wordt de ſlag fomtijds veel later gehoord, dan het licht gezien. Dit komt van de ongelijke ſnelheid, waarmede het licht en geluid worden voortgeplant, eene ſnelheid, zoo verſchillende, dat, terwijl het licht in een ſeconde den verbazenden weg aflegt van 42394 geographiſche mijlen, in dienzelfden tijd het geluid maar eene ruimte doorloopt van 1042 voeten, zoodat men hieruit, ten naasten bij, over den afſtand van een onweder kan oordeelen. Want ieder bui zal, naar dezen regel, zoo veel maal 1042 voeten van ons verwijderd zijn, als wij ſeconden kunnen tellen tusſchen het licht en den ſlag.

Doch vreezende uwe aandacht te zullen vermoeijen, wil ik hier afbreken. Eene andere ſpreekbeurt geeft mij, in het vervolg, welligt gelegenheid tot eene nadere beſchouwing der gevaren en onheilen des onweders en der beste behoedmiddelen tegen dezelve; — tot het vervolgen dus eener ſtof, welker overweging bijzonder geſchikt is, om de grootheid des Scheppers in zijne werken te leeren kennen, en dankbaar de zegeningen te waarderen met een verſchijnſel verbonden, dat Zijne wijsheid en liefde, als met letteren van vuur aan het uitſpanſel doet lezen, en zijn Alvermogen met iederen donderſlag aan de aarde verkondigt.

3

OVER
HET VERBAND DER WISKUNDE
MET
EENE BESCHAAFDE OPVOEDING;

DOOR

J. NIEUWENHUIS.

Hoogleeraar te Leijden.

OVER

HET VERBAND DER WISKUNDE

MET

EENE BESCHAAFDE OPVOEDING.

Algemeen erkend is het naauw verband en gewigt dier letteroefeningen, kunsten en wetenschappen, welke betrekking hebben tot de beschaving en veredeling van den mensch. Allen vereenigd maken *een* geheel uit; *een* ligchaam, waarvan ieder deel, als lid beschouwd, zijne onmisbare diensten bewijst aan de overigen. Gelijk er in den staat verschillende standen, werkkringen, kunsten, handwerken en ambagten noodig zijn voor de instandhouding en welvaard der maatschappij; zoo is er ook op het uitgestrekt gebied der vrije kunsten, letteroefeningen en wetenschappen, geen edel vak van menschelijke kennis, dat geene dienst van de overige ontleent; geen tak van edele kunstvlijt of wetenschap, die geen' regtstreeksche of zijdelingschen invloed zoude hebben op de ontwikkeling en beschaving van den mensch.

Deze waarheid, uit onze eigene natuur, den

aard en de geschiedenis der wetenschappen genoegzaam bekend, zal wel geene opheldering of bewijs behoeven; daar ik spreek tot mannen, die gewoon zijn, in verschillende kringen, vakken en letteroefeningen, elkander wederkeerig te dienen, met die voorkomende hoogachting en billijke waardering aller standen, welke den verlichten en beschaafden man kenschetst, en voordeelig onderscheidt van alle eenzijdigheid, verwaandheid en vooringenomenheid met zich zelve, met eigene wijsheid, geleerdheid, bedrijf of beroep.

Maar met de belijdenis dier waarheid op de lippen, waag ik het, ulieden eenige oogenblikken te bepalen bij de voortreffelijkheid van een gedeelte dier afgetrokkene wetenschappen, wier beoefening de taak is van den post, dien ik bekleede, het doel en middelpunt van alle mijne Letteroefeningen.

Doordrongen van ongeveinsde achting voor alle andere vakken, verwacht ik wederkeerig van ieders heuschheid belangstelling in het mijne, maar vooral regtmatige hulde aan de voortreffelijkheid der *Wiskunde*, met de natuurlijke en bespiegelende Wijsbegeerte, zoo wel als met de letteren en fraaije kunsten naauw verbonden. Mogten thans mijne pogingen ter bevordering dier hulde niet geheel beneden de waardigheid mijner stoffe zijn; daar ik wensche tot U te spreken *over het naauw verband van eenige kennis en beoefening der Wiskunde met eene beschaafde opvoeding*. Ik zal te dien einde

I. de grondtrekken eener algemeene beschaafde opvoeding trachten te ontwikkelen; om alzoo

II. volgens deze ontwikkeling, u het verband aan te

te wijzen van eenige wiskundige kennis met dezelve. Eene ſtof, die zich zelve wel niet door nieuwheid aanbeveelt, maar, mijns oordeels, verdient eene onpartijdige en ernſtige overweging; daar vele, niet alleen jongelingen, maar zelfs mannen van naam en erkende verdienſten het leeren der wiskunde en afgetrokkene wetenſchappen of geheel ſchijnen te verwaarlozen of wel ſchadelijk houden voor de beoefening der Letterkunde.

Doch in eenen tijd, waarin alle verlichte Gouvernementen het voor beſchaving en volksgeluk hoogst belangrijk achten, de kennis der wiskunde, niet alleen onder de bedrijvende klasſen der maatſchappij, door de oprigting van *Industrie* en andere ſcholen, maar ook onder de geleerden van alle ſtanden, te helpen bevorderen; in eenen tijd, waarin de zoogenaamde ſtrenge wetenſchappen, ware verlichting en volksvlijt, met reuzenſchreden voorwaarts gaan, en men, op deze zoowel, als op de belangen der maatſchappij en de veredeling van den mensch het oog vestigende, erkennen moet, dat er voor beiden thans meer vereischt wordt dan vorming van ſmaak en letterkennis: in zulk eenen tijd, mijne Heeren! wordt het zelfs eene gemoedelijke zaak, dit onderwerp ernſtig te behartigen, en — met terzijdeſtelling van dwaze gehechtheid aan het oude, vooringenomenheid tegen het nieuwe, of vooroordeelen tegen eene wetenſchap, meestal dor en moeijelijk geacht, om dat men ze niet kent — onpartijdig na te denken over haar verband met eene beſchaafde opvoeding. Moge het mij dan gelukken

ulieden dit verband duidelijk te ontvouwen, en daarbij andermaal die heuschheid en toegevende aandacht te ondervinden, welke ik meermalen van ulieden heb genoten en die ook het gebrekkige der voordragt behoeft!

I.

„Het oogmerk der opvoeding," zegt PLATO „is, „het ligchaam die sterkte te geven, welke het noo- „dig heeft, en de ziel die volmaaktheid te doen „bereiken, waarvoor zij vatbaar is." (*De leg. L.* 7.) In den onbeschaafden natuurstaat, waarin nog vele volken verkeeren, is het vooral spierkracht, vlugheid en sterkte des ligchaams, waartoe de mensch, op het voetspoor der ouderlijke leefwijze, door natuurontwikkeling en oefening gebragt wordt. Hoezeer nu in eene beschaafde maatschappij de ligchamelijke opvoeding nooit verzuimd, maar zorgvuldig behartigd moet worden; is echter de veredeling en beschaving der zielsvermogens het hoofddoel eener verstandige opvoeding, die zich derhalve uitstrekt tot de oefening van geest en ligchaam.

Beiden vereenigd bevatten zoo menigvuldige voor aankweeking en veredeling vatbare krachten, dat de mensch met regt eene wereld in het klein, ja meer dan eene wereld, het beeld des onzigtbaren mag genoemd worden.

Maar alle deze vatbaarheden en krachten, welke de mensch bezit als zinnelijk, verstandig en zedelijk wezen, zijn aanvankelijk niets meer dan aanleg, die wijslijk aangekweekt en veredeld, maar ook

ook eenzijdig ontwikkeld, verwaarloosd, en verbasterd kan worden.

Bij zijne geboorte is de mensch het zwakste en teederste schepsel. Ieder kreet van den zuigeling getuigt van zijne behoeften en nooden. Ja, alsof de natuur, na het meesterstuk harer werken te hebben voortgebragt, voor haar eigen schepsel angstig terug deinsde en een voorgevoel had van de magtige heerschappij, die dat wezen weldra over hare krachten en hoofdstoffen zal uitoefenen, omringt zij zijne wieg met duizende gevaren en bedreigt gestadig zijn leven. Blijft echter, onder de bescherming eener onzigtbare hand, dat leven gespaard; bloeit het kind op in den kweekhof der ouderlijke liefde en zorgen; komt de ziel tot zelfbewustheid; ontwaken van dag tot dag de sluimerende vermogens der menschheid: dan spreekt weldra hare onderscheidende meerderheid in ieder trek en uitdrukking van gelaat en houding: in de ontwikkeling en opscherping der zintuigen; in het gebruik en de kunstvaardigheid zijner leden.

Het *oog*, de spiegel der ziel, wordt vatbaar, om door te dringen tot in de verborgene schuilhoeken der natuur; om, gewapend met kunstglazen, tot in de kleinste gewrochten haren gang te bespieden; door dikke vloeistoffen heen, te zien tot op den bodem der zee (*), en te dringen tot in de diepte der

ster-

(*) Door middel des bekenden Engelschen kijkers, waarvan het voorwerp-glas is ingerigt over de straalbreking in water en zijdelings voorzien met eene verlichting over groote diepten.

ſterrenhemelen. Het *oor*, om geſtreeld te worden door toonen en maatgeluiden; te onderſcheiden den omvang, de kracht, hoogte, laagte, welluidendheid, zuiverheid en afſtand van ieder toon; te onderſcheiden de eenvoudige en zamengeſtelde toonverhoudingen tot in de fijnſte overgangen, ſchakeringen, ineenſmeltingen. De *mond*, *tong*, het *gehemelte*, om alles, wat de ziel denkt, gewaar wordt en gevoelt, alles wat zij oordeelt, beſluit en wil, in woorden uit te ſpreken en de kracht der aandoeningen, de teederheid des gevoels, de werking der hartstogten uit te drukken. De *hand* ter nabootſing der natuur of voortbrenging van oorſpronkelijke werken op het gebied der vrije en beeldende kunst. De *hand* beſtuurt het penſeel des ſchilders, den beitel des beeldhouwers, de lettertrekken des ſchrijvers, de werktuigen der toonkunst. Met de *hand* ſchept de mensch een nieuwe wereld van kunſten en uitvindingen; bewerkt hij de ſtoffelijke dingen met ſmaak en oordeel; opent hij een uitgeſtrekt gebied van ontdekkingen en kunstvlijt; gelijk hij, met die zelfde hand, ſtroomen en beken leidt, de zee bebouwt, de elementen der natuur beteugelt, het rijk der dieren, planten en delfſtoffen dienstbaar maakt aan zijnen wil, bergen doorgraaft, wegen maakt onder het bed der rivieren en zelfs de gedaante der aarde verandert, verfraait en verbetert.

Blijkt aldus uit onzen zinnelijken aanleg de onderſcheidende voortreffelijkheid van den mensch boven alle ſchepſelen der aarde; zij openbaart zich nog

nog veel meer in den aanleg zijner *verstandelijke* en *zedelijke* vermogens, die, schoon beide bepaald door zijne stoffelijke bewerktuiging, en eindig, gelijk iedere kracht, die in hem is, echter vatbaar en verordend zijn voor eindeloozen wasdom.

Of groeit niet het denkvermogen door onderwijs en oefening? de geschiktheid van den geest om voorstellingen en begrippen te vormen; dezelve onderling te vergelijken, naar vaste beginsels te beoordeelen, om uit dezelve besluiten en gevolgen af te leiden? — kan niet dit vermogen door oefening en beschaving eene hoogte bereiken, waarop het de wereld verbaast en regeert; zich ontwikkelt tot eene verwonderlijke kunstvaardigheid, om, onder gegevene omstandigheden, bij eenig voorgesteld doel, de menigte van combinatien te berekenen, die kunnen of zullen voor- en tegenwerken; om eene gemakkelijke oplossing te geven van even moeijelijke als belangrijke vraagstukken; om de ingewikkeldste verbindtenissen te doorzien; de meest zamengestelde betrekkingen te ontvouwen? — Zekerlijk! daartoe staan den geest verscheidene krachten ten dienste? een *geheugen*, waarin hij het opgezamelde, als in een schatkamer kan bewaren; eene *verbeelding*, waarmede hij de voorstellingen van afwezige personen en zaken voor den geest terug roept, of, als scheppend vermogen, allerlei gedaanteverwisselingen en schakeringen voortbrengt; een *oordeel*, dat door oefening toeneemt in kracht, vlugheid en naauwkeurigheid, zoo bij het opsporen van algemeene regels uit bijzondere gevallen, als

bij de toepasfing van het algemeene op het bijzondere; een *wil*, die kracht en vastheid geeft aan onze gedachten en befluiten; een *gevoel*, dat, als de veêr van een uurwerk, alle raderen fpant, het hart overftelpt met onbefchrijfelijke gewaarwordingen; den man van fmaak bezielt met geestdrift voor het *ware*, *fchoone* en *goede*; en eindelijk de *rede*, die eenheid, orde en rigtfnoer geeft aan alle menfchelijke gedachten en bedrijven; de *rede*, dat verheven vermogen, waardoor wij, hoe diep gezonken ook, onze goddelijke afkomst niet kunnen miskennen; de rede, die in haren ingefchapen zedelijken en godsdienftigen aanleg, in hare geheele ftrekking naar het oneindige en volmaakte, als orgaan der bovenzinnelijke natuur, het bovenzinnelijke zelve openbaart, gelijk de zinnelijkheid, als orgaan der ftoffelijke wereld, ons met deze bekend maakt.

Als redelijke wezens namelijk, ftreven wij naar eenheid en verband in alle onze voorftellingen, gezindheden en daden; bezitten wij het vermogen om naar algemeene en noodzakelijke wetten te denken en te handelen; erkennen wij in ons gemoed eene zedelijke wetgeving, hooren haar door de ftem des gewetens; verheffen wij onze redebegrippen tot het denkbeeldig volmaakte, de gedachtewereld der *Idealen*, en ontmoeten overal, in de ftrekking der rede naar het volmaakte, naar het volftrekt onafhankelijke en onvoorwaardelijke, een oneindig volkomen wezen.

Zietdaar den mensch in zijnen zinnelijken, verftandigen en redelijken aanleg! Die mensch is het,

M. M.

M. M. H. H.! welke ons, in de opvoeding van ieder kind, door zijnen en onzen Schepper wordt aanvertrouwd. Aan dien mensch eene beschaafde opvoeding te geven beteekent dus meer dan een welgemanierd en gezellig mensch te vormen; geschikt om, naar den smaak der eeuw, in zijnen kring behagelijk en nuttig te zijn; het beteekent den geheelen in- en uitwendigen mensch te beschaven; ieder vermogen dat hij uit de handen des Scheppers ontving, te ontwikkelen en te veredelen, overeenkomstig zijne bestemming voor deze en de hoogere wereld.

De laatste tweeledige bestemming bepaalt den verschillenden trap en wijzigt de gesteldheid der ontwikkeling en veredeling, waartoe ieder vermogen door eene verstandige opvoeding gebragt moet worden. Wij behooren, namelijk, bij de opvoeding van den mensch, tevens het oog te vestigen op zijne bestemming als mensch in het algemeen en als lid der maatschappij in het bijzonder. Als mensch in het algemeen of in het afgetrokkene beschouwd, is hij bestemd, om te streven naar de hoogstmogelijke volmaaktheid in alle zijne voorstellingen, gezindheden en daden; om te streven naar alles, wat waar, wat zedelijk goed en schoon is.

Maar de mensch staat hier niet op zich zelve. Met het uur zijner geboorte beginnen reeds zijne betrekkingen, die hem verbinden aan den grooten kring van natuurgenooten, den stand bepalen, waarin hij geboren werd, en meestal ook den stand, het beroep, den werkkring aanwijzen, waarin hij maat-

maatschappelijk geplaatst zal worden. Dit alles wijzigt aanmerkelijk zijne opvoeding, in zoo verre de meer of mindere beschaafdheid der ouders op dezelve een' grooten invloed heeft; de mate hunner bezittingen of welvaart het gedoogt, eene betere opvoeding aan hunne kinderen te geven; en dezen, tot de keuze van een beroep of stand gekomen, nu ook voornamelijk voor denzelven zullen opgeleid en onderwezen moeten worden in alle die kundigheden, welke tot den toekomstigen stand behooren.

Zietdaar van zelve, uit den aard onzer huiselijke en maatschappelijke gesteldheid, de meer of mindere uitgestrektheid aangewezen, tot dewelke eene beschaafde opvoeding, *onder gegeven omstandigheden*, gaan kan.

De vrouw, bij voorbeeld, als mensch beschouwd, deelt met ons in de groote bestemming der menschheid, om te streven naar het ware, schoone en goede en alle hare betrekkingen naar den eisch der rede in te rigten. Maar diezelfde zwakheid en teederheid van haar gestel, welke haar niet gedoogt, in ligchamelijke sterkte en arbeid, met den man te wedijveren, gedoogt ook niet aan den vrouwelijken geest zoo veel inspanning en zielenarbeid, als de beoefening der letteren en wetenschappen in den man vereischt: terwijl haar natuur dit rijkelijk vergoedde door een fijner gestel, teederder gevoel, levendiger verbeelding, zoodat vrouwen, rekenkunstige vraagstukken, bij voorbeeld, gewoonlijk spoediger uit het hoofd zullen oplossen, dan menig cijfermeester met lei en griffel. — Uit het verhandel.

delde blijkt duidelijk, dat eene algemeen beschaafde opvoeding

1.) bestaan moet in eene *eenparige ontwikkeling en veredeling der menschelijke vermogens*, en dus zeer verwijderd is van zoodanige eenzijdigheid, waardoor ten koste of met verwaarloozing der overige, het een of ander zielsvermogen, bij uitsluiting, ontwikkeld, of het een of ander vak van noodige kundigheden zoodanig onderwezen wordt, dat er geen tijd of gelegenheid overig blijft, ter beoefening van andere, niet minder noodzakelijke vakken. Maar

2.) blijkt nu ook uit het verhandelde, dat eene *algemeen beschaafde opvoeding, ten aanzien der uitgestrektheid en trappen van beschaving, door onze huisselijke en maatschappelijke betrekkingen doorgaans als van zelve nader bepaald en geregeld wordt*. In den laagsten stand, welke den mensch verpligt, als daglooner of handwerker te arbeiden om een sober stuk broods, is er geen tijd, lust of vermogen om voor de beschaving van den geest te zorgen. Zoodra hij echter, ten gevolge van vlijt en zegen op zijn werk, tot eenige ruimte van tijdelijk bestaan is gekomen, drijft hem reeds eene ingeschapen zucht tot standsverheffing en verbetering van staat, om aan zijne kinderen eene hoogere opvoeding te geven dan hij zelf van zijne ouders ontving.

En nu begint reeds de meerdere beschaving, waarbij men, in de opvoeding, voornamelijk, ja meer nog zorge voor eene *eenparige* en *gelijkmatige* ont-

ontwikkeling der zielsvermogens, voor de beschaving van verstand en hart en ieder hoofdvermogen des geestes, op eene eenparige wijze, meer nog dan voor uitstekende maar ongelijke vorderingen van het eene boven het andere.

Naar de onderscheiding en opklimming der standen wordt de kring eener beschaafde opvoeding uitgebreider. Bij de hoogste en geleerde standen behoort wel de kring van het ware, schoone en goede de ruimste te zijn, waarin zich de menschelijke geest op aarde beweegt, waarin hij kan leven en werken.

Na aldus de algemeene grondtrekken eener beschaafde opvoeding geschetst te hebben, zal het nu niet moeijelijk zijn, in het tweede gedeelte dezer redevoering, het naauw verband aan te wijzen van eenige kennis der Wiskunde met zoodanige opvoeding.

II.

Uit de ontwikkelde algemeene bestemming van den mensch, om te streven naar het ware, goede en schoone, en alle zijne betrekkingen op aarde redematig en godsdienstig in te rigten, volgt terstond, dat alles, wat in de opvoeding onmisbaar is voor de bereiking van dit doel, ook behooren zal tot de noodzakelijke vereischten eener beschaafde opvoeding, en de noodzakelijkheid dier vereischten zal toenemen naar de meerdere uitbreiding en opklimming der standen. Dat nu onder deze vereischten eener beschaafde opvoeding, het onderwijs

wijs der Wiskunde met regt gerekend kan worden te behooren, zal ik thans beproeven te betoogen:

1.) Uit het naauw verband van de voorwerpen der Wiskunde met het *ware*, *goede* en *schoone*;

2.) Uit hare bijzondere geschiktheid tot ontwikkeling, opscherping en beschaving der voornaamste zielsvermogens;

3.) Uit de gewigtige en onmisbare diensten, die zij aan de letteren en meeste kunsten en wetenschappen aanbiedt; en eindelijk

4. Uit haren beslissenden invloed op het geluk van den mensch en den welvaart der volken.

I.) Naauw, zeggen wij, is het verband tusschen de voorwerpen der Wiskunde en het *ware*, *goede* en *schoone*. Wat het onderzoek der *waarheid* betreft, vlei ik mij, dat een ieder uwer, ook maar oppervlakkig bekend met den aard, de voorwerpen en leerwijze der Wiskunde, zulks gereedelijk zal toestemmen. Is *waarheid*, o mensch! het doel van uw zoeken en trachten; twijfelt gij misschien, na vele teleurstellingen, of gij dat doel wel ooit of ergens zult kunnen bereiken; gaat in de scholen der Wiskundigen. Zij zullen u leeren, niet alleen wat waarheid en bewijzen zij: maar ook bekend maken met eenen schat van nuttige waarheden, waaronder zelfs de hoogste twijfelgeest zieltoogde, toen SEXTUS EMPIRICUS het wilde beproeven om de grondzuilen der wiskundige zekerheid te doen wankelen. Zij zal u den weg toonen, waarop de mensch tot de ontdekking en kennis, tot de ontleding en zamenstelling, tot de afleiding der waarheid

heid uit hare eerste beginselen langs een juisten en bondigen redeneertrant gebragt wordt; zij leert u aan eene menigte aanschouwelijke voorbeelden, wat het beteekene, in het rijk der waarheid iets af te breken en op te bouwen; leert u, hoe gij, eenmaal gekomen tot het bezit eener waarheid, van uwe overwinning gebruik moet maken, en, gelijk een schrander krijgsman, partij trekken van iederen voet gronds, dien gij veroverd hebt, in het opzoeken en afleiden aller mogelijke gevolgen uit iedere eens erkende en bewezene waarheid.

Maar dit alles, zal welligt iemand zeggen, heeft slechts betrekking tot wiskundige, doch tot geene andere, geene geschiedkundige, geene afgetrokkene, geene wijsgeerige of bovenzinnelijke waarheid. Gaarne, M. H.! zoude wij deze bedenking, niet onbelangrijk op zich zelve, geheel ontleden en in hare deelen beantwoorden, gedoogde zulks de gelegenheid van tijd en plaats. Deze echter, mij gebiedende om kort en duidelijk te zijn, laat slechts toe, in het algemeen, hierop aan te merken, dat, gelijk de Wiskunde de overgang is van zinnelijke, aanschouwelijke tot afgetrokkene, bovenzinnelijke kennis; zoo ook de waarheden der bovenzinnelijke wereld wetenschappelijk niet in derzelver eenheid en verband bevat, veel minder uit derzelver hoogste beginsels van zekerheid of redelijk geloof afgeleid kunnen worden zonder eenen wiskundigen geest van ontleding en zamenstelling, van strikten redeneer- en betoogtrant.

Maar welk een verband is er tusschen de voor-

wer-

werpen der Wiskunde en het ſchoone en goede? — Het bevreemde u niet, M. H.! wanneer ik beweer, dat deze vraag met andere woorden beteekent: Welk een verband is er tusſchen God en de wereld? — De grootſte wiskundige is de Schepper van al het ſchoone en goede; de aanbiddelijke Schepper der dingen, wiens regtehand de hemelen met de palmen gemeten heeft, en met wiskundig verſtand gemaakt; de aarde gegrond op hare vesten naar wiskunſtige wetten en kracht. *Hij* bepaalde het gewigt des winds; ſtelde aan de wateren hunne maat; ſchreef den regen zijne wetten voor en eenen weg voor de zwangere donderwolk. *Hij* heeft over de geheele aarde het meetſnoer getrokken; bepaald, hoe diep hare zuilen zinken zouden, haren hoekſteen gelegd; bepaald den weg, waar langs zich het licht verdeelt, dat het Oosten met ſtroomen uitgiet over de aarde. Met één woord, de grootſte wiskunſtenaar is, gelijk reeds PLATO heeft aangemerkt, de Godheid. Zij maakt alles zoo gepast, afgemeten, eenvoudig en meetkundig, alsof de waarheid; en alles zoo ſchoon, alsof de ſchoonheid, en alles zoo goed, weldadig en nuttig, alsof dit alleen haar eenigſte doelwit geweest ware.

Hoe meer wij, met opmerkzaamheid, hare werken beſchouwen; des te meer vinden wij het eenvoudig ware, ſchoone en goede in de orde, zamenſtelling en bedoeling der deelen; in de harmonie van het heelal, des te meer zien wij, dat in de werken der ſchepping, dat heet: *in de voorwerpen der toegepaste Wiskunde*, geene ware ver-

 hou-

houding bestaat zonder schoonheid en nuttige bedoeling; dat de Schepper niet speelt met bloot bevallige maar ledige vormen; dat *Hij* bloesem en vrucht vereenigt: en Hij, door de werken der natuur, aan het verstand des wiskunstigen beschouwers waarheden openbaart, die bij dezen, als mensch, het gevoel voor het schoone en verhevene opwekken, terwijl zij, in het gemoed, de ontkieming en wasdom bevorderen der zaden van hetgeen edel en goed is: want er is een naauw verband tusschen de harmonie der Schepping en zedelijke grootheid en goedheid. Dichters en redenaars mogen, met smaak en genie, dat verband ons schilderen; de wiskundige natuurbeschouwer paart, met zijn gevoel van hetzelve, klare en duidelijke voorstellingen: want zijne wetenschap is de tolk der harmonie in de Goddelijke werken. „De algemeene wetten „der natuur staan afgedrukt op alle bijzondere ge„vallen en verschijnselen (zegt daarom te regt de „beroemde LA PLACE), maar zijn doorgaans zoo „onkennelijk wegens allerlei vreemde bijkomende „omstandigheden, dat er dikwerf eene groote ge„schiktheid en bijna eene methode vereischt wordt, „om ze te ontdekken. Beide geven ons de Wis„kunde en hare manier in het zekerste geleide bij „het onderzoek der waarheid."

Maar niet alleen om haar naauw verband met het ware, schoone en goede, verdient de wiskunde onder de vereischten eener beschaafde opvoeding gerekend te worden; hare bevoegdheid daartoe blijkt ook

II.) *Uit hare bijzondere geschiktheid tot opwekking, scherping en verhooging der voornaamste zielsvermogens*,

1.) heeft zij een bijzonder, haar geheel eigen vermogen, om den geest op te wekken *tot* en te oefenen *in* het *naauwkeurig* beschouwen en *overdenken* der zinnelijke dingen, in het regte gebruik der zintuigen: eene geschiktheid, door wier toepassing op de ontwikkeling der zielsvermogens PESTALOZZI voornamelijk zijnen roem heeft gevestigd.

Dit voorregt deelt zij wel met de natuurlijke historie, die ook hare jeugdige beoefenaars van den vluggen, naauwelijks opmerkzamen blik op de verschijnsels en voortbrengsels der natuur, noodzaakt tot eene oplettende beschouwing van ieder deeltje, van den omtrek, grootte, gedaante en stand der voorwerpen. Maar de zuivere en toegepaste Wiskunde scherpt niet alleen den geest van opmerkzaamheid en inspanning; zij gaat hierin verder dan de beoefening der natuurlijke historie. Zij scheidt het stoffelijk ligchaam van zijne gedaante; beschouwt de laatste afzonderlijk; deelt den vorm der ruimte, waarin de stof bevat was, denkbeeldig in hoeken, vlakken, lijnen en punten, en oefent alzoo

2.) *de verbeeldingskracht door scheiding en zamenstelling van allerlei lijnen, vlakken, omtrekken en ligchamelijke figuren.* Wat de vorming van smaak betreft, de ontwikkeling en leiding des gevoels; het bestuur der verbeelding in de fraaije letteren en kunsten; hier zijn, wie zou dit durven ont-

kennen? de klassieke Ouden de beste modellen; maar voor de *wetenschappen* is het de beoefening der Wiskunde, die de roekelooze vlugt eener wilde of verbijsterde verbeelding beteugelt; de werkzaamheid van dit heerlijk vermogen boeit aan de wetten en vormen der ruimte, haar terug houdt van losse hypothesen en ligtvaardige stelsels; zoodat wij met LA PLACE moeten erkennen: „De wijsgeer, waarlijk „nuttig aan den voortgang der wetenschappen, is „hij, die met eene sterke verbeelding paart eene „groote strengheid van redenering, en in zijne „navorschingen gelijkelijk gekweld wordt door het „verlangen, om zich te verheffen tot de kennis „der oorzaken en door de vrees van zich te be„driegen."

Maar niet alleen voor den natuurbeschouwer en wijsgeer; voor de beschaving van ieder mensch is de Wiskunde een krachtdadig behoedmiddel tegen de buitensporigheden der verbeelding, eene sterke opwekking tot ontwikkeling van en eene der beste middelen ter bevordering en beschaving eener geregeld werkende verbeelding. Niemand misschien heeft dit voordeel van wiskundig onderwijs beter ingezien, dan de beroemde ROUSSEAU, die wilde, dat zijn *Emile* vooral de teekenende meetkunde zoude beoefenen, niet alleen om der kunst wille, maar ter verkrijging van eene juiste oogmaat, vaste hand, goede en geregelde verbeelding: dat *Emile* niet alleen op papier, op platte, maar ook op kromme vlakken, op boomen, kagchels of andere kromvlakkige ligchamen, allerlei wiskunstige figuren en

en beelden zou leeren teekenen, ten einde alzoo hare verbeelding te oefenen aan de verschillende vormen der ruimte, in de uitdrukking van evenredigheden en daardoor tevens den smaak voor het stoffelijk schoone op te scherpen. De Fransche Wiskundigen MONGE en LA CROIX, hebben dien wenk van ROUSSEAU met vrucht ontwikkeld, door de uitvinding en aankweeking van een geheel nieuwen tak der meetkunde, thans bekend onder den naam van teekenende meetkunde, die aan bouwkundigen, beeldhouwers, schilders en andere kunstenaars gewigtige en gemakkelijke diensten aanbiedt.

3.) *Ook op de ontwikkeling en versterking der verstandelijke en redelijke vermogens heeft de Wiskunde een' bijzonder weldadigen invloed.* 1

Het *verstand* wordt ontwikkeld en beschaafd door het gebruik en de oefening der zintuigen; door het vormen van ware en duidelijke begrippen; het *oordeel* door naauwkeurige vergelijking van zaken en denkbeelden, en door oefening in eenen bondigen redeneertrant; en de *Rede*, het hoogste vermogen, om naar algemeene en noodzakelijke beginsels te denken en te handelen, door den jeugdigen geest te gewennen aan — en te oefenen in het herleiden van bijzondere waarheden tot algemeene beginselen, of in het ontwikkelen van algemeene beginsels en wetten uit het verband en de natuur van bijzondere stellingen. Maar wat, bid ik u, is tot dit alles meer geschikt dan de Wiskunde? Zij verklaart ons de werking en het regte gebruik der zintuigen; de misleidingen, waaraan wij door de-

zelve werden blootgesteld. Zij geeft ons in hare bepalingen en voorstellingen overal ware en duidelijke begrippen, zoo als geen andere stoffelijke of afgetrokkene wetenschap dit vermag. Van de *waarheid* harer begrippen en bepalingen overtuigt zij den leerling, door hem alle deze begrippen aanschouwelijk voor oogen te stellen, en hem te leeren, die zelf in zijne verbeelding te beschrijven. Voor de *duidelijkheid* harer denkbeelden zorgt zij door figuren, letters en teekens; zoodat men hier nergends in het donkere rondtast; maar bij iederen stap, die men voorwaarts doet, door de klaarheid der overtuiging zelve omschenen wordt en terug kan zien op den geheele afgelegden weg achter zich als op een verlicht pad.

Zekerlijk, ook de redeneerkunde bedoelt en bevordert het regte gebruik en bestuur des verstands, en hare verwaarloozing wordt naderhand genoeg gestraft door mangel aan goede bepalingen, juiste verdeeling en naauwkeurige orde. Maar wat is de meetkunde anders dan een *gedeelte* der werkdadige redeneerkunde? (*) — eene werkdadige, niet in bloote regels en voorschriften begrepen, maar in levendige aanschouwelijke voorbeelden; en wat werkt meer op jeugdige gemoederen dan aanschouwing en voorbeeld!

De

(*) Men houde dit wel op het oog, dat de meetkunde slechts een *gedeelte* der *werkdadige* redeneerkunde is; maar de eerste de laatste *nooit* kan vervangen, gelijk zulks schijnt vermoed te worden door den Hoogl. SIEGENBEEK in zijn *Iets over* HOOGESCHOLEN, enz. bl. 45. de noot.

De bespiegelende rede, eindelijk, bij alles strevende naar het hoogste en voltooide; naar dat organisch geheel, hetwelk wij *stelsel* noemen, waarin alles tot onwrikbare beginsels gebragt of uit dezelve is afgeleid; deze geeft ons nergens een luisterrijker voorbeeld van *wetenschappelijk stelsel* dan in de *meetkunde*; een stelsel, nu reeds meer dan twee duizend jaren, door allen, die het mogten leeren kennen, wel algemeen bewonderd, maar tot op dezen dag vruchteloos nagevolgd in alle overige deelen van menschelijke wijsheid! — „Er is der„halve, — zegt te regt QUINTILIANUS, — in de „meetkunde een gedeelte, dat voor de jeugd nuttig „is; want het verstand wordt er door geoefend, „de geest gescherpt; de snelheid van bevatting „bevorderd. Ja zelfs de meetkunde is nuttig, „niet, zoo als de andere kunsten, wanneer men „ze verstaat, maar ook, terwijl men ze leert." Doch dit brengt mij

III. *Tot de beschouwing der gewigtige diensten, die de beoefening der Wiskunde aan de meeste andere kunsten, letteroefeningen en wetenschappen aanbiedt.* Deze diensten kunnen gebragt worden tot die onmisbare, welke vele andere kunsten en wetenschappen van haar moeten ontvangen en tot de zoo *geschikte* als *noodige* voorbereiding harer leerlingen ter gelukkige beoefening van andere vakken.

1.) Wat de eerste betreft, zoude het even onmogelijk zijn, alle deze diensten hier op te som-

men, als ongepast voor onze tegenwoordige beschouwing. Haar verband met de oude letteren heeft, nog voor weinige jaren, mijn beroemde ambtgenoot, de Amfterdamfche Hoogleeraar VAN CAPPELLE genoegzaam aangewezen in eene keurige redevoering, die allen mogen raadplegen, welke aan dat verband zouden twijfelen.

Zij, wier ftand in de maatfchappij eene nadere betrekking heeft tot de ftoffelijke wetenfchappen van natuur en kunst, gelijk de heel-, genees- en fcheikundigen, kunnen even min, als de werktuig- en gezigtkundigen het noodzakelijke verband der Wiskunde met hunne vakken miskennen.

2.) Maar vooral is hare beoefening, in de jaren der jeugd, onmisbaar voor dezulken, die begeeren *behoorlijk* opgeleid te worden tot wijsgeeren, godgeleerden en regtsgeleerden. Het zij mij, kortheidshalve, vergund, zulks alleenlijk aan te toonen aan de *Wijsbegeerte*.

Geldt, ten aanzien der Wijsbegeerte, eenig gezag; hetzij dat van den Vorst der wijsgeeren, PLATO, die boven de deur zijner leerzaal gefchreven had: „*Dat niemand hier binnen trede, onbedreven* „*in de Wiskunde!*" De rede, welke die groote man voor dat opfchrift gehad moge hebben; dezelfde, die CICERO bewoog, hare beoefening aan te prijzen, is uit het verhandelde blijkbaar.

In de fcholen der Wiskundigen heeft reeds de leerling de vereischten van eenen bondigen redeneertrant leeren kennen; in denzelven zich geoe-

fend

fend door menigvuldige voorbeelden; daardoor tevens de voornaamste zielsvermogens opgescherpt; den geest gewend aan het eenvoudige, als het zegel der waarheid; denzelven geoefend in het ware, duidelijk en naauwkeurig denken; zich geoefend in afgetrokkene bespiegelingen, daar de wiskunde de ziel aftrekt van de verstrooijingen der zinnewereld, en haar vestigt op de voorwerpen des verstands en der rede. Zoo is de wiskunde de schoone band, die de hoogere en lagere zielsvermogens omvlecht, de wereld der verschijnselen en de gedachtewereld der wijsgeeren. Hiervan overtuigd, begeerde PLATO in het *zevende boek van zijn Gemeenebest*, dat de echte wijsgeer, ten einde van de zigtbare, gestadig wegvloeijende, dingen afgetrokken en met zijne gedachten geleid te worden, tot de overdenking des eeuwigen, eerst in de scholen der reken- en meetkundigen gevormd, vervolgens door de sterrekunde met groote en verhevene gedachten over het heelal vervuld, en dan eerst bekend gemaakt zoude worden met de bespiegelingen der *dialectica*, met de leer van den bedriegelijken schijn en het wezen der eeuwige waarheden, der hoogere gedachtebeelden van het ware, schoone en goede.

Al hadden dan ook de leerlingen van PLATO, op den drempel zijner gehoorzaal, alle de stellingen vergeten, die zij in de scholen der wiskundigen geleerd hadden; hun geest was toch wiskunstig gevormd en ingewijd tot het bevatten van de ver-

bergenheden der wijsbegeerte. Geen wonder derhalve, dat de grootste wijsgeeren uit de scholen der wiskundigen zijn voortgekomen. Of wat waren zij anders dan wiskundige wijsgeeren, de hoofden der *Ionische* en *Eleatische* scholen? Wat anders PYTHAGORAS, die uit eene wiskundige natuurbeschouwing, het groote denkbeeld vormde van eene organische wereld; van een harmonisch geheel der afzonderlijke deelen en spheren in de natuur en menschenwereld? Men noeme geenen PARMENIDES, LEUCIPPUS, DEMOCRITUS, HERACLITUS; geenen ANAXAGORAS, en vooral niet PLATO zelve of ARISTOTELES; men noeme niet de onsterfelijke namen van CARTESIUS, SPINOZA, LEIBNITZ, LOCKE, der beide HEMSTERHUISEN, KANT en van zoo vele anderen; zonder te bedenken, dat de meesten hunner tevens groote wiskundigen geweest zijn, en allen in de scholen der wiskundigen den echten geest van onderzoeken en betoogen, den strikten redeneertrant geleerd hadden, eer zij het waagden te redeneren over bovenzinnelijke dingen. Zelfs zij, die tegen de wis- en natuurkunde gelijverd hebben, SOCRATES en SEXTUS EMPIRICUS, toonden goede wiskundige te zijn. Dat SOCRATES, de vader der zedelijke wijsbegeerte, ongunstig over de beoefening der wis- en natuurkunde geoordeeld hebbe, was eene vergeeflijke dwaling in dien grooten man, daaraan toe te schrijven, dat hij der wis- en natuurkunde deed misgelden de gevolgen eener eenzijdige bespiegeling in de wiskundige scholen der *Ionische*, Py-

Pythagoreïsche, *Sophistische* en andere wijsgeeren, eener bespiegeling, die den mensch zelve, het groote doel aller menschelijke navorsching, uit het oog verloor. Deze afdwaling van den menschelijken geest ging SOCRATES met ijver te keer. Hij deed de wijsbegeerte tot den mensch terugkeeren; maar verviel nu ook in een ander uiterste, door de geheele natuurlijke en bespiegelende wijsgeerte in den mensch zelve als in eenen kerker op te sluiten, en iedere vrije vlugt naar boven, iederen blik naar buiten af te keuren.

4.) *Wat eindelijk den invloed der Wiskunde betreft op het geluk van den mensch en de belangen der maatschappij*; springen de laatste den opmerkzamen overal in het oog, die de maatschappelijke diensten beseft, welke de wiskunde bewijst aan de werktuig-, gezigt-, bouw- en waterloopkunde; aan de zeevaart, werkdadige landmeetkunde en zoo vele andere takken van volksvlijt, fabrieken en trafieken, dat men, bij de dagelijksch toenemende en verbazende uitbreiding harer nuttige toepassingen op allerlei voorwerpen van belang, behoefte, vermaak en weelde, weldra in alle standen eenige wiskundige kennis zal behoeven, wil men de wereld verstaan, waarin men leeft, niet geheel terug blijven in den geest der vorige geslachten, maar onbevooroordeeld en *onbeschroomd* partij trekken van het tegenwoordige.

Doch vergunt mij, ten slotte, nog een enkel woord hier bij te voegen over den invloed harer be-

beoefening op het geluk van den mensch zelve. Uit het gezegde over de vereischten eener beschaafde opvoeding bleek duidelijk het verkeerde van alle *eenzijdige* beschaving en ontwikkeling der zielsvermogens. Het zij dan ook verre van ons *enkal* wiskundigen te willen vormen, met verwaarloozing der fraaije letteren, of omgekeerd. Maar even ver zij ook van u allen de waan, alsof men voor de wiskunde geboren moet zijn, wil men haar met vrucht en lust leeren kennen. Zekerlijk, om een groot wiskundige te worden, een uitvinder en uitbreider dier wetenschap, een ARCHIMEDES, HUIGENS of EULER; moet men veel mathematisch genie bezitten, een geboren wiskundige zijn, gelijk de ware dichter een geboren dichter moet zijn: en echter, schoon er tot nog toe geen tweede HOMERUS geweest is, maakt men geene zwarigheid ook hen, die blijkbaar geene aangeborene gave voor de dichtkunst bezitten, te regt met hare beste werken, met HOMERUS zelve, bekend te maken, ter ontwikkeling en beschaving van den goeden smaak. Of willen sommige den waan, dat men voor de wiskunde geboren moet zijn, zoo verre trekken, alsof men, zonder eenig mathematisch genie, zelfs niet hare leerstellingen zoude kunnen begrijpen: dan bewijst de ondervinding aller lagere, middelbare en hoogescholen het tegengestelde. Hoe weinige zijn er op de beide eersten, die cijferen geleerd en niet begrepen zouden hebben: hoe vele reeds op onze hoogescholen, die, zonder mathematisch ge-

genie, de wiskunde geleerd, begrepen, en, bij uitstekende vorderingen tevens in de letteren, getoond hebben, dat men veel kan, als men onbevooroordeeld is en eenen goeden wil bezit.

Zij echter, die, op de lagere en middelbare scholen, zelfs de eerste gronden der cijferkunst verzuimd hebben, mogen zich te regt beklagen over de moeijelijkheid der wiskunde; even zeer alsof men dezulke, geheel onvoorbereid in de noodige kundigheden, op eenig kantoor tot boekhouders wilde aanstellen; welk een verbazend genie toch zou die boekhouder niet moeten bezitten, welke, met de cijferkunst geheel onbekend, eerst alle noodige cijfer-regels geheel uit zich zelven moest uitvinden!

Anderen verkeeren in den noodlottigen waan, dat wiskundige geesten uit den aard droog en minder geschikt zouden zijn voor de beoefening der fraaije letteren. Het kan zijn, dat sommigen door een stroef voorkomen en onbeschaafde zeden hiertoe aanleiding gegeven hebben. Maar wiskundigen van den eersten rang, LEIBNITZ, NEWTON, HUIGENS, D'ALEMBERT, DE FONTENELLE, EULER, HENNERT, VAN SWINDEN, NIEUWLAND, LA PLACE, waren mannen van smaak, uitgerust met een levendige verbeelding en warm gevoel; ja sommigen hunner uitmuntende kenners en beoefenaars der oude letteren.

De genoegens, eindelijk, die de wiskunde hare beoefenaars verleent, behooren tot de hoogste, waar-

waarvoor de menfchelijke geest vatbaar is; de genoegens der nafporing, ontdekking en bevatting der waarheid; de genoegens der ontledende befchouwing van de harmonie der fchepping: terwijl zij door het nuttige, fchoone en verhevene harer befpiegelingen den geest verrukt, het hart ftreelt en den mensch opwekt tot eene waardige voorbereiding voor dat hoogere en zuivere genot van Gods werken, dat wij eenmaal hopen te fmaken in andere woningen van het huis des Vaders!

* * *

DE GESCHIEDENIS

DER

BESPIEGELENDE WIJSBEGEERTE,

BESCHOUWD

ALS DE GESCHIEDENIS DER ONTWIKKELING VAN DEN MENSCHELIJKEN GEEST;

door

J. NIEUWENHUIS,

Hoogleeraar te Leyden.

DE GESCHIEDENIS

DER

BESPIEGELENDE WIJSBEGEERTE,

BESCHOUWD

ALS DE GESCHIEDENIS DER ONTWIKKELING VAN DEN MENSCHELIJKEN GEEST. (*)

De lofſpraak, door CICERO aan de geſchiedenis gegeven, *dat zij de getuige der eeuwen is, het licht der waarheid, het leven van het geheugen, de leermeesteresſe des levens en de ſtem der oudheid*, mag, naar het oordeel van ſommigen, waar zijn, met betrekking tot de daden en lotgevallen van enkele menſchen, ſtaten en volken; ten aanzien dus der ſtoffelijke deelen, als het ware, van dat gene, wat de krachten der natuur en der menſchen, in den loop des tijds, op aarde gedaan en bewerkt hebben. Maar, wanneer wij die

(*) Voorgelezen in de Maatſchappij: *Felix Meritis*, den 15 Maart 1826.

die krachten zelve, den aard en trap van derzelver ontwikkeling gadeslaan; schijnt hun CICERO's lofspraak aan onderscheiden bedenkingen onderhevig te zijn. Hoe dubbelzinnig toch, zeggen zij, is de getuigenis, welke de geschiedenis geeft van den geest, die de afgeloopene tijdvakken eens volks bezielde; een' geest, van gelaat en beteekenis veranderende, naar mate men eene andere stoffelijke zijde der geschiedenis aanziet, of uit onderscheidene oogpunten, als geleerde, als krijgsman, staatkundige, als belijder van eenig bepaald godsdienstig leerstelsel, als wereldburger of wijsgeer de menschelijke zaken beschouwt. Heeft niet, vragen zij, het licht der waarheid, door de geschiedenis ontstoken, veel overeenkomst met een dwaallicht, dat den reiziger, die het volgt, in den nacht misleidt, het spoor doet missen, op eenmaal uitgaat en in dikke duisternis laat rondtasten, daar, waar hij de meeste verlichting behoefde?

De geschiedenis zou, naar CICERO, het voortleven der gedachtenis, het leven der geheugenis zijn: maar is zij ook niet dikwerf de dood des verstands, dat, duizelig geworden van het staren en turen op denzelfden draaikolk, waarin zich de geslachten en volken met de eeuwen verliezen, en diep gebogen onder den last, welken het geheugen der geschiedkundigen nasleept, eindelijk suft en wegkwijnt in de armen des bijgeloofs, der ligtgeloovigheid of dweeperij? — Als leermeesteresse des levens is de geschiedenis rijk aan lessen en voorbeelden. Maar hoe kan, hetgeen gebeurd is, ons eeni-

eenige waarborg geven voor hetgeen toekomstig gebeuren zal; daar dezelfde oorzaken, juist onder dezelfde omstandigheden, nimmer wederkeeren; en bij veranderde gesteldheid van zaken, tijden en plaatsen wel geheel andere uitkomsten kunnen opleveren. Als stem der oudheid verkondigt ons de geschiedenis, in onsterfelijke toonen, de daden der vorige geslachten; maar verkondigt zij ook het fabelachtige, geheimzinnige en onzekere dier oudheid zelve. Zoo bevestigt zij helaas! maar al te veel het gezegde van THUCYDIDES, dat de menschen de overleveringen van zaken, die voor hunnen tijd, zelfs in hun eigen geslacht, zijn voorgevallen, meestal op blind geloof, zonder naauwkeurig onderzoek, aannemen en voortplanten.

Alle deze bedenkingen echter, te zamen genomen, hebben in mijn oog niet dat gewigt, dat zij ons zouden kunnen overreden, om aan de waarheid van CICERO's lofspraak te twijfelen, en deselve te beschouwen als overdreven, meer geschreven in den hoogen redenaarsstijl, dan in den kalmen toon der waarheid. Zekerlijk, wanneer men de geschiedenis der staten en volken in het groot en in derzelver onderling verband beschouwt, als deelen van de geschiedenis der menschheid; zoo wordt men tot vraagpunten geleid, waarop de geschiedenis zelve, even als de godspraken der ouden, dubbelzinnige antwoorden geeft. Maar, gelijk wijze mannen zochten in te dringen in de bedoeling der godspraken en naar die bedoeling dezelve uit te leggen; zoo leidt ons ook eene wijsgeerige beoefening der geschiedenis uit menigen

doolhof, waar eene bloot geschiedkundige kennis redding noch uitkomst kan vinden. Van dien aard is bij voorb. het onderzoek aangaande den verbeterden of verergerden toestand der wereld, de vraag: Is het menschdom voorwaarts of achteruit gegaan in kennis, beschaving en zedelijkheid? of blijft het, tot een zekeren trap van beschaving gekomen, op eene gelijke *betrekkelijke* hoogte stilstaan; zoodat het, nu en dan, wel eenige vorderingen maakt, maar vervolgens weder terug gaat; en men dus met TACITUS zoude moeten zeggen, dat alle menschelijke zaken, als in een' kring, bestendig rondloopen, en de zeden zich, gelijk de saizoenen, beurtelings afwisselen? Meer toch dan deze drie begrippen van teruggang, betrekkelijken stilstand of voortgang zijn hier niet mogelijk. Maar wie weet ook niet, dat voor ieder van dezelve verdedigers zijn opgetreden? dat iedere partij, ter bevestiging van haar gevoelen, zich op de geschiedenis beroept? — En echter is deze, ook hier, de getuige der eeuwen, het licht der waarheid, mits men wijsgeerig vooraf onderzoeke, hoe men haar moet raadplegen; de kunst versta, om der geschiedenis de belijdenis der waarheid te doen afleggen; de kunst van wel toe te zien bij het licht, door haren fakkel ontstoken. Moge het mij gelukken, M. H., ulieden van de gegrondheid dezer aanmerkingen te overtuigen, door eene beschouwing van dat gedeelte der vraag, aangaande den voort- of teruggang van het menschdom in verstandelijke en zedelijke beschaving, hetwelk betrekking heeft tot het hoofdvak mijner letter-

teroefeningen, de befpiegelende wijsbegeerte. Ik heb mij voorgenomen, uwe opmerkzaamheid te vestigen op den weg, dien de befpiegelende wijsbegeerte afgelegd en den gang, dien zij gehouden heeft, ten einde, in eenige algemeene hoofdtrekken, aan te toonen, dat hare gefchiedenis de gefchiedenis is der ontwikkeling van den menfchelijken geest.

Vreest echter niet, M. H., dat ik uw geduld wil vermoeijen, met u rond te leiden door de doolhoven der drogredenaars, in de fcholen der wijsgeeren, of in de ridderlijke fpelen en fchoolgeleerde kampplaatfen der middeleeuwen; of eindelijk in de luchtkasteelen, die fommige nieuwere wijsgeeren getracht hebben boven de wolken te bouwen. Behalve dat plaats en tijd zulks volftrekt niet gedogen, zou ook ik zelf hiertoe even weinig lust hebben, als gij, om mij, langs dien weg, te volgen. Ik bedoel flechts het nadenken op te wekken tot verdere overweging eener ftof, overwaardig, dat zij ons, niet alleen thans, maar dikwerf bezig houde; eener ftof, juist gefchikt, om ons met hoogachting te vervullen voor de beoefening eener wetenfchap, die wel, eenen tijd lang, miskend en verwaarloosd, maar zoo min gemist kan worden voor onze maatfchappelijke en hoogere belangen, als het licht der *rede* zelve, wier tolk en priesteresfe zij is.

Om te voldoen aan de vereischte orde en duidelijkheid, die ons gebieden bij de befchouwing eener

zaak,

zaak, te beginnen met eene naauwkeurige bepaling van dezelve, had ik mij voorgesteld:

I. De opgenoemde stelling te verklaren, door ontleding der denkbeelden, die zij bevat, of door te ontvouwen, wat wij te verstaan hebben onder de geschiedenis der bespiegelende wijsbegeerte, en de ontwikkeling van den menschelijken geest.

II. Vervolgens onze stelling zelve geschiedkundig te betoogen, en te besluiten.

III. Met eenige gevolgtrekkingen uit het verhandelde af te leiden.

Doch de rijkheid der stof en de kortheid des tijds, die mij hier tot derzelver overweging vergund wordt, — wil ik geen misbruik maken van ul. toegevende oplettendheid: — gebieden wij terstond dit onderzoek voor het tegenwoordige te beperken binnen de grenzen van het eerst opgenoemde stuk, en dat gedeelte van het tweede, hetwelk ons de beschouwing zal aanbieden van de geschiedenis der wijsbegeerte in het *Oosten* en in *Griekenland*, tot op den leeftijd van PYTHAGORAS.

I.

Op de vraag, wat verstaat men onder bespiegelende wijsbegeerte? zijn, van ouds af tot op onzen tijd, in de scholen der wijsgeeren zelve, zoo vele verschillende antwoorden gegeven, dat reeds de menigte der voorhandene bepalingen van dezelve den nadenkenden in het oog moet vallen. Met hare Grieksche benaming heeft onze Nederlandsche dit

ge-

gemeen, dat beide de begeerte naar en beoefening der wijsheid te kennen geven, en, *voorwerpelijk* genomen, beteekent het woord *wijsbegeerte* de wetenschap en beoefening dier dingen, naar wier kennis en bezit de vrienden der wijsheid begeerig zijn. Maar wat begeeren dezen al niet te onderzoeken, te leeren kennen, te weten en te doen? Of wat kan er in het beschouwende en beoefenende leven voorkomen, dat niet eenige wijsheid onderstelt, eenige kennisse van en geschiktheid in het gebruik der meest gepaste middelen ter bereiking van eenig voorgesteld goed oogmerk? — Heeft het laatste betrekking tot de vermeerdering onzer kundigheden, inzonderheid tot het verwerven van klare en volledige begrippen, of tot het onderzoek der gronden van zekerheid onzer kennisse; dan is de wijsheid, die wij najagen, *beschouwende kennis*. In onze rijke, ter beoefening van wijsgeerige wetenschappen bijzonder geschikte moedertaal, onderscheiden wij zeer juist de theoretische of beschouwende wijsbegeerte, in de natuurlijke en bespiegelende, naar het verschil van beider bronnen en voorwerpen. De *eerste*, de *natuurlijke*, schept hare bouwstoffen uit de natuur der ligchamelijke wereld: de *laatste*, de *bespiegelende*, ontleent hare beschouwingen uit den menschelijken geest, den ons verleenden spiegel der redemagtige goddelijke en menschelijke natuur, een spiegel, waarin het zelfdenkend verstand de beelden beschouwt, vergelijkt en beoordeelt, welke het zinnelijk en redelijk vermogen in dezelve vertoonen. Maar de

be-

beschouwende wijsbegeerte wordt *werkdadige, beoefenende wijsheid des levens*, als men tracht de eindoogmerken van zijn bestaan te bereiken, en dat geen wenscht te doen, te worden, te zijn en bij anderen te helpen bevorderen, hetgeen men in ieder voorkomend geval redelijk goedkeurt of voor het beste moet houden. Twee zaken derhalve beschouwde CICERO (*), met regt, als de grondzuilen der wijsbegeerte, de *kennis der waarheid* en de *leer der eindoogmerken*; beiden bevat in de beantwoording van drie gewigtige vragen: Wat kan ik weten? Wat moet ik doen ter bereiking van het eindoogmerk mijns bestaans? En wat mag ik hopen betrekkelijk deszelfs bereiking? De eerste vraag is klaarblijkelijk zoo algemeen en onbepaald, als het getal der dingen oneindig is, waaromtrent menschelijk onderzoek kan verkeeren. Het is dan ook deze onbepaaldheid der voorwerpen van bespiegeling, welke PYTHAGORAS aanleiding gaf tot zijne verklaring der wijsbegeerte, als de zucht naar wijsheid in alle goddelijke en menschelijke zaken. Eene verklaring, die slechts ontwikkeld behoeft te worden, om den aard en het uitgestrekte gebied der wijsgeerige wetenschappen te kunnen overzien. De stof, namelijk, die zij ter beschouwing aanbieden, is al het goddelijke en menschelijke; het onderzoek, volgens de rede, naar het bestaan, de natuur, eigenschappen en werken van het hoogste Wezen; *de natuurlijke godgeleerdheid*, de beschouwing van de

(*) *Acad. Quaest.* IV. 9.

de stoffelijke of ligchamelijke wereld, van de krachten en algemeene wetten der natuur, van het onderling verband der deelen, de oorzaken en eindoogmerken van het geschapene; maar inzonderheid de overweging van den mensch, de natuur, eigenschappen en vermogens der ziel, hare zedelijke vrijheid en onsterfelijkheid. Wat overigens de Ouden onder het goddelijke en menschelijke verstaan hebben, leeren ons de *Socratische gesprekken* van XENOPHON, en eenige daaruit ontleende beschrijvingen bij CICERO. Ook blijkt zulks uit hunne bekende drieledige verdeeling der wijsbegeerte in de *natuurlijke*, *zedelijke* en *redekavelende*; maar vooral uit de drie redebegrippen van het *ware*, *goede* en *schoone*, waarin zij den geheelen inhoud der wijsbegeerte rangschikten.

Maar de kennis der goddelijke en menschelijke zaken, welke de wijsgeer beoogt, is eene wetenschappelijke kennis. Wat kan ik *weten*? vraagt hij, op welke gronden van zekerheid mijne overtuiging vestigen, en de bijzondere deelen dier overtuiging doorzien, als schakels, die, aan elkander verknocht, éénen keten van waarheden uitmaken; als verbondene deelen van een gebouw van menschelijke kennis, welks grondslag niet rust op bloote meeningen, op stoute gissingen, scherpzinnige onderstellingen, hooge waarschijnlijkheden of blind gezag; maar op onwrikbare beginsels der rede? Dit laatste kenmerk leidt ons tot de bepaling der bespiegelende wijsbegeerte, als eene *wetenschappelijke* redeleer der goddelijke en menschelijke zaken. Hierdoor onder-

scheidt

ſcheidt zich de wijsgeerte van alle bloot geſchiedkundige en zoogenaamde ſtellige wetenſchappen, die op hooger gezag, menſchelijke wetten en maatſchappelijke inſtellingen gebouwd zijn. Als wetenſchap ſtreeft de redeleer naar doorgaande eenheid, volledigheid, klaarblijkelijkheid en vastheid van beginſelen.

Eindelijk is de vraag, wat kan ik weten? de ſpil niet alleen der beſchouwende, maar ook der geheele zedelijke wijsbegeerte. Voor deze betee-kent zij: hoe ver reikt het licht en gezag der rede in de kennis van des menſchen zedelijke natuur, van het hoogſte goed, van der menſchen verordening, van zijne regten en pligten; van zijne betrekking tot deze en de bovenzinnelijke wereld? Doch ik acht hier mede genoeg gezegd te hebben tot opheldering van het begrip der beſpiegelende wijsbegeerte, als de wetenſchap van hetgeen de rede leert aangaande de natuur en zekerheid der menſchelijke kennis, onze betrekking tot deze en de hoogere wereld, en onze daaruit voortvloeijende regten en pligten.

Was nu de rede bij alle menſchen en volken even groot, even zuiver en verlicht; bereikte zij terſtond bij, of kort na de geboorte van het menſchenkind, hare volle rijpheid; werd zij door niets verhinderd, verzwakt of ontluisterd; was zij de voltooide rede, de waarheid, ſchoonheid en zedelijke reinheid zelve; ſprak hare kracht even luid, duidelijk en ſterk in de borst van het kind, den jongeling en den man: er zou geene geſchiedenis der

be-

bespiegelende wijsbegeerte zijn; maar het voltooid menschenbeeld zou terstond, van den eersten ademtogt af tot op den laatsten polsslag, het beeld der goddelijke rede zelve zijn; het zou, als eene godspraak, op iedere vraag van het verstand en iedere zucht van het hart, oogenblikkelijk waar en volledig antwoorden. Thans echter, daar de rede, gelijk ieder ander vermogen van den mensch, verschillende graden van sterkte heeft, onderscheidene trappen van ontwikkeling, verschillende tijdperken moet doorloopen, eer zij tot rijpheid komt, en ook dan nog, hetgeen zij is en worden kan, zelfs bij de edelste sieraden van ons geslacht, een schaduwbeeld is van het hooge ideaal der voltooide rede; thans is er eene geschiedenis der bespiegelende wijsbegeerte, die voornamelijk zal moeten bevatten de verschillende trappen van de ontwikkeling der rede, den invloed van uitwendige omstandigheden op dezelve, haren voortgang, stilstand of teruggang in sommige stukken en tijdvakken, en de verschillende pogingen der wijsgeeren, om zich te verheffen tot het ideaal der ware en volmaakte rede. Doch zoo komen wij tot het begrip eener geschiedenis van den menschelijken geest.

De geest, of dat wezen in ons, dat gevoelt, denkt en wil, heeft wel in zich zelven de bewustheid van één persoonlijk bestaan, van één hoofdvermogen; maar dat hoofdvermogen draagt, als stam, verschillende takken, die zich verre uitbreiden naar de zinnelijke en bovenzinnelijke wereld. Wie kent niet de drie hoofdvermogens, van kennis,

nen, gevoelen en willen, waartoe de wijsgeeren alle de overige getracht hebben te herleiden? Maar wie kent ook niet die vele ondergeschikte krachten der ziel, welke zij in deze nasporen? De *voorstellende*, waardoor de geest een levendig besef ontvangt van de indrukken der ligchamelijke wereld op de zintuigen; de *denkkracht*, die uit de zinnelijke aanschouwingen begrippen vormt; het *oordeel*, dat dezelve vergelijkt; het *geheugen*, dat zaken, woorden en reeksen van denkbeelden getrouw in de ziel bewaart; de *terugroepende* en *scheppende verbeeldingskracht*; het *aesthetisch vermogen*, het gevoel voor het ware en schoone; het *verstand*, dat, genoegzaam ontwikkeld en beschaafd, zeer moeijelijke en afgetrokkene vraagstukken oplost; de *rede* eindelijk, die eenheid, orde en zamenhang geeft aan alle voorstellingen, gezindheden en daden van den mensch, en hem verheft boven de stoffelijke wereld? Wie kent ze niet, ten minste bij namen, alle deze ondergeschikte krachten der ziel, en weet niet tevens, dat gelijk in enkele eenige onzer natuurgenooten boven duizenden hebben uitgemunt, zoo ook hij een volmaakt mensch zoude zijn, bij wien iedere zielskracht volkomen ontwikkeld was, en die algemeene ontwikkeling van allen een harmonisch geheel uitmaakte! Maar te vergeefs zoeken wij dien volmaakten op aarde, en mogen ons gelukkig achten, zoo wij menschen gevonden hebben, die, met uitstekende zielsvermogens bevoorregt, er gestadig en ijverig naar streven om het hooge ideaal van derzelver harmonische ontwikkeling zoo niet te

be-

bereiken, immers zoo nabij te komen als zulks mogelijk is. Maar ook bij deze zoowel als alle andere menschen heeft de ontwikkeling der zielsvermogens zekere tijdperken des levens, volgt zij bepaalde natuurwetten, en rigt zich inzonderheid naar plaatselijke en tijdelijke omstandigheden, waaronder dezelve geschiedt. Het kind bijv., leeft nog zoo geheel in de zinnenwereld, dat het naauwelijks voor iets anders oog en oor heeft, dan voor hetgeen door uiterlijken glans bekoort, de zinnen streelt en het gevoel voor het groote en verhevene opwekt. In zijne spelen heerscht vooral de verbeeldingskracht, de zucht ter navolging en uitvinding. De kracht en verpligting van zedelijke wetten vermag het kind nog niet te bevatten, maar zijne gehoorzaamheid rust op gezag. Tot het wikken en wegen van gronden en tegengronden, tot een eigen vrij onderzoek der waarheid, is het verstand des kinds nog niet rijp genoeg; maar het *eenvoudig kinderlijk hart* heeft den schoonsten aanleg tot gelooven, en het geloooft op gezag van ouders en leermeesters. Bij den jongeling ontwaakt het gevoel van vrijheid; ondragelijk worden hem de banden van blinde gehoorzaamheid; onverstandig een geloof zonder redelijke overtuiging. Hij nadert tot den mondigen leeftijd, waarin de mensch, van ouderlijk opzigt en voogdijschap ontslagen, uit eigen oogen wil zien, en zijn eigen weg wil bewandelen, het tijdperk der verlichting, het tijdvak der burgerlijke, zedelijke en godsdienstige vrijheid. Met het twintigste jaar, zegt een voornaam schrijver, komt gemeenlijk eerst de

de mensch tot het volle gebruik der rede; met het veertigste verkrijgt hij gewoonlijk die kloekheid des levens, welke anderen tot zijne oogmerken weet te gebruiken; maar met het zestigste eindelijk de ware levenswijsheid, wanneer men begint de dwaasheden der beide vorige tijdperken in te zien, en dikwerf eindigt met de klagt, van eerst in de nabijheid des doods de kunst des levens geleerd te hebben.

Eene geschiedenis van den menschelijken geest zal derhalve de geschiedenis bevatten van de ontluiking en den wasdom, de rijpheid en afneming der zielsvermogens, gelijk dezelve aan ieder tijdperk des levens bijzonder eigen zijn, zich ontwikkelen naar bepaalde natuurwetten en gewijzigd, belemmerd of bevorderd worden, door uiterlijke omstandigheden. Van zoodanige geschiedenis, de gewigtigste voor den mensch, kennen wij slechts het denkbeeld, de algemeene grondschets en vereischten; maar zoeken haar nog te vergeefs onder de werken der beroemdste mannen, en vinden zelfs in de gedenkschriften der grootste menschenkenners, die *veler menschen steden gezien, en zeden geleerd*, en onderscheidene standen van nabij gekend hebben, eenige bijdragen. Eerst dan, wanneer schrandere waarnemers reizen door en rondom de wereld gemaakt zullen hebben, niet blootelijk om vreemde steenen, planten en dieren, maar voornamelijk om menschen te leeren kennen, en hunne waarnemingen, door scherpzinnige wijsgeeren, onderling vergeleken, naauwkeurig ontleed en gerangschikt zullen

zijn:

zijn: dan eerst verwachte men eene volledige geschiedenis van den mensch, en, met dezelve, een volledig bewijs van de waarheid der stelling, die wij thans zullen trachten te betoogen, dat de geschiedenis der bespiegelende wijsbegeerte de geschiedenis is der ontwikkeling van den menschelijken geest.

II.

Gelijk de beschaving in het *Oosten* begon, is het te verwachten, dat de beginselen der wijsbegeerte in het *Oosten* gezocht moeten worden: maar ook niets meer dan de eerste beginselen; daar volken, die nog op den trap der kindsheid staan, voor geene afgetrokkene diepzinnige bespiegelingen vatbaar zijn. De geschiedenis bevestigt ook volkomen deze verwachting, en toont ons bij eenige Oostersche volken slechts zoodanige en zoo vele vorderingen in wijsgeerige kundigheden, als overeenkomstig zijn met den kinderlijken leeftijd der ontwikkeling hunner zielsvermogens. Het *philosopheren*, diepzinnig nadenken over algemeene en afgetrokkene begrippen, valt niet onder het bereik van het kinderlijke verstand, dat, hoe sterk ook door aangeboren weetlust gedreven, wel spoedig vraagt naar de verklaring en de oorzaken der dingen, maar ook, bij gebrek aan de noodige kracht van doorzigt en redenering, even spoedig berust in de eerste invallende gedachten; of, ongeschikt tot het vereischte onderzoek en ongeduldig naar een bevredigend antwoord op zijne kinderlijke vraag, zich door het gevoel en de verbeelding laat wegslepen tot het aannemen en vast-

vasthouden eener voorstelling, die door de krachten van beide eenen diepen indruk op de ziel maakt. Wij behoeven slechts, om hiervan overtuigd te worden, terug te denken aan onze eigene kindsheid, en de geheel zinnelijke denkbeelden, die wij toen nog hadden, van deze of gene bovenzinnelijke dingen, als wij, door eenig toeval of levendigen indruk, met onze gedachten op dezelve gebragt werden; toen wij voorb. voor de eerste maal van ons leven, den prachtigen sterrenhemel aanschouwden, of de zon zagen opgaan; of het oog lieten weiden over de onmeetbare wereldzee; of het eerste menschen-lijk zagen, het lijk misschien van een bloedverwant, dien wij teeder bemind hadden. — Maar zulke indrukken zijn dan ook levendige schokken der ziel, die haar niet dan met geweld, en slechts voor een korten tijd, van het zinnelijk aangename kunnen aftrekken. Tot dit keert zij spoedig terug en wordt door het zigtbare gelokt, door het schitterende, buitengewone, groote en vreemde, maar vooral door het genoegelijke en zinnelijk nuttige getrokken en geboeid. Van daar dan ook, dat de Oosterlingen slechts in die gedeelten der wijsbegeerte, die tot de *natuurlijke* behooren, in de wis- en natuurkundige wetenschappen, eenige vorderingen gemaakt hebben. Zoo getuigen de Grieken, dat zij de leer van de hemelsphæer, van de zonnewijzers, en de verdeeling van den dag in twaalf deelen van de Babyloniers, maar de meetkunde van de Egyptenaren geleerd hebben. (*)

Hoe

(*) Herod. II. 109.

Hoe gering echter zelfs de kennis dezer wetenschappen in het *Oosten* geweest zij, blijkt, onder anderen, daaruit, dat de Egyptenaren nog niets wisten van de leerstelling, eerst door PYTHAGORAS uitgevonden, aangaande de gelijkheid der vierkanten, die beschreven kunnen worden op de zijden eens regthoekigen driehoeks. Ook kan men waarlijk geene hooge gedachten koesteren van den staat hunner werktuigkunde, als men bij HERODOTUS leest, dat de Egyptenaren, om eenen buitengewoon zwaren last, op eenen afstand van twintig dagreizen te water, te vervoeren, twee duizend menschen, gedurende drie geheele jaren tot dien arbeid hebben moeten gebruiken. (*) Beschouwt men, van nabij, dat geen hunner werken, wat de alverwoestende hand van den tijd ontkwam; wie ziet dan niet in hunne schilderstukken, standbeelden, tempels en pyramiden de sporen van eenen kinderlijken geest, blijkbaar in de zucht naar het *groote* en *schitterende*, het *wonderbare* en *verhevene*?

Wat in heete landen, bij volken met eene gloeijende verbeelding uitgerust, die kinderlijke geest vermag, als hij zich verlustigen wil in het spel der droomende en scheppende verbeeldingskracht: getuigen nog hunne gedrochten en fabelen, vooral hunne bekende *duizend en eene nacht* Arabische, en *duizend en een dag* Perziaansche vertellingen.

Met den zin en het gevoel voor het groote, wonderbare en verhevene, staat in een naauw verband het besef van het *oneindige*, het *godsdienstig gevoel*, waardoor, zelfs naar de getuigenis van ME-

(*) HEROD. II. 175.

HERODOTUS, (*) de Oosterſche volken, en onder dezen weder het meest de Egyptenaren, boven alle anderen hebben uitgemunt, zoodat hunne priesters in veel grooter aanzien ſtonden, dan de wijsgeeren bij de Grieken, en de regtsgeleerden bij de Romeinen. Deze priesters waren hunne wijzen, hunne wetgevers en tolken der godſpraken, die, in beelden, gelijkenisſen, ſpreuken en geheimzinnige taal, lesſen der wijsheid mededeelden. Hetgeen de Grieken langs den weg van beſpiegeling en redenering zochten, meenden de Oosterlingen door hoogere, dichterlijke aanblazing en profetiſche ingevingen te verkrijgen; zoodat de eerſte beginſelen hunner wijsgeerige beſpiegelingen bevat zijn in, en vereenigd met hunne godsdienſtige leerſtellingen. Zoo bijv., ſchijnen de Egyptenaren de eerſten geweest te zijn, die de onſterfelijkheid van de ziel geleerd hebben. Maar die waarheid vermengden zij met eene fabel, dat des menſchen ziel bij den dood terſtond zoude overgaan in het ligchaam van eenig dier, op dien zelfden tijd geboren; en eerst dan, als zij den omloop door alle ſoorten van land-, water- en luchtdieren gemaakt zouden hebben — een omloop van ten minſten drie duizend jaren; — dan eerst in het ligchaam van een mensch zoude wederkeeren. (†)

Uit dien zelfden kinderlijken geest, den Oosterling eigen, en niet minder blijkbaar in de ſchrikbeelden eener beangſtigde, als in de toovertooneelen eener bekoorlijke verbeeldingskracht, kan men ook de bronnen afleiden hunner beſpiegelingen over het

(*) II. 37.

(†) HEROD. II. 123.

het goede en kwade. Niets toch werkt fterker op de kinderlijke ziel, dan de ondervinding van het zinnelijke goede en kwade. Van daar, dat kinderen goedhartige menfchen, die veel van hen houden, fpoedig opmerken, met dezelve gemeenzaam worden en fpelen; terwijl zij anderen vreezen en fchuwen. Gaat deze kinderlijke trek gepaard met het befef van zwakheid en onvermogen, een befef, dat levendig wordt opgewekt door de ons omringende natuur en haren invloed op ons geluk en ongeluk: hoe gemakkelijk vervalt dan niet de onbefchaafde mensch, met dien kinderlijken geest bezield, tot allerlei natuurlijk en godsdienftig bijgeloof; tot allerlei dwaze verzinfelen en kunftenarijen om gevaren af te keeren, zich van het genot der goederen te verzekeren, en hetzelve zoo veel mogelijk te vermeerderen. Door dien geest gedreven bewees de Egyptenaar godsdienftige hulde aan allerlei, den mensch nuttige of fchadelijke dieren. Door dien geest gedreven, fchiep ZOROASTER's levendige verbeeldingskracht zijne beide rijken van licht en duisternis, en vervulde ze beide, onder de fchepters van *Ormuzd* en *Ahriman*, met eene menigte goede en kwade geesten, die of weldadig op aarde rondwandelden, of, als *Ahriman*, uit helfchen wrok op het goede, in flangengedaante uit den hemel fchoten om hetzelve te belagen en te verflinden. Door dien geest gedreven, viel de Egyptenaar voor het ftandbeeld der natuur ter neder, in diepe aanbidding van haar onbegrijpelijk wezen,

 niet

niet minder wispelturig en luimig in de uitdeeling harer gunsten, als ondoorgrondelijk in hare geheimen: en met het hoogste gevoel voor het godsdienstig verhevene, schreef zijne hand op dat standbeeld: „Ik ben, die ik was en zijn zal! Niemand „zal ooit vermogen mijnen sluijer op te ligten."

Zoo echter dit godsdienstig gevoel des Oneindigen bespiegelend blijft rusten op goddelijke zaken, en zich de mijmering verdiept in deszelfs afgronden; dan schieten alle stoffelijke voorwerpen te kort, om deszelfs kracht en levendigheid uit te drukken. Al bouwde men dan ook torens of tempels tot aan de wolken, en pyramiden op de toppen der bergen; het gevoel des Oneindigen, eens tot dweepen gebragt, versmaadt dat alles; versmaadt bij de oude Perzianen en Scythen alle afgodsbeelden, tempels en altaren, met handen gemaakt; huldigt ten hoogste den natuurdienst, den starrenhemel, als het dak van Gods heiligdom, bergkruinen, als zijne altaren, of donkere gewelven van honderdjarige bosschen als de geliefkoosde verblijven van geesten; of, eindelijk, zoo het wegschuilt in de diepte des gemoeds, dit godsdienstig gevoel; zoo vertoont het zich, in den al het stoffelijke verterenden gloed der Oosterfsche dweepzucht, als een streven en smachten naar de innigste vereeniging met de Godheid zelve, als een wegsmelten en zamenvloeijen der zielen in den oceaan des Oneindigen.

Een geheel ander gelaat vertoont ons de geschiedenis der Grieksche Wijsbegeerte. Hare ruwe bouwstoffen, uit het Oosten ontvangen, als een meng-

mengſel van godsdienſtige leerſtellingen en kinderachtige verbeeldingen, louterde de Griek in de ſmeltkroes eener gezonde oordeelkunde; ſcheidde de ongelijkſoortige, de wijsgeerige deelen van de godsdienſtige inſtellingen af, en bragt de eerſte onder het gebied van verſtand en rede. Indien wij echter beweren, op geſchiedkundige gronden, dat beide deze zielsvermogens in de Griekſche Wijsbegeerte zich vertoond hebben, als krachten, die, wat de vorderingen van den geest betreft, de jaren zijner jongelingſchap en naderende mondigheid aankondigden; zoo vergete men niet den gang der natuur. Deze toch is bij den mensch, als redemagtig wezen, geheel anders dan bij de vruchten des velds. Om uit den graankorrel de kiem, uit de kiem den halm, uit den halm de korenaar te ontwikkelen, verlaat zij, bij iederen ſtap, dien zij voorwaarts doet, de voorafgaande bereiding; na het ontſtaan van den kiem, den zaadkorrel met zijn hulſel en vliezen, en na den korenaar tot rijpheid gebragt te hebben; bekommert zij zich weinig om de inſtandhouding van den halm. Maar bij den mensch is het een geſtadige wasdom en zamengroeijing van nieuwe krachten, ter voortbrenging van hoogere ontwikkelingen, zoodat hij, hetgeen hij oorſpronkelijk ontving, niet verliest, maar behouden en vermeerderd ziet bij nieuwe ontvangſten, zelfs op den hoogſten trap zijner aardſche ontwikkelingen. Bij de zintuigen voegt hij gevoel en verbeelding; bij deze geheugen en verſtand; en als zij hem gebragt heeft tot het hoogſte gebruik

 der

der rede, ontneemt hem de natuur de zinnen, het gevoel en de verbeelding niet, (CIC. *de fin.* IV. 14.), maar wijzigt, vermeerdert en veredelt, op iederen hoogeren trap van ontwikkeling, de werking van ieder vermogen der ziel.

Het onbepaalde gevoel wordt, op de jaren der jongelingſchap, gevoel van kracht, zelfſtandig beſtaan en vrijheid; gevoel voor eer en ſchande; gevoel voor het natuurlijk en zedelijk ſchoone; gevoel voor het ware en goede, mits ze zich aanbevelen door behagelijke formen. Van zelf ontvallen hem nu de kluisters van kinderachtige vrees en blinde onderwerping. Als jongeling begint hij zelf te denken; uit eigene oogen te zien, zich te verheffen boven de nevelen der kindschheid en de vooroordeelen van de eeuw, het volk en den ſtand waartoe hij behoort; en met eigene handen de waarheid op te delven uit hare verborgenſte ſchuilhoeken. Maar dienzelfden jongeling kleeft nog veel aan van de jaren der kindschheid, veel van de twistzucht en baldadigheid van den knaap; veel nog van die verregaande ligtzinnigheid der kinderlijke jaren, welke de gewigtigſte zaken kan opofferen aan een kortſtondig vermaak, welke even gemakkelijk van meeningen als van kleederen verandert, en waarvan reeds HOMERUS (*Iliad.* III. 108.) getuigde:

Steeds los zijn de harten der jeugd en wispelturig van aard.

Beſchouwen wij nu nog, mijne Heeren! uit dit oog-

oogpunt de gefchiedenis der Griekfche Wijsbegeerte; en — nemen wij daarbij in aanmerking, zoowel den invloed der uitwendige omftandigheden op dezelve, als het nationaal karakter des Griekfchen volks, deszelfs aangeborene vlugheid en levendigheid, fnedigheid van vernuft, fcherpzinnigheid van geest, fchitterende verbeeldingskracht, maar ook verregaande ligtzinnigheid, ftrijdlust, eerzucht, en eene zoodanige onopregtheid en trouweloosheid, dat *Griekfche getrouwheid* tot eene fmaadrede geworden was (CIC. *pro L. Flacco C.* 4, 5, 7. *aliis locis*): houden wij, zeg ik, dit alles op het oog; dan zullen wij ligtelijk den weg vinden door den doolhof hunner wijsgeerige ftelfels en fecten heen, ter beoordeeling der vorderingen en afdwalingen van den menfchelijken geest.

De dichterlijke gevoels- en verbeeldingsphilofophie der Oosterlingen ontwikkelden de Grieken met eene groote mate van oorfpronkelijkheid, maar, vooral, met dat zuivere gevoel voor het ware, eenvoudige en fchoone, waardoor zij boven alle andere volken hebben uitgemunt.

Doch de oorfpronkelijke aanleg van hunnen geest, zoo bijzonder gefchikt voor den dienst der zanggodinnen, vond noch in de natuurlijke gefteldheid des lands, noch in hunne burgerlijke en godsdienftige inftellingen, eene bijzondere aanleiding ter opwekking en aankweeking van het Oosterfche gevoel voor het godsdienftig verhevene. „In *Egypte*, „bij voorbeeld, waar de zon beftendig brandt op „onafzienbare zandwoestijnen, wier eentoonigheid „de

„ de eeuwigheid der natuur fchijnt te verkondigen,
„ vergrootte de verbeelding alles, en vervulde het
„ volk, terwijl het zich in het onmeetbare verloor,
„ met verbaasdheid en eerbied.

„ Maar in *Griekenland*, waar de lucht zuiver,
„ de hemel meest altijd helder, en de rijkdom der
„ afwisfelende voorwerpen even groot als bekoor-
„ lijk is; waar de natuur, bij elke voetftap, tel-
„ kens nieuwe fchoonheden ten toon fpreidt, in
„ *Griekenland* verfraaide de verbeelding, op zich
„ zelve veel rijker dan in *Egypte*, alle dingen en
„ verfpreidde over de werkzaamheden van den
„ geest eene zoo zachte als vruchtbare warmte.
„ (BARTHÉLÉMY, *Anach*. I. D. bl. 54.)"

Het was deze vruchtbare verbeelding en fmaak voor het fchoone, die den Griek doordrong; niet alleen toen hij zijne goden en helden bezong, lof- en krijgsliederen ter hunner eere aanhief, of bergen en dalen, bosfchen en beken bezielde; maar ook, toen hij de eerftelingen zijner wijsgeerige befpiegelingen dichterlijk tooide. Het was dus verbeelding en fmaak, die te weeg bragt, dat zijne oudfte Wijzen tevens dichters geweest zijn, en de dichterlijke vlugt hunnen Wijsgeeren bijbleef, zelfs in de bloeijendfte tijdvakken hunner befpiegelingen. Of zijn het alleen de zoogenaamde liederen van ORPHEUS over de geboorte der goden, den oorfprong aller dingen uit de chaos en het groote wereldei? Zijn het naderhand flechts de guldene verzen van PYTHAGORAS, of de wijsgeerige dichtftukken van EMPEDOCLES, XENOPHANES, PARMENIDES, EPI-

CHAR-

CHARMUS en anderen, die deze ſtelling bevestigen? of getuigt zulks niet inzonderheid de geheel dichterlijke, dramatiſche en mijthologiſche wijze, waarop de goddelijke PLATO gewoon was, zijne wijsbegeerte te ontvouwen? — Ja zelfs, in den meest prozaïſchen, afgetrokkenen, maar even helder als diepdenkenden ARISTOTELES erkennen wij nog, uit zijne menigvuldige aanhalingen van dichters, uit zijne gepaste vergelijkingen en bevallige voordragt, maar vooral uit de denkbeeldige fijnheid en wellderigheid zijner *theoriën*, den invloed van Griekſche verbeelding en ſmaak op de beoefening der afgetrokkene wetenſchappen.

De burgerlijke geſteldheid der Griekſche ſteden en ſtaten, geheel onderſcheiden van de aartsvaderlijke en despotiſche regeringsform der Oosterlingen, berustte aanvankelijk op het ontwaakt gevoel van burgerlijke vrijheid, van eer en menſchenwaarde, van broederlijke gelijkheid in regten en pligten; op beginſelen derhalven, die, hoe heilig ook voor de belangen der menschheid, echter bij volken, nog op een lagen trap van beſchaving ſtaande, ligtelijk aanleiding kunnen geven tot misbruik, twisten, verdeeldheden en buitenſporigheden. Maar van zulke gebreken worden vrije menſchen minder terug gebragt door dwang- en tuchtmiddelen, dan door overtuiging en overreding. Vandaar dan ook, dat de zang- en dichtkunst zoowel, als de welſprekendheid en wijsbegeerte, aan deze eerſte maatſchappelijke bedoelingen dienstbaar werden; dat een tolk der goden, ORPHEUS, de menſchen uit

de

de wouden verzamelde, en eenen heiligen schrik inboezemde voor moord en doodslag; dat hij ook daarom gezegd wordt, door zijne welluidende toonen tijgers en leeuwen getemd, dat AMPHION zelfs de steenen bewogen zou hebben, en de menschen gelokt en geleid, waar heen hij wilde. Want hierin, zegt HORATIUS, bestond de eerste menschelijke wijsheid, het algemeen en bijzonder eigendom te leeren eerbiedigen; het heilige van het wereldsche te onderscheiden; den dierlijken wellust te beteugelen, de huwelijksregten te handhaven; steden te bouwen en wetten te geven. Zoo waren dan ook de eerste Grieksche Wijsgeeren wetgevers, hoofden en leidslieden des volks; en hunne wijsheid die wijsheid des levens, welke verstrooide menschen binnen steden verzamelde, maatschappelijk beschaafde, wetten en zeden gaf, naar hunne behoeften berekend. Nog worden, met eerbied, de namen genoemd der zeven Wijzen van *Griekenland*, die, als tijdgenooten en vrienden, de volksbeschaving bewerkt en bestuurd, en der wijsheid van het maatschappelijk leven eenen ingang gebaand hebben in de harten der menschen. Onder dezen ontmoeten wij THALES, den grondlegger der eigenlijk afgetrokkene bespiegeling, den stichter der *Iönische*, der eerste ons bekende Wijsgeerige school. Hij wordt geroemd als een, voor zijnen tijd, groot Natuur- Sterrekundige en Staatsman, en door CICERO genoemd: *de wijste onder de Wijzen*. Uit den algemeenen geest en de strekking der *Iönische* Wijsbegeerte blijkt duidelijk, dat de beoefening der Wis-

Na-

Natuur- en Sterrekunde hem het eerst geleid hebben tot afgetrokkene befpiegelingen, tot het onderzoek van de natuur der fterren, der ftoffelijke wereld en hare beginfelen. Welke vraag ook kan voor den opmerkzamen en gemoedelijken Natuurbefchouwer gewigtiger zijn, dan die naar den oorfprong van het Heelal? — Wij, die, als kinderen reeds, uit den bijbel geleerd hebben, dat alles van God is gefchapen, mogen dat gewigt minder levendig befeffen; maar voor menfchen, geheel onbekend met onze bijbelleer van God en de fchepping, moet die vraag, eens in den geest opgekomen, zoo belangwekkend zijn, dat zij, van dat oogenblik af, al hun denken als in dit punt vereenigen, en niet rusten kunnen, voor dat zij eenig aannemelijk antwoord op dezelve gevonden hebben. Overwegen wij dit antwoord van THALES en zijne leerlingen; dan zien wij reeds daarin, met blijde deelneming, de fnelle vorderingen van den menfchelijken geest, in de opklimmende ontwikkeling en veredeling zijner voorftellingen aangaande den oorfprong der wereld. Bij THALES zelven is de eerfte oorzaak, de oorfpronkelijke grondftof, druipvormig vloeibaar, *het water*. Bij zijne leerlingen vinden wij dat beginfel reeds fijner uitgewerkt, van trap tot trap vergeestelijkt en voorgefteld als eene veerkrachtige vloeiftof, als lucht, als ether, als eene oneindige wereldftof; en zoo klimt in zuiverheid het begrip van eerfte oorzaak op tot dat van een onftoffelijk Wezen; komt althans daaraan zeer na-

nabij, in de leer van ANAXAGORAS, die het eerst in den mensch ligchaam en ziel onderscheidde, en uitdrukkelijk beweerde, dat niet het zintuig zelf ziet of hoort, maar de ziel van den mensch; en dat, gelijk deze met het ligchaam verbonden is, zoo ook de wereldziel met het heelal.

Van het standpunt der Socratische Wijsbegeerte den gang der Ionische, Eleatische en andere Natuurphilosophieën overziende, verwijt men dikwerf, maar te onregt, dezelve, dat zij beginnen, waar zij hadden behooren te eindigen; dat zij, in plaats van met de zedelijke Wijsbegeerte, met het onderzoek der natuur, verordening en zedelijke verpligting van den mensch te beginnen, zich verdiepten in de verborgenheden en eeuwige duisternisfen der Natuur, en zich zelven alzoo verloren in het knellend gevoel der onzekerheid aller menschelijke kennis. Maar de geschiedenis zelve houdt ook hier een' gelijkvormigen gang met de natuurlijke ontwikkeling van den menschelijken geest. Niet de onzigtbare, inwendige mensch, maar de in het oog loopende, hart en zinnen boeijende, uitwendige dingen trekken het eerst en het meest onze opmerkzaamheid. Zelfs het kind ziet gaarne naar de lucht en wolken, en blijft eerder hangen aan de voorstelling van — ik weet niet welke gedaanten van — dieren of voorwerpen, die hij waant in die wolken te zien, dan dat het in zich zelve zoude inkeeren en dat wonderbaar vermogen der verbeelding onderzoeken, dat naar vaster wetten die figuren bepaalt.

Het

Het zoude ons te vêr heen leiden, M. H.! en behoort ook eigenlijk meer tot de geschiedenis der verschillende wijsgeerige stelsels, om in den aanleg, de optrekking en voltooijing van ieder stelsel, als met den vinger aan te wijzen de ontwikkeling, gedeeltelijken voortgang, maar ook gedeeltelijke afdwalingen van den menschelijken geest. Doch dit meenen wij nog, ter verdediging van den aard en de strekking der wijsgeerige bespiegelingen vóór SOCRATES, te moeten aanmerken, dat zij geheel overeenkomstig met den gewonen gang der menschelijke ontwikkeling geweest zijn, en de zedelijke Wijsbegeerte niet alleen niet verwaarloosd, maar zelfs, naar de gesteldheid dier tijden, en de bereikte hoogte van redebeschaving, gelukkig beoefend hebben. Wat ook CICERO en anderen zeggen mogen ter eere van SOCRATES, alsof deze de eerste geweest zoude zijn onder alle de Wijsgeeren, die de bespiegeling van den hemel terug riep, en de wijsbegeerte des levens deed inkeeren in de woningen en betrekkingen der menschen: wij denken hier aan PYTHAGORAS, en den invloed van zijne leer en verbond, niet alleen op de wetenschappelijke beoefening der zedelijke wijsbegeerte, maar vooral ook op de harten en zeden der bewoners van *Groot Griekenland*. Doch dit is niet te ontkennen, dat, in de overige deelen van hetzelve, de Wijsgeeren, die vóór SOCRATES geleefd hebben, veel te voorbarig, te nieuwsgierig en te diepzinnig nadachten over de verborgenheden der schepping, over de beginselen

en

en grondstoffen, over den oorsprong der wereld en de natuur der goden. De beide laatste onderwerpen liggen boven het bereik der menschelijke bevatting. En om gelukkig te slagen in het onderzoek van de eerste, ontbrak het hunnen leeftijd aan den rijkdom der wis-, natuur- en sterrekundige hulpmiddelen van de beide laatste eeuwen. Geen wonder dan ook, M. H.! dat zij hunne wijsgeerige verklaring van de wetten der Natuur, de leer der beweging, de eigenschappen der ligchamen en van de werking der krachten, meer op verdichtselen, dan op waarnemingen en daaruit afgeleide wettige gevolgtrekkingen gebouwd hebben. Van daar, dat zij, toen zij de hoogste vlugt wilden nemen, juist het diepste gevallen zijn; dat hunne leerstellingen over den oorsprong der goden, de natuur en bovenzinnelijke wereld, dikwerf meer gelijken naar droomen van waanzinnigen, dan naar gevoelens van wijze mannen. En echter is ook hier veel heerlijke tarwe opgeschoten onder de menigte van onkruid. Want, schoon wij geheel onkundig zouden moeten zijn in den tegenwoordigen staat der natuurkundige wetenschappen en blind vooringenomen met de Oudheid, zoo wij deelen wilden in het gevoelen van sommigen, dat er weinig of geene nieuwe ontdekkingen gemaakt zijn, die niet reeds bij de Ouden zouden voorkomen; zoo is het echter niet te ontkennen, dat zij menig een' diepen en waren blik in de verborgenheden der schepping geworpen, en reeds veel geweten hebben van datgene, wat in latere

eeu-

eeuwen of op nieuw ontdekt is, of als nieuwe uitvinding bekend gemaakt.

Hoe zou ook iemand de verhevene ſtrekking miskennen van hunne natuurbeſchouwingen en derzelver invloed op geest en hart? of het voor beuzeltaal houden van droomende Natuurphiloſophie, als hij bij CICERO leest: „Natuurkundige beſchouwingen verheffen ons boven het aardſche; voeren ons op naar hoogere gewesten; hebben veel bekoorlijks, zoo ten aanzien van de grootheid der onderwerpen, die zij bevatten, als met betrekking tot het onuitſprekelijk genoegen, dat wij ſmaken mogen, wanneer het ons gelukt, iets te vernemen van de geheimen der natuur, en de zwarigheden te overwinnen, die daarmede gepaard gaan. Bij nieuwe ontdekkingen of opgeſpoorde waarſchijnlijkheden vervullen zij de ziel met een onbeſchrijfelijken wellust" (CIC. *Acad.* IV: 40.). „Zij geven aan de verbeelding een ruim veld, aan het hart een wezenlijk genot, ja eenen voorſmaak des hemels, door ons te verplaatſen op hooger ſtandpunt in Gods onmeetbaar heelal, om van daar een' blik te mogen werpen op dezen onzen aardbol en de oneindige ruimte der hemelen. Zij leiden ons op tot God; ſlaken de kluisters van het bijgeloof; zij munten uit in voortreffelijkheid en in nuttigheid. (CIC. *Tuſc.* I. 17, 21. *de fin.* I. 19.).

Doch het veld, M. H.! dat wij betreden, wordt te rijk en te uitgeſtrekt, om er met haastige ſchreden over heen te loopen, en de tijd is te veel ver-

verstreken, om er langer op te vertoeven. Verlaten wij het dan voor het tegenwoordige, opgewekt om het, voor ons zelve, meer van nabij te beschouwen, of gezamenlijk, bij eene andere gelegenheid, op nieuw te bezoeken.

***

VOORLEZING

OVER DE

VRIJE BEOEFENING DER KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

GEDAAN TER OPENING VAN DE

ALGEMEENE VERGADERING

DER

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ

VAN

FRAAIJE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN TE ROTTERDAM,

Op den 15den *September* 1827,

DOOR

ABM. DES AMORIE VAN DER HOEVEN,

ALGEMEENEN VOORZITTER.

VOORLEZING

OVER DE

VRIJE BEOEFENING DER KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Wie is er onder u, die niet van heeler harte met TACITUS instemt, als hij het zeldzaam geluk dier tijden roemt, waarin men denken mag wat men wil, en wat men denkt mag zeggen? Er zijn voor den mensch, wien de zucht tot vrijheid is ingeplant, geen knellender boeijen, dan die de snoodste dwingelandij voor den geest en voor de tong durft smeden. En wie de vrijheid van denken en spreken verloren heeft, van hem vooral geldt het woord van Griekenlands vereeuwigden Zanger, dat hij de helft zijner ziel heeft verloren.

Intusschen, het genot dier onschatbare vrijheid is een zeldzaam geluk. De beheerschers van de Koningrijken der aarde sidderen voor de moedige stem der waarheid. De Vorst, wiens

troon op regt en deugd gegrondvest is, heeft haar niet te vreezen. Hij handelt open en vrij: open en vrij beoordeele men dan ook zijne handelingen! De waarheid zal hij dankbaar vernemen, en den logen en laster zelfs zich ten nutte maken. Maar zulke groote Vorsten zijn zeldzaam; en zeldzaam is daarom ook het geluk dier tijden, waarin men denken mag wat men wil, en wat men denkt mag zeggen.

Gelukkig dan, driewerf gelukkig Nederland! waar die vrijheid, door de grondwet van Staat gewaarborgd, nog beteren waarborg heeft in het hoofd en hart van den regtſchapen Vorst, die het regeert. Inderdaad, Mijne Heeren! wij behoeven, om ons lot, als inwoners van dit goede Land, te zegenen, de barbaarschheid en onderdrukking van vroegere eeuwen niet voor onzen geest te herroepen, noch ook, met onze verbeelding, ons in het Ottomanniſche Rijk te verplaatſen; wij hebben ſlechts rond te zien en op te merken, wat in naburige landen, als onder onze oogen, voorvalt. Wendt gij uwe blikken naar het uitgemergelde Spanje, Staatkundige en Godsdienstige gewetensdwang beklemt daar alle harten en tongen; en het is er zoo ver gekomen, dat een Hoogleeraar aan de Univerſiteit van Valladolid, bij de opening zijner lesſen, *de dringende nood-*

za-

zakelijkheid, waarin het Vaderland zich bevindt, om der jeugd de in onze dagen zoo hooggeprezene vrijheid van denken te ontnemen; tot het uitlokkend onderwerp eener Latijnsche redevoering kiest. Vestigt gij uw oog op het innerlijk verdeelde Frankrijk, gij ziet er de waardigste mannen van hunne posten ontzet; omdat zij zich verstouten, uit naam en op last eener alom beroemde Akademie, een eerbiedig verzoekschrift aan den Koning op te stellen tot intrekking eener wet, die der letteren een' wissen ondergang dreigt; en gij hoort, in de Kamer der Afgevaardigden, een' der Volksvertegenwoordigers zijne levendige spijt te kennen geven, dat Mozes onder de plagen, waarmede hij Egypte getuchtigd heeft, de Drukkunst had vergeten.

Hoe zeldzamer dan, ook in onze dagen, het geluk is, dat wij als Nederlanders onder het Vaderlijk bestuur van een' verlichten Vorst genieten, hoe grootere verpligting op ons rust, om dit voorregt dankbaar op te merken en op hoogen prijs te stellen. Doch — vergeten wij dit niet, M. H! — het is in het regt gebruik eener zaak, dat hare waarde gelegen is en de echte dankbaarheid voor haar bezit zich openbaart. Ook den bewoner van een vrij gewest

kan een ſlaafſche en bekrompen geest bezielen. En is dit waar ten aanzien van het Staatkundige en Godsdienstige, het geldt evenzeer in het gebied der letteren en kunsten. Daar, in dat heilige land van het ware, ſchoone en goede, heerscht de vrijheid in haren hoogſten luister. Wie er wonen wil en met eere zijne plaats beſlaan, moet eenen vrijen edelen aard hebben; en zijn geest, door geene banden van vooroordeel of menſchelijk gezag bekneld, moet onbelemmerd en ongeſtoord naar het hoogſte doel der menschheid, waarachtige verlichting en zedelijke volmaking, ſtreven.

Het onderwerp, dat ik ter behandeling gekozen heb, zal, zoo ik vertrouw, niet minder met den geest mijner geëerde Hoorders, dan met het doel onzer Inſtelling ſtrooken. Ik heb mij namelijk voorgenomen tot u te ſpreken: *over de vrije beoefening der Kunsten en Wetenſchappen.* Zoo zal mijne rede zich aanſluiten aan die van eenen mijner verdienstelijke Voorgangers, die, twee jaren geleden, bij deze zelfde gelegenheid, met zooveel kracht als waarheid tot u ſprak *over het Gemeenebest der Letteren.* Heb ik mij uwe vereerende keuze, waardoor ik mij geroepen zie, om in deze achtbare Maatſchappij, bij de opening harer jaar-

lijk-

lijkſche Algemeene Vergadering, eenige oogenblikken het woord te voeren; heb ik mij die onverdiende keuze, te ſtout en onbedacht misſchien, laten welgevallen, nimmer voorzeker zou ik daaraan gehoor hebben gegeven, bij aldien ik den drang der werkzaamheden had kunnen voorzien, die eene nieuwe, welhaast in te treden, loopbaan mij ſedert korten tijd heeft opgelegd. Thans echter meende ik mij van de eens aanvaarde taak niet te kunnen of te mogen ontſlaan, terwijl ik mij tevens vleide met de hoop op uwe toegevendheid en zachte beoordeeling. Stelt deze hoop niet te leur, Mijne Heeren! en gunt mij, ter liefde van het onderwerp, door den aard onzer vereeniging bepaald, uwe luisterende aandacht, die ik althans door geene langgerekte redevoering op al te zware proef zal ſtellen.

Niets is er, waaromtrent men veelal verkeerdere begrippen vormt, dan omtrent de vrijheid. Niet weinigen worden er gevonden, die haar verwarren met losbandigheid, en zich dan eerst vrije menſchen wanen, wanneer zij toomeloos mogen hollen, werwaarts driften en togten henen ſlepen! En deze noodlottige dwaling heerscht niet ſlechts in den burgerſtaat, ook in

 de

de maatſchappij der letteren en kunsten heeft zij veler hoofd en hart beſmet. Onze tijd zag Dichters en Redenaars geboren worden, die alle regelen van kunst en goeden ſmaak, als knellende ketenen, die de genie in hare vlugt belemmeren, met verachting van zich wierpen, en de voortbrengſelen eener verhitte verbeelding, waarin wanſmaak en onzin om den voorrang ſtreefden, voor onnavolgbare kunstgewrochten willen opdisſchen. Het is inzonderheid onder onze Duitſche kunstbroeders, dat deze jammerlijke dwaling haren heilloozen invloed deed gevoelen. „ Wanneer Engeland" opdat ik met het eigen getuigenis van één hunner mijn gezegde ſtave; „ wanneer Engeland," zegt een Duitsch Schrijver, „ het bijzonder ver gebragt „ heeft in vlugge paarden, zoo kunnen wij ons „ niet minder beroemen op vlugge pennen. Ik „ heb er gekend, die met éénen ſprong over de „ hoogſte heggen en breedſte grachten van gezond „ verſtand, goeden ſmaak en oordeelkunde heen „ zetten, even als of het ſtroohalmen waren!"

Als verdediger eener vrije beoefening der kunsten en wetenſchappen opgetreden, wil ik tot geen prijs gerekend worden, onder de voorſtanders dier losbandigheid en wetteloosheid in het rijk der letteren te behooren. Neen! ook

daar

daar geldt de uitſpraak van Rome's eerſten Redenaar: *wij zijn dienstknechten der wet, opdat wij waarlijk vrij zouden zijn.* Ook daar beſtaan wetten en regelen, uit de natuur zelve afgeleid, door goeden ſmaak en gezonde oordeelkunde voorgeſchreven, die men niet roekeloos overtreden kan, zonder den eernaam van verdienstelijk burger der letterkundige wereld te verbeuren. Maar iets anders is het, de eeuwige en onveranderlijke regelen van het ware, ſchoone en goede dolzinnig met voeten te treden; iets anders met een ſlaafſchen en bekrompen geest de vrije kunsten te beoefenen, en alle kunstwerken met angstvallige naauwgezetheid in den vorm te gieten, door drooge ſchoolgeleerden en ſtelſelbouwers voorgeſchreven, die zich als keurmeesters van den goeden ſmaak hebben opgeworpen. Er is eene losheid en ongedwongenheid, die van het ware ſchoon, dat altijd en op den duur behaagt, onafſcheidelijk is. Ook in het gezellige leven verkeert men liefst met menſchen, die ongemaakt zijn in zeden en manieren, en gevoelt men zich op eene lastige wijze beklemd en gehinderd in het bijzijn van lieden, wien zekere ſtijve afgepastheid in al hun doen en ſpreken eigen is, en die altijd als voor den ſpiegel ſchijnen te ſtaan,

om hunne gedaante in regte plooijen te ſchikken. Wien de natuur met geene levendige verbeelding, noch met een warm gevoel heeft begaafd; hij moge kunstwerken zamenſtellen, waarin alle regelen gevolgd zijn; het zijn ſtandbeelden, waaraan niets meer en niets minder ontbreekt, dan de levendmakende adem. Verbeeldt u eene redevoering te hooren, waarin alles afgemeten, gekunsteld en gewrongen is, en iedere zinſnede de blijken draagt der pijnelijke zorg van haren opſteller, om geene figuur, door de Redekunst aangeprezen, ongebruikt te laten; welke uitwerking zal zij op de hoorders hebben? Een gedeelte zal het voorregt genieten van weg te zinken in een zoeten ſlaap, en op het gelaat van het wakende gedeelte zal de uiterſte verveling zigtbaar zijn; of zij moest voor bekrompene en onbeſchaafde hoorders worden uitgeſproken; want verveling onderſtelt een' beſchaafden geest. Daarom heeft HELVETIUS naar waarheid gezegd: Als de Apen zich begonnen te vervelen, zouden zij menſchen zijn.

Doch het is niet ſlechts de dorre regelmatigheid, die met eene vrije beoefening der letteren onbeſtaanbaar is, zij duldt evenmin eene overdrevene gehechtheid aan het oude of nieuwe. De Ouden zijn en blijven onze Meesters,

zegt

zegt men. En in zeker opzigt stemmen wij dit gezegde volkomen toe. Eerbied voor de groote Mannen der Oudheid moet ongetwijfeld elken beoefenaar der kunsten en wetenschappen bezielen. Aan hunne onvergankelijke kunstgewrochten hebben wij het licht te danken, dat uit den donkeren nacht der middeleeuwsche barbaarschheid voor ons is opgegaan. En nog verstrekken zij ons tot fakkels op den weg, die naar den tempel des waren roems henen leidt. Als duurzame overblijfselen eener doode letterkunde, die hare loopbaan gesloten heeft en juist daardoor aan geene verbastering meer is blootgesteld, mogen zij als de beste en zekerste waarborgen van den goeden smaak worden aangemerkt. Maar de gedachte, dat wij die uitmuntende Voorgangers op den geheelen weg, dien zij met eere hebben afgelegd, kunnen naoogen; dat wij, eeuwen na hen, de vruchten plukken van hunnen vereenigden arbeid, en met hunne gebreken en misslagen, met hunne verdiensten en schoonheden ons voordeel kunnen doen, die gedachte moet het gevoel onzer meerderheid in ons levendig houden. Men heeft de wereld somwijlen, en te regt, met eenen mensch vergeleken, van wien men, naar mate van zijnen verder gevorderden leeftijd, ook meerdere

ervaring en rijper oordeel mag verwachten. Doch met het toenemen der jaren neemt veeltijds de levendigheid van het vernuft en het vuur der verbeelding af. Zijn dus de groote Mannen van vorige eeuwen, hoezeer ten onzen aanzien de Ouden, nogtans met betrekking tot het menschelijke geslacht de jongeren; dan mogen zij ons in voortbrengselen van smaak, gevoel en verbeelding overtreffen; in zaken, waar het meer op kennis en wetenschap aankomt, zal het voordeel aan onze zijde wezen. Voor het overige, het is den vrijen menschelijken geest onwaardig, in welk vak het ook zij, blindelings aan den leiband van het voorgeslacht te gaan. Wat de proef des tijds heeft doorgestaan, moge ons een gunstig vooroordeel inboezemen, onze toestemming, onze goedkeuring en bewondering moet het verwerven, niet omdat het oud, maar omdat het waar en schoon en goed is. Draagt het dan daarbij den stempel der Oudheid, des te hooger moet het gewis in onze schatting staan.

Wij hebben ons althans evenzeer te wachten voor een tegenovergesteld uiterste. Ik bedoel, de zucht voor al wat nieuw en naar den hedendaagschen vorm en smaak en denktrant is. Niets is gevaarlijker in het gebied van schoonheid

heid en waarheid, dan de invloed van den geest der eeuw. Oppervlakkigheid en zucht tot navolging verleiden den mensch zoo ligt om te wierooken aan de Afgoden van zijnen tijd. Wie tegen den algemeenen ſtroom wil opzeilen, moet in vernuft of wetenſchap boven het gros der Kunstenaars en Geleerden uitmunten, en, bij alle zijne moeite, oogst hij, voor toejuiching, ſmaad en oneer in. Van daar dat groot getal van navolgers, door HORATIUS met den naam van *ſlaafsch gedierte* beſtempeld. Hij, die van beter leem gevormd is, de waardige burger van het Gemeenebest der letteren, legt zijnen geest niet aan banden. Onafhankelijk van allen vreemden invloed, betreedt hij zijnen eigen weg. Alle zijne voortbrengſelen dragen het kenmerk eener vrije oorſpronkelijkheid. Hij ſchuwt zoo min den naam van zonderling, als hij dien driftig najaagt. Eenvoudigheid en waarheid zijn zijne gidſen. Hij is evenzeer verwijderd van de verderfelijke neiging om door het ongemeene en zeldzame te ſchitteren, als hij den tijdgeest huldigt en ſlaafs het voetſpoor van anderen volgt. In het gebied der wetenſchappen ſtreeft hij naar waarheid, in het rijk der ſchoone kunsten naar het Ideäal, dat hem altijd en overal voor den geest zweeft.

Ik moet nog van eene derde verkeerdhéid gewagen, die met de vrije beoefening der kunsten en wetenſchappen ten eenenmale ſtrijdig is. Niet ſlechts in kerk en burgerſtaat, ook in de maatſchappij der letteren en kunsten waart het wangedrogt der onverdraagzaamheid rond. Ook daar heerscht bij velen die bekrompene aankleving aan eigene begrippen, die geen verſchil van meening duldt, en tegen anders denkenden met grammen moed te velde trekt. Doorloopt de jaarboeken der menſchelijke beſchaving! wat al bladen met onzalige geſchillen beſchreven! wat al ergerlijke tooneelen, die den vriend der letteren doen blozen! wat al uitzonderingen op den regel, dat de beoefening der kunsten en wetenſchappen de zeden verzacht, en niet toelaat woest te zijn! Inderdaad, als men de jammerlijke twisten beſchouwt, tusſchen kunstbroeders, ik zal niet zeggen over grondbeginſelen, maar over woorden, over letters en ſtippen ſoms, met onverzoenlijken haat gevoerd, dan leert men de menſchelijke dwaasheid betreuren, en men zou in verzoeking komen om YOUNG regt te geven, als hij de aarde het dolhuis noemt van het groot Heelal! Wat laat zich redeloozer bedenken, dan het verlangen, dat alle menſchen dezelfde begrippen, éénerlei ſmaak en ge-

gevoel zullen hebben, en alle hoofden der redelijke aardbewoners elkander volmaakt zullen gelijken? En indien men het, door welke middelen dan ook, eenmaal zoo ver brengen kon, wat had men toch door zulk een doodsche éénvormigheid gewonnen? Neen! het is de wrijving der denkbeelden, waardoor leven en bloei in het rijk der letteren ontstaat; het is de strijd der menschelijke krachten en begrippen, die tot de waarheid en volmaaktheid voert. Dat vrij een ieder onbeschroomd zijne gevoelens aan de wereld mededeele, en, wat hem voorkomt waarheid te zijn, met kracht en warmte verdedige! Hij geve slechts zijne gedachten niet voor orakelspreuken uit, noch late zich tot onbescheid en heete drift vervoeren! Wil een ander hem van dwaling overtuigen, hij hoore hem goedwillig en opmerkzaam aan, en toetse bedaard en onpartijdig zijne gronden! De strijd worde van wederzijde op eene waardige en edelmoedige wijze gevoerd, gelijk het kunstgenooten, gelijk het vrienden der waarheid past. Wie zich van andere wapenen, dan die der redelijke overtuiging bedient, en in plaats van grondige bewijzen scheldnamen en bedreigingen bezigt, dien voelt men zich geneigd de woorden van MENIPPUS toe te voegen, welke deze den Op-

 per-

pergod des Heidendoms te gemoet voerde: „Gij grijpt naar uwen donderkloot, Jupiter! „ daaraan zien wij, dat gij onregt hebt." Gij allen ſtemt het mij gewisſelijk toe, Geëerde Hoorders! Eene onbekrompene denkwijze, een verdraagzame geest is het voornaamſte vereischte van eene vrije beoefening der kunsten en wetenſchappen. De waardige burger van het Gemeenebest der letteren ſtelt daarin zijne hoogſte eere. Hij is afkeerig van alle ſtelſelzucht, die te regt het graf der waarheid wordt genoemd. Hij eerbiedigt elks overtuiging, en ontzegt anderen de vrijheid niet, die hij voor zich zelven bedingt. Heeft hij gedwaald, hij ſchroomt niet openlijk zijne dwaling te belijden. Geen zucht tot eigen zegepraal verleidt hem tot verkrachting van zijn geweten. Geen onedele naijver, het kenmerk van lage zielen, huisvest in zijn binnenſte. Zijn geest is te groot, zijn blik te vrij en te ruim, om zijne eigene kunst of wetenſchap ten koste van andere te verheffen. Zelfs doet de liefde tot zijn vaderland hem de verdiensten van vreemden niet miskennen; want in het Gemeenebest der letteren zijn geen Bataven of Germanen, maar allen zijn daar wereldburgers. Hij waardeert het goede, waar hij het ook vinde moge. Hij ſchept er behagen

in,

in, de talenten van anderen te huldigen, en zijnen zegevierenden mededinger den palm der overwinning toe te wijzen. Zoo legt hij zijne ware grootheid aan den dag, en toont, dat zijne ziel een rijkdom houdt besloten, waarvan het heirleger der arme geesten zelfs geen denkbeeld heeft.

Zou het thans wel moeijelijk zijn, de slotsom van het gezegde op te maken, en met weinige woorden stellig te bepalen, wat wij tot hiertoe meer ontkennend deden, waarin de vrije beoefening der kunsten en wetenschappen gelegen zij? Wij zien ons integendeel, zoo ik meen, als van zelve tot die slotsom geleid, Mijne Heeren! Zij schijnt mij namelijk hierin te bestaan, dat men de kunsten en wetenschappen om haar zelve beoefent, niet uit andere inzigten en bedoelingen, niet uit baatzucht, niet uit ijdelheid, niet uit hoogmoed, of welke andere beginselen tot hare beoefening kunnen aansporen, maar alleen door de zuiverste liefde tot het ware, schoone en goede gedreven. Als die reine liefde in het harte van den kunst- en letterminnaar blaakt, dan zal zijn geest zich niet door schoolsche banden laten kluisteren, noch slaafs op het spoor der ouden of der nieuweren voortslepen; wat hij schept of zamenstelt, zal

uit

uit zijn eigen binnenfte gegrepen zijn, en den heiligen gloed zijns harten zal hij, als een bezielenden geest, in alle zijne kunstgewrochten overftorten. Zijn onvervalschte fmaak en oorfpronkelijk gevoel voor het fchoone zal hem evenzeer behoeden voor de uitfpattingen van het weelderig vernuft, als voor den ftijven opfchik en kouden pronk der bevrozene verbeelding. Zwevende in een geheel anderen kring, dan waarin gewone menfchen zich bewegen, kent hij die kleine belangen, twisten en ergernisfen niet, die dezen verdeelen en tegen elkander in het harnas jagen. Bezield van de heiligfte geestdrift, is hij op eene hoogte geplaatst, waar hij, als op der Alpen kruin, van hemellicht omftraald, zijne blikken uitftrekt naar dat rijk van eeuwige fchoonheid, waarheid en deugd, waarvan hij hier reeds burger is.

ô! Wierd die edele geest meer en meer heerfchende onder de beoefenaars der kunsten en wetenfchappen! Wat glansrijk tijdperk brak welhaast voor het Gemeenebest der letteren aan! Gij wilt niet, Mijne Heeren! dat ik hier een tafereel zal ophangen, hetwelk uwe eigene verbeelding reeds met levendiger kleuren maalt, dan mijn zwak penfeel vermag. Eene gedachte nogtans dringt zich hier in mijnen geest, tot

wier

wier vrijmoedige mededeeling het gewigt der zake mij noopt. Reeds ſedert lang hebben groote en achtbare Mannen over den geringen voortgang der fraaije kunsten en wetenſchappen geklaagd. Vreemd en onregtvaardig moge die klagt ſchijnen, als men het oog ſlaat op dien drom van offeraars, die in den tempel der Zanggodinnen elkander als het ware verdringen, en dien rijken oogst van lettervruchten overziet, wel niet op den, thans zoo karigen, Nederlandſchen grond, maar op vreemden bodem gekweekt; de naauwlettende en doorzigtige man laat zich door dien ſchijn niet verblinden. Onafzienbaar is wel de vloed van geſchriften, waarmeê Duitschland inzonderheid de letterkundige wereld overſtroomt, en waarvan de jaarlijkſche naamlijst alleen, in twee lijvige boekdeelen vervat, onze oogen doet ſchemeren; maar als men er van aftrekt het niet gering getal van onbeduidende boeken, waarin of het reeds bekende, tot walgens toe, wordt herhaald, of onbekookte ſtellingen en vreemde invallen in labyrinthiſche volzinnen worden voorgedragen; als men het nog veel grooter aantal van beuzelachtige modeſchriften daarvan afzondert, om alleen die onvergankelijke gewrochten van echte kunst en ware wijsheid te behouden, die het rijk der letteren verheerlijken, en een nieuw licht doen op-

opgaan over min bezochte ſtreken van dit ſchoon en luistervol gebied; wat dunkt u, Mijne Heeren! zou de lijst niet merkelijk ſchraler en dunner worden? Mij heugt ergens gelezen te hebben: „ De meeste verdienste der tegen„woordige Eeuw beſtaat in het beredeneren en „ onderzoeken der vorige. Wij gelijken onterf„ de kinderen, die het vermogen hunner oude„ ren zitten op te rekenen." Scherp en overdreven is wel dit gezegde, maar het bevat nogtans waarheid, en verdient niet roekeloos in den wind geſlagen of gramſtorig verworpen te worden. Doch bijaldien men de gegrondheid dier beſchuldiging, behoudens enkele roemvolle uitzonderingen, niet ten eenenmale kan ontkennen, en de oorzaken van dien ſtilſtand of van dien tragen voortgang der ſchoone kunsten en wetenſchappen opſpoort, zou men dan deze niet vooraan moeten ſtellen, dat het meerderdeel van hare beoefenaars, met voorbijgang der bronnen, zijnen geest aan troebele beekjes laaft, en de kostbare dagen en uren van het korte leven verbeuzelt en verſpilt, met dien ſtapel van dagelijks uitkomende ſchriften te verzwelgen, in plaats van zich te voeden met de kern dier weinige uitgezochte boekdeelen, waarvan BACO zegt, dat zij de ſlang gelijken, die, uit Aärons wonderſtaf geſproten, alle de ſlangen der Egypti-

tifche wigchelaars verllond? Zou men die geringe vorderingen niet voornamelijk daaraan hebben te wijten, dat de koninklijke weg, door alle groote mannen ftandvastig bewandeld, in onze dagen zoo fchaars betreden wordt; dat men meer den fchijn dan het wezen najaagt, meer zijn eigen gemak en lof en voordeel, dan den bloei en de uitbreiding van het rijk der letteren bedoelt? Met één woord: zou men het niet eerst en vooral daarin moeten zoeken, dat men de kunsten en wetenfchappen niet om haar zelve bemint en beoefent? ô! Indien geen oningewijde den drempel van Minerva's heiligdom dorst genaken, indien er geene andere Priesters werden ingeleid, dan die, door zuivere liefde tot het ware fchoone en goede gedreven, met reine handen en harten offerden op hare altaren, welhaast zouden wij het licht zien gloren van den luistervollén dag, die de gouden eeuw zou aanvoeren voor het rijk der letteren en kunsten.

Het behoeft geen betoog, Mijne Heeren! dat ieder burger van dat rijk het zich ten heiligen pligt moet ftellen, door de aankweeking en bevordering van dien fchoonen geest dat glansrijk tijdperk te verhaasten. Terwijl ik mij zelven daartoe opwek, acht ik mij gelukkig, dat ik tot Mannen fpreek, wier edele voor-

gang

gang mij bemoedigt. Maar het is welligt niet geheel overbodig, met een enkel woord te herinneren, dat ook de Regering des lands en alle geleerde Scholen en Maatſchappijen daartoe krachtdadig moeten medewerken. Met de korte aanwijzing hiervan wilde ik mijne rede beſluiten.

Groot en gewigtig is de invloed, dien de Regering heeft op de vrije beoefening der Kunsten en Wetenſchappen. Zij kan dezelve bevorderen, of ook eenvoudig dulden; zij kan haar ook, helaas! volſtrekt verhinderen en tegengaan. Vrijheid van denken, ſpreken en ſchrijven is de eerſte en eenvoudigſte gunst, die het rijk der letteren van haar verlangt. En waarom toch zou zij die vrijheid vernietigen of beperken? Het is er zoo verre af, dat dezelve gevaarlijk zijn zou voor den Staat en deszelfs Opperhoofd, dat zij integendeel de beste waarborg is voor beider veiligheid. „ Zoodra de menſchen ", zegt zeker Engelsch Schrijver, „ hunne klagten, zij mogen dan gegrond zijn of ongegrond, vrij en onbeſchroomd kunnen uitboezemen, vervliegen hunne driften in de lucht, gelijk het buskruid, dat op de opene vlakte ligt geſtrooid; maar door vrees voor banden en kerkers opgekropt en in den boezem beſloten, werken zij ongezien, tot dat zij eensklaps

klaps in volle woede uitbarsten, en dood en verderf om zich heen verſpreiden." Doch het is niet genoeg, dat de Regering het rijk der letteren niet verwoest, zij moet medewerken tot den bloei en luister van dat vrij Gemeenebest. En dit kan zij doen door uitmuntende geletterden, voortreffelijke kunstenaars te beloonen, ſluimerende krachten op te wekken, verholene talenten uit hunnen donkeren ſchuilhoek te voorſchijn te brengen, den verdienstelijken Geleerde een onbezorgd beſtaan te verſchaffen, en alzoo te verhoeden, dat de vrije letteren tot eene kostwinning verlaagd en vernederd worden. Er is een tijd geweest, dat alle Vorsten er hunne eer in ſtelden, de kunsten en wetenſchappen aan te moedigen; dat Keizers en Koningen geen zoeter genot ſchenen te kennen, dan lauweren en eerekranſen aan ware verdiensten uit te reiken. Moge de wensch naar de wederkeering dier gelukkige dagen niet onder de vrome wenſchen behooren!

Wat de Hooge Scholen betreft, hoeveel deze aan de vrije beoefening der kunsten en wetenſchappen kunnen toebrengen, valt dadelijk in het oog. Daar moet die edele geest onder de voedſterlingen van Apollo en de Muzen worden aangekweekt; en alle inſtellingen, die daarmede ſtrijdig of daaraan hinderlijk zijn, verdienen als

de

de pest geschuwd te worden. Waar de geest, in een eng keurslijf geregen, de wijsheid niet ingestort maar ingestampt, en iedere stap, dien men op de baan der wetenschappen uitzet; door de wetten wordt bepaald en voorgeschreven; wat laat zich daar anders verwachten, dan dat de smaak voor echte grondige geleerdheid meer en meer zal verloren gaan, en de vonk der genie bij velen worden uitgedoofd? Ook hier heeft ons Vaderland nog altijd veel vooruit boven andere landen en gewesten; en wij hebben slechts te wenschen, dat niet, door het goede nog beter en het betere best te willen maken, eindelijk uit overmaat van goed het kwade ontsta!

Vestigen wij ten slotte het oog op die geleerde Genootschappen en letterkundige Maatschappijen, die door het uitloven van eereprijzen de kunsten en wetenschappen aanmoedigen; hoe veel goeds laat zich van die instellingen niet verwachten, zoo zij met vereende krachten en in den echten geest tot den bloei en de uitbreiding van het rijk der letteren werkzaam zijn. Daartoe zij onedele naijver voor altijd onder haar geweerd! Eén is het doel, waarnaar zij streven; en de liefde tot het ware, schoone en goede moet de hechte heilige band zijn, die haar vereenigt. Zoo zij meer haren eigen

roem

roem dan dien van het Gemeenebest der letteren, meer de handhaving en uitbreiding van zeker geliefkoosd ſtelſel dan die der zuivere waarheid beoogen, en met partijdige vooringenomenheid alles verſmaden, wat niet in een bepaalden vorm gegoten of op de leest van deze of gene ſchool geſchoeid is; dan mag men het voorzeker als eene toevalligheid aanmerken, wanneer het gebied der kunsten en wetenſchappen nog eenig nut van hare pogingen trekt. Met edele zelfvoldoening, Geachte Medeleden! kunnen wij daarom bogen op den geest en de ſtrekking onzer Maatſchappij, die, door geen plaatſelijk belang verdeeld noch met bekrompene ſtelſelzucht beſmet, haren roem ſtelt in eene broederlijke vereeniging tot het hoogſte en waardigſte doel, en, door reine kunst- en waarheidmin gedreven, met ſtillen en beſcheiden gang de baan der letteren betreedt. Bij het nederleggen van den post, dien uwe vereerende goedwilligheid mij heeft toevertrouwd, blijft mij derhalve niets overig, dan hare verdere werkzaamheden aan uwen vermogenden invloed vertrouwend aan te bevelen. Indien het mij echter vergund ware, met beſcheidene onderwerping aan uw verlicht en welwikkend oordeel, een voorſtel in het midden te brengen, het zou dat van den grooten HERDER zijn, die in één zijner ſchriften den wensch

heeft

heeft uitgedrukt, dat er een Genootſchap mogt beſtaan, 't welk zonder bepaalde vragen alleen het vak beſtemde, waarin het bereid was verhandelingen en kunstgewrochten aan te nemen, te beoordeelen, en op het goedkeurend vonnis van bevoegde Regters met den uitgeloofden eereprijs te bekroonen. Bijaldien het verborgen genie zulk een Olympia wist, waar het zijn werk, de vrucht zijner beste krachten en ſchoonſte uren, aan het oordeel van verdienstelijke Geletterden kon onderwerpen, hoe menig meesterſtuk, door het vindingrijk vernuft ingegeven, en naar de eigene aandrift van den vrijen geest bearbeid en voltooid, zou welligt de gedenkrollen der beſchaving en verlichting van het menſchelijk geſlacht verſieren. Het kan zijn, Mijne Heeren! dat de liefde voor den edelen HERDER mij al te gunstig over zijn ontwerp doet oordeelen; maar zoo ik niet ganſchelijk dwale, dan zou men van zulk een vrijen wedſtrijd der vernuften de ſchoonſte vruchten voor het rijk der letteren mogen hopen; en daarvan het voorbeeld gegeven te hebben, zou den roem verhoogen eener Maatſchappij, wier leuze, wier geest en ſtrekking is: *de vrije beoefening der Kunsten en Wetenſchappen.*

REDEVOERING

OVER

DE GEESTDRIFT VAN DEN KUNSTENAAR.

UITGESPROKEN TER GELEGENHEID VAN DE

PLEGTIGE PRIJSUITDEELING

IN HET DEPARTEMENT TEEKENKUNDE,

DER MAATSCHAPPIJ:

FELIX MERITIS.

Op den 28sten Januarij 1829.

DOOR

ABM. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

REDEVOERING

OVER

DE GEESTDRIFT VAN DEN KUNSTENAAR.

Zonder eenige aanblazing der Godheid is niemand ooit een groot man geweest. Deze uitſpraak van CICERO is de weerklank van de ſtem der ganſche oudheid. Al wat hare helden, wijsgeeren en kunſtenaars ſchoons en verhevens dachten of deden, ſchreef zij aan een onmiddellijken invloed van hoogere wezens toe. Naar het gevoelen van PLATO zong de dichter niet door kunst, maar ſlechts door goddelijke kracht; zoo lang hij niet verrukt was en aan zich zelven onttogen, was hij buiten ſtaat om zijne zangen uit te ſtorten. Dichter en Voorzegger waren dan ook oudtijds woorden van dezelfde beteekenis. En de reeds genoemde Griekſche wijsgeer plaatſte elken waren kunſtenaar in de

rij

rij der profeten en godstolken, zoodat hij, in het oogenblik der ſchepping boven zich zelven verheven, zijne voortbrengſelen als het werk eener hem inwonende Godheid moest beſchouwen. Men denke niet, dat dit ſlechts het oordeel van anderen was, door het innerlijk gevoel des kunſtenaars zelven weerſproken, maar nimmer openlijk door hem weerlegd. Wie dit wanen mogt, en de groote mannen der oudheid in dit opzigt van loos bedrog en ſtaatkunde verdacht hield, zou ſlechts zijne onkunde in de geſchiedenis des menschdoms verraden. Neen! die mannen zelve, die, in heilige geestdrift voor het ſchoone en goede ontvlamd, zich tot hoogere werkzaamheid voelden voortgedreven, achteden zich door een bovenmenſchelijken geest bezield en aangeblazen. En het was de innigſte overtuiging, die den dichter zeggen deed: *eene Godheid woont in ons: door haar ontgloeit onze borst.*

Was dit louter inbeelding, waan en zelfbedrog, M. H.? Maar misſchien bevreemdt u die vraag. Gij hebt althans het antwoord gereed. Immers zag de oude wereld al wat groot en verheven, buitengewoon en onverklaarbaar was, voor eene onmiddellijke werking der Godheid aan. Ziedaar de bron van dit heerſchend gevoelen! Wij willen het gaarne toeſtemmen, geëerde Hoorders! en echter — vergeeft het ons, dat wij de vraag herhalen: was het louter inbeelding, waan en zelfbedrog, of ligt aan dit algemeene denkbeeld der Ouden eenige waarheid ten grondſlag? Wij zijn ſedert in het

het gebied der ziel- en bovennatuurkunde met reuzenſchreden voorwaarts gegaan; zijn we ook tot haar binnenſte heiligdom doorgedrongen, en hebben de geheime werking, de tooverkracht beſpied, die den kunſtenaar aanroert en als door goddelijk vuur ontgloeit? Wij erkennen het: de kunst vormt den waren redenaar, den echten dichter niet. En als wij op paneel of doek de natuur zien leven, als op den beitelſlag het marmer ademt, dan denken wij aan geene aangeleerde wetenſchap, aan geene door oefening verkregene hebbelijkheid, die deze nieuwe ſchepping zou hebben daargeſteld. Ondervinding en eigene opmerking en oordeel zeggen het ons: kennis en gevoel, oefening en vlijt zijn op zich zelve niet in ſtaat die grootſche kunstgewrochten voort te brengen. Het is iets hoogers, dat in den meester werkt, dat hem verheft boven het gros der kunstbeoefenaars, in wier voortbrengſelen men ziel en leven, gloed en kracht, oorſpronkelijkheid en vinding mist. Wij ſpreken dan van aangeboren kunsttalent, van hemelgaaf, van genie, van enthuſiasme, — van enthuſiasme; maar dit woord, van Griekſchen oorſprong, drukt wederom het denkbeeld der Ouden uit. Het beteekent: *God in ons!* Het doet ons aan eene geheime werking, eene aanblazing der Godheid denken. 't Is waar, wij verſtaan het in een' anderen zin, en ſtellen er *geestdrift* voor in de plaats. Maar zweeft het ons ook klaar en levendig voor het oog onzer ziel, wat wij met dit woord willen te kennen geven? Hechten wij er eene bepaalde bete-

tee-

teekenis aan? of is het éénе dier onbeſtemde uitdrukkingen, dier ſchoon luidende, maar zinledige klanken, waarmede men ſoms het onverklaarbare meent verklaard te hebben?

Het is misſchien eene vermetele poging, eene taak althans, weinig berekend naar mijne geringe krachten; maar, ſteunende op uwe toegevendheid, zal ik het wagen in dit uur tot u te ſpreken over *de geestdrift van den kunſtenaar.* Ik zal mij niet in afgetrokkene beſpiegelingen van hoogere zielkunde verdiepen, noch uwe aandacht vermoeijen door wijsgeerige bepalingen, om datgene uit te drukken, wat zich beter gevoelen, dan beſchrijven laat; ik wilde u ſlechts eenige vlugtige aanmerkingen over die verhevene zielsgeſteldheid, met bijzondere toepasſing op den kunſtenaar, als de ſlotſom mijner overpeinzingen mededeelen, en aan uw wikkend oordeel onderwerpen. Ik vleije mij, dat gij de gekozene ſtof uwe aandacht niet onwaardig, noch voor deze plegtige gelegenheid ongepast zult rekenen. En wanneer mijne rede; zij moge dan ver beneden haar onderwerp blijven; wanneer zij ſlechts den ſtempel draagt van mijne liefde tot de ſchoone kunſten en mijnen eerbied voor hare beoefenaars, dan zal ik mijn doel bereikt achten, en, met vrijmoedigheid, voor lof — verſchooning vragen.

Wat verſtaan wij door geestdrift? Het woord zelf geeft eene drift, eene vervoering van den geest te kennen, eene verhoogde wijze van beſtaan, die alle de krachten van den mensch in één brand-

brandpunt verzamelt, tot één heilig doel vereenigt. Zij is geen redelooze hartstogt; de mensch is in dien toestand niet buiten zich zelven, maar alleen boven de oppervlakte des gewonen levens verheven. Als door eene onmiddellijke ingeving ontstaan in hem denkbeelden en ontwerpen, voor welke hij zich nimmer vatbaar waande; hij gevoelt een onweerstaanbaren drang om zijne gewaarwordingen uit te drukken, om die plannen te volvoeren, om aan die beelden zijner ziel leven en bestaan te schenken; hij berekent geene zwarigheden; alle hinderpalen, die hem in de uitvoering zijner voornemens belemmeren, vuren slechts zijnen ijver aan; hij waagt zich aan de grootste en moeijelijkste ondernemingen met zulk eene stoutmoedigheid en zelfvertrouwen, als ware hem de goede uitslag door eene hoogere magt gewaarborgd. Ziedaar de kenteekenen der echte geestdrift! Zij is die staat der ziel, waarin zij, door de kracht van het ware, schoone en goede getroffen, tot eene ongemeene levendigheid en werkzaamheid opgewonden, tot buitengewone en onverwachte daden gedreven wordt.

Deze kenteekenen behoudt de geestdrift, waar en bij wien zij zich vertoone, en tot wat doel zij zich uitstrekke. Doch naar het verschillend voorwerp, dat haar ontvlamt, neemt deze zielsgesteldheid eene verschillende rigting. Zij kan zich vertoonen in het gebied der kennis als geestdrift voor het ware, in het gebied der kunst als geestdrift voor het schoone, in het gebied der zedelijkheid als

als geestdrift voor het goede, waarvan de geestdrift voor het heilige of het godsdienstig enthusiasmus slechts eene verhoogde wijziging is. Andere voorwerpen, harer waardig, kent zij niet. Men zal toch de heiligschennis niet plegen, van lage hartstogten en dierlijke begeerten met den schoonen en verheven naam van geestdrift te bestempelen? Men zal de verachtelijke neiging, die den vrek, den wellusteling, den wraakgierigen beheerscht, niet gelijk stellen met het heilig vuur, dat in de borst der beste, edelste menschen blaakt, en den hoogen adel van ons geslacht ons in het oog doet schitteren? De ware geestdrift is geheel belangeloos; zij stelt tot de grootmoedigste zelfsopoffering in staat, en heeft niets gemeen met den geest dezer wereld. Daarom is zij ook den laaghartigen eene ergernis, en den egoïst eene dwaasheid. Daarom is de enthusiast in het oog van den gewonen dagelijkschen mensch een raadsel, een vreemd wezen, dat hij verwonderd aangaapt. De wereld verstaat hem niet, en weet niet wat hij wil; zij beschouwt hem als een zieken van geest; ja, het heilige met het onheiligste vermengende, kent zij tusschen den enthusiast en den dweeper geen onderscheid. Hoe! tusschen den enthusiast en den dweeper geen onderscheid? Wat onverschoonlijke dwaling! Kent gij dan geen verschil tusschen het licht en de duisternis, tusschen eene bloeijende gezondheid en doodelijke krankte, tusschen eene klare, snelvlietende beek en een stilstaand rottend water? Geestdrift is eene werking van het gevoel-

en

en begeervermogen; dweeperij heeft haren zetel in eene gekrenkte verbeeldingskracht. Bij den dweeper zweeft alles in een heilig donker; somber en verward zijn zijne begrippen; zijn gevoel en verstand beide worden door zijne verbeelding bestuurd. Bij den enthusiast heerscht eene groote klaarheid en levendigheid van denkbeelden, waardoor de ziel vermeesterd, en met alle hare krachten naar een zuiver doel wordt voortgedreven. De dweeper vermengt het goddelijke met het menschelijke, het hemelsche met het aardsche, de geestelijke met de stoffelijke wereld. Hij trekt het hoogere tot zijne laagte neder; terwijl de enthusiast daarentegen zich uit zijne laagte verheft, en de enge grenzen der zinnenwereld verlaat, om in hooger kringen rond te zweven. Met één woord: geestdrift is het ware leven der ziel, dweeperij haar dood. Doorbladert de jaarboeken der menschheid! Heft uwe oogen op en ziet! wat gij groots en schoons, heerlijks en uitstekends lezen of ontdekken moogt, het is de vrucht eener edele geestdrift. Door deze kracht der ziel wordt al, wat waarlijk groot en voortreffelijk is, geschapen. Zij is de bron van verhevene daden, van nieuwe ontdekkingen in het rijk der wetenschappen en onvergankelijke kunstgewrochten. Wie haren verwarmenden invloed nooit heeft ondervonden, wie nimmer gloeit voor het ware, schoone en goede, en daarbij niet eene brandende begeerte gevoelt, om aan zijn hart lucht te geven, om iets voort te brengen, dat aan zijne innerlijke gewaarwordingen beantwoordt, om het ideaal, dat

voor

voor zijn zielsoog zweeft, te verwezenlijken; hij moge een braaf mensch, een nuttig lid der maatschappij, een waardig en regtschapen burger zijn; tot kunstenaar, in den verheven zin des woords, is hij niet geboren; de kunst zal hem nooit haar binnenst heiligdom ontsluiten.

Men heeft er lang over getwist, en de strijd is nog niet geëindigd, waarin het doel der kunst gelegen zij. Terwijl sommigen dit tot de bloote navolging der natuur beperken, beweren anderen, dat zij de natuur moet overtreffen en streven naar het ideale schoon. Zonder dit geschil te willen beslechten, of thans dieper in dit onderzoek te treden, meen ik vrijelijk te mogen vaststellen, dat den waarlijk grooten kunstenaar, wien de eernaam toekomt van *genie*, een ideaal der volkomenheid voor den geest zweeft, dat hij tracht uit te drukken in vormen, uit de natuur ontleend, om het als eene eigene schepping voort te brengen. Met een warm en levendig gevoel moet hij alzoo eene scheppende verbeeldingskracht vereenigen. Is hij met deze beide gaven toegerust, dan is hij vatbaar om in geestdrift voor het schoone te ontgloeijen. De brandstof is aanwezig; zij wacht slechts op de ingeworpen vonk, om te ontvlammen in een hellen gloed. Men kan toch de geestdrift niet gebieden; zij moet van zelve ontstaan. Maar een vlugtig denkbeeld, een enkel woord kan haar dadelijk opwekken. Stelt u den schilder voor, getroffen door de beschrijving van een verheven natuurtooneel. Daar rijst

rijst het voor zijne verbeelding; het vertoont zich telkens in nog schooner en helderder glans, met stouter en gloeijender verwen; hij gevoelt meer, dan hij ziet, hij ziet meer, dan hij kan uitdrukken; en in zijne ziel is reeds het kunststuk aanwezig, dat zijn penseel zal doen te voorschijn treden. Hoe vrijer spel daarbij aan de verbeelding wordt gelaten, en hoe meer verschillende omstandigheden zamenwerken, om het gevoel te treffen en de ziel te vermeesteren, des te sneller en heviger ontbrandt ook doorgaans de geestdrift. Een jong schilder bezocht den *Tower*, te *Londen*. Zijn oog valt op eene geheime deur. Hij verlangt, dat men haar opene. Hoe groot is zijne verwondering, toen zijn gids hem ten antwoord gaf: „ wat daar binnen is, weet God alleen! Sinds eeuwen bleef die deur gesloten!" Dit antwoord treft zijne verbeelding. Al de bloedige tooneelen, in den *Tower* voorgevallen, staan plotseling voor zijnen geest. Hij vertegenwoordigt zich de laatste oogenblikken van HENDRIK VI, het treurig uiteinde der beide jonge prinsen, die RICHARD III liet verstikken, en van zoo vele andere slagtoffers der partijschap en heerschzucht. Hij keert huiswaarts, en zet zich aan de bewerking eener schilderij, waarin hij de schimmen dier ongelukkigen in die geheime zaal laat rondwaren, terwijl eene dier gedaanten een zwart fluweelen voorhang opligt, en het bloedig overschot der vorsten ontdekt, in deze schrikverwekkende plaats door sluipmoord omgekomen.

. . . .

In

In de borst van den jeugdigen kunftenaar kan de nog fluimerende geestdrift eensklaps worden opgewekt bij de befchouwing van het kunstgewrocht eens grooten meesters. Ziet hem daar ftaan, onbewegelijk, als aan den grond vastgenageld. Ongekende gewaarwordingen doorftroomen zijne borst. Hij waant zich in eene nieuwe wereld overgebragt. Zijn geest fchiet vleugelen aan; en gelijk het zegeteeken van MILTIADES den jongen THEMISTOCLES belette te flapen, zoo laat het aanfchouwde meesterftuk hem niet met rust, en wijkt nooit of nergens uit zijne ziel. Het verzelt hem des daags op zijne eenzame wandelingen, en doet hem des nachts rusteloos omwentelen op zijn leger. Het heeft een prikkel in zijn gemoed geworpen, die hem drijft en dringt om iets voort te brengen, de fchoone en goddelijke kunst waardig, voor welke zijn hart in reine geestdrift blaakt.

Uit het gezegde is u reeds gebleken, dat men de geestdrift niet verwarren moet met eene vlugtige aandoening en voorbijgaande gemoedsbeweging. Ook de man van fmaak, ook de kunstkenner ftaat bij den aanblik van een heerlijk voortbrengfel der kunst in bewondering opgetogen. Maar die aandoening werkt niet op den wil; zij ftuwt hem niet voort, noch ftort hem nieuwe krachten en vermogens in. Bij den in geestdrift ontgloeiden kunftenaar doet de befchouwing van hetzelfde kunstftuk eene hoogere werking. Zij doet hem in het volle gevoel van de verhevenheid zijner kunst,

en

en vervuld van grootsche voornemens, uitroepen: „ ook ik ben schilder!" Ziet gij, hoe zijn oog vonkelt, zijn boezem hijgt, een hooger gloed zijne wangen dekt, en iets bovenmenschelijks, iets goddelijks afstraalt van zijn aangezigt? Dat is een heilig oogenblik! Het is het tijdstip eener nieuwe schepping, het uur, waarin de menschelijke geest een kunstwerk baart, dat nog het laatste nakroost zal verrukken!

Eens bespiedde men den grooten MICHEL ANGELO, terwijl hij, in gloeijende geestdrift, een beeld uit marmer hieuw (*). De hamer stortte, in zijne sterke vuist, met zulk eene kracht op den beitel neder, dat het scheen, als of hij met elken slag het marmerblok zou verbrijzelen. Maar het beeld, dat hij beitelde, lag reeds in zijne ziel. Brandende van ongeduld, om het te voorschijn te brengen, sloeg hij de brokken weg, gerust, dat zijne hand niet falen zou. Zoo bezit de echte kunstenaar zich zelven, ook in den hoogsten graad van geestdrift. Zij werkt intusschen niet bij allen zoo sterk en hevig; ook hier hangt veel van elks bijzondere geaardheid af. Maar op wat wijze, en in welk eenen graad zij zich openbare, zij ontvonkt het hart van elken kunstenaar, die zijne voortbrengselen aan de onsterfelijkheid wijdt, hetzij hij met penseel of beitel in de hand het schoone zigtbaar

(*) Volgens het berigt van een Italiaanschen schrijver, vergel. de *Verhandelingen van* JOANNES LUBLINK, *den Jongen*, D. II. bl. 234.

baar poogt te verwezenlijken, hetzij hij zijne ziel in de roerende harmonie der klanken uitstort, of aan zijn overweldigend gevoel lucht geeft in gezangen. Het was de geestdrift die aan de oude wereld een PHIDIAS en APELLES schonk, en in later dagen een RUBBENS en CANOVA schiep. Zij klonk in de toovertoonen, waardoor ORPHEUS barbaren temde, en verrukt ons nog in de symphoniën van MOZART en HAYDN, wier verheven wonderbare taal niet slechts de zinnen streelt, maar de ziel schokt, verheft, verteedert, en als op hare klanken doet wegzweven naar hoogere gewesten.

Doch het is de dichtkunst inzonderheid, die haar aanwezen aan de geestdrift verschuldigd is. Zij is de taal des innigsten gevoels. Dit gevoel brengt hem, die tot dichter geboren is, uit de engte der hem omringende schepping in eene denkbeeldige wereld over. Hij beheerscht, verfraait, veredelt de natuur. Het schoone en verhevene, dat zijne ziel aanschouwt, legt hij in de voorwerpen. Hij ziet alles op zijne eigen wijze, en geeft de voorwerpen of gebeurde zaken, niet gelijk ze werkelijk zijn, maar zoo als *hij* ze waarneemt en gevoelt, in zijne zangen weder. Arme dichter, die deze geestvervoering niet kent, die de slaaf zijt der natuur, en op uwe eenzame wandelingen beelden zoekt, waarin gij uwe gedachten zult kleeden! Nog armer hoorders, die op de vruchten van die beeldenjagt onthaald zult worden! Doch wat noemen wij hem dichter, die nooit den zielverheffenden invloed der geestdrift ondervond! Neen! hem, in wiens voortbreng-

brengſelen wij het wérk eens aangeblazen zangers herkennen, ſtroomen de verhevenſte gedachten toe, die zich ſnel en ongezocht in de treffendſte bewoordingen kleeden. Als ſchepper in het rijk der ſchoonheid gebiedt hij over ſtof en vorm. Zijn overſtelpend gevoel ſtort zich uit in hemelmelodij. En terwijl hij ons wegſleept in verrukking, en onze ziel aan zijne toonen kluistert, betreurt hij alleen het onvermogen zijner taal, die zoo flaauw en onvolkomen uitdrukt, wat in zijn binnenſte gloeit, en, in zich zelven gekeerd, roept hij weemoedig uit:

> Ben ik 't hemel, ben ik 't wel,
> Wien het hart zoo ſloeg,
> Wien het bloed zoo bruiſend ſnel —
> Wien de pols zoo joeg?
>
> Neur ik ook ter vlugt een lied,
> Waar men 't hart in hoort:
> Neen, dat zijt gij, zangen, niet,
> Mij in 't hart geſmoord! (*)

Ik heb nog niet van de welſprekendheid gewaagd, en zou ik, van de kunſten ſprekende, haar met ſtilzwijgen voorbijgaan? Ik mag dit te minder doen, omdat bij den redenaar de geestdrift voor het ware en goede zich allernaauwst met die voor het ſchoone vereenigt. Het doel van den dichter ligt

(*) Tollens, *Nieuwe Gedichten*, D. II. *Avondmijmering*.

ligt niet buiten zijne kunst; hij bedoelt haar alleen; hij bedoelt te dichten. Daarom is bij hem de stof ondergeschikt aan den vorm, en kan hij onderwerpen bezingen, wier naakte voorstelling naauwelijks onze aandacht zou verwerven, doch wier dichterlijke inkleeding ons bekoort en boeit. Maar van den redenaar vorderen wij eene bestendige rigting op de edelste oogmerken van ons bestaan. Hij mag geene onderwerpen behandelen, dan het hooge doel der welsprekendheid waardig. En waarin is dit doel gelegen? Ja, de welsprekendheid spreekt wel. Doch waartoe? om wel te spreken? Hoe! die verhevene ernstige kunst, de goddelijke albeheerschende welsprekendheid zou geen ander oogmerk hebben, dan te vermaken of behagen, door schoone klanken het oor te streelen en de zinnen te bekoren? Neen! tot hooger einden is deze gave des hemels den sterveling verleend. De ware redenaar stelt zich ten doel, anderen, te bewegen, hunne harten voor al wat goed en edel is te winnen, of, om met HOOFT te spreken, de mogendheden der ziele te breidelen en te mennen naar zijnen zin. Maar dit verheven doel zal hij nimmer bereiken, zoo niet eene heilige geestdrift voor het volmaaktste schoon, voor waarheid en deugd in zijn binnenste gloeit. Daarom leerden de Ouden te regt, dat de redenaar een braaf, regtschapen man moet zijn, en dat het hart alleen welsprekend maakt. Wie aan zijne rede den allesbezielenden adem eener warme deugd- en waarheidmin niet kan mededeelen, en dit gemis door vernuft en verbeelding, door

door bloemen en sieraden tracht te vergoeden, hij moge den lof van een *welbespraakt* man verwerven; de kroon der *welsprekendheid* zal nimmer zijnen schedel sieren. Zij is alleen voor den waren redenaar weggelegd, wien het vuur der edelste geestdrift in den boezem blaakt, en die den heiligen gloed zijns harte warm en zuiver in zijne redenen weet uit te storten. Eene hoogere goddelijke kracht schijnt in hem te werken, die eene gelijke geestdrift in het hart der hoorders ontvonkt. De schoonste en verhevenste gedachten, die op eene, voor hem zelven onverklaarbare, wijze in zijnen geest geboren worden, weet hij met de eenvoudigste en treffendste woorden uit te drukken. Stijl en zaken, stem en gelaat, houding en gebaren, 't is alles één, 't staat alles in het schoonst verband; 't vloeit alles uit de bron der geestdrift voort, en stroomt hem uit het harte. Zijne rede is geen koud betoog, geene afgetrokkene bespiegeling, geene alleenspraak; hij spreekt *met* en *tot* zijne hoorders, wier wezenlijk belang het geldt, aan wie hij geen tijd laat, om de keus zijner uitdrukkingen, de ronding zijner volzinnen te bewonderen, maar die geschokt, geroerd, in het hart gegrepen, geheel vervuld van het gesprokene, den spreker zelven vergeten, en zich verliezen in zijn onderwerp!

Zoo staat hij voor mijnen geest, de echte redenaar, wien ik slechts gevoelen, niet schetsen kan. Moest ik eenen man uit de oudheid aanwijzen, die mij dat beeld het meest verwezenlijkt, ik zou den grooten, den éénigen DEMOSTHENES noemen.

In

In zijnen korten, afgebroken, krachtigen ſtijl, heerscht de uitdrukking van het verhevene. Men vindt bij hem geene ellenlange, net geſchikte en kunſtig afgemeten volzinnen; geene bloemen of ſierlijke ſpreekwijzen, maar ook geene ſlaperige eenvoudigheid. Alles is vuur en leven. Alles is waar, diep gevoeld, door echte geestdrift ingegeven, opgeweld uit een hart, dat gloeit van liefde voor het vaderland. Nergens treedt de kunst te voorſchijn. Hij bedient zich van het woord (gelijk FENELON zich uitdrukt) zoo als een zedig mensch van zijn kleed, om zich te dekken. Hij dondert en hij blikſemt; hij is een ſtroom, die alles met zich voert. Geen wonder, dat *Athene* zwichtte voor de onweerſtaanbare kracht zijner taal. Andere redenaars werden geprezen, bewonderd en toegejuicht; maar als DEMOSTHENES geſproken had, vergat men den redenaar, en de ganſche vergadering riep in geestdrift uit: „komt! laat ons tegen PHILIPPUS optrekken!" Geen wonder, dat zelfs ſlaven en werklieden op den grooten man, als hij door *Athene's* ſtraten wandelde, met den vinger wezen, en elkander in het oor fluisterden: „*dat is* DEMOSTHENES!" Ja, zijn bitterſte vijand zelfs moest aan de kracht zijner welſprekendheid hulde doen. AESCHINES, mede een beroemd redenaar, maar door DEMOSTHENES overwonnen, en uit *Athene* verbannen, gaf op het eiland *Rhodus* lesſen in de redekunst. Eens droeg hij aan zijne leerlingen de redevoering van DEMOSTHENES voor, die zijne ballingſchap veroorzaakt had. Allen ſtonden verplet;

plet; en AESCHINES, zelf in bewondering weggefleept, riep zijne verbaasde leerlingen toe: *wat zoudt gij dan wel gezegd hebben, zoo gij het ondier zelve hadt gehoord!*

Het wordt tijd, dat ik eindige. Niet dat ik mijne taak voltooid, mijne ftof uitgeput zoude achten. Verre van daar, geëerde Hoorders! maar ik heb u flechts vlugtige aanmerkingen beloofd, en ik mag van uwe toegevende aandacht geen misbruik maken. Met flaauwe trekken heb ik u de geestdrift van den kunftenaar gefchetst. Velen uwer zullen er meer bij gedacht en gevoeld hebben, dan mijne tong in ftaat was uit te drukken. Aan dezen waag ik het thans; wederkeerende tot het punt, waarvan wij zijn uitgegaan; met vrijmoedigheid waag ik het thans aan dezen andermaal de vrage voor te leggen: was het denkbeeld der Ouden, die den waren kunftenaar van eene goddelijke aandrift bevangen hielden, en door een hoogeren geest bezield en aangeblazen; was het eene loutere herfenfchim, of lag aan dit heerfchend gevoelen eenige waarheid ten grondflag? Maar wat vraag ik nog, M. H.? Neen, mijn gevoel bedriegt mij niet. Uw aller antwoord is eenftemmig: welken zin ook de oudheid aan deze uitfpraak hechtte, het is waarachtig en onloochenbaar: die vurige liefde, die brandende geestdrift voor het ware, fchoone en goede, die den echten kunftenaar bezielt, is iets goddelijks, is van hemelfchen oorfprong. Zij is eene ftraal van het licht der onfterfelijkheid, fchijnende in een geest,

die,

die, boven het aardſche ſtof verheven, in hoogere gewesten zweeft. En wij ſtemmen het CICERO toe: *zonder eenige aanblazing der Godheid*, zonder die heilige geestdrift, die een vonk der Godheid is, gloeijende in den menſchelijken boezem, *is niemand oöit een groot man geweest.* Kunſtenaars! verloochent uwen hemelſchen adel niet! En als eene edele geestdrift u ontvlamt, dan rijze de gedachte in uwe ziel — en hoog kloppe u het hart bij die gedachte: wij zijn Gods maagſchap!

AANTEEKENING.

Bladz. 13. MICHEL ANGELO.

BLAISE DE VIGENÈRE zegt in zijne noten op CALLISTRATUS achter de *Icones* van PHILOSTRATUS, waar hij spreekt over de moeijelijkheid van uit marmer te beeldhouwen, het volgende: » A ce propos je puis dire avoir veu Michel l'Ange, bien qu'aagé de plus de soixante ans, et encore non des plus robustes, abattre plus d'écailles d'un très dur marbre en un quart d'heure, que trois jeunes tailleurs de pierre n'eussent peu faire en trois ou quatre! Chose presque incroyable qui ne le verroit, et alloit d'une telle impetuosité et furie, que je pensois, que tout l'ouvrage dût aller en pièces, abattant par terre d'un seul coup de gros morceaux de trois ou quatre doigts d'espaisseur, si *ric a ric* de sa marque que s'il eut passé outre tant soit peu plus qu'il ne falloit, il y avoit danger de perdre tout, parce que cela ne se peut plus reparer par après, ni replastrer comme les ouvrages d'argile ou de stucq." *Page* 855. *Edition de Paris* 1637. *en folio.*

Deze opmerkelijke plaats, die ik aan den Heer HUMBERT DE SUPERVILLE verschuldigd ben, bevestigt de waarheid van het hier medegedeelde verhaal. Ook pleit daarvoor de mondelinge overlevering door geheel Italië, volgens het getuigenis van den voornoemden verdienstelijken Geleerde. Deze bijzondere wijze van werken, waardoor MICHEL ANGELO zich van alle andere beeldhouwers onderscheidde, laat zich eenigermate verklaren uit het vuur der jongelingsjaren bij dezen grooten kunstenaar. Hij heeft slechts elf standbeelden geheel voltooid, die alle in zijne jeugd, van zijn vijftiende tot zijn dertigste levensjaar, vervaardigd zijn. Later heeft hij nooit meer iets in marmer afgewerkt, maar wel stout begonnen, en dan laten staan. Men kan hierover VASARI naslaan.

7

REDEVOERING

BIJ DE PLEGTIGE INHULDIGING VAN HET STANDBEELD VAN

MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUYTER,

TE VLISSINGEN, OP DEN 25 AUGUSTUS 1841,

IN DE GROOTE KERK UITGESPROKEN

DOOR

ABM DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

LEEUWARDEN,
G. T. N. SURINGAR.
1841.

DE REGTVAARDIGE ZAL IN EEUWIGE GEDACHTENIS ZIJN.

De overtuiging, dat ik den indruk, dien deze redevoering op eene talrijke schare heeft gemaakt, deels aan hare niet ongelukkig geslaagde voordragt, deels en vooral aan de opgewekte stemming mijner aanzienlijke Hoorders heb toe te schrijven; die levendige overtuiging zou mij welligt van hare uitgave hebben weêrhouden, bijaldien ik de stem mijner eigenliefde had mogen raadplegen. Maar een hoogstvereerend verlangen, dat ik als een bevel moest eerbiedigen, legde haar het stilzwijgen op. Moge dan mijne toespraak ook door hen, die deze schoone, echt vaderlandsche feestviering niet hebben bijgewoond, met welwillendheid ontvangen en beoordeeld worden!

Stof tot aanteekeningen was ongetwijfeld in ruime mate voorhanden. Doch zoo ik daarvan

had willen gebruik maken, zou dit geschrift tot een boekdeel zijn uitgedijd. Liever verwijs ik mijne Lezers naar de bekende levensbeschrijving van De Ruyter door Gerard Brandt, *waar men al wat ik in mijne rede heb aangestipt breedvoerig kan vermeld en ontwikkeld vinden. Met dit hoofdwerk verdienen inzonderheid de klassieke* Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen *door den Archivarius* de Jonge, *en de voortreffelijke* Hulde aan de Ruiter *van Mr.* J. A. Brand *vergeleken te worden.*

Ik heb voorts gemeend, dat ik hier niet moest treden in de vermelding van de bijzonderheden der feestviering. Gadrne laat ik die taak over aan de Commissie tot de oprigting van het Standbeeld, die hare ijverige en belangelooze werkzaamheden gewis niet beter kroonen kan dan met de naauwkeurige en volledige beschrijving eener plegtigheid, even gedenkwaardig voor geheel Nederland als onvergetelijk voor alle de aanwezigen.

GEËERBIEDIGDE KONING!

DOORLUCHTIGE PRINSEN VAN HET KONINKLIJKE HUIS!

AANZIENLIJKE TOEHOORDERS VAN ALLERLEI RANG EN STAAT!

ZEER WAARDE LANDGENOOTEN!

Wanneer ik deze achtbare vergadering overzie en het doel onzer plegtige zamenkomst mij voor den geest breng, dan klopt mij het harte hoog bij de gedachte, dat ik een Nederlander ben, en dat trouwe burgerdeugd, echte heldenmoed en zielegrootheid, onder

het voorgeslacht betoond, nog steeds in de dankbare herinnering der nakomelingschap voortleven en na jaren en eeuwen in mijn dierbaar Vaderland warme en waardige vereerders vinden. Dan verheugt mij dit openlijk bewijs, dat de blaam, als ware het onzen koeleren landaard eigen, de verdiensten zijner groote mannen onverschillig voorbij te zien of welhaast ondankbaar te vergeten, niet langer op den Nederlandschen naam mag kleven. Dan ducht ik geenszins voor onze feestelijke vereeniging het tegengesteld verwijt, dat zij een bedenkelijk teeken zou opleveren van den verkeerden geest des tijds, die in het overdreven vereeren en vergoden van menschen behagen schept. Moge dit ontrustend verschijnsel zich bij andere natiën openbaren, onder welke het ongeloof aan den éénen waren God eene onvoldane behoefte in veler harten achterlaat, die bevrediging zoekt in de eerdienst van het Genie, in

natuur- en menschenvergoding, — zóó ver is het, God zij gedankt! in Nederland niet gekomen. Wat billijke klagten over godsdienst- en zedenbederf ook hier mogen opgaan, het voorvaderlijk geloof aan den God des Bijbels is nog niet uit de harten onzes volks geroeid; en slechts de onbevlekte hulde aan hetgeen waarlijk groot, goed en edel is, kan onder ons op algemeenen en ongedeelden bijval rekenen. Het verdient opmerking, dat eene gelijksoortige plegtigheid, als ons heden binnen deze muren vereenigt, onder een naburig volk, 't welk zich den naam der groote natie toeeigent, in deze zelfde dagen wordt gevierd. Maar welk een verschil in de voorwerpen dier nationale hulde! *Daar* de man des bloeds, de overweldiger, om zijnen duurgekochten oorlogsroem als eene godheid vereerd en aangebeden door de slagtoffers zijner onverzadelijke heerschzucht, die nog voor weinig jaren zijne ijzeren boeijen torschten —

NAPOLEON BUONAPARTE! *Hier* de grootste held en de braafste burger tevens, de roem der eeuwen, de redder van zijn Vaderland, het sieraad der menschheid en des Christendoms — MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUYTER! Wat al groots en edels en beminnelijks brengt die naam ons voor den geest! Gelukkig Vlissingen, dat zulk een man binnen uwe muren zaagt geboren worden! Eer hebbe het hart uwer medeburgers, wier stem het vaderland opriep om hem een standbeeld te stichten op uwen geheiligden grond, in het gezigt van den onmetelijken wereldplas, waarover hij ééns den scepter zwaaide! Die stem heeft weêrklank gevonden in de harten van duizenden onzer landgenooten. Ook de geringste burger bragt daaraan gaarne den zuurgewonnen penning ten offer. Een meesterhand schiep het kunstgewrocht, waarvan het vloeijend metaal de schoone vormen aannam. En thans zijn grooten en geringen uit alle oorden des

lands herwaarts opgegaan, om het beeld des helds, aan wien wij naast God ons volksbestaan grootendeels zijn verschuldigd, het eerst met blijde jubeltoonen te begroeten. Ja, zulk een feest wordt waardiglijk gevierd in het heiligdom, aan de verheerlijking des Allerhoogsten toegewijd. De eer, aan De Ruyters nagedachtenis bewezen, is eene hulde aan de deugd en aan den Vader in de hemelen, die zulk een brave, als een weldaad zijner Voorzienigheid, aan Nederland, aan het menschdom schonk!

Op de meest vereerende wijze uitgenoodigd om deze plegtigheid met eene gepaste toespraak te openen, heb ik gemeend mij aan die ongezochte en dringende roeping niet te kunnen noch te mogen onttrekken. Het levendig besef van de geringheid mijner gaven mogt mij niet weêrhouden; want de opgedragen taak kwam mij ligt en gemakkelijk

voor. Eene hulde aan De Ruyter behoeft geen tooi der welsprekendheid; men is welsprekend bij de bloote aanstipping zijner daden. Ook meende ik, dat men te dezer gelegenheid geene lofrede, veelmin eene levensbeschrijving des grooten mans van mij verwachten zou. De eene noch de andere laat zich binnen de enge grenzen eener redevoering beperken. Daarbij zijn De Ruyters lotgevallen en heldendaden ons allen, den geringsten en eenvoudigsten zoowel als den meer beschaafden en geletterden, reeds van onze kindsche jaren af bekend; en zijn naam zweeft op aller tongen, als die van eenen bij zijn leven hartelijk beminden, ons altijd onvergetelijken weldoener. Er wordt gewis niet meer, niets anders van mij geeischt, dan deze herinneringen bij u te verlevendigen, te verzamelen, te rangschikken, en als tot één geheel te verbinden; opdat alzoo het beeld van De Ruyters innerlijke — indien ik mij dus mag

uitdrukken — het beeld zijner ziel u in klare, heldere trekken voor den geest sta; en als gij straks op zijn standbeeld, dat u zijne uiterlijke gedaante vertoont, met eerbied en bewondering staren zult, te gelijker tijd het levendigst gevoel u doordringe, wat groote en goede geest in die gestalte op aarde heeft rondgewandeld!

Één der sprekendste, meest in het oog vallende trekken van De Ruyters beeld is zijn heldenmoed. Onder zijne tijdgenooten heette hij de schrik des grooten Oceaans; en bij het nageslacht is de naam van Michiel Adriaanszoon De Ruyter minder de naam van een mensch dan van de dapperheid zelve. In zeven oorlogen, meer dan veertig bloedige gevechten, en vijftien groote zeeslagen, heeft hij won-

deren van moed verrigt, van wier lof alle werelddeelen gewagen. Wilde ik ze ordelijk ophalen, niet voor weinige oogenblikken, maar uren achteréén zou ik uwe aandacht moeten vergen. Tripoli, Tunis, Algiers, Cormantijn, Kartemunde, Portland, Chatham, Nieuwpoort, Duinkerken — en wat al ver gelegen kusten en naburige stranden kunnen van zijne dapperheid en zegepralen getuigen! Maar nooit blonk zijn moed heerlijker uit, dan toen het heerschzuchtige Frankrijk en het naijverige Albion gezamenlijk den ondergang van ons Gemeenebest besloten, en De Ruyter met zijne veel zwakkere magt de vereenigde vloten van twee groote koningrijken bevocht. Vier dagen geleden verjaarde de bloedige zeeslag van Kijkduin, waarin hij de roemrijkste zege behaalde, die een einde maakte aan den oorlog met de Britten, en hem met het hoogste regt den eertitel deed verwerven van Redder des Vaderlands. Toen hij twee jaren

later, weinige maanden voor zijnen dood, zijne bekommering liet blijken over de geringe uitrusting voor den togt naar Messina, en 's Lands Overheid hem dringend verzocht en als het ware bemoedigde om niettegenstaande zijn bezwaar den togt te ondernemen, gaf zijn nog altijd jeugdige moed hem deze schoone woorden in: « waar de Staten hun vlag « betrouwen, waag ik mijn leven!" De grijze Vlootvoogd kende geene vrees voor den dood, maar de eer der vaderlandsche vlag was hem dierbaar, dierbaarder dan het leven. Dit treffend gezegde stelt tevens den aard van zijnen heldenmoed in een bekoorlijk licht. Geen roekeloosheid, geen dolzinnige aandrift bestuurde zijne handelingen, maar koene gelatenheid en welberaden pligtbesef. Waar voorzigtigheid den strijd ontried, of hooger last den aanval verbood, al blonk ook de zegepalm hem reeds in de oogen, daar legde hij den opgewekten moed toom en breidel

aan. In het heetste van het gevecht zag men hem met kalmen geest overal zijne bevelen geven, en niets ontglipte zijn scherpziend oog. Stout en hagchelijk is het bestaan van den zeeheld. Als in een engen kerker besloten, zwevende over de grondelooze diepte, heeft hij, behalve met den vijand, niet zelden met de elementen te kampen, waarin hij beurtelings zijne bondgenooten en zijne bestrijders ziet. Maar in den Vlootvoogd, die, op behoud van eigen bodem bedacht, te gelijk al de overige zeekasteelen aan zijne zorg ziet toevertrouwd; die het plan van aanval beramen, volvoeren, besturen, en te midden van duizend dreigende gevaren naar de telkens afwisselende omstandigheden en den onbestendigen loop des luchtstrooms wijzigen moet; in hem wordt eene vereeniging van verstandelijke en zedelijke hoedanigheden vereischt, die de gewone maat der menschelijke vermogens schijnt te boven te gaan. De Ruyters

uitgebreide kennis, schrander krijgsbeleid, heldere blik en onverschrokken moed verhieven hem, zelfs in het oog des vijands, tot den grootsten zeeheld zijner eeuw. En met zooveel juistheid als nadruk werd hij in zijne dagen gekenschetst als *de ziel van 's Lands oorlogsvloot; de hand, die de maat sloeg in de grove muzijk van zooveel duizenden kartouwen.* Door de vermaarde krijgskundige beweging van het doorbreken der linie, waaraan de Britten later al hunne zegepralen hadden te danken, behaalde De Ruyter in den vierdaagschen zeestrijd die luisterrijke overwinning, die in 's Lands geschiedrollen met gulden letteren prijkt. En niets doet voorzeker zijne bekwaamheid heerlijker uitblinken, dan dat het den vijand in al de groote zeeslagen, onder het opperbevel van De Ruyter geleverd, nimmer gelukte de slagorde der Nederlanders te verbreken, terwijl dezen herhaalde malen door de vereenigde vloot der Britten en

Franschen heensloegen. Zelfs door den schitterendsten aftogt wist hij nieuwe lauweren te hechten aan de kroon van zijnen wapenroem. En het was de getuigenis der waarheid, die den krijgsgevangen Brit op De Ruyters bodem, waar hij al des Vlootvoogds bewegingen en handelingen van nabij kon gadeslaan, werd afgeperst: «welk een man! welk een «held! hij is Admiraal, Kapitein, Stuurman, «Matroos, Soldaat — alles te gelijk!"

Wij noemen het verdienstelijk en groot, heldendaden te verrigten, die de Faam met luiden klank naar alle oorden der wereld henen voert; en zeldzame bekwaamheden, aan ongemeene zielskracht en dapperheid gepaard, hebben aanspraak op de bewondering van het late nageslacht. Maar den tol onzer innige en duurzame hoogachting betalen wij slechts aan de ware grootheid, die, onafscheidelijk van de deugd, in het heiligdom des harten

zetelt; en waar wij reden vinden om de zuiverheid der bedoelingen, de reinheid der beginselen in twijfel te trekken, daar verbleekt de glans der schitterendste daden. Wie is er onder ons, die bij de beschouwing der krijgsverrigtingen van De Ruyter naar de verborgen drijfveêr zijner werkzaamheid vraagt? Van onedele winzucht zal niemand ligt den fieren krijgsheld verdenken; hij had in vier zeeslagen de gewigtigste diensten aan den Staat bewezen, eer hem eene jaarwedde werd toegekend! Maar zucht naar eer en glorie, die in de heldenborst gloeit, zal ook De Ruyters ziel ontvlamd hebben? De aanzienlijkste waardigheden moesten den zedigen man worden opgedrongen!.... Doch waartoe zou ik verder gaan? Neen! geen onzer vraagt naar het roersel zijner edele werkzaamheid; want bij die vraag zweeft reeds het antwoord op aller lippen: het was liefde, warme liefde tot het vaderland! Zij deed hem de moeije-

lijkste van alle overwinningen, de overwinning op zich-zelven behalen. Voor de derdemaal in den echt getreden en het zwervend zeemansleven moede, bekoorde hem het uitzigt op een stil en rustig bestaan van zijne duurgewonnen middelen in zijne geliefde geboortestad. Hij nam afscheid van zijne reeders, voor wier handelsbelangen hij tot hiertoe meestal de baren had beploegd, ofschoon hij ook reeds eenige malen zijnen arm geleend had aan de verdediging des vaderlands. Zoo gaf hij tevens aan den vurigen wensch zijner echtgenoote gehoor, en besloot zijne overige dagen te wijden aan het geluk zijner trouwe gade en aan de vorming van zijn dierbaar kroost — en aan de dienst van zijnen God, wiens wonderdoende hand hem reeds zoo dikwerf had gered uit dreigend doodsgevaar. Maar zijn hemelsche leidsman daarboven had het anders beslist. De Ruyter stond aan den ingang van het moeijelijkste, gewigtigste,

roemrijkste tijdperk zijns levens. Engeland, de toenemende magt en welvaart dezer gewesten met leede oogen aanschouwende, schond den vrede en spande alle krachten in ter vernietiging van onzen handel. Een kundig en dapper Vlootvoogd werd vereischt om onze rijk beladene kielen te beschermen. Aller oogen vestigden zich op De Ruyter. Lang bood hij weêrstand aan de dringendste vertoogen en vleijendste aanzoeken; maar toen men hem eindelijk met ernst en nadruk onder het oog bragt, dat hij het middel zijn kon in Gods hand, om den veegen Staat van een wissen ondergang te redden, offerde hij rust, genoegen, vrijheid en leven op, en toonde, dat hij het vaderland meer dan zichzelven beminde. Hij aanvaardde het bevelhebberschap, stak met eene ligt gewapende en slecht bemande vloot in zee, tastte den vijand, die bij eene groote overmagt ook het voordeel had van den wind, stoutmoedig aan,

en — morgen zal de dag verjaren, waarop hij het trotsche Albion het eerst leerde sidderen voor Neêrlands waterleeuw!

Die belangelooze liefde tot het vaderland heeft hij in zijn volgend leven meermalen op de treffendste wijze aan den dag gelegd, ook toen hij tot hoogeren rang bevorderd, slechts door de welsprekendheid van de Witt zich bewegen liet om den opgedragen post te aanvaarden. En 't geen misschien nog grooter, althans zeldzamer is, — want wat vader stelt de eer zijner kinderen niet boven eigene eer? — toen men zijnen jeugdigen zoon wegens betoonden heldenmoed ter vervulling van een aanzienlijk scheepsambt had voorgedragen, schreef hij onmiddellijk aan den Prins, dat er naar zijn inzien geene reden bestond, om zijnen zoon met voorbijgang van oudere bevelhebbers tot de opengevallen waardigheid te verkiezen. Ja, zijne liefde tot het vaderland was rein en zuiver, vrij van alle in-

mengselen van eigenbelang en roemzucht. De snoodste ondankbaarheid zelfs kon dat heilig vuur niet uitdooven. Het blaakte met nog heller gloed, toen de laster zijnen naam bezwalkte, het plonderziek gemeen zijne woning omsingelde, en het moordend staal gerigt werd op zijne trouwe heldenborst. o! Konden wij die smet uit 's Lands geschiedenis wisschen, gelijk De Ruyters groote ziel het aangedane ongelijk vergat! Zoo hem iets griefde of bedroefde, het was, dat men wroette in eigen ingewand, en het van buiten fel bestookte vaderland door tweedragt en partijschap van binnen werd verscheurd. De onzalige twisten in Kerk en Staat duchtte hij meer dan de vijandelijke vloten. Geen bijzonderen regeringsvorm, maar eendragt beschouwde hij als de grondzuil der maatschappelijke welvaart. Niet de zegepraal van de eene of andere partij, maar onderling vertrouwen, christelijke liefde, onvermoeide zamenwerking

tot heil van het Gemeenebest konden alleen den Staat terugbrengen van den oever des verderfs en tot bloei en grootheid verheffen. Wie aldus zijnen burgerpligt inzag en betrachtte, dien telde hij onder de vrienden des Vaderlands en ook onder *zijne* vrienden. Maar hem, die het zaad van tweedragt en oproer zocht te strooijen en 's Lands wettige Overheid lasterde, kon hij in zijn bijzijn niet gedoogen; en waar andere middelen om hem het stilzwijgen op te leggen vruchteloos waren, diende hem de forsche zeemanshand om zich van zijn ondragelijk bijzijn te ontslaan. De vijanden van zijn Vaderland waren ook de zijne; andere vijanden had hij niet. Aangedane beleedigingen kon hij op den eersten wenk grootmoedig vergeven. Toen Willem van Oranje den dapperen maar driftigen en hooghartigen Tromp in zijne waardigheid herstelde, reikte De Ruyter, in de tegenwoordigheid van den edelen Vorst, met volle

vergetelheid van het geleden onregt, hem de hand der verzoening toe. En weinige weken later bezegelde hij dien handdruk door de schoonste daad zijns levens. In den zeeslag bij Schooneveld boort hij met zijnen oorlogsdonder door 's vijands middeltogt heen, en snijdt een aanmerkelijk getal der Britsche schepen af, welke hij slechts behoeft te vervolgen om ze te veroveren. Maar De Ruyter mist Tromp; zijn onzeker lot bekommert hem; hij beveelt te wenden en hem op te zoeken. «Het zwaarst" — zegt hij — «moet het «zwaarst wegen; 't is beter vrienden te hel- «pen dan vijanden te deren." En Tromp, die in den uitersten nood verkeert en den zinkenden moed zijns volks alleen weet op te beuren met de hoop, dat De Ruyter tot hun ontzet zou opdagen, ziet hem naauwelijks in de verte naderen, of roept in de vreugd zijns harten uit: «Mannen! daar «is Bestevaêr! die komt ons helpen. Ook

« ik zal hem niet verlaten, zoolang ik adem
« haal!"

Bij zulke herinneringen zwelt ons een traan in het oog. Die traan getuigt, dat de grootste zeevoogd zijner eeuw, de steun en het schild zijns vaderlands, te gelijk het sieraad der menschheid was. Uitstekende hoedanigheden worden menigmaal overschaduwd door heerschende ondeugden en grove gebreken. De man, die op het tooneel der wereld schittert, vertoont zich niet zelden in een gansch ander licht, als wij hem gadeslaan in het dagelijksch verkeer of in den schoot van zijn gezin bespieden. Doch, waar onze blik De Ruyter volgen moge, altijd is hij dezelfde, altijd onze achting en liefde waardig, altijd even groot. Zijne vijanden — konden zulke verdiensten den nijd ontgaan? — zochten te vergeefs een vlek op zijn karakter te werpen. Blanke opregtheid en onomkoopbare eerlijkheid

verwierven hem het onbepaaldst vertrouwen, en persten zelfs den ruwen Afrikaan de hulde der eerbiedigste bewondering af. Op de vloot was hij niet minder geliefd dan geëerd. Zijne matrozen noemde hij zijne kinderen, gelijk zij hem weêrkeerig den streelenden naam gaven van Bestevaêr. Hij droeg ook steeds voor zijne schepelingen de zorg eens trouwen teêrhartigen Vaders. Zelfs toen hij in zijne jongste ure, door het vijandelijk lood getroffen, met de onlijdelijkste pijnen worstelde, brak hij zijne vrome en roerende gebeden af met het herhaald bevel, om het gekwetste bootsvolk toch zorgvuldig te verplegen. Maar nergens verschijnt hij ons beminnelijker dan in den kring zijns huisgezins. Dáár had hij het brandpunt zijner liefde gevestigd, die zich van daar uitbreidde in altijd grooter en wijder kringen, tot dat zij al wat Christen, al wat mensch heet, in haren breeden kreits besloot. Getuigen die Hongaarsche Kerkleeraars,

slagtoffers van staatkunde en godsdiensthaat, ter galeistraf in Napels verwezen! De Onderkoning van Sicilië bereidt den held van Stromboli een vorstelijk onthaal; maar de nevel der smart, die het gelaat van De Ruyter bedekt, wijkt niet op de jubelende welkomstgroet. « Wat vreugde kan ik scheppen" — vraagt hij diep bewogen — « uit al de eer « die mij geschiedt, zoolang mijne lieve broe« ders op de galeijen zuchten?" Zijne bede om hunne bevrijding wordt ingewilligd, en de ellendigen, uit hunne boeijen verlost, zinken aan de voeten huns redders neder, die geen anderen dank van hen begeert, dan dat zij den vrede der Kerk bevorderen, en de namen van Luther en Calvijn voor den éénigen naam van Christus doen vergeten!

Bij de beschouwing van De Ruyters zedelijke hoedanigheden vooral bemoedigt mij de gedachte, dat ik tot hoogschatters en vereer-

ders van dien roem der menschheid spreek, wier geheugen ik slechts behoef te gemoet te komen, om uit den schat hunner eigene herinneringen mijne ruwe schets te voltooijen. Gij brengt ze u gereedelijk voor den geest, die innemende heuschheid, onbekrompene gulhartigheid, beminnelijke vredelievendheid, zeldzame ingetogenheid, en — wat ik bovenal moet noemen — die ongemaakte nederigheid, die al zijne woorden en gedragingen kenmerkten. Ja, de kroon zijner verdiensten was zijne zedigheid. Door Vorsten als om strijd vereerd, met zegeteekenen, waardigheden en onderscheidingen overladen, de wereld door geroemd en gehuldigd, bleef hij dezelfde eenvoudige, nederige man, klein in eigene oogen, slechts groot in die van anderen. Buitenlandsche Edelen, die den wijdvermaarden Vlootvoogd in het magtig Amsterdam wilden bezoeken en naar het paleis van De Ruyter vroegen, traden verbaasd de nederige

woning binnen, waar hij in stille rust, aan den soberen disch of in genoegelijken vriendenkout of met het voorlezen uit Gods heilig woord, zijne onbezorgde uren sleet. Moest hij, in de schriftelijke verslagen zijner zeetogten aan 's Lands Overheid, van eene behaalde overwinning gewagen, — en hoe zelden had hij eene nederlaag te berigten! — dan wachtte hij zich wel van de meerdere sterkte der vijandelijke vloot te spreken, maar nooit verzweeg hij 's vijands betoonde flaauwhartigheid. Werd hem na een roemrijken strijd de dank van den Prins van Oranje en van de Algemeene Staten voor zijnen heldenmoed en zijn krijgsbeleid toegebragt, dan bekende hij tot zijn leedwezen niet zooveel goeds te hebben verrigt, als hij wel gewenscht had, en voegde er de betuiging bij, dat hij dit bij andere voorkomende gelegenheden zou trachten te verbeteren. De brave man kwam er openlijk voor uit, dat hij geen anderen loon

begeerde dan het bewustzijn: ik heb mijn pligt betracht! Het maakte hem zelfs verlegen en bekommerd, als zijne groote verdiensten en bekwaamheden uitbundig geprezen werden. « Zoo ik mij dien lof laat aanleunen" — was dan zijn woord — « mogt God mij soms ver« laten." Ja, hij vernietigde met eigen hand een groot deel zijner aanteekeningen, niet willende, dat men den lof zijner krijgsbedrijven zou ophalen bij het nageslacht: « hij immers « had niets, God had alles gedaan!"

Ziedaar eene vereeniging van de schoonste en beminnelijkste deugden, waarvan men in de grijze Oudheid te vergeefs een tweede voorbeeld zoekt! En dit bevreemdt ons niet. De Ruyter was in een hoogere school gevormd, dan de wijdberoemde helden der Oudheid. Het licht der Goddelijke openbaring had zijnen geest bestraald, en het vruchtbaar zaad der reinste hemelleer had

diepe wortelen in zijn hart geschoten. De vreeze Gods — de éénige vrees, die een vrij en onafhankelijk man mag kennen — deed hem het pad zijns levens zuiver bewaren, en boezemde hem dien fieren heldenmoed in, die van wijken wist noch wankelen. Nooit gordde hij zich aan ten strijde, zonder eerst zijne knieën te buigen voor Hem, wiens naam is God der legerscharen, en wiens hand de weegschaal houdt van de lotbedeeling der volken. Nooit vlocht de zege hem een nieuwen lauwer om de slapen, of zijn danklied rees tot Hem omhoog, die de onzekere oorlogskans beslist en wien alleen de eer der overwinning behoort. In het gezigt der vijandelijke vloot verzamelde hij zijne matrozen en soldaten tot des Heeren heilig Avondmaal; om zóó gesterkt den strijd te wagen, en levende of stervende het eigendom des Heeren te zijn. Onder de dreigendste gevaren fluisterde zijn vertrouwen op God hem in:

vrees niet; want ik ben met u! Doodelijk gewond en magteloos van het dek gedragen, streed hij nog voor 's Lands vloot met zijne vurige gebeden. Dankbaar en welgemoed nam hij afscheid van zijne dappere spitsbroeders, met weenende oogen en verslagene harten om zijne veege sponde geschaard. Zijne laatste oogenblikken hadden slechts éénen grondtoon, de zucht van den stervenden Aartsvader: op uwe zaligheid wacht ik, o Heer! Den dood, dien hij zoo menigmaal rustig onder de oogen had gezien, verwelkomde hij thans als een bode des vredes; want hij wist, dat het sterven voor den Christen niet anders is dan thuis te komen, voet te zetten op vaderlandschen grond, en in de eeuwige ruste bij zijnen God en Heer te zijn!

En wanneer wij nu al deze trekken zamenvoegen, staat dan De Ruyter niet voor ons oog als het toonbeeld van den grootsten Zeeheld, den braafsten Burger, den besten Mensch en den vroomsten Christen? Wèl mogen wij hem met edelen volks-hoogmoed den onzen noemen. En al rust zijne asch in Amstels koorgewelven onder een marmeren praalgesticht, door den Staat aan zijne eeuwige gedachtenis en aan den Hoogen God geheiligd; hier, waar zijne wieg en bakermat stond, moeten vreemdeling en landgenoot niet te vergeefs naar zijne eerzuil vragen. Hier moet zijn standbeeld prijken; niet om den lof des Helds te schragen, wiens roem voor de eeuwen gevestigd is; maar om aan de wereld te toonen, dat Nederland zijne groote mannen niet vergeet; en opdat het verste nageslacht door De Ruyters deugd ontgloeid zou worden om de voetstappen van

dien braafsten onder de braven te drukken. De vreemdeling zal met bewondering dat standbeeld aanstaren van een Man, wiens naam *alleen* genoegzaam is om Nederland in de geschiedenis der wereld te vereeuwigen. Onze burgers zullen het met eerbied naderen, en een heilige zucht zal in hun binnenste ontbranden, om door burgerdeugd en trouwe pligtsbetrachting het Vaderland ten zegen en der menschheid tot eere te zijn. In de borst onzer jeugdige helden zal op het aanschouwen van dat beeld het vuur der edelste geestdrift ontstoken worden, om hunne namen aan de onsterfelijkheid te wijden, en den luister hunner dappere daden te verhoogen door den schoonen glans der godsvrucht en der zedigheid. De vaders zullen er hunne zonen henenleiden en tot hen zeggen: «Zie-«daar den Man, op wien niet slechts het «Vaderland, maar de menschheid roem draagt! «Leert hier den adel der deugd, den weg tot

« ware grootheid kennen! Hij was de zoon
« eens armen dagglooners; op dezen grond zag
« hij het levenslicht, en hier heeft zijne hand
« in de lijnbaan zijner meesters het wiel ge-
« draaid, waarmeê de knaap zijne sobere
« nooddruft won. Doch weldra, naar den
« lust van zijn hart, zwervende op de woeste
« baren, klom hij door vlijt en trouw en
« moed al hooger en hooger, en werd einde-
« lijk de redder en de roem zijns Vaderlands.
« Willem de Derde bezocht hem op de vloot
« en verhief hem tot de hoogste waardigheid
« bij de Nederlandsche zeemagt, met toeken-
« ning van een titel, tot hiertoe slechts door
« 's Prinsen voorvaderen gevoerd. En toen
« hem dit standbeeld door de dankbare na-
« komelingschap werd opgerigt, toen voerde
« een andere Willem van Oranje zijne Vor-
« stelijke Zonen herwaarts, en de Held van
« Quatre-Bras bragt zijnen groet aan den Held
« van Chatham!" — — —.

Geëerbiedigde Koning! Uwe hooge tegenwoordigheid op dit plegtig volksfeest strekt ons tot blijdschap, Uw hart tot eer. Mogen de herinneringen van dezen dag niet voor de Natie verloren gaan! Moge De Ruyters edele geest alle burgers, grooten en geringen, bezielen! Mogen Uwe doorluchtige Zonen, hem nastrevende op de baan der eere, het sieraad en de hoogmoed des Vaderlands blijven, de lust en liefde van Uwe Majesteit en Hare Koninklijke Gemalin! — Bij deze plegtige hulde aan De Ruyters nagedachtenis voelt Gij inzonderheid de borst van hooger aandrift zwellen, Koninklijke Prins! die, dezelfde loopbaan ingetreden, 's Lands vlag reeds naar de verste stranden voerdet! Zoo eenmaal God en het Vaderland U tot hare verdediging riepen, — het bloed, dat door Uwe aderen vloeit, en de godsvrucht, door de beste der Moeders in Uw jeugdig hart geplant, waarborgen het ons: Gij zoudt der

wereld toonen, dat Nederland nog helden als De Ruyter kweekt!

Landgenooten! nog éénc gedachte dringt zich hier in mijnen geest. Wij zijn een nieuw tijdperk onzer geschiedenis ingetreden. Willem de Tweede heeft den Nederlandschen troon beklommen. Zwaar en moeijelijk is de taak, die op zijne Koninklijke schouders rust. Nog doen zich de naweeën gevoelen van de gebeurtenissen der laatste jaren, die den Staat tot op zijne grondslagen hebben geschokt; veler strijdige inzigten en elkander kruisende belangen maken de vervulling van *aller* wenschen onmogelijk; en de brandstof woelt nog in de ingewanden van ons werelddeel. Landgenooten! Met welke gewaarwordingen zullen wij straks het standbeeld van onzen De Ruyter begroeten! Neen! aan den ingang van dit nieuwe tijdperk onzer geschiedenis kon geen schooner zuil staan opgerigt. Wel-

kom zijn ons die bemoedigende herinneringen van Gods vaderzorg en trouw, aan het voorgeslacht bewezen! Hij, de God onzer vaderen, zal ook onze God en onzer kinderen Vader zijn. Heilig en onvergetelijk zullen ons de lessen blijven, door den Held, als uit zijn graf verrijzende, ons voorgehouden. Wij zullen onze dure verpligting gevoelen om de hemeltelg der eendragt zorgvuldig in ons midden op te kweeken, en het algemeene welzijn te bevorderen door liefde voor wet en orde, door hartelijke verkleefdheid aan den Vorst, door verlichte godsdienst en trouwe burgerdeugd. Wij zullen den heiligen eed zweren, om, ieder in zijnen stand en kring, te leven — en, is het nood, te sterven voor het Vaderland. Met zulke gevoelens, met zulke voornemens, met zulke geloften willen we ons om het achtbaar beeld van Neêrlands grootsten burger scharen. En Gij, doorluchtige schim van De Ruyter! zult over

het nakroost niet behoeven te blozen. Het zal zich uwer waardig betoonen, steeds getrouw aan de voorouderlijke leuze: VOOR GOD, VOOR HET VADERLAND EN ORANJE!

8

Rede

BIJ HET FEEST DER

VIJFENTWINTIGJARIGE HERINNERING

AAN DE

KOMPAGNIE VRIJWILLIGE JAGERS,

UTRECHTSCHE STUDENTEN,

IN 1815.

Uitgesproken

in de Senaatzaal der Utrechtsche Akademie,

den 9 *October* 1840.

DOOR

H. J. ROYAARDS.

Krijgsmakkers van vroegere dagen! en Gij, die aan derzelver hoofd stond! zijt allen welkom te dezer plaatse, op een der gedenkdagen onzes gemeenschappelijken levens! zijt hartelijk welkom! —

Gaat het U welligt, even als mij, Mijne Broeders! in dezen oogenblik, dat een zonderling afwisselend gevoel zich van uwen geest meester maakt? Het verledene en het tegenwoordige staan gelijkelijk voor denzelven, en derzelver beelden zweven ons, in gelijke mate, voor; zij doorkruisen onze ziel, als waren zij onzeker, welke derzelven daar de eerste plaats zouden innemen. — Wij zien hier in de rondte een' kring van Mannen, allen in de kracht des middelbaren levens; Vaders van huisgezinnen; allen in werkzamen kring in de Maatschappij geplaatst; die hunne krachten toewijden aan huisselijke en maatschappelijke betrekkingen; die in den Handel, aan de Ziek- en sterf-bedden, in de Regtzalen, in de Kerk van Nederland en van Duitschland, aan de Vaderlandsche Hoogescholen, zoowel als in het bestuur des Lands en in hooge Staatsbetrekkingen, hun leven slijten.

Dat is het beeld van het tegenwoordige. En wat vereenigt deze allen te zamen? Het is het verledene. — Die

allen, nu zoo verschillend en veelzijdig werkzaam in de Maatschappij, waren eens Krijgsmakkers, en, nadat een vierde van eene eeuw daar achter hen ligt, vereenigen zij zich, om, alsware dat tusschentijdvak weggeschoven, zich door gemeenschappelijke herinneringen te verplaatsen in de jaren hunner Jeugd, en den gemeenschappelijken Veldtogt, in al deszelfs lotwissel, zich voor den geest te roepen. — Komt dan, M. H. deze dag zij aan gemeenschappelijke herinneringen toegewijd. Laat ons, den mannelijken leeftijd als uit onze gedachten verliezende, ons verplaatsen in onze Jeugd; en, ook in dat ruimer tijdvak ons gezigtspunt beperkende, de militaire loopbaan, die wij zamen betraden, heden ons herinneren!

Ja! M. H. Er is eenmaal een tijdperk in ons leven geweest, (het was vóor een vierde eener eeuw), waarin wij allen, toenmalige Kweekelingen der Hoogeschool, te midden onzer Letteroefeningen, de hand uitstrekten naar het zwaard, gereed om hetzelve op te heffen, en in de gelederen van het Nederlandsche Leger ons te scharen! — Wat was het dan toch, dat de beoefenaars der Letteren in Krijgslieden herschiep, en het zeldzame voorbeeld opleverde, dat de Akademie hare Zonen uitzond ten strijde? dat dezen, hoe ook overigens afkeerig van den strijd, met geestdrift te wapen snelden? — Wat was het, dat de Hoogleeraren en Ouders hunne Zonen en Kweekelingen aanspoorden en vergunden, om aan de begeerte, die in hun binnenste ontwaakt was, te voldoen, en het eenzame boekvertrek en de akademische Gehoorzalen te ver-

laten voor het bedrijf van den Krijgsman? — Het was, de nood van het Vaderland, hetwelk als met een elektrieken schok allen bezielde.

Daar was de schrik der eeuw, (voor wiens asch men thans minder vreest, dan toen voor zijne tegenwoordigheid,) de Dwingeland, die Nederland had uitgeschrapt uit de rij der Natien, van Elba's klip weder op Frankrijks bodem geland. Hij besteeg den troon, van waar hij verjaagd was, en het ontzette Europa staat als één eenig man op, om dien gevreesden te verdrijven. Napoleon, — de gevreesde! op den troon van Frankrijk! — dat éène woord was genoegzaam, om Nederland, uit deszelfs aard niet strijdzuchtig, de wapenen te doen aangrijpen, ten einde het herboren Vaderland te verdedigen tegen uitheemsch geweld. *Te wapen! te wapen!* is de eenparige kreet, die uit aller hart opstijgt, en de Nederlandsche Akademische Jongelingschap gevoelt hare dure verpligting, om den Vaderlandschen grond te verdedigen. Men misgunt elkander de eer, zijn bloed voor het Vaderland veil te hebben.

Ook Uwe vuist klemt het wapen, en er vormt zich eene Akademische Bende, die de Letteroefeningen afwisselt met de Krijgsoefeningen. — Maar, zegt welligt iemand, was dan de uitslag van dien togt zoo belangrijk? Zijn wij dan in den strijd geroepen en is het vijandelijk lood in onze gelederen gedrongen? — Neen, M. H. « wij behoefden geene wonden toe te brengen, noch te ontvangen?" — en toch is dit tijdvak der herinnering waardig. Of zijn de handelingen der menschen alleen naar den uitslag, en niet veeleer naar derzelver doel, te beoordeelen? Toen

de oorlogsvlam losbarstte in Europa, toen vloogt Gij te wapen; in de eerste ure des gevaars, had Gij uw leven veil voor het Vaderland, en het lag aan U niet, dat gij niet in de gelederen der Bondgenooten streed op de velden van *Quatre-Bras*, of dat Gij niet deeldet in den zegen van *Waterloo*. *In magnis voluisse, sat est.* — Of zou dan het doel edeler geweest zijn, indien uw bloed gestroomd had? — Maar er is meer; wat de mond der Hoogeschool U toesprak bij uwe terugkomst, was waarheid. « De eer der Nederlandsche Natie is bij hare Naburen gered, ook door uwe volvaardigheid tot den heiligen strijd." Immers de reijen der Vrijwilligers op Franschen bodem, en daaronder ook van hen, die, te midden der Letteroefeningen, het zwaard hadden aangegrepen, sprak luide bij den vreemdeling van de geestdrift eener herboren Natie. — Ja! ik weet het, Uw voorbeeld heeft gewerkt op een later geslacht. Dat voorbeeld, door twee Hoogescholen in 1815 gegeven, droeg 15 jaren later vruchten aan al onze Hoogescholen en Athenaeën, en prikkelde den naijver, om niet achter te blijven bij hunne voorgangers. — Daarom blijft voor ons dit tijdvak immer eene belangrijke *episode* in ons leven; en het draagt de goedkeuring van alle weldenkenden weg, dat Gij dezen dag bestemd hebt, als een dag van feestelijke herinnering. Geeft dan vrij toe aan die behoefte van uw hart, en leeft heden in de herinneringen van het verledene!

Onwillekeurig toch rijst dat verledene voor uwen geest. Vroegere Krijgsmakkers! trof U de herinnering niet reeds, toen Gij deze zaal binnen tradt, hoe Gij hier ter plaat-

ze, rondom deze zelfde tafel, geschaard stond, toen een geacht Krijgsbevelhebber, in 's Konings naam, de Kompagnie Vrijwillige Jagers *geconstitueerd* verklaarde? — Is het niet, alsof de geest van onzen Heringa, wiens beeldtenis Gij daar aanstaart, op U nederziet? ja! als of wij Hem nog hier ter plaatse aanschouwen, zoo als Hij, met bedaarden ernst, met mannelijke vastheid van karakter, gepaard aan het vuur van zijn' geest, het verlangen des Konings ons medodeelde; of zoo als Hij ginds, toen wij gereed stonden uit te trekken, het Akademische *Vaarwel!* uitsprak, en de hoede des Almagtige over ons inriep? — Wat al herinneringen wekt deze plaats en deze dag niet in ons op! Nog hooren wij den geliefden Leermeester Moll onze zaken regelen! Nog zien wij Hem in volle geestdrift onze belangen behartigen; nog zien wij den Man, zoo vurig van geest en wiens hart gloeide voor het Vaderland, zoo als Hij ons vergezelde, tot aan onze eerste rustplaats, en zoo als Hij dáár weder de eerste is, die het: *welkom!* ons toeroept, en de hand der vriendschap aan zijne Leerlingen en Vrienden drukt. — Ik weet het, hadden Heringa en Moll, met onze overige Leermeesters, dezen dag met ons beleefd, zij zouden geleefd hebben in onze herinneringen. — Maar, zij zijn niet meer onder de levenden. Wat zeg ik? van al de Senaatsleden, die toen zich onze belangen aantrokken, is een tweetal slechts overig, hetwelk bij de ure des vertreks, zoowel als der terugkeer, van wege den Senaat, ons toesprak; de Hoogleeraren Arntzenius en de Fremery. Zij alleen staan daar nog, als getuigen van vroegere dagen!

Nog staart ons oog op dien *Standaard*, dáár voor ons, welken een vijftigtal Utrechtsche Jonkvrouwen ons deden aanbieden, om ons voor te wapperen in de ure des gevaars. Ziet, zoo gevoelden ook Nederlandsche Maagden, als in ridderlijken geest, hare betrekking op het Vaderland.

« En welk een Jong'ling houdt geen stand,
« Wanneer hem door een Maagdenhand
« De Vaan wordt uitgereikt?"

de vaan, waaronder wij uittrokken, *met God*, *voor Koning en Vaderland!* Aan dien Standaard, Mijne Broeders! hechten zich onvergetelijke herinneringen. Wij hebben dien geplant op vijandelijken bodem, waar onze Kist ons dien voordroeg. Wij bragten dien terug, nadat hij getuige was onzer lotgevallen, en, als de tolk van vroegere dagen, brengt hij die herinneringen over aan het Nageslacht, nu hij hier, waar wij denzelven, bij onze terugkeer, toevertrouwden aan de Akademie, bewaard blijft met het onderschrift, in marmer gebeiteld, door onzen onvergetelijken van Heusde geschreven.

Aan die Nederlandsche Vrouwen brengt ons hart, ook nu, na 25 jaren, onzen dank toe, en wij zegenen hare asch, zoo verre zij ontslapen zijn. — Wij herdenken daarbij aan de woorden, hier als profetische taal uitgesproken, toen die Standaard uit het Nederlandsche Leger in dezen zetel der Letteren terug keerde: « Dit leze nog de Nakomelingschap en volge uw voorbeeld, gelijk Gij dat van onze Voorvaderen volgdet. Zoo toch eenmaal Nederland weder bedreigd wordt, gelijk het voor weinige maanden bedreigd werd, dan vinde het aan Utrechts Hoogeschool een aanzienlijk getal Vrijwillige verdedi-

gers, gelijk U!" (1) — Dat profetische woord is bewaarheid. Na 15 jaren werd het oude Nederland bedreigd, niet door den vijand van buiten, maar door de scheuring des Rijks, voor welks handhaving wij uittrokken, en een uwer, Gij hooggeschatte van Oordt! waart ook toen, aan de spitse uwer Akademische Jongelingschap, in het Nederlandsche Leger en in den Tiendaagschen Veldtogt, de Vertegenwoordiger uwer Akademische Wapenbroeders van vroegere dagen.

Maar, wat zou ik voortgaan, terwijl ik op mij nam, U aan deze plaats te verwelkomen, uwe herinneringen te verlevendigen? Ik wil uwe ontboezemingen aan den feestmaaltijd niet vooruitloopen. Slechts enkelde punten moet ik U toch voor den geest roepen. — Heden staat alles voor uwen geest, wat dit tijdvak uwer Jeugd kenschetste. — De Maliebaan — en het Starrenbosch, — en die dagelijksche krijgsoefeningen, welke de studien vervingen; — dat ongeduld, omdat men ons niet opriep in het Leger; — de dag des vertreks; — en dat aan uwen stand vreemde leven; — de welwillendheid van *Gorinchem* en *Mechelen*, en die teleurstellingen van *Brussel;* — het kantonnementsleven te *Bruay*, zoo eentoonig en vervelend; — de namen van *Wauvrechien*, *Denain Escautpont;* — het fourageren te *St. Amand*, waar de Fourier Kist in onze behoeften voorzag; — het oproer te *Ansin.* — Dit alles wisselt zich af voor uwen geest, met al de tooneelen van het verledene, die daaraan verbonden waren. Heugt het U nog,

---

(1) *Aanspraak van J. Heringa, bij de terugkomst der Kompagnie.*

Broeders! welk een weldadig rustbed vaak de hooiberg en het stroo ons opleverde, niet minder dan de zachte peuluw in de ouderlijke woning? — hoezeer men, op onze vermoeijende marschen door Belgie, elkander soms een stuk droog kommiesbrood afbedelde, om de krachten te herstellen? en hoezeer op de plaatsen, waar wij halt hielden, de melkkamer bestormd werd, om den smachtenden dorst te lesschen? — Staat het U nog voor den geest, hoe daarna de Kapelmeester Hepp, door het aanheffen van het geliefkoosde Jagerlied:

«Mit frohen Muth und heitren Sinn,
«Hurrah! Hurrah! Hurrah!
«Ziehn Jäger wir nach Frankreich hin,
«Hurrah! Hurrah! Hurrah!"

ons voorging, en hoe dán het eenparig gezang de vermoeijende marschen verkortte? hoe dit gezang werd aangeheven bij den eersten voetstap, dien wij op Frankrijks bodem drukten? — Heugt U nog op de velden van *Escautpont*, de Inspectie van een' de Eerens en Stedman, en daarbij de welwillendheid van onzen Overste Everts?

Maar ik zie het, — waar die namen genoemd worden, en de herinnering aan uwe Bevelhebbers wordt opgewekt, daar rigt uw oog zich onwillekeurig met het mijne op onzen Techters, dien wij heden in ons midden mogen aanschouwen, en uw hart hernieuwt de gevoelens uwer Jeugd.

Ja! Brave Leidsman onzer Jeugd! het is ons allen goed, U heden in ons midden te zien. Gij hebt aan ons verlangen

willen voldoen, om dezen Feestdag met ons te vieren. Die is ook een Feestdag voor U. — Het moge dan waar zijn, dat Gij de dagen, toen Gij aan het hoofd der Kompagnie stond, een gelukkig tijdperk uwer militaire loopbaan noemt; dat geluk wordt welligt op dezen oogenblik verhoogd, waar Gij, uit den mond van Mannen, die allen in maatschappelijken kring werkzaam zijn, zoowel in Nederland, als in Duitschland, den dank hoort hernieuwen, dien hunne Jeugd U eens toebragt. Zoo hebben dan 25 jaren het stempel gedrukt op die gevoelens hunner harten! Ja! Mannen, allen in de Maatschappij thans werkzaam, zeggen U dank, omdat Gij, in dat belangrijke tijdvak hunnes vroegeren levens, hen met wijsheid, bezadigdheid, ernst en menschenkennis geleid hebt. Daarvoor dankten U onze Ouders, die reeds rusten in het graf; daarvoor die Mannen, wier beeldtenissen ons hier omringen. — Verhooge dan dit uur, bij de gewaarwordingen onzer harten, het geluk uwes levens! Leenige het uw smartgevoel onder rampen en teleurstellingen; en worde zoo de avond uwes levens, aan de zijde uwer Gade, vervrolijkt, door de dankbare bewustheid van het goede, door U, in dat korte tijdvak, voor de Maatschappij en het Vaderland gesticht!

Heb ik het gevoel uwer harten uitgedrukt, M. H. ik weet het, de eene gewaarwording wekt de andere op; want, waar het tegenwoordige zich aan het verledene verbindt, daar bestormt eene wisseling van herinneringen ons gemoed. Een weemoedig gevoel paart zich aan dat van dankbaarheid! Niet allen zijn met ons opgekomen, die toen lotgenooten waren.

Het is zoo, wij verheugen ons, dat zoo velen aan de bezigheden des werkzamen en maatschappelijken levens zich hebben willen onttrekken, en dat ook uit Duitschland Leeraren van de Godsdienst zijn overgekomen, om den Feestdag des gemeenschappelijken levens te vieren. Het is zoo, er is een aantal, dat in ons Vaderland, zoo wel als in Duitschland, door huisselijke en maatschappelijke pligten verhinderd werd, zich met ons te vereenigen. Maar velen derzelver hebben het ons te kennen gegeven, dat zij in den geest met ons een herinneringsfeest vieren. — Doch de weemoed des harte paart zich aan de *Ontslapenen* uit onzen kring. Gedurende het vierde eener Eeuw zijn er sommigen, schoon betrekkelijk minder in getal, die den doodslaap zijn ingesluimerd, en het betaamt ons, wie Gods goedheid nog spaarde, aan de dooden te gedenken.

De Waal,
Kumsius,
Altheer,
van Guericke,
van Rees,
Bosch,
Radermacher Schorer
en de Geer, —

dat is de sombere lijst der dooden uit ons midden. — Een iegelijk uwer roept zich den een' of den anderen voor den geest, met wien hij door de banden van bloedverwantschap of vriendschap naauwer vereenigd was, en de herinnering dier dooden leeft, in dezen oogenblik, in onze harten, en stemt ons tot stillen weemoed. — Zacht ruste hunne asch! zij ruste in

vrede! — en alsdan, na 25 jaren, welligt niemand, of althans weinigen onzer, meer overig zijn onder de levenden, maar wij hen zullen gevolgd zijn in het stille graf, dan mogen onze laatste blikken gevestigd geweest zijn op een nuttig besteed leven, waartoe ons, zoo veel langer, de gelegenheid door Gods goedheid geschonken wordt. . . . .

. . . .

Ik vond geene vrijheid, M. H. de nagedachtenis onzer ontslapene Broeders, op dezen dag der herinnering, niet te vermelden; en toch wilde ik uwe feestelijke stemming niet storen. Maar hoe ook zou dit het gevolg zijn? Neen, door de herinnering van dit gemengde gevoel, dat toch wel beurtelings onze ziel zal vervullen, meende ik U te stemmen voor dezen Feestdag onzes mannelijken levens; want aan Mannen voegt eene bezadigde vrolijkheid, door ernst gematigd, en bij hen zijn de dagen der herinnering hunnes levens, niet meer de dichterlijke begoochelingen der Jeugd; zij kennen het menschelijke leven in deszelfs ware gedaante, waar lief en leed gemengd is op aarde; zij nemen het leven, zoo als het is, en niet zoo als de *ideale* wereld hun dit vroeger voorspiegelde. Dat is de vrucht eener rijkere ondervinding, die voor hen niet verloren zijn mag.

Komt dan, Broeders! ons feest zij de uitdrukking van dit gemengde gevoel onzer harten! — Welaan! verlevendigen wij de herinneringen onzer Jeugd, zoo als het aan Mannen betaamt. Dan verheft zich het stille gevoel onzer harten ook dankbaar tot den God onzes levens, den Beschikker onzer lotgevallen!

tot Hem, die ons geleidde op onzen togt, en ons tot de onzen behouden terug bragt; tot Hem, die ons, elk in onzen kring, tot nuttige werkzaamheid riep in de Maatschappij, en die ons dezen Gedenkdag onzes levens wil schenken. — Komt, zoo gestemd ons Feest begonnen en voortgezet, en dezen Feestdag gesleten! Zoo verhalen wij nu en vervolgens van dezen Feestdag aan kinderen en vrienden, en de spreuk, waaronder wij uittrokken, blijve onze levensspreuk:

Sol justitiae illustra nos!

IK HEB GEZEGD.

9

DE
REDEKUNSTIGE VOORSCHRIFTEN
VAN
CICERO,
GETOETST AAN DIE DER
ZEDEWET,
EN BIJZONDERLIJK AAN HET
GEBOD DER WAARHEIDSLIEFDE,

DOOR

J. F. L. SCHRÖDER,

Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te Utrecht.

In het werk van CICERO *over den Redenaar*, worden Crasſus en Antonius, de grootſte redenaars ten tijde van het begin der burgeronlusten onder Marius en Sylla, ingevoerd, twistende over de vraag, of het voor eenen redenaar al of niet nuttig en noodzakelijk zij, de wijsgeerige wetenſchappen te beoefenen. Terwijl Crasſus beweert, dat zij voor den redenaar van het hoogſte belang zijn, en dat zij hem den weg banen moeten tot de volmaaktheid in zijne kunst, ontkent niet alleen Antonius zulks, maar houdt hij zelfs ſtaande, dat de wijsgeerte den redenaar nadeelig zij, en dat de redekunst in de handen van hem, die de zedelijke voorſchriften der wijsgeeren volgen wilde, al hare uitmuntendheid, en allen invloed op het hart der menſchen verliezen zoude. — Antonius bedient zich hierbij, als een ſchrander veldheer, van de wapenen, welke hem zijne tegenpartij zelve aanbiedt.

 „ Uit-

„ Uitmuntend, zegt hij (*), ja goddelijk
„ was hetgene gij, Crasſus, in uwe redevoe-
„ ring ter verdediging van de goede trouw, en
„ van het gezag van den Senaat zeidet. — Ro-
„ meinen, dus riept gij uit, verlost ons uit
„ onze ellende, redt ons uit de kaken van hen,
„ wier wreedheid niet door ons bloed kan ver-
„ zadigd worden. Staat niet toe, dat wij aan
„ iemand dienstbaar zijn, dan aan u gemeen-
„ ſchappelijk, aan welke wij kunnen, en moe-
„ ten dienstbaar zijn. Welaan, dus vervolgt
„ Antonius, laat ons deze gezegden aan die we-
„ tenſchap toetſen, welker voorſchriften gij op
„ de redekunst wilt toegepast hebben. *Zal* de
„ wijsgeer toeſtaan, dat een man als gij, alom
„ vermaard, en de hoogſte waardigheid in den
„ Staat bekleedende, in de talrijkſte vergadering
„ zijner medeburgers zich van zoodanige uit-
„ drukkingen bediene?

„ Ik laat ſtaan het woord *ellende* — geen wijs
„ en dapper man kan in ellende zijn; — ik wil
„ niet ſpreken van de *kaken*, uit welke gij
„ wenscht getrokken te worden, opdat niet door
„ een onregtvaardig vonnis uw bloed ingeſlokt
„ worde — eenen wijzen kan zulks niet gebeu-
„ ren. —

(*) *De Oratore* I. C. 52. §. 225.

„ ren. — Maar, hoe hebt gij durven zeggen,
„ dat niet alleen gij, maar ook de geheele Se-
„ naat, wiens zaak gij toen verdedigdet, aan
„ het volk *dienstbaar* zijt? Kan de deugd dienst-
„ baar zijn? de deugd, welke *altijd*, welke
„ *alleen* vrij is, en die, midden onder de wa-
„ penen en kluisters, waarmede het ligchaam
„ gevangen of geboeid is, echter haar regt, ge-
„ zag en eene ongeschonden vrijheid in alle
„ dingen handhaven moet? Maar, dat gij er
„ bijgevoegd hebt, dat de Senaat aan het volk
„ niet alleen *kan*, *maar ook moet* dienstbaar
„ en onderworpen zijn, de Senaat aan een volk,
„ van hetwelk hij zelf de magt, en de teu-
„ gels, om het te besturen, en te temmen,
„ ontvangen heeft — zeg mij — welk wijsgeer
„ zal zoo verwijfd, zoo zwak, zoo ontzenuwd
„ zijn, zal zoodanig al het geluk en ongeluk
„ tot ligchamelijke wellust en smart terug bren-
„ gen, dat hij deze gezegden niet ten hoogste
„ afkeuren zoude? Ik voor mij vond uwe taal
„ uitmuntend, maar geen wonder, dat zij van
„ Rutilius Rufus, een geleerd man, die de
„ wijsgeerte beoefende, geheel anders beschouwd
„ werd. Deze hield haar voor ongepast, ja
„ zelfs voor schandelijk en misdadig."

Wij hebben niet noodig, om Antonius in zijn

betoog verder te volgen, dewijl en zijne ſtelling, en de wijze, op welke hij dezelve verdedigt, uit het aangehaalde blijkbaar is. Volgens hem zijn de voorſchriften, welke de redekunst aan den redenaar geeft, veeltijds in tegenſtrijdigheid met hetgene de zedekunde den mensch gebiedt; hetwelk blijkt, wanneer men redevoeringen, welke zelfs voor uitmuntend, en allezins als aan de kunst voldoende, beſchouwd worden, aan de zedepligten toetst.

Crasſus beantwoordt deze tegenwerping van Antonius op eene wijze, waarbij de hoofdzaak en het voorname geſchilpunt geheel uit het oog wordt verloren; en zijne wederlegging is meer als boert en ſpotternij, dan als eene ernstige verdediging te beſchouwen.

Wij zien noch hier, noch ergens in de redekunstige en wijsgeerige werken van CICERO de vraag: *wat behoort tot de braafheid en eerlijkheid van eenen redenaar?* opzettelijk onderzocht en beantwoord; hetgene des te meer te verwonderen is, daar CICERO met ijver de wijsgeerte beoefende, en ons eene uitvoerige verhandeling over de zedepligten heeft nagelaten, zoodat zulk een onderzoek voor hem, wijsgeer en redenaar tevens zijnde, voorzeker gewigtig

en

en voor zijne eer, als wijsgeer, van het hoogfte belang zijn moest.

Van waar dit ftilzwijgen? Was het misfchien daaraan te wijten, dat zijne neiging voor de redekunst grooter was, dan voor de wijsgeerte? Trouwens de beoefening der redekunst, en geenszins de wijsgeerte had hem eer, aanzien en de hoogfte waardigheid in den Staat verfchaft, en het gevoel van dankbaarheid reeds moest de fchaal naar haren kant doen overflaan Hij gevoelde ook waarfchijnlijk, dat eene geftrenge zedekunde op zijne eigene redevoeringen nog al eenige aanmerkingen zoude kunnen maken. Hij befliste dus het gefchilpunt liever ten voordeele van de redekunst, dan van de zedekunde; doch hiertoe was volftrekt noodig, dat de zaak geheel oppervlakkig en van eene meer belagchelijke, dan duidelijke en heldere zijde voorgefteld werd. Op eenen zoodanigen luchtigen en fpottenden trant wordt de ftrijd tusfchen de zedekunde en de redekunst door Antonius gefchetst, en op dezelfde boertende wijze gefchiedt de wederlegging door Crasfus. Tot zulk eene boert kon de Stoicijnfche wijsbegeerte, naar de letter opgevat, veelvuldige ftof geven; doch zulk een fpel van het vernuft kan de zaak niet beslisfen, maar alleen tot een

voorbeeld verſtrekken, bijaldien daartoe nog voorbeelden noodig zijn, dat de meest gewigtige en eerbiedwaardige zaken van eene belagchelijke zijde kunnen voorgeſteld worden.

Zoodanige voorbeelden verdienen niet nagevolgd te worden. Bij de voorſchriften van elke kunst, en dus ook in het bijzonder van de redekunst, behoort toch voorzeker ook wel gevraagd te worden: wat verbiedt, wat veroorlooft, wat gebiedt de zedekunde? — Vraagt men in het algemeen: welke zijn de voorſchriften, die een redenaar moet opvolgen, om zich, zoo veel mogelijk, in zijne kunst te volmaken, en door dezelve datgene te bereiken, wat zijne bedoeling is, te doen gelooven, te vermaken, en den wil en de neiging zijner toehoorders naar zijnen wil te leiden, alsdan, ik beken het, behoeft bij zulk eene algemeene vraag de zedekunde niet geraadpleegd te worden. Vraagt men daarentegen meer bepaaldelijk: welke zijn de voorſchriften, die een redenaar moet opvolgen, om in zijne kunst den hoogst mogelijken trap te bereiken, *zonder evenwel op te houden een braaf en eerlijk man te zijn?* dan moet de welſprekendheid ook van eenen zedelijken kant beſchouwd, en hare voorſchriften aan de zedewet tot eene herziening en verbetering onderwor-

worpen worden, en hetgene zij verbiedt moet, buiten tegenſpraak, geheel afgekeurd worden, al is het dat de kunst daarbij verlieze, en binnen naauwere perken beſloten worde (*). De redenaar, als een redelijk wezen, is niet minder dan elk ander aan het heilig gebod der Rede onderworpen; en voor haren regterſtoel kan nooit de ſchoonheid en uitmuntendheid der kunst de overtreding en ongehoorzaamheid aan de wet eenigzins bedekken of verontſchuldigen.

De verhandelingen van CICERO over de welſprekendheid, en in het bijzonder zijne verhandeling *over den Redenaar*, zijn verre boven mijnen lof verheven. — *Zij* blijven altijd de gewigtigſte en ſchoonſte werken, welke wij in dit

(*) Maar zoude dit verlies, en deze beperking, welke de welſprekendheid, beſchouwd en als kunst, en als middel tot bereiking van een voorgeſteld doel, hierdoor ondergaat, niet in eene ruime maat vergoed worden door de vermeerdering van hare kracht en van haren invloed op het hart der menſchen, wanneer zij met waarheid en deugd vereenigd is? en verkrijgt niet elk voortbrengſel der fraaije kunst daardoor eenen graad van onvolmaaktheid, wanneer het op de eene of andere wijze het zedelijk gevoel kwetst? Niemand zal toch willen beweren, dat het gevoel van het ſchoone geheel onafhankelijk zij van het zedelijk gevoel.

dit vak bezitten; en uit deze rijke en heldere bronnen hebben de voornaamste leeraars der welsprekendheid in nieuwere tijden hunne beste voorschriften geput, terwijl zij uit CICEROOS schriften zelve de meest gepaste voorbeelden tot deze voorschriften ontleenden of ontleenen konden.

Van dezen grooten redenaar der oudheid, die deze kunst door oefening, door eene veelvuldige kennis, vereenigd met den schoonsten aanleg en zeldzame gaven der natuur, tot zulk eenen hoogen top opgevoerd had, als misschien na hem door niemand geschied is, kon men zoodanige kunstgewrochten verwachten, en hij zelf beschouwde zijne verhandeling *over den Redenaar* voor een zijner beste werken. — Dan, hoe uitmuntender zij zijn, hoe meer zij als zoodanig erkend en opgevolgd worden, des te gewigtiger zal het zijn, dezelve aan de voorschriften der zedewet te toetsen.

De tegenwoordige verhandeling zal zich tot zoodanig een onderzoek bepalen. Verwacht intusschen geene volledigheid bij hetzelve, waartoe ook de tijd veel te beperkt is. Wij zullen slechts eenige voorschriften, welke CICERO den redenaar geeft, vergelijken met hetgene de liefde tot de waarheid, de eerste en voornaam-

naamfte zedewet, gebiedt. Zoodanig eene vergelijking zal, geloof ik, niet geheel ongepast zijn tot eene voorafſpraak bij de werkzaamheden der algemeene jaarlijkſche vergadering eener Maatſchappij van *fraaije kunſten en wetenſchappen*; want zij behoort tot de toepasſing van de *gewigtigſte wetenſchap* op de *voornaamſte kunst*. Vereert mij bij deze beſchouwing met uwe opmerkzaamheid, en verleent aan de welmeenende pogingen, om, naar mijne geringe krachten, der waarheid te dienen, uwe toegevendheid in de beoordeeling.

Ken u zelven — dit was het opſchrift op den tempel van Apollo, en zij wordt gehouden voor de uitmuntenſte zedeles, voor het vruchtbaarst beginſel der wetten, welke wijsheid en zedekunde ons voorſchrijven. Gaarne ſtem ik de uitmuntendheid van deze zedeles toe; doch het gebod, *bemin en eerbiedig de waarheid*, is voorzeker nog gewigtiger en veel vruchtbaarder in gevolgtrekkingen. De opvolging van hetzelve baant den weg ter volmaking; ja volmaakte waarheidsliefde is reeds zedelijke volmaaktheid. *Ken u zelven* — dit gebod verlangt in vele opzigten iets, wat onmogelijk is — wij zijn voor ons zelven een onoploslijk raadſel —

het

het gebod, *bemin de waarheid*, behelst niets, wat boven de krachten des menfchen zoude gaan, en is zelfs de eenige grondflag van die kennis van ons zelven, welke de zedewet gebiedt. — Aan het opperhoofd van het rijk der duisternis en der zedeloosheid wordt door den geëerbiedigden ftichter van het Christendom de naam gegeven van *vader der leugen*. Het opperhoofd van het rijk der verlichting en zedelijkheid is derhalve de *vader der waarheid*. — *Wie in woorden niet ftruikelt*, zegt een zijner leerlingen, *die is een volmaakt man*.

Eene opzettelijke onwaarheid in de verklaring onzer gedachten, gewaarwordingen en wenfchen is volftrekt ftrijdig met de natuurlijke ftrekking, of verordening van ons fpraakvermogen; een vermogen, waarin voornamelijk onze waarde als mensch beftaat, en door hetwelk wij dezelve handhaven en verhoogen kunnen. — Opzettelijk en voorbedachtelijk de onwaarheid te fpreken is dus, als 't ware, eene verwerping en vernietiging zijner waarde als mensch, en zoude, ten beginfel van gedrag in de maatfchappij aangenomen zijnde, volftrekt alle goede trouw vernietigen, en het edele fpraakvermogen zelve, dien band van het gezellige leven, dit werktuig, waardoor wij, de een den anderen, licht,

ge-

geluk, troost en vermogen ten goede geven kunnen, onbruikbaar maken.

En zoude zulk eene maatschappij, waarin de woorden; *de kleederen en het gewaad der gedachten*, tot maskers gebruikt worden, *ter verberging der gedachten*, niet met regt veeleer eene vereeniging van onzinnige, dan van redelijke schepselen genoemd worden?

De Rede verbiedt dus volstrekt alle logentaal, en brandmerkt met schande den verkrachter der waarheid, al zijn zijne oogmerken niet te misprijzen. Zij wil, dat onze woorden zuivere afbeeldingen zijn van het gene in ons binnenste omgaat, al stemmen zij niet altoos overeen met de ware gesteldheid der zaken, waarvan wij spreken. — Zij gebiedt den redenaar, om, hoe verder hij in zijne kunst gevorderd is, des te duidelijker en krachtiger datgene te verdedigen, wat hij zelf, na een rijp overleg, als waarheid beschouwt. — Hoe grooter het voorregt is, hetwelk de mensch door het spraakvermogen boven andere schepsels der aarde ontvangen heeft, hoe meer een redenaar dit voorregt boven andere menschen bezit en geniet, des te grooter is zijne verpligting, om der waarheid hulde te doen, en standvastig en onveranderlijk haar getrouw te blijven. — De redenaar, die dezen heiligen

pligt

pligt uit het oog verliest, die voorbedachtelijk het goede kwaad, het kwade goed, het regt onregt, en het onregt regt, het groote klein, en het kleine groot, die zwakheid boosheid, en boosheid zwakheid noemt — die vleit, waar hij berispen moest, die geneigdheid en oogmerken, gewaarwordingen en aandoeningen voorwendt, waarvan hij ontbloot is, die getuigenis van eene zaak geeft tegen zijne eigene overtuiging — die, in plaats van aan de waarheid licht en kracht bij te zetten, alleen fpreekt, om bewonderd en geprezen te worden, en daarom, of uit andere oogmerken, door ijdele klanken, en niets beteekenende woorden, door fpotternij of boert, door de opwekking der hartstogten, het verftand en het hart der onkundigen en zwakken tracht te verwarren en te misleiden — zoodanig een redenaar, hoe zeer ook de kunst in hem bewonderd worde, verlaagt zich zelven en zijne kunst, en verdient allezins onze verachting.

Hij is niet alleen aanfprakelijk voor deze moedwillige afwijking van de waarheid, maar ook aanfprakelijk voor al het goede. wat hij ftichten kon, en niet gefticht heeft.

Ik heb te veel achting voor deze aanzienlijke vergadering, dan dat ik het noodig zoude oordeelen, om deze ftellingen hier ter plaatfe nader

te

te ontwikkelen en te betoogen. — Cicero zelf schijnt hare waarheid niet in twijfel te trekken.

„ Hoe grooter de kracht der welsprekendheid „ is, zegt hij, (*) des te meer moet zij verge„ zeld zijn met braafheid en met de grootste „ voorzigtigheid. Wanneer wij hun, die deze „ deugden missen, de welsprekendheid leeren, „ dan vormen wij hen niet tot goede rede„ naars, maar geven wij veeleer wapenen in de „ handen van razenden."

„ De redenaar, dien ik bedoel, zegt hij op „ eene andere plaats, (§) is die gene, welke, „ niet met eenen herautstaf, maar met den naam „ van redenaar uitgedost, zelfs midden onder de „ pijlen der vijanden veilig kan rondwandelen „ — die door de kracht zijner woorden het „ schelmstuk en het bedrog van den booswicht „ bij de burgers gehaat maken, en met de straf „ bedwingen kan — die, gewapend door zijn „ verstand, in staat is, de ontschuld aan de straf „ der regtbanken te onttrekken, een verzwakt „ en moedeloos volk tot een aan te zetten, van „ de dwaling af te trekken, tegen de godde-
loo-

(*) *De Oratore* III. C. 14. §. 55.
(§) *De Oratore* I. C. 46. § 202.

„ loozen te ontvlammen, of het te doen beda-
„ ren, wanneer het tegen brave mannen opge-
„ hitst is.

Het is waar, deze en andere plaatſen (*) toonen ſlechts, dat CICERO bij eenen redenaar braafheid verlangt, voor zoo verre namelijk deszelfs oogmerken onberispelijk behooren te wezen, maar niet, voor zoo ver ook zoodanig moeten zijn de middelen, waarvan hij zich ter bereiking van deze oogmerken bedient. Misſchien zullen wij den geest van CICEROOS redekunſtige voorſchriften in dit opzigt naauwkeuriger leeren kennen, wanneer wij uit het gebod — *bemin, en verdedig de waarheid*, eenige onmiddellijke gevolgtrekkingen afleiden, en dezelve vergelijken met de bijzondere voorſchriften en aanwijzingen, welke CICERO den redenaar geeft.

Waarheidsliefde verbiedt vooreerst den redenaar, *een perſoon of eene zaak te verdedigen, welke, volgens zijn eigen oordeel, niet met regt mag noch kan verdedigd worden*, of *zich tegen eene zaak te verzetten, welke hij zelf voor waar en goed houdt* — en in het bijzonder,

(*) Zie b. v. *de Inventione* Lib. I. C. 1. 3. 4. en meer andere.

der, *dezelfde zaak nu eens aan te vallen, dan eens te verdedigen, naarmate het eigen belang, en bijzondere oogmerken zulks vorderen.*

Een zoodanig gedrag is, dunkt mij, zoo blijkbaar ſtrijdig met het begrip van braafheid, dat het moeijelijk is te veronderſtellen, dat CICERO, welke de braafheid als vereischte van eenen goeden redenaar beſchouwt, hetzelve den redenaar veroorloven zoude. Het is waar, ſommige plaatſen in zijne ſchriften zijn niet zeer geſchikt, om zoodanig eene veronderſtelling te wederleggen. — Zoo zegt b. v. ANTONIUS in de verhandeling *over den redenaar.* (*)

„ De welſprekendheid is, naar mijn oordeel, „ eene groote bekwaamheid, en eene middel„ matige wetenſchap. Want het woord weten„ ſchap is betrekkelijk tot die dingen, welke „ men weet; maar al het gene een redenaar zegt, „ is niet gegrond op *weten*, maar op *meenen*. „ Want wij ſpreken tot de zoodanigen, welke „ de zaak niet weten, ja wij zelven ſpreken „ van dingen, *die wij niet weten.* Van hier „ dat onze toehoorders over dezelfde zaak nu „ eens zoo, dan eens anders denken en oordee„ len,

(*) *De Orator.* II. §. 30. C. 7.

„ len, en dat wij dikwijls zaken verdedigen,
„ welke met elkander geheel ſtrijdig zijn. Niet
„ alléén ſpreekt Crasſus ſomtijds tegen mij en
„ ik tegen hém, in welk geval één van ons bei-
„ den noodzakelijk onwaarheid moet voordra-
„ gen — maar dezelfde zaak wordt ook *door*
„ *elk onzer nu eens verdedigd*, *dan eens we-*
„ *derom beſtreden.* De welſprekendheid is dus
„ *op onwaarheid gegrond*; zij bereikt zelden het
„ weten, maar maakt gretig jagt op de mee-
„ ning, en dikwijls ook op de dwalingen der
„ menſchen. — Evenwel ontken ik niet, dat
„ men éénige zeer ſcherpzinnige regelen kan ge-
„ ven, óm het hart der menſchen te roeren,
„ en zich van hunnen wil en hunne neigingen
„ meester te maken."

Ter opheldering hiervan kan dienen, dat, naar men verhaalde, Antonius gewoon was te zeggén, dat hij nooit eene redevoering in het licht gegeven had, uit vreeze dat daarin iets mogt voorkomen, voor een volgend pleidooi geenszins dienſtig, en hij zich dus niet van de vrijheid berooven wilde van te ontkennen, zulks gezegd te hebben (*). Crasſus zelf werd ook in een pleit-

(*) Cic. pro Cluentio, C. 50. §. 140.

pleitgeding, op eene onaangename wijze, door zijne tegenpartij M. Brutus verrast; want deze liet uit twee redevoeringen van Crassus, op verschillende tijden gehouden, plaatsen, die regtstreeks met elkander strijdig waren, door twee personen openlijk voorlezen (*). In de eene redevoering had Crassus, zoo veel mogelijk, tegen het gezag van den Senaat gesproken, in de tweede daarentegen, waar zijn pleidooi eene andere taal eischte, den Senaat de grootste lofspraak gegeven. — Cicero bevond zich in een soortgelijk geval in zijne verdediging van Cluentius, en schijnt aldaar zijne handelwijze door het gezag en het voorbeeld van Crassus te willen verdedigen (§).

De waarheidsliefde verbiedt geenszins, dat men zich oefene in het opzoeken van al hetgene voor of tegen eene zaak kan gezegd worden; integendeel baant een zoodanig onderzoek, hetwelk met twijfelen begint, den weg tot eene nauw-

(*) *De Oratore* II. C. 55. §. 223.

(§) *Pro Cluentio* §. 140 & 141. Opmerkingwaardig is ook hetgene CICERO op dezelfde plaats zegt: „Crassus „had misschien met misnoegen gezien, dat die redevoerin„gen gegispt werden, welke hij over het gemeenebest ge„houden had, *omdat daarin misschien meer standvastig„heid vereischt wordt.*"

naauwkeuriger kennis der waarheid. Zij verbiedt dus ook niet, om zorgvuldig op te zoeken, wat voor de zaak, welker verdediging men op zich neemt, gezegd kan worden, en aan deze gronden, door eene behoorlijke rangschikking, door duidelijkheid, en door hetgene de kunst voorschrijft, die kracht te geven, welke zij kunnen hebben. Want, indien dit van beide zijden geschiedt, dan heeft de toehoorder of lezer de noodige stof ter beoordeeling, en kan des te gemakkelijker een juist en onpartijdig oordeel vellen. — Maar zij verbiedt, ter verdediging onzer zaak gronden voor te dragen, die wij zelven als niets beteekenende, of als onwaar beschouwen, en dezelve door middel der kunst in een zoodanig licht te plaatsen, dat zij zich als *gewigtige* en als *ware* gronden vertoonen. Hierdoor belet men anderen, een juist inzien in de zaak te hebben, en geeft aanleiding tot eene verkeerde beoordeeling.

Of CICERO, in zijne redekunstige schriften, dit zorgvuldig genoeg in het oog gehouden hebbe, hieraan twijfel ik zeer. Hetgene hij van het opzoeken, van de keus, van de kracht der bewijzen zegt, bepaalt zich meer daartoe, dat men deze bewijzen zoodanig voordrage, dat zij van de beoordeelaars, als gewigtige en voldoende

de

de gronden, befchouwd worden, dan zorgen moet, dat zij zulks in der daad zijn. Ik zoude hiervan meerdere voorbeelden uit zijne voorfchriften kunnen ontleenen; doch, in aanmerking nemende den tijd, tot onze befchouwing bepaald, willen wij het onnoodige vermijden. — Ik zeg *het onnoodige;* want het voorbeeld, hetwelk ons CICERO hiervan geeft in zijne verhandeling *Brutus*, (*) genaamd, is zoo krachtig en duidelijk, dat wij, naar mijn oordeel, geene andere voorbeelden verder behoeven. Ziet hier zijne eigene woorden.

„ Wij hebben gezegd, dat er drie zaken zijn, „ waarnaar een redenaar moet trachten, het lee„ ren, het vermaken, het roeren. De groote „ Marcus Calidius bezat de beide eerfte ver„ eischten in eenen zeer hoogen graad. Hij „ verftond de kunst, de zaak in een duidelijk „ en helder licht te plaatfen, aangenaam en fier„ lijk te fpreken en de toehoorders te verma„ ken. Maar de gemoederen te roeren, op te „ winden, hetwelk, gelijk wij gezien hebben, „ het meest afdoet, deze kunst bezat hij niet. „ Er was bij hem geene fterkte, geene drift in „ het fpreken, hetzij dat hij zulks voorbedachte-

(*) §. 277.

„ telijk vermijdde, en geloofde, dat die genen,
„ welke met eene ſterkere ſtem, en heviger
„ gebaren ſpraken, als razende Bacchanten te
„ beſchouwen waren, of dat hij van de natuur
„ daartoe niet geſchikt, of daaraan niet gewend
„ was. — Genoeg, hij miste dit derde voorna-
„ me vereischte van eenen redenaar. Ik herin-
„ ner mij hier aan een pleidooi, hetwelk ik met
„ hem gehad heb. Hij beſchuldigde Q. Gal-
„ lius, dat deze hem met gift had willen om-
„ brengen, en op de daad door hem was be-
„ trapt geworden. Ten bewijze bragt hij voor
„ handſchriften, getuigenisſen, aanwijzingen, ge-
„ regtelijke onderzoeking, en ſprak naauwkeurig
„ en bondig over deze misdaad. Ik antwoord-
„ de hierop zoo goed, als de zaak het veroor-
„ loofde, en gebruikte ook tot een bewijs van
„ de valschheid zijner beſchuldiging dit, dat
„ hij in zijne redevoering, bij het verhaal van
„ den moorddadigen aanſlag van Gallius, zoo
„ zacht, zoo zonder kommer en aandoening ge-
„ ſproken had."

„ Zoo gij, Marcus Calidius, dus ſprak ik tot
„ hem in mijne verdediging, deze beſchuldiging
„ niet verzonnen hadt, zoudt gij dan wel *zoo*
„ *bedaard* kunnen ſpreken? Zoudt gij, die ge-
„ woon zijt door uwe welſprekendheid de ge-

„ va-

„ varen van anderen zoo krachtdadig af te we-
„ ren, uw eigen gevaar verwaarloozen? Waar
„ toondet gij eenige ſmart, waar eenige drift
„ des gemoeds, welke zelfs uit kinderen toonen
„ en klagten weet uit te lokken? Noch harts-
„ togt, noch beweging des ligchaams, noch een
„ verſchrikt gelaat, en wat toch het minſte is,
„ niet eens het ſtampen met de voet bemerkte
„ men bij u. Zoo verre was het er af, dat
„ gij ons hart roerdet, dat wij bij uw ver-
„ haal ons niet eens van ſlapen onthouden kon-
„ den."

„ *Ziet hier*, dus voegt er CICERO bij, *hoe*
„ *ik de het zij goede of ſlechte hoedanigheid*
„ *van den grootſten redenaar tot een bewijs ge-*
„ *bruikte, om zijne beſchuldiging te wederleg-*
„ *gen.*"

Ik onderwerp aan het oordeel dezer aanzienlijke vergadering te beſlisſen, of de bedaardheid, waarmede Calidius den moorddadigen aanſlag op zijn leven verhaalde, *volgens het gevoelen van* CICERO *zelven*, wel den minſten grond kon opleveren, om te vermoeden, dat dit verhaal van hem verzonnen was. CICERO zelf had immers te voren gezegd, *dat Calidius op geene andere wijze of konde, of wilde pleiten.* En dit verhaalt CICERO in eene verhandeling over de rede

 kunst,

kunst, zonder met een woord te kennen te geven, dat zulk een kunstgreep niet allezins eerlijk zij, en geene navolging verdiene! — Wordt het niet, zelfs eenigzins waarſchijnlijk, dat hij, zich daarop beroemt, omdat hij het, zonder eenige noodzakelijkheid, alhier *zoo breedvoerig* verhaalt?

Cicero, pleittet gij ook op deze of ſoortgelijke wijze voor Popilius, die van vadermoord beſchuldigd werd, en reddet gij door zoodanige kunstgrepen zijn leven? voor Popilius, die u zelven in het vervolg voor geld moordde? Zoude het waar zijn, dat Popilius een vadermoordenaar was, en dat gij zelf daarvan overtuigd waart? Dan! O opmerkingwaardige gebeurtenis! Hij, die zijns vaders bloed geſtort had, moordt hem, die hem vrijgepleit had, en brengt zijn bebloed hoofd op dezelfde plaats, waar deze door de kracht der welſprekendheid hem, booswicht, aan de regtvaardigheid der wetten onttrokken had!

Cicero houdt het, gelijk wij reeds gezien hebben, voor het gewigtigſte vereischte eenes redenaars van te kunnen roeren, dat is op de neigingen, driften en hartstogten der toehoorders te werken. — Het is ook voorzeker dat gedeelte der welſprekendheid, waarin zich de redenaar

het

het meest als kunstenaar vertoont, en waarin voornamelijk bij de Grieken en Romeinen hare grootste kracht en haar gewigtigste invloed bestaan heeft, en des te noodzakelijker is het, dat dit gedeelte ook in een zedelijk opzigt beschouwd worde.

Op de neigingen en hartstogten kan gewerkt worden, ten einde het belang en de opmerkzaamheid op te wekken en gaande te houden voor, en op de zaak, over welke men spreekt, of ook ten einde aan datgene, waarvan men het verstand overtuigd heeft, kracht en invloed op het hart te verschaffen, opdat volgens die overtuiging gehandeld worde. — Hierin is niets, wat de zedekunde zoude afkeuren. — Maar, indien men de werking op de neigingen en hartstogten als hoofdzaak beschouwt, en de overtuiging van het verstand door gegronde en volwigtige redenen, geheel of gedeeltelijk, uit het oog verliest, — indien men, door dit roeren, het gemoed tracht te verwarren, en het verstand te beletten, om een duidelijk inzien in de zaak te hebben, ten einde voor het oog der bedwelmden, der zwakken, onkundigen en ligtgeloovigen de nietigheid der gronden, waarop de verdediging der zaak berust, te verbergen- en indien men op die wijze, wat door een welwik-

kend, onpartijdig verſtand behoorde beſlist te worden, voor de regtbank van blinde driften en hartstogten brengt — dan verkracht men de waarheid, en de kunst. hiertoe beſteed, verdient onze achting niet. — Want, geſteld ook dat de zaak, welke men verdedigt, waar en goed zij — is het in zedelijke opzigten toch geenszins onverſchillig, op welke wijze men anderen tot zijn gevoelen overhaalt.

Het is in dit opzigt voornamelijk, Mijne Heeren, dat de redekunſtige voorſchriften van CICERO mij toeſchijnen, eene herziening en verbetering noodig te hebben, indien de redekunst onze achting zal verdienen. Naar mijn oordeel, veroorlooft CICERO niet alleen den redenaar, om op zoodanig eene wijze en met zoodanig een oogmerk op de driften en hartstogten te werken, maar ſchrijft ook zulks voor, en ſtelt in het geſchikte gebruik dezer handelwijze, en der meest pasſende middelen ter bereiking van deze oogmerken de grootſte uitmuntendheid van den redenaar. Deze beſchuldiging dient voorzeker met uitvoerige en voldoende bewijzen geſtaafd te worden. Laat ons, ten dien einde, wederom Antonius hooren, wiens naam, gelijk ik niet behoef te herinneren, door CICERO gebruikt wordt, om zijne eigene voorſchriften voor de redekunst te geven.

An-

Antonius, na aanwijzing gegeven te hebben, hoedanig een redenaar de gronden en bewijzen voor zijne zaak behoorlijk kiezen en voordragen moet, ten einde hierdoor den toehoorder of regter te overtuigen, vervolgt zijne rede aldus (*):

„ Ik heb deze regels in haast doorgeloopen, „ om eindelijk eens tot de gewigtiger zaken te „ komen."

En welke zijn dan toch de zaken, voor eenen redenaar gewigtiger, dan overtuiging voort te brengen? Antonius leert ons dit met de volgende woorden.

„ Want niets is in het fpreken gewigtiger, „ dan dat de toehoorder den redenaar genegen „ zij, en dat hij zoodanig door hem geroerd „ worde, *dat hij meer eene blinde drift en „ hartstogt, dan het verftand en een welwik- „ kend oordeel volge.* Want in de beoordeeling „ van verre de meeste dingen volgen de men- „ fchen meer hunnen haat, hunne liefde, be- „ geerte, toorn, fmart, of blijdfchap, hoop, „ vrees, dwaling of verwarring des gemoeds, „ dan de waarheid, of eenen regel, of de wet- „ ten, of voorfchriften van het regt, en der „ regtbanken."

Voor-

(*) *De Oratore* II. Cap. 42. §. 178.

Voorwaar eene juiste aanmerking, en eene gefchikte bijdrage tot de kennis van het menfchelijk hart. De ondervinding bevestigt, helaas! maar al te veel hare waarheid. Een fchrander redenaar kan daaruit gewigtige regels afleiden, ter bereiking van zijne oogmerken. Antonius blijft niet in gebreke, om hem hierin behulpzaam te zijn. — Men zoude zeker kunnen vragen; wie is berispelijker, de zwakke, ligtgeloovige, onkundige, die in zijne beoordeeling meer eene blinde drift, en hartstogt, dan de waarheid en de wetten volgt, of hij, die hem *opzettelijk* door zijne verhevene kunst in deze drift gebragt heeft, ten einde daaruit voordeel te trekken?

CICERO merkt ook het volgende van Antonius aan: „ hij gaf zich altijd den fchijn, als of „ hij zich niet tot het fpreken voorbereid had, „ maar hij was zoodanig voorbereid, dat de reg„ ters, wanneer hij fprak, fomtijds niet ge„ noeg voorbereid fchenen, om zich te wach„ ten." (*)

Doch laat ons zien, welke regels Antonius uit zijne menschkundige aanmerkingen afleidt.

„ Een redenaar, zegt hij, (§) moet wen„ fchen,

(*) Brutus C. 37 §. 139.
(§) *De Oratore* II. §. 186.

„ schen, dat de regter reeds van zelven eene
„ zekere gemoedsbeweging en neiging, welke
„ hem en zijne zaak voordeelig is, tot het on-
„ derzoek medebrenge — want, zoo als het
„ spreekwoord zegt, voor hem, die gaarne danst,
„ speelt men gemakkelijk. Is dit niet het ge-
„ val, of is zulks mij verborgen, dan gedraag
„ ik mij als een voorzigtig geneesheer, welke
„ den zieken niet eerder iets voorschrijft, voor
„ dat hij zijne ziekte, zijne leefwijze in gezonde
„ dagen, en de geheele gesteldheid van zijn
„ ligchaam uitgevorscht heeft. Wanneer ik dus
„ eene misselijke, bedenkelijke zaak bepleiten
„ wil, waarbij het moeijelijk is het gemoed der
„ regters te bemagtigen, doe ik alle mogelijke
„ moeite, om zoo scherp, als ik kan, op te
„ sporen, hoedanig zij gezind zijn, wat zij den-
„ ken, wat zij verwachten, wat zij wenschen,
„ en werwaarts ik hen het gemakkelijkst door
„ mijn spreken kan brengen."

„ Indien zij zich naar mij voegen, en van zel-
„ ve naar die zijde hellen, waarheen ik ze
„ trek, dan neem ik, hetgene mij gegeven wordt,
„ en ik zeile, werwaarts ik zie, dat de wind
„ blaast. — Is daarentegen de regter onpartij-
„ dig, en helt hij naar geene zijde over, dan is
„ er meer te doen; want alles moet dan door

„ mijn

„ mijn ſpreken opgewekt worden, en de natuur
„ helpt mij niets. Maar zulk eene groote kracht
„ heeft de welſprekendheid, die met regt van
„ eenen goeden dichter de hartebuigſter, en ko-
„ ningin van alle dingen genoemd wordt, dat
„ zij niet alleen den hellenden kan oprigten,
„ en hem, die regtop ſtaat, doen hellen, maar
„ ook, gelijk een dapper krijgsman, dengenen,
„ die zich met geweld verzet, overmeesteren
„ kan."

Zoo wordt dus aan deze welſprekendheid een roem toegekend, welke alleen der waarheid toebehoort.

Ten einde deze en andere regels te verduidelijken, en hunne belangrijkheid te doen zien, verhaalt Antonius, welk eene toepasſing hij daarvan gemaakt had in zijne verdediging van Cajus Norbanus. — Het zal niet ondienſtig zijn, het meest gewigtige uit dit verhaal hier over te nemen, dewijl wij daaruit zien, wat men van de eerlijkheid en braafheid der oude redenaars te denken hebbe.

De Proconſul Servilius Caepio had eene zeer zware nederlaag geleden door de Cimbren en Galliers, weshalve hij door Cajus Norbanus aangeklaagd werd. De Patriciërs verdedigden den Proconſul, waarop Cajus Norbanus eenen opſtand

ver-

verwekte, waarin onder anderen Marcus Scaurus, de eerste raadsheer te Rome, met eenen steen aan het hoofd geworpen werd. — Sulpicius trok daarom in het volgende jaar Cajus Norbanus voor het geregt, en verklaarde hem schuldig te zijn aan de misdaad van gekwetste majesteit, ingevolge de wet van Apulejus.

Antonius, onder wien Norbanus te voren als Quaestor gediend had, verdedigt hem, wint zijn pleidooi, en verhaalt thans aan Sulpicius zelven, welke kunstgrepen hij daartoe gebruikt had — op de navolgende wijze. (*)

„ Wat de zaak aanging, hadt gij, Sulpicius, „ alle voordeel boven mij. Volgens de wet van „ Apulejus was elk een, die eenen opstand ver- „ wekt had, des doods schuldig. — Het ge- „ weld, de vlugt, het werpen met steenen, de „ wreedheid der Tribunen — men had den voor- „ zitter van den raad, en van de geheele re- „ publiek met eenen steen geworpen, Lucius „ Cotta en Titus Didius waren met geweld uit „ den tempel gedreven, toen zij zich tegen het „ voorstel aan het volk verzetten.... dit alles „ was bekend, en werd door u met kracht „ voorgesteld. — De zaak was zoodanig ten

„ uwen

(*) *De Oratore* II. C. 47. §. 197.

„ uwen voordeele, dat men het beneden mijne
„ waardigheid beſchouwde, dat ik, die voor-
„ heen Cenſor was geweest, thans eenen oproe-
„ rigen burger wilde verdedigen. Daarenboven
„ de *beste* burgers waren regters in deze zaak,
„ de markt was vol van *brave* mannen, en mij-
„ ne verontſchuldiging, dat ik mij, als verdedi-
„ ger van Norbanus, vertoonde, omdat hij mijn
„ Quaestor geweest, en uit hoofde van deze
„ betrekking als mijn zoon te beſchouwen was,
„ werd ter naauwer nood aangenomen. Maar zie
„ hier, hoe ik mijne zaak verdedigde, en, zoo
„ gij wilt, kunt gij mijne verdediging in het
„ een of ander vak van onze kunst plaat-
„ ſen."

„ Ik verzamelde uit de geſchiedenis va ons
„ vaderland alle opſtanden, die plaats gehad
„ hadden, en maakte daaruit de gevolgtrekking,
„ dat zij, hoewel altijd gevaarlijk, evenwel ſom-
„ tijds regtvaardig, ja bijna noodzakelijk ge-
„ weest waren, en vergat in het bijzonder niet,
„ om aan te toonen, dat voornamelijk door zul-
„ ke opſtanden de vrijheid van het volk tegen
„ de aanmatiging der Patriciërs beſchermd ge-
„ worden was, waardoor ik vooreerst het volk
„ op mijne zijde kreeg. Daarop trachtte ik te
„ betoogen, dat tot den opſtand van Norbanus
„ eene

„ eene regtmatige aanleiding was gegeven ge-
„ worden, en hierbij wendde ik mijn geheel
„ gesprek op de schandelijke vlugt van Caepio,
„ op den beklagenswaardigen ondergang van een
„ geheel leger, waardoor ik deels de smart van
„ hen, die de hunnen betreurden, verlevendig-
„ de, deels den ouden wrok der Romeinsche
„ ridders, welke toen regters in mijne zaak wa-
„ ren, tegen Caepio wederom opwekte. Hier-
„ bij had ik het voordeel, dat zij juist daarom
„ tegen Caepio verbitterd waren, omdat hij voor-
„ namelijk zich voorheen verzet had tegen hun-
„ ne waardigheid als regters. Op die wijze ver-
„ wierf ik mij de genegenheid van de regters en
„ tevens van het volk, omdat ik deszelfs regt
„ zelfs zoo verre verdedigde, dat ik eenen op-
„ stand van hetzelve goedkeurde, en verwekte
„ haat tegen Caepio en zijnen aanhang — en
„ dit verkregen hebbende, begon ik de regters,
„ die reeds mij en mijne zaak met toegenegen-
„ heid beschouwden, te smeeken, dat zij Nor-
„ banus toch uit liefde voor mij mogten vrij-
„ spreken, en op mijne jaren, mijne eerambten,
„ mijne daden een gunstig oog slaan, dewijl ik
„ hier streed voor mijnen lieven zoon, voor mij-
„ nen goeden naam, voor mijne eer — vermits
„ er voor mijne eer niets smartelijker zoude kun-

„ nen zijn, dan hem veroordeeld te zien, en mijn
„ pleitgeding te verliezen."

„ Dus hield ik mij in deze geheele zaak niet
„ op met hetgene, wat, volgens de regels der
„ kunst, de hoofdzaak zoude geweest zijn —
„ ik sprak zeer weinig van de wet van Apule-
„ jus, en verklaarde zeer kort, wat misdaad
„ van gekwetste majesteit beteekende. Mijne
„ verdediging was alleen gegrond op de beide
„ soorten van welsprekendheid, door welke men
„ de gemoederen nu eens ophitst, dan wederom
„ wint. Op die wijze behaalde ik over u, Sul-
„ picius, de overwinning, niet daardoor, dat ik
„ de regters overtuigde, maar daardoor, dat ik
„ hunne hartstogten en driften gaande maak-
„ te."

„ Ik weet het, antwoordt Sulpicius; want
„ nooit zag ik mij zoo onverwachts iets uit de
„ handen ontglippen, als mijne pleitzaak. Gij
„ vergat geen kunstgreep, om Caepio gehaat te
„ maken. Gij vervulde alles met haat, vijand-
„ schap, en medelijden. Zoodanig handelde gij
„ niet alleen in uwe verdediging, maar ook met
„ Scaurus, en met mijne overige getuigen. Gij
„ verzwakte hun getuigenis niet door eene be-
„ hoorlijke wederlegging, maar gij hitste het
„ volk tegen hen op. Na dit omstandig ver-
„ haal,

„ haal, dat gij ons medegedeeld hebt, hebben
„ wij verder geene voorschriften noodig — want
„ deze aanwijzing zelve, hoedanig gij uwe zaak
„ verdedigde, is reeds eene les voor den re-
„ denaar, waaruit hij niet weinig kan lee-
„ ren."

Ook wij, geëerde Hoorders, hebben, na zulk eene aanwijzing van Antonius, niet noodig naar meerdere voorbeelden om te zien, ten einde den geest der redekunstige voorschriften van CICERO, wat de waarheidsliefde aangaat, te leeren kennen. — Het zoude ons voorzeker niet moeijelijk vallen, om nog in meer bijzonderheden te doen zien, hoe zeer deze voorschriften met elkander overeenstemmen.

Wij zouden nog kunnen spreken van de aanwijzing, hoe men het best den haat, nijd, toorn, of de gunst en genegenheid bij zijne toehoorders, naar gelang van het voordeel der zaak, kan opwekken, of tegengaan — van de lofspraken, welke men aan de regters moet geven — van de voorzigtigheid omtrent de getuigen — van de bedekking der ongunstige zijde, welke de zaak heeft, die men verdedigt — van het gewigtig vereischte van eenen redenaar, om alles, naar mate zulks voordeelig is, te vergrooten of te verkleinen — van opmerkenswaardige gezegden,

zoo als b. v. (*) — dat een redenaar reeds genoeg doet, wanneer hij het zoo verre brengt, dat hij aan verſtandigen toeſchijne welſprekend geweest te zijn, en dat de dwazen nog daarenboven gelooven, dat hij waarheid geſproken hebbe — en eindelijk van de boert en ſpotternij, waarmede de wijsgeeren, welke gebieden, de driften en hartstogten of geheel niet, of althans in geene ſterke beweging te brengen — en mannen, zoo als Socrates en Rutilius, welke door kunstgrepen van zoodanige redenaars niet wilden verdedigd worden, afgewezen, en verklaard worden geheel niet ſtemgeregtigd te zijn, om in deze zaak iets te beſliſſen.

Het is waar, de onpartijdigheid gebiedt, naar gronden om te zien, om deze redekunſtige voorſchriften van CICERO eenigzins te verontſchuldigen, dewijl eene verdediging hier niet wel mogelijk is. Deze verontſchuldiging zoude kunnen ontleend worden uit gewoonten, gebruiken, uit de inrigting van het gemeenebest, uit de ſtaatkunde, beſtendigen twist der partijen, bedorvenheid der zeden ten tijde van CICERO. Het is mogelijk, dat men aan dezelve, behoorlijk voorgedra-

(*) *De Oratore* L. C. 10. §. 44.

dragen zijnde, kracht en gewigt kan geven, waarover ik niet wil beslissen; maar zeker is dit, dat zoodanige verontschuldigingen, aan CICERO, den *wijsgeer*, ter beslissing onderworpen zijnde, voorzeker als onwaar en nietig veroordeeld worden.

„ Want, dus spreekt hij in zijne verhandeling *over de zedepligten*, „ niets is voordeelig, „ wat onregtvaardig is; wie zulks niet geleerd „ heeft, kan geen braaf man wezen, en de grond„ slag der regtvaardigheid is de goede trouw, „ dat is, de overeenkomst en waarheid onzer „ gezegden (*). — Geen voordeel is zoo groot, „ zoo wenschenswaardig, dat men ter verkrijging „ van hetzelve den naam van een eerlijk man „ zoude willen verliezen (§). Geene soort „ van onregtvaardigheid is verfoeijelijker, dan te „ bedriegen, terwijl men den schijn aanneemt, „ van een braaf man te zijn" (†): en in zijne verhandeling *over de vriendschap* (**): „ Het „ is eene ijdele verontschuldiging te zeggen, dat „ gij om uwer vrienden wil uwen pligt over„ treden hebt."

Thans,

(*) *De Offic.* Lib. I. §. 23 *et* Lib. 3. §. 76.
(§) Lib. III. §. 81.
(†) *De Offic.* I. §. 41.
(**) §. 37.

Thans, Mijne Heeren, zullen wij, geloof ik, in staat zijn, om volkomen en juist te verstaan, en al de kracht te gevoelen van hetgene Crassus, of liever CICERO zegt ter aanprijzing van de beoefening der wijsgeerte, en ter wederlegging van de aanmerking van Antonius, dat de wijsgeerte voor den redenaar nadeelig zij, en dat de redekunst in de handen van hem, die de wijsgeerige voorschriften volgen wilde, al hare uitmuntendheid en kracht verliezen zoude. Onze beschouwing zal dus eindigen met hetgene, waarmede zij begon. Ziet hier dan een schets van de gevoelens van CICERO ten dien opzigte.

„ De kennis van de zedewetten, en van de „ natuur des menschen is voor den redenaar „ hoogst belangrijk; want het is de mensch, „ op wien hij werken moet. — Hoe beter hij „ dezen kent, des te gemakkelijker zal het voor „ hem wezen, om met vrucht op zijnen wil, „ zijne neigingen en driften te werken. Hier„ door kan hij ook aan zijne rede kracht, „ schoonheid, waarheid, en rijkheid van gedach„ ten geven. Zoodanig eene kennis kan hij uit „ de wijsgeerte putten, en voor zoo verre is „ hare beoefening voor hem hoogst belangrijk, „ Wat intusschen aanbelangt de zedekundige

„ voor-

„ voorschriften, welke de verschillende wijsgee-
„ rige Scholen leeren, deze zijn veelal voor hem
„ ondienstig. Want ik onderzoek thans niet,
„ welke wijsgeerte der waarheid het meest na-
„ bij kome, maar welke voor den persoon eenes
„ redenaars het best voege.

„ Zoo wordt b. v. hetgene de Stoicijnen voor
„ goed of voor kwaad houden, van andere lie-
„ den, of veeleer van geheele volken geheel an-
„ ders beschouwd — en zoo is het ook gelegen
„ met hunne denkbeelden van eer, schande,
„ belooning en bestraffing. — Of zij gelijk heb-
„ ben, of niet, hiervan is thans de vraag niet;
„ genoeg, dat een redenaar, die hen volgen
„ wilde, met zijne welsprekendheid weinig vor-
„ deren zou. — Maar geene wijsgeerte is ge-
„ schikter voor eenen redenaar, dan die der Peri-
„ patetici, en voornamelijk die der Academici;
„ want deze zal hem oefenen om over alle za-
„ ken voor en tegen te spreken (*). Indien eens
„ een

(*) BLAIR stemt hieromtrent niet met CICERO overeen. Hij is van gedachte, dat een Scepticist, onder welke wij ook de Academici rangschikken kunnen, minder geschikt zij, om een groot redenaar te worden, dan een Dogmatist. Misschien heeft hij de zaak meer van eenen zedelijken kant beschouwd, en niet genoegzaam acht geslagen op het vermogen van den mensch,

„ een man opſtaat, die, op de wijze van Ari-
„ ſtoteles, over alle zaken voor en tegen kan
„ ſpreken, en, volgens deszelfs voorſchriften,
„ bij elke zaak twee tegenſtrijdige gevoelens ver-
„ dedigen, of die, op de wijze van Arceſilas en
„ Carneades, alles, wat beweerd wordt, kan we-
„ derleggen, en met deze bekwaamheid nog de
„ ondervinding, vaardigheid en oefening in de
„ kunst vereenigt, dan zal ik zoodanig eenen
„ man voor eenen *volmaakten*, ja voor den *eeni-
„ gen redenaar* beſchouwen. (§)

Doch

mensch, om zoo wel jegens zich zelven, als jegens anderen te veinzen. Het is waar, de Dogmatist heeft veel voordeel boven den Scepticist; wanneer hij eene zaak verdedigt, van welker waarheid hij zelf overtuigd is, omdat de natuur krachtiger is, dan de kunst. Maar, indien hij eene ſtelling moet verdedigen, van welker onwaarheid hij overtuigd is, en zich nog niet genoegzaam geoefend heeft in de kunst van te veinzen, dan is ongetwijfeld het voordeel op de zijde van den Scepticist, omdat deze ſlechts twijfelt aan de waarheid der ſtelling, en dus minder zwarigheid zal vinden, om ze te verdedigen. Hetgene hem nog mogt ontbreken, om ze *met kracht* te verdedigen, zal door het belang en door het verwachte voordeel vergoed worden.

Dat deze aanmerking geene betrekking heeft tot de edele kunst van welſprekendheid, beoefend door mannen, welke de waarheid eerbiedigen, behoef ik geenszins aan te merken.

(§) *De Oratore* III. C. 21. §. 80.

Doch genoeg, meer dan genoeg van dit alles; want ik vreeze reeds te langen tijd uwe goedgunstige aandacht vermoeid en misbruikt te hebben. De rijkheid van het onderwerp moge en dezen langen tijd, en de onvolledigheid mijner beschouwing verontschuldigen. Ik eindige met den wensch, dat iemand, veel kundiger en bekwamer dan ik, de voorschriften van CICERO en van andere oude redenaars naauwkeurig, volledig en onpartijdig aan de voorschriften eener zuivere zedekunde toetsen moge (*). Voorzeker zoude zulk een onderzoek niet blootelijk voor den oudheidkundigen belangrijk zijn.

Want

(*) De achting, welke ik voor CICERO gevoel, het nut, hetwelk ik, ook voor mijn hart, uit zijne schriften getrokken heb, en waardoor hij voor mij de belangrijkste persoon der oudheid geworden is, gebieden mij hier eene aanmerking te maken. — Eene beoordeeling van CICERO, *als mensch*, en eene beoordeeling van zijne voorschriften, in een zedelijk opzigt, zijn twee verschillende zaken. CICERO had zedelijke gebreken, was dikwijls zwak, roemzuchtig; maar hij bezat ook daarentegen vele uitmuntende hoedanigheden. Indien ik hem vergelijk met zijne landgenooten, indien ik zie op de tijden, waarin hij leefde, op de omstandigheden, waarin hij verkeerde, dan vertoont zich zijn karakter aan mij, voor een groot gedeelte, in een luisterrijk licht, hetwelk zelfs de donkere vlekken in hetzelve eenigzins op-

Want, al zijn ook de tijden, plaatſen, omſtandigheden, perſonen en zaken, in welke en van welke de Romeinſche redenaar ſprak, zeer verſchillend van de onzen, zal evenwel eene zedelijke beoordeeling zijner voorſchriften der redekunst allezins op de redevoeringen, leerredenen, geſprekken en geſchriften van onzen tijd kunnen worden toegepast.

Ja voorzeker, hetzij de redenaar zich bevinde op het eerwaardig geſtoelte, op hetwelk de verhevene waarheden van de zedekunde en van den godsdienst verkondigd, de boosheid ontmaskerd, de

opheldert. Het is regtvaardig en billijk, bij de beoordeeling der gebreken van onze evenmenſchen, *aan de algemeene menſchelijke zwakheid* indachtig te zijn, en deze gebreken altans niet naauwkeuriger op te ſporen, en geſtrenger te veroordeelen, dan wij *onze eigene* opſporen en veroordeelen. *Veroordeelt niet*, dus ſpreekt de verkondiger der menſchenliefde, *opdat ook gij niet veroordeeld wordt.* Maar eene geheel andere zaak is de beoordeeling van zedelijke beginſelen en voorſchriften. Hier moet eene geſtrenge waarheid, hier moet de Rede, en *niet toegevendheid* beoordeelen en beſliſſen. Hier zoude het ongerijmd, ja zedeloos zijn, te zeggen: *veroordeelt geene beginſelen en voorſchriften, opdat de beginſelen en voorſchriften, welke gij opvolgt of aanprijst, ook niet veroordeeld worden.* Gaarne zouden wij, in deze beoordeeling, CICERO van de voorſchriften, door hem gegeven, geheel afgeſcheiden hebben; maar hij zelf, helaas! gedroeg zich ſomtijds naar zijne voorſchriften.

de wetten geeerbiedigd, en de heilige regten der menſchen en burgers gehandhaafd moeten worden; — hetzij hij in de vergadering van beſtuurders van ſteden, landen en ſtaten, of in letterkundige maatſchappijen, hetzij hij in eene talrijke of kleine verzameling van menſchen, hetzij hij bij monde of bij geſchrifte, als dichter of als proſaist — op het verſtand, op het hart en den wil der menſchen trachte te werken — ſteeds zal de Rede zijne woorden, geſprekken en geſchriften naar dezelfde zedewetten beoordeelen, en geene omſtandigheden zullen de overtreding van haar heilig gebod, *bemin de waarheid*, ooit verdedigen of verontſchuldigen kunnen.

Edele kunst der welſprekendheid! hoe luisterrijk blinkt gij, als het ſchoonſte pronkſtuk des menſchen, in den dienst der waarheid! Hoe verachtelijk, hoe gevaarlijk voor den mensch (*) kunt gij worden, wanneer gij haren dienst verlaat!

(*) Welke heillooze gevolgen de welſprekendheid, ontſlagen van de wetten der waarheid en der Rede, gehad heeft, is zoo blijkbaar uit de geſchiedenis van Grieken en Romeinen, en wordt zoodanig geſtaafd door het getuigenis van CICERO zelven, dat ik het onnoodig beſchouwd heb, hiervan in mijne verhandeling melding te maken. Daarenboven, wanneer een voor-

ſchrift

schrift reeds door zich zelven den toets der Rede niet kan doorstaan, is het overtollig, om den nadeeligen invloed, welken de opvolging van hetzelve gehad heeft, te beschrijven.

REDEVOERING

OVER DE

DWEEPERIJ;

DOOR

A. J. BERKHOUT,

Predikant te Zaandijk.

Er zijn in de menschelijke zamenleving zekere woorden en uitdrukkingen, die elk in den mond heeft, en welke men veel en dikwijls hoort bezigen; en die evenwel, hoe dikwijls ook uitgesproken, in derzelver aard en kracht slechts door weinigen verstaan worden. Dit misverstand is te gevaarlijker, omdat de woorden door het gebruik *gelden*, en het derhalve een natuurlijk gevolg is, dat men zich een verkeerd begrip van *zaken* vormt, als men de *woorden* niet verstaat; en dat verkeerd begrip te algemeener wordt, en te dieper inkankert, naarmate men de *woorden* meer bezigt, welke de zaken moeten uitdrukken. Wie uwer, M. T., heeft in de jaren, die wij beleefd hebben, niet dikwijls bij zich-

 zel-

zelven die aanmerking moeten maken, als hij de woorden *vrijheid*, *verlichting*, *beschaving*, *verdraagzaamheid*, en dergelijke hoorde bezigen? en werd niet maar al te dikwijls in het denkbeeld bevestigd, hoe weinig zij, welke die *woorden* altijd in den mond hadden, vaak de *zaken* verstonden, en toch op die valsche denkbeelden doordraafden, en dus eene goede zaak bedierven? — Er is vooral ééne zaak, waarop het mij voorkomt, dat de genoemde aanmerking wel bijzonder toepasselijk is, en dat is de *dweeperij*, waarvan men spreekt. Hoe dikwijls hoort men spreken van *dweepen* en *dweepzucht*, terwijl men het woord niet verstaat! hetwelk evenwel dikwijls ten gevolge heeft, dat men het beste en heiligste zelf met den hatelijken naam van *dweeperij* bestempelt, waardoor men dan weder tegen zijnen wil brave en achtenswaardige menschen kwetst of in verdenking brengt, of aanleiding geeft tot zedeloosheid en ligtzinnigheid. Het is de overweging van dit een en ander, zeer geëerde Toeh., hetwelk mij besluiten deed, om bij deze mijne spreekbeurt dit onderwerp met uwe aandacht te behandelen. Ik wilde in dit avonduur over de *dweeperij* met u spreken. Ik wilde u doen zien, *wat zij is, en waaruit zij oorspronkelijk is; waarmede zij dikwijls door onkundigen verward wordt: en zoo u opleiden tot wijze behoedzaamheid, om haar wél te onderscheiden, u voor hare besmetting te wachten; maar aan de andere zijde ook niemand voorbarig als dweeper te veroordeelen.*

I.

1. *Wie is een* dweeper? — *en wat is het eigenlijk, hetwelk wij teregt met den naam van* dweeperij *kunnen bestempelen?* Er zijn zekere verschijnselen van den menschelijken geest, welke, meer uit gevoel en verbeelding, dan wel uit gezond verstand en rede oorspronkelijk, den mensch bedwelmen en tot dolle razernij brengen; zij hebben dan plaats, wanneer het heerlijk evenwigt tusschen rede en gevoel verbroken is, en de mensch alleen rondzwerft in het gebied der verbeelding. Men is doorgaans gewoon alle die verschijnselen met den naam van *dweeperij* te bestempelen; en hoezeer het waar is, dat de dweepzucht eigenlijk onder dat gebied behoort, vertoonen zich echter dezelve in verschillende kracht en mate, in verschillende opgewondenheid van overdreven gevoel, en ontvangen zij naar die mate verschillende namen, die hen, hoezeer van hetzelfde soort, en uit ééne bron voortgevloeid, toch evenwel van elkander onderscheiden. Zoo is, bij voorbeeld, de dweeper nog altijd geen *bijgeloovige*, die aan iets, dat niet bestaat, heiligheid en wonderkracht toekent, voor het eenvoudigst natuurverschijnsel huivert, en daarvan heil verwacht of onheil vreest; — zoo is hij nog altijd geen bedorven *mystiek*, die van inwendig gevoel droomt, hem door God, als het ware, ingeblazen; — of een ellendige *geestdrijver*, die zich beroemt op een hooger licht, en onmiddelijk waant door Gods geest zelven verlicht te zijn: — neen, mijne Toehoorders, de *dweeperij*, eenmaal bot gevierd, moge eindelijk in redeloos *mysticisme*, of dolle *geestdrijverij* ontaarden; maar dan

 gaat

gaat zij reeds buiten de haar aangewezene grenzen, of vereenigt zich op één punt, om al de kracht te toonen van overdreven gevoel en verwrikte beginselen, waarvan de dweeperij zelve de eerste aanleg of beginsel is. Zij heeft eenvoudig dan plaats, *wanneer men zich in zijn oordeel en in de schatting der dingen meer door gevoel, dan wel door rede laat leiden, en in beginselen en grondstellingen meer aan de verbeelding, dan aan het* gezond verstand *gehoor geeft*. Dat, M. T., zoude ik *dweeperij* noemen; volgens taalkundigen (*) van den eersten rang beteekent het woord *dweepen* in onze taal eigenlijk *schokken*, en wel *schokken van de hersenen*, die, als het ware, niet vastliggen, en waaruit oorspronkelijk is, hetgeen men in het gewone leven *malen* of *mijmeren* noemt. Volgens de kracht van het woord derhalve is de *dweeperij* eigenlijk eene krankheid van den geest, uit het verbroken evenwigt der gemeenschappelijke werking onzer geestvermogens oorspronkelijk; maar zij is, als het ware, de *eerste graad* dier ziekte, welke, als men haar niet spoedig te keer gaat, en dat evenwigt herstelt, tot hoog overdreven gevoel, tot geestdrijverij overslaat, en in volslagene krankzinnigheid eindigt.

De *dweeper* derhalve is de man, die, door zijn gevoel weggesleept, de zaken overdrijft; die op de vleugelen rondzwerft van gevoel en verbeelding; zich levendig vastklemt aan hetgeen die verbeelding hem voorschildert; voor overtuiging onvatbaar is, om-

(*) Bilderdijk, *Taalk. Verscheidenh.* I. D. bl. 18 en 19.

omdat de uitspraak van het gevoel de stem der rede verdooft, en al de nieuwe beelden en indrukken aan het geliefkoosd voorwerp vastknoopt en zamenhecht, waaruit dan natuurlijk ten laatste een wanstaltig geheel, een wangedrocht moet voortkomen.

Dat is *dweeperij*, M. T.; zij is *naar den geest* die gesteldheid van den mensch, welke *naar het ligchaam* hem eigen is, wanneer het zenuwgestel den boventoon geeft, en het evenwigt verbroken is tusschen hetzelve, en de vaste en vloeibare deelen: zij kan op *één punt werken*, zoodat iemand op *dat* punt volstrekt buitensporig, en echter voor het overige een zeer verstandig mensch is; maar doorgaans vertoont zij zich meer algemeen in sombere, donkere, verwarde begrippen, die eindelijk in onzin en volslagene wartaal uitloopen. Het is er echter verre af, M. T., dat de dweeperij zich alleen tot het godsdienstige bepalen zoude; neen, men heeft *dweepers* in elk vak, in alle standen en kringen; men heeft dweepers in den godsdienst, ja, helaas! meer dan te veel! — maar men heeft ook dweepers in den *krijg*, dweepers in de *liefde*, dweepers in de *staatkunde*, dweepers in de *wijsbegeerte*; men heeft dweepers onder *het volk*, maar ook in de *geleerde wereld*; *geneeskundige*, *regtsgeleerde* en *taalkundige* dweepers, zelfs kan het vuur, dat den dichter, schilder of beeldhouwer bezielt, zeer ligt in dweeperij ontaarden. Ja, M. T., de godgeleerde, die zijn stelsel alleen voor *schriftmatig*, of, hetgeen nog erger is, voor *alleen zaligmakend* houdt; de staatkundige, die voor eene Republiek of Koning-

 ijvert,

ijvert, en in den *vorm van bestuur alleen* het hoogste regt en de gelukzaligheid des volks vindt; de wijsgeer, die alleen zijn stelsel als het *ware* voorpredikt, hij moge zich dan naar ARISTOTELES of KANT heeten; de krijgsman, die slechts vechten wil, door een valsch punt van eer verblind, is het niet voor de Grieken, het mag dan voor *Turken* wezen; de verliefde, die dwaasselijk de zotte rol eens *Werthers* speelt; de geleerde, die zijn vak verheft, alsof *hij alleen* de wijsheid aan de wereld gaf; de geneesheer, die droomt van dit of dat middel, of van zijn geheele vak, alsof *hij alleen* de krachten der natuur naar willekeur besturen kon, en als door wonderkracht genezen; de regtsgeleerde, die zijn *Corpus Juris* of zijn *Code Napoleon* beschouwt als het *Delphisch orakel*; de taalgeleerde, die voor elke klassikale fout beeft en siddert; de beeldhouwer, die op de vleugelen der verbeelding zweeft, en in het rijk der mogelijkheden omzwerft; de koopman, die zich uitsluitend beschouwt als den steun der maatschappij: — o zij allen, M. T.! zij zijn dweepers, omdat zij allen eenzijdig oordeelen, de zaak overdrijven, en het allen ontbreekt aan dat gezond verstand en onbevangen oordeel, waardoor zij alleen in staat zijn het geheel te overzien, van alle zijden te beschouwen, en dus te komen tot gevolgtrekkingen, die billijk en naar waarheid zijn. Dat is dweeperij, M. T., en gij gevoelt het zelve na deze korte ontwikkeling, zonder dat ik noodig hebbe, dit u meer uitvoerig te betoogen; zij is oorspronkelijk uit eene te levendige verbeeldingskracht, uit gebrek aan oordee-

deel en verſtand, of grondige kennis van zaken, uit een ziekelijk geſtel, zwakheid van zenuwen, eenzame eentoonigheid, ongeloof of bijgeloof, valſchen ſmaak, verkeerd gewijzigden leeslust, eenzijdige opvoeding, of omgang met zulke menſchen, welke reeds door die ziekte zijn aangetast, en haar, zoo beſmettelijk van aard, op anderen voortplanten. — Dat heb ik noodig geacht, u omtrent den aard en de natuur der dweeperij te moeten voorafzenden; maar er is veel, M. T., hetwelk menſchen voor dweeperij houden, hetgeen het waarlijk niet is, en het zal dus noodig zijn:

II. *na te gaan, waarmede zij dikwijls door onkundigen verward wordt.*

Er is een heilig vuur in ons, M. T., eene goddelijke geestdrift, die ligtelijk ontvlamt, in heiligen ijver ontſteekt, en de ganſche ziel in verwarming brengt. Dat vuur zit in de ziel van den redelijken mensch, die adeldom des harten heeft! Het was dat heilig vuur, hetwelk onze vaderen bezielde, toen zij moedig ſtreden voor het onkreukbaar regt en vrijheid van geweten; het is dat heilig vuur, hetgeen thans nog in de Grieken blaakt; het is dat heilig vuur, hetwelk ons met verheven, met edel gevoel voor JEZUS en Christendom vervult, en hetwelk een STEPHANUS als martelaar deed ſterven. — Dat gevoel, M. T., heeten wij met een onduitsch woord *enthusiasme*, (geestdrift) en het is dat verheven gevoel, hetwelk de onkundige zoo vaak met den naam van *dweeperij* beſtempelt. En evenwel,

dwaze dweeperij is dat heilig *enthusiasme* niet! — „Hij is een *enthusiast*, hij is een *dweeper!*" hooren wij dikwijls de menschen in éénen adem zeggen; en zij weten het niet, hoe zij het *onheiligste* met het *heilige* onder elkander mengen.

De dweeperij oordeelt naar de taal van *gevoel* en *verbeelding*; maar, waar het hart in geestdrift blaakt, daar ligt *gezond verstand* en *overtuiging* ten grondslag; de dweeperij ijvert voor eigen stelsel, en voor zaken van eenzijdige beschouwing, die op de schaal des verstands de proef niet kunnen doorstaan; maar, waar *enthusiasme* voor eene zaak ijvert, daar heeft reeds het gezond verstand beslist, en zij moge in de keus der middelen falen, bij gebrek van bedachtzaam overleg; maar zij ijvert toch altijd voor het goede; zonder geestdrift of *enthusiasme* kwam nooit eene groote zaak tot stand; en terwijl de dweeperij altijd in het klein werkt, is het daardoor alleen, waardoor wij groote zaken uitvoeren. Wie onzer zal de afschudding van het juk van NAPOLEON, de geestdrift der volken in 1813, *dwaze dweeperij* noemen? en men zegge dan niet, dat zoo ligt die geestdrift in dweeperij ontaarden kan! dat is zoo; maar zoo spreekt alleen de koude ziel, die aan de tegenovergestelde ziekte krank ligt; — de koele verstandelijke berekenaar, die alleen op het *zien komen* tuurt, niets durft wagen, en op zijn gemak blijft nederzitten; die niets groots ondernemen durft, uit vrees voor gevaar; maar wel na den afloop de vruchten wil inoogsten, waarvoor een ander met kloek beleid en fieren moed edelmoedig zijn leven waag-

waagde ! — Dat wij dan nooit dweeperij verwarren met die edele geestdrift, die altijd voor regt en waarheid ijvert, en het goede met vuur en kracht voorstaat en bevordert.

Maar dat wij ook daarvoor zorgen, dat wij haar met *gemoedelijke overtuiging* geenszins verwisselen.

Er is iets eerbiedwaardigs in den mensch, hetwelk ieder regtschapen man ontziet, en voor heilig acht, en hetwelk in verband staat met de hoogste regten der menschheid; dat is: *de overtuiging van den mensch van hetgeen waar en goed is.* Het is die overtuiging des gemoeds, die ons alleen naar vaste beginselen doet handelen, en welke ons gedrag naar vaste wetten regelt. Het was het levendig gevoel van hare hooge waardij, welke eenen apostel van JEZUS deed zeggen: „*al wat niet uit het geloof is, is zonde!*" en het was de naauwgezette vrees, om dezelve te kwetsen, welke hem deed uitroepen: „*indien ik mijnen broeder met den vleesche erger, wil ik liever in eeuwigheid geen vleesch eten!*" — Het valt niet te ontkennen, M. T., dat men dikwijls in dezen struikelt, en die overtuiging van den mensch, het heiligste voor zijn' geest en hart, met den verachtelijken naam van *dweeperij* bestempelt: zoo noemt men hem een dweeper, die op eene verstandige wijs voor dit of dat leerstuk van zijn bijzonder kerkgenootschap ijvert; en hij is het waarlijk niet, zoo lang hij voor zich zelven meent overtuigd te zijn, dat het in de daad gegrond is op de uitspraken des Bijbels; hij is de man, die de inspraak van zijn hart en

ge-

gemoedelijke overtuiging volgt; maar dan wordt hij een dweeper, wanneer hij de zwakheid onzes verstands uit het oog verliest, vergeet, dat hij verkeerd kan zien, en die overtuiging met kracht en geweld anderen wil opdringen; dan is hij een dweeper, wanneer hij trotsch en vermetel één ander, die niet zoo denkt, voor een dwaas en een flecht-hoofd houdt, eens anders overtuiging belacht en veroordeelt, ze aan vuile bronnen toefchrijft, of verkeerde bedoelingen, en hij zich dus meer door de zucht voor zijn ftelfel laat wegflepen, dan wel door de infpraak der waarheid zelve. — Erkennen wij dat regt dan in elken mensch, die op een' befcheiden toon zegt: „ dat is mijne overtuiging;" dat wij hem niet belagchen of veroordeelen als een' waanzinnigen dweeper: want dan worden wij, hoe verlicht en verdraagzaam wij ons zelven ook wanen, in de daad, M. T., zelve ook dweepers, die, door hoogmoed verblind, in den waan en de verbeelding zijn, dat *wij alleen* de waarheid in bezit hebben; wij worden, ondanks onszelven, *dweepers* van de ergfte foort: want wij worden onverdraagzame ijveraars.

Er is nog iets, M. T., hetwelk door onkundigen vaak te onregt met den hatelijken naam van *dweeperij* beftempeld wordt, en dat is die *gemoedelijke ernst, die teedere naauwgezetheid des gewetens*, die bevreesd is, om zelfs in het kleinfte te overtreden. Ik weet wel, M. T., dat er ook hier zelfs veel is, hetwelk bij kleingeestige zielen op beuzelgeest uitloopt; maar ik weet ook, dat velen, niet zoo teeder van geweten, voor beuzel-

geest

geest houden, wat het waarlijk niet is, en den braven, naauwgezetten man bedroeven, door zonder onderzoek hem te doemen als een' dweeper, terwijl zij integendeel zijne naauwgezetheid van geweten moesten bewonderen en navolgen. In de zuivere zedekunde hebben ook kleinigheden zelve eene onbedenkelijke waarde: eerbied verdient de man, die, met het heiligste ingenomen, ernstige zaken ernstig behandelt, en zelfs tot in het kleinste toe, hetgeen hij voor heilig acht, geenszins verwaarloost of strafeloos laat bespotten.

Wij zijn niet geboren om te dartelen, of ligtzinnig te spotten met hart of beginselen; hetgeen wij dikwijls voor ongeoorloofd houden, houdt vaak een ander voor ongeoorloofd in *zijn'* kring, in *zijn'* geest, in *zijne* omstandigheden of bijzondere betrekkingen; het valt moeijelijk te oordeelen over de beginselen en drijfveeren, welke de daden van een ander regelen, en het valt ligter te *zeggen:* „dat is dweeperij," omdat het *ons* niet bevalt, dan wel het *grondig te bewijzen.* Dat wij dan ook hier aan de uitspraak denken: „*die in het kleine niet getrouw is, is het ook in het groote niet;*" en dus naauwgezetheid van het geweten in onzen broeder eerbiedigen.

Eindelijk, het is een vrij algemeen denkbeeld onder de menschen, dat zij het woord *dweeperij* alleen toepassen op bijgeloovigen en geestdrijvers, op menschen, die men waant, dat minder vrij en verlicht denken, terwijl het niet minder op het ongeloof, en op eene meer vrije denkwijs toepasselijk is.

Ook

Ook het *ongeloof*, M. T., had door alle tijden heen zijne dweepers; men kan dweepen zelfs voor verlichting, voor verdraagzaamheid, bij eene vrijere denkwijs, en liberale gevoelens zelve; ook *dat* zelfs, het ijveren voor vrijheid en verlichting kan ellendige dweepzucht worden; men kan zoowel overdreven ijveren voor hetgeen *nieuw*, als voor hetgeen *oud* is; of het dan *oud* of *nieuw* is, het blijft altijd *overdrijven*, en wij hebben het gezien, alle overdrijven is dweepen! De bedaarde, verstandige man vraagt nooit, wat oud of wat nieuw is; hij dweept met zijne eeuw niet, zoo min als met de oude dagen; hij houdt niet hem alleen voor wijs en verlicht, die, zoo als men het thans noemt, *vrij denkt* en *liberale gevoelens* koestert; maar hij beproeft alle dingen, en behoudt het goede; hij neemt het *ware* en *goede* aan, waar hij het vindt, en hij zweert even zoo min bij de mannen van onzen tijd, als bij de vaderen van vroegere dagen.

Wij hebben het gezien in onzen leeftijd, hoe dwaas men dweepen kon met de regten van den mensch, met de valsche wijsbegeerte van ROUSSEAU en VOLTAIRE, hoe dwaas men hen napraatte als goddelijke orakels, en hoe men schreeuwde van vrijheid en verlichting, waarvan menig een, helaas! de enkele klanken kende; gelooven wij het dan, het ellendig gekras over oud of nieuw, het blijft van beide kanten altijd dweeperij; en zoeken wij de waarheid alleen met een onbevangen oordeel, op gronden, die vast staan, en niemand kan omver stooten.

III.

III. *Het komt dus aan op wijze behoedzaamheid, om het wezen van den schijn wél te onderscheiden; ons te wachten aan den éénen kant voor dwaze dweeperij; maar aan de andere zijde niet ligt een ander voorbarig te vooroordeelen.* En het is hierover, dat wij ten slotte nog het een en ander moesten aanmerken.

. . . .

De kwaal, M. T., de krankheid van den geest, waarover wij in dit avonduur gehandeld hebben, is in de daad niet gering; zij is eene ziekte, die veel algemeener is, dan men denkt, die spoedig aansteekt, en zich uitbreidt; door haar besmettend gif duizenden verpest, de schrikkelijkste gevolgen naar zich sleept; en terwijl zij den kranken zelven op den rand der razernij brengt, is zij het tevens, die ellende en verwoesting rondom zich spreidt. Het is maar al te waar, gelijk door alle tijden heen in Godsdienst en burgerstaat de dweeperij harè rol speelde, zoo wemelt het nog in de wereld van fijne en grove, van valsch verlichte of dom verdonkerde dweepers; en het is maar al te waar, het is deze krankheid van den geest eigen, dat hij, die al ligt waant, dat hij er het minste van heeft, er het meest mede behebt is.

Leeren wij dan op onze hoede zijn, Toehoorders, en daartegen wel het meest waken, dat wij met dat euvel niet besmet worden: want heeft eenmaal, helaas! die krankheid ons aangetast, is eenmaal in ons het evenwigt verbroken; het is moeijelijker, dan men denken zoude, hetzelve te herstellen, en van die

die krankheid te genezen. Maar zoo zeer het ons, als redelijke menschen, past, ons voor de besmetting der dweeperij te hoeden; zoo zeer moeten wij aan de andere zijde daarvoor zorgen, dat wij niet alles *dweepen* noemen, wat doorgaans de wereld er voor houdt; en alle gevoel geheel en al vooroordeelen. De eeuw, die wij beleven, heeft hier en daar dat wel bijzonder eigen, dat men al ligt zoude gevaar loopen, om in een ander uiterste te vervallen, vooral daar men aan de andere zijde ten koste des verstands het gevoel op den troon zet. Men heeft menschen, M. T., die van een droog en koel gestel, en hardvochtig van aard, aan het gevoel in den loop der dingen, omdat zij het zelve niet hebben, elke stem ontzeggen, en die alleen willen, dat in alles het verstand beslisse; en dezulken, in de daad, noemen ligt *dweeperij*, hetwelk een ander *heilig vuur* zoude noemen, of *pligt*, door het geweten voorgeschreven. Wij hebben het gezien, M. T., ook dat uiterste is even gevaarlijk; het is niet minder, dan het eerste, verbroken evenwigt van de verschillende geestvermogens, door God in ons gelegd, en kan dus ook niet anders, dan treurige gevolgen hebben. Die aan de andere zijde het verstand op den troon zet, hij wordt een koud en hoogmoedig mensch, die, meestal van vernuft ontbloot, met zijn koel verstand alleen, met zijne trotsche redenering, alles beslissen wil, en alles fijn wil berekenen; en die evenwel bij de zwakheid van den geest, en de kortzigtigheid der menschen, nooit tot de waarheid komt. Hij wordt een trotsche *scepticist*, een ellendige twijfelaar, een on-

ongeloovige van het eerste soort, die met al zijn redeneren geen haar breed verder komt, op drog-gronden verzeilt, en bij al zijn zoeken naar de waarheid geen' anderen troost voor zijn hart heeft, dan den ellendigen troost, dat hij *waant* het te weten! Zoo is *hij*, M. T., die de regten des gevoels verkracht, hij is dagelijks ten prooi van ongeloof en twijfelarij; en in de beoefening is hij een trotsche *egoïst*, die alleen voor zich zelven leeft; eene *koude ziel*, die de zijnen kan zien sterven, zonder ééne traan te laten; en die, zwak en vreesachtig tevens, in gevaar zich terug trekt, en bij de minste ramp beeft en siddert.

Leeren wij dan hier bedaard en onpartijdig handelen; — veredelen wij ons gevoel door gezond verstand aan te kweeken, door gehoor te geven aan de uitspraken van rede en godsdienst; maar kweeken wij tevens vuur en geestdrift voor het *ware* en *goede* aan; oefenen wij beide, *verstand* en *gevoel*; en houden wij het bestendig voor oogen, dat, gelijk gevoel, zonder helderheid van geest, verdooft en bedwelmt; zoo ook koele redenering, zonder gevoel, ons alleen en verlegen laat, het hart geene troost verschaft, en ons koud en hopeloos doet sterven. Verbreken wij niet, wat God zamenvoegde, en kweeken wij het onderling verband aan tusschen de vermogens van den geest, wier vereenigde werking alleen den mensch regt vormen kan.

En daartoe geleide *lust tot onderzoek* van hetgeen *waar* en *goed*, *belangrijk* en *edel* is, onze schre-

den op den weg door dit leven; maar dat zij dan ook een *onderzoek*, *vrij van slaafsche banden*, waardoor wij vrij en onbelemmerd werken, en noch door gezag, noch door dwaze neiging geleid worden, om dit of dat aan te nemen, voor dit of dat te ijveren, hetwelk de toets niet kan doorstaan. — Vormen wij meer en meer *onzen smaak* ten goede, en verfijnen wij dien smaak door het aankweeken van nuttige kennis; gewennen wij ons, om meer ernstig *na te denken* over al, wat ons omringt, over het doel van ons leven, en over onze ware bestemming: *werkzaamheid* vooral blijve ons ten allen tijde en in alle omstandigheden bij; verhelderen wij wel bijzonder onzen geest door wereld- en menschenkennis; maar boven alles verlichte de reine leer van het goddelijk Christendom onze oogen, en verwarme onze harten! dan zullen wij bewaard blijven tegen de beide klippen van ongeloof en bijgeloof, waarop wij menschen, helaas! zoo ligt verzeilen; dan zullen wij beiden het hoofd bieden, den dwazen onderzoeker dezer eeuw, en den armhartigen dweeper, die beide zich verheffen als goddelijke orakels in hoogmoedigen waan, *dat zij het alleen weten*; en, wij mogen hen van de kwaal niet genezen kunnen, (want zij zit in de hersenen!) wij zullen toch voor ons zelven in vrijer lucht ademen, eene gezonde ziel behouden, en bewaard blijven voor pestlucht en besmetting.

REDEVOERING.

REDEVOERING TOT BETOOG, DAT DE VERLICHTING DE EENIGE WARE BRON IS VAN WEZENLIJK VOLKSGELUK; EN HET BESTE MIDDEL TOT DE DUURZAAMHEID EENER EENHOOFDIGE REGERING; DOOR Mr. MARINUS VERBRUGGE, VOORGEDRAGEN IN DE BRUSSELSCHE AFDEELING DER MAATSCHAPPIJ TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, OP DEN 7 MAART 1827.

Mijne Heeren, zeer gewenschte Toehoorders!

„Het heil des volks zij uwe hoogste wet;" zoo luidde de door den wijsgeerigen PLATO aan de overheid van zijn Gemeenebest gegevene les. Daartoe alle krachten in te spannen, was de duurste verpligting voor de vrije burgeren van dien tijd niet alleen; maar is ook nog de heiligste pligt voor allen, die het geluk hebben, om onder eene grondwettige regering te leven. Zoo wel de Vorst, die de teugels van het bestuur in handen heeft, als de geringste onderdaan, moeten daartoe het hunne bijbrengen. Dit doel, waarnaar wij allen streven moeten, kan slechts bereikt worden, door de gereede medewerking des Vorsten en der burgers te gader; — wanneer beide niet gelijktijdiglijk dit voorschrift tot de leuze hunner bedrijven hebben genomen, dan wordt het doelwit nooit getroffen; dan kan er geene regering duurzaam, geen

 we-

wezenlijk volksgeluk beſtendig zijn. De gereedſte en onvermoeidſte pogingen zullen vruchteloos wezen; zij mogen voor een oogenblik eene ſchitterende vertooning van algemeen welzijn te weeg brengen; maar wezenlijkheid en beſtendigheid kunnen zij niet bezorgen.

De regte kennis zijner pligten alleen kan die gezamenlijke werkdadige pligtsbetrachting daarſtellen. Uit deze kennis wordt ijver voor het algemeene welzijn geboren; *met* dezelve leeren wij nader inzien, dat wij niet ſlechts leven voor ons zelven, maar dat wij aan de Maatſchappij, waarin wij leven, veel verpligting hebben; *door* dezelve wordt de dankbaarheid in ons hart opgewekt jegens het weldadig beſtuur, onder welks magtige beſcherming wij die kennis mogten verkrijgen.

Willen wij dan edelaardige, dankbare, getrouwe medeburgers en onderdanen zijn, dan moeten wij ons die kennis trachten te verwerven, haar aan anderen mededeelen, haar aanmoedigen en beſchermen, om allen gelijkelijk in het algemeene welzijn te doen deelen. Daartoe werkt het krachtigſte, het doeltreffendst de poging tot volksverlichting. Het te dien einde in het werk geſtelde zal, — wanneer de middelen daartoe op eene beradene wijze worden aangewend, — onze verwachting niet beſchamen.

Dit pligtbeſef, dat wij, namelijk, allen daartoe het onze moeten bijdragen, — heeft mij doen beſluiten, heden avond het gevoel van het gewigtige dezer maatſchappelijke pligten in ulieden te verlevendigen, door uwe aandacht kortelijk bezig te houden met het betoog, *dat de verlichting de eenige ware bron is van wezenlijk volksgeluk, en het beste middel tot de duurzaamheid eener eenhoofdige regering.* Leent mij dan, gewenſchte Toeh., een gunſtig en aandachtig oor, wanneer ik, na te hebben verklaard, wat er door het woord „*verlichting*" te verſtaan zij, ulieden het nut bewijzende der ver-

verlichte onderwijzing in het Godsdienstige en wetenschappelijke, op de meest overtuigende wijze aantoonen zal, dat er zonder grondige kennis van Godsdienst en wetenschap geen volksgeluk denkbaar, geene duurzame regering bestaanbaar is.

Er is misschien geen woord, over welks ware beteekenis meer is getwist dan over het woord: *verlichting*. Deze, hetzelve uitstrekkende verder dan het paste, vermaakte zich met hersenschimmige uitzigten; gene, hetzelve uitsluitend bepalende, vond het een ijdel woord zonder beteekenis; weinigen slechts hebben den waren zin van het woord weten te bevatten. Vandaar is geboren die altijddurende strijd over het nuttige of het schadelijke der volksverlichting; daardoor zijn ontstaan menigten van dwaalbegrippen, die beurtelings verdedigers en bestrijders vindende, de goede zaak merkelijk benadeeld hebben; daarin moeten wij de bron zoeken van al die verdeeldheden, en derzelver treurige gevolgen, die niet alleen naburige landen, maar ook het onze beroerd, geteisterd en in rouwe gedompeld hebben. Ik voor mij versta door verlichting; die meerdere kennis van zaken, voortvloeijende uit eene zucht tot beschaving, en ten zedelijk doel hebbende, de veredeling van den mensch.

Het is niet slechts de natuurlijke opvoeding der kinderen, maar vooral ook de zedelijke, die gerekend moet worden onder de heiligste en duurste pligten, die op ouders rusten. Niet genoegzaam is het, zoo als verkeerdelijk een anders geacht schrijver heeft willen beweren, — aan het ons geboren kroost alleen het natuurlijk voedsel te geven, tot dat het zich zelf helpen kan: de rede, om nog niet eens van Godsdienst en maatschappij te spreken, wil, dat wij ook in het kind datgene opkweeken, leiden en beschaven zullen, waardoor de mensch zich van de dieren onderscheidt. Deze waar-

 heid

heid, die zelfs bij de oudste volken geene bestrijders vond, maar die helaas! de afgeloopene eeuw opleveren moest, zal, zoo ik hoop, gereedelijk door Ul. erkend worden. Het is op deze waarheid, dat de leeringen gegrond zijn, welke ik Ul. wenschte te herinneren.

Zoo dan op de ouders de verpligting rust, om hunne kinderen eene zedelijke opvoeding te geven, dan moet zulks noodwendiglijk in eenen gezonden zin worden opgenomen; namelijk, dat zij hunne kinderen moeten vormen tot goede, edelaardige, deugdzame personen, die door hunne zedelijkheid, hun goed gedrag en hunnen voorbeeldigen wandel aan hunne bestemming kunnen beantwoorden. Daar nu deze personen, door de behoeften der menschelijke natuur tot zamenleving geroepen zijn, zoo past het ook deze jeugdige wezens met zoodanige kennis te wapenen, als de wetten der maatschappij vereischen. Men zal dan aan de kinderen moeten leeren, gehoorzaamheid aan de regelen der maatschappij, en aan de handhavers derzelve, te betoonen; lust tot gereede medewerking van de ware belangen der Maatschappij in hen opwekken; eindelijk hun de verpligting doen gevoelen, om, — voor het weldadig voorregt, dat zij hebben, van in eene maatschappij te leven, — te allen tijde deze te beschermen en te verdedigen, wanneer zulks van hen zal geëischt worden.

De kennis dier verpligtingen, — die ontstaan door de verbindtenis, die er aangegaan wordt tusschen de maatschappij en den persoon, die van dezelve een deel wil uitmaken, — moet in den jeugdigen leeftijd verkregen worden, als het gemoed nog voor alle indrukken vatbaar, tot al wat grootsch en edel is geneigd, en nog niet als het ware vereeld is door den omgang met dezulken, die pligtverzuimers zijn. Niets zullen de meestgeschikte wetten vermogen, indien niet van de vroegste jaren

af

af de jeugd behoorlijk onderwezen worde; en ROUSSEAU heeft het naar waarheid gezegd, dat de volken, even als de menschen, niet dan in derzelver kindschheid te onderrigten zijn; dat zij, bij rijperen leeftijd, onverbeterlijk worden; en dat het eene gevaarlijke en ijdele poging wezen zoude, dezelve te willen hervormen, wanneer eenmaal de gewoonten en vooroordeelen bij hen als ingeworteld zijn. Wilt gij dus in de maatschappij gerust en genoegelijk leven, opdat gij of uwe betrekkingen niet gestoord worden door kwaadwillige pligtverzuimers, of door hen, die geen regt besef van hunne verpligtingen hebben, onderwijst dan uwe kinderen. Met een goed voorbeeld in handel en wandel voorgaande, zult gij in hen de liefde tot het goede opwekken; door uwe ongestoorde maatschappelijke gerustheid, zult gij in hen de begeerte doen ontstaan, om gelijke rust deelachtig te worden.

„Om hiertoe te geraken," zegt de groote HOBBES, en in navolging van hem, de geleerde PUFFENDORF, „biedt ons in Christelijke Staten de Godsdienst zelve de geschiktste en doeltreffendste middelen aan; die zuivere onvervalschte leer, zoo als zij ons door brave en getrouwe dienaren, derzelver voorgangers in raad en daad, is ingeprent, dewijl deze, behalve de tot eeuwig welzijn leidende leerstelsels, tevens de voortreffelijkste zedelessen inhoudt, door wier betrachting het menschelijk geslacht, meer dan door de beste maatschappelijke voorschriften, genoopt wordt tot eene ordelijke zamenleving." „En," zoo gaat hij voort, „van het meeste belang moeten dan de openbare scholen gerekend worden, zoo namelijk in dezelve niet enkel onverschillige zaken, en dwaalbegrippen der voorstanders van het rijk der duisternis geleerd worden; maar waar men onderrigt geeft in letteren en wetenschappen, wier behoefte in het burgerlijke en maatschappelijke leven gevoeld wordt."

Wij moeten dan, als wij iemand vormen, twee oogmerken hebben, namelijk, het zedelijk bestaan van den onderwijs verkrijgende, en zijne maatschappelijke bekwaamheid.

Ik houd het alzoo met deze geleerde lieden, die in de *zeventiende* eeuw bloeiden, voor betoogd, dat tot verkrijging van ware zielsrust en ongestoord genot in het maatschappelijk leven, de behoeften van ons hart en van den omgang met anderen den magtigen steun der Godsdienst van noode hebben; — maar, — en dit moet niet voorbijgezien worden, — zal deze steun niet hersenschimmig wezen, dan moet er eene waarachtige vereering van het Opperwezen en de zucht, om Deszelfs gunst ons waardig te maken, in ons hart wonen; dan is er ook eene oordeelkundige kennis noodig der voorschriften van die Godsdienst, zal deze niet alleen in enkele vertooning bestaan. En hoe zullen wij maatschappepelijke bekwaamheden ons eigen maken, indien wij niet vroegtijdiglijk tot het aanleeren van nuttige kunsten of wetenschappen worden opgeleid? Wie zal in onze behoeften voorzien op eene voldingende wijze, indien niet de gelegenheid gegeven wordt, om te verstaan hoe men dezelve kan bestrijden?

En, indien het waar is, dat de gemakkelijkste levenswijze meestendeels de genoegelijkste is, omdat men door de natuur te hulp te komen, den levenslast verligt; wie zal zich dan gaarne al die voortbrengselen van den menschelijken geest zien ontrooven, door dewelke hij op eene onschuldige wijze zijne hulpbehoevendheid vergeten kan. En, waarom te verbannen die edele kunsten, die fraaije letteren, wier aanschouwing en beoefening ons hart veredelt, en onze ziel verheft. Ik zoude, zoo ik geloof, uwe harten miskennen en uwen geest geweld aandoen, indien ik Ul. zoude moeten herinneren, wat al goeds, wat al schoons, wat al verhevens deze hebben voortgebragt. Maar,

Maar, dewijl het schier onmogelijk is, om, het zij af te zien van al het beschaafde in eene maatschappij, om van eene woeste en wilde horde een deel uit te maken; het zij, van de jeugd af aan, bij voorkeur onder de zulken te wonen, die niet het minste begrip hebben van eene maatschappelijke zamenleving; zoo moet men het opkomend geslacht altijd zoodanig opvoeden, dat hetzelve nimmer ongeschikt zij, om in eene beschaafde maatschappij te worden opgenomen. En, van den anderen kant, hoe veel meer moet de jeugd zich niet bevlijtigen aan die maatschappij, door werkdadigen ijver te betoonen, dat deze niet te vergeefs in hare zwakheid en behoeften heeft voorzien, hare kindschheid voor alle ongeval beveiligd, en niet aan eene onwaardige vrucht van eenen derzelver leden hare oplettendheid en zorgen heeft besteed; welke maatschappij alzoo reeds op het kind een zeker regt heeft verkregen, waardoor zij boven alle anderen geregtigd is, dat kind, als haar behoorende, op te eischen. Waaruit volgt, dat altijd op de ouders de verpligting rust, om, door het wél begrijpen der Godsdienstige voorschriften, hunne kinderen tot deugdzame en geschikte, door het beoefenen van kunsten en wetenschappen, tot nuttige en verdienstelijke leden te vormen. De maatschappij toch is niets anders, dan eene onderling aangegane verbindtenis van menschen, waarvan elk te zamen brengt en in het gemeen stelt zijnen persoon en al zijn vermogen; onder het oppergebied van den algemeenen wil, en bij aanwinst gezamenlijk een ieder tot lid aannemende, als een onverdeelbaar gedeelte van het geheel. Indien wij dus in eene maatschappij zullen aangenomen worden, dan behooren wij ook toegerust te zijn met al dat gene, wat deze van de op te nemene leden, naar billijkheid, vereischt.

Ik mag dan vooronderstellen, dat ik voldingend heb vastgesteld, dat tot de rust en het gevoegelijke van het

maatſchappelijk leven de verlichte kennis van Godsdienst en de beoefening van kunſten en wetenſchappen, de ware en eenigſte bron is van wezenlijk geluk. Het bewijs, dat deze kennis en deze beoefening ſlechts kunnen te weeg brengen de beſtendigheid eener monarchale regering, zal door mij niet minder duidelijk voorgedragen worden, terwijl ik mij voorſtel, om uit de pligten eens Vorſten jegens zijne onderdanen, de verpligtingen dezer laatſten jegens hunnen Opperheer te verklaren. Gunt mij dan nog eene wijl Uwe vereerende aandacht bij de zoo beknopt mogelijke voorſtelling derzelve.

De mensch, die in eene maatſchappij treedt, gaat evenwel niet ſlechts eene verbindtenis aan met dezelve als medelid, maar hij verbindt zich ten gelijken tijde als burger en onderdaan jegens zijnen Vorst, die, de uitvoerende magt van den algemeenen wil hebbende, aan het hoofd van den ſtaat geplaatst is.

Als lid der maatſchappij verzekert hij medewerking en onderhouding van de bijzondere belangen van elken deelmakenden perſoon derzelve; als burger en onderdaan verpligt hij zich jegens het beſtuur van den ſtaat tot onderworpenheid aan de wetten, en tot bereidwillige uitvoering der bevelen van het Opperbewind. Deze verbindtenis, die oorſprong neemt in de verpligtingen, aan het Hoofd des Beſtuurs opgelegd, of die ten minſte daarmede in het allernaauwſte verband ſtaat, moet, wil zij haar uitwerkſel hebben, door den Vorst en den onderdaan heiliglijk worden onderhouden, terwijl ieder in het bijzonder verpligt is zorg te dragen, om aan al die vereischten ſteeds te beantwoorden, die van denzelven als mensch, en als lid van den ſtaat gevorderd worden.

Het hoofdvereischte in eenen Vorst is, dat hij al die deugden bezitten moet, waardoor hij zich het vertrouwen des Volks kan verzekeren, en bewaren; daarom moet hij deugdzaam, regtvaardig, moedig, voorzigtig, gematigd,

tigd, goed, genadig en edelmoedig wezen. Door deze deugden, die alleen de verlichting van zijnen geest en de wijze beteugeling zijner driften hem geven kunnen, zal hij de ware belangen zijner onderdanen leeren kennen, en in hunne behoeften weten te voorzien. Slechts dan zal het hem gemakkelijk vallen de op hem rustende pligten te dienen en te volbrengen met lust en ijver; dan slechts zal zijne hoogste wet de bezorging van volksgeluk wezen. Als de Vorst regtvaardig is, zal hij geschikte wetten weten te geven, waardoor den burgeren rust wordt bezorgd; hunne personen en bezittingen tegen alle schennis beveiligd en gewaarborgd, en hunne begeerten zoodanig worden gewijzigd en bestuurd, dat zij den staat voordeelig kunnen wezen. Zelf in moed voorgaande, zal hij aan zijne medeburgers het treffendste voorbeeld geven van ware belangstelling in het algemeene welzijn; hij zal gevreesd en geacht worden. Door voorzigtigheid en gematigdheid bestuurd, zal hij steeds de beste middelen weten aan te wenden, hetzij om oude verdeeldheden te doen vergeten, hetzij om nieuwe voor te komen; daardoor zal hij het wezenlijk voordeel des lands, ten juisten tijde, weten te behartigen, en door nijverheid, akkerbouw en veeteelt aan te moedigen, vreemde natiën verpligten aan zijnen staat schattingen op te brengen. De liefde der braven is de beste borstwering van eenen Vorst; zijne genade doet den booswicht de reeds tot roof en verderf uitgestrekte hand terugtrekken. Met één woord, het algemeene welzijn te behartigen; geschikte wetten daar te stellen, en derzelver getrouwe uitvoering te bewaken; noodelooze afpersingen voor te komen; de weelde te beperken; algemeene verbroedering te bevorderen, en steeds waakzaam te zijn om tegen elken vijand, zoo heimelijken als openbaren, het hem toebetrouwd pand te beschermen; ziet daar de pligten van eenen Vorst.

 Om

Om van al deze verpligtingen zich wel te kwijten, moet de Vorst vooral toezien, wie hij zich tot vrienden, tot raadslieden, tot eerste medehelpers in het uitvoerend bewind verkiest; hij moet zich de kennis van den geest des volks weten eigen te maken; opdat hij niet, door anderen verblind wordende, het wezenlijk goede veronachtzame. Het past, dat zijne dienaren dezelfde deugden bezitten, die hem behooren eigen te wezen; want indien de eerste staatsdienaren achtingswaardige leden zijn, zal de Vorst hooger in de algemeene achting rijzen en zijn gezag grooter zijn.

Het is dan van belang, dat, indien iemand met het Oppergezag bekleed is, deze zorgvuldiglijk nakome, al zijne verbindtenissen, die hij aangegaan heeft, bij het aanvaarden der hoogste waardigheid.

Maar zoo de Vorst aan dezelve gehouden is, hoe veel meer moet dan niet de onderdaan aan de zijne gehouden wezen, die, door de naauwgezette inachtneming zijner pligten alleen, den Vorst in de gelegenheid stellen kan aan de zijne te voldoen. Er is dus allen aan gelegen, dat, — dewijl van des onderdaans gehoorzaamheid aan de wet en bereidwilligheid tot uitvoering der bevelen van het Opperbestuur, de rust en veiligheid van den staat afhangen, — ieder lid der maatschappij wel doordrongen zij van zijne verpligtingen, zoo wel jegens zijne medeburgers als jegens zijnen Vorst. Is hij van die verpligtingen niet overtuigd, — en die overtuiging kan men slechts verkrijgen door de regte kennis van de voorschriften eener reine Godsdienstleer, en door de getrouwe beoefening van hart en geest beschavende kunsten en wetenschappen, — dan zal er niets uitgewerkt worden.

„Het betaamt," zoo sprak in vroegere tijden de Grieksche Wijsgeer ISOCRATES, „aan eene beradene en „verstandige Overheid niet de galerijen met wetten te „vullen; maar te bewerken, dat de burgers eene innige „be-

„ begeerte tot regtvaardigheid hebben; daar toch niet de
„ Raads- of Volksbesluiten, maar voortreffelijke instellin-
„ gen alleen den staat gelukkig kunnen maken. Want
„ kwalijk gezinde menschen durven zelfs de uitgelezenste
„ en billijkste wetten versmaden; maar daarentegen slechts
„ zij, die deugdzaam en met bestendige zorg zijn op-
„ gevoed, gehoorzamen volgaarne goede wetten."

De kennis dier pligten te bevorderen is een *voorschrift* voor den Vorst; die kennis zich te verwerven is eene *wet* voor den onderdaan.

Om die vervulling der wet gemakkelijk te maken, moet de Vorst den onderdaan in de gelegenheid stellen, zich die kennis eigen te maken. En daarom moet de Vorst zorg dragen, dat de bedienaren van de Godsdienst, kundige, deugdzame en van hunne verpligtingen wel doordrongene lieden zijn; want, indien hierin niet voorzien werd, dan zou de onderdaan te vergeefs kennis willen vergaderen, hij zoude zijne begeerte niet kunnen voldoen. Met grondig onderrigte, welgezinde geestelijken, die het goed met het Opperbestuur meenen, zijn de gemoederen des volks gemakkelijk te besturen; met schrandere kunstenaars en vlijtige beoefenaars der wetenschappen zijn de arbeidzaamheid en goedwilligheid der onderzaten ligtelijk te bevorderen. De Vorst moet dus tot steun van zijne magt de kennis in het godsdienstige en wetenschappelijke bevorderlijk zijn; want het is niet te loochenen, dat men beter zal gediend zijn van dezulken, die gevoel van hunne maatschappelijke verpligting hebben, dan door de zoodanigen, die, onbekend met de voorwaarden, waarop zij in eene geordende maatschappij zijn aangenomen, de billijkheid van derzelver voorschriften juist daarom miskennen, omdat hunne onbeschaafdheid en achteloosheid hen verhinderen er het nut van in te zien.

Vergunt mij, Mijne Heeren! om na deze korte ont-

wik-

wikkeling van mijn voorſtel met eenige herinneringen uit de geſchiedenis het betoogde te ſtaven.

Waar in de oude geſchiedenis, vindt gij van meer algemeene welvaart ſpreken, dan wanneer er gewaagd wordt van het welige *Tyrus*; van het vrijmagtige en voortreffelijke *Athene*, dat regteroog van *Griekenland*; van *Rome*, ten tijde van AUGUSTUS? Waar hoort gij meer geklag opgaan over de afdwalingen des menſchelijken geestes, dan wanneer men u het door dweepzieke Braminen beheerschte *Hindostan* herinnert; het domme Egyptiſche volk, dat door de heerschzucht der Priesterkaste van alle geestbeſchaving beroofd en bijgeloovig gehouden werd, of die wilde Germaanſche horden, die het Romeinſche ſtaatsgebouw vernietigden?

Even als de zucht voor het fraaije en ontzag inboezemende den tempel van *Diana* te *Epheſe* had opgebouwd, deed niet alzoo de haat voor het ſchoone en voortreffelijke, en de dolzinnigſte zucht voor onſterfelijken roem dat meesterſtuk te niet gaan! Werd niet alzoo door domheid en laauwheid voor het nuttige de boekerij te *Alexandrië* in de asſche gelegd, aan wier rijkdom en uitgebreidheid de wetenſchappelijke ijver der Ptolemaeusſen zoo veel beſteed had!

En, wanneer dweepzieke godsdienstijver en afwezendheid van zelfs oppervlakkige wetenſchappelijke kennis eenen leeftijd kenſchetst; wanneer de voortreffelijkſte gedenkteekenen van Griekſche en Romeinſche kunstvlijt worden verſmaad, en wanſtaltige gewrochten van eenen alles opeenſtapelenden wanſmaak worden geprezen; wanneer de rijkſte boekverzamelingen worden verbrand of verſtrooid, en avontuurlijke ſprookjes hooger in waarde zijn, dan de welſprekende redevoeringen van DEMOSTHENES en CICERO, dan de geſchiedboeken van eenen TACITUS en POLYBIUS; kan het ons dan wel verwonderen, dat zelfs de

de Vorsten van *Europa*, voor het geestelijke bestuur onderdoende, zich straffeloos van den troon lieten stooten, en hunne onderdanen zagen ontslaan, van den aan hen gezworen eed van getrouwheid? ja, waren zij niet verpligt dien schepter gereedelijk te laten varen, wilden zij het burgerbloed niet aan denzelven doen kleven! Is het niet door dweepzucht, — het gevolg van verkeerde inzage van Godsdienstige en maatschappelijke verpligtingen, dat CLEMENT HENDRIK III, koelbloediglijk vermoordde; die RAVAILLAC wapende tegen den voortreffelijken en algemeen beminden HENDRIK *den Grooten*; die den moedigen en volstandigen verdediger van *Neêrlands* vrijheden in het Godsdienstige en staatkundige deed vallen onder de herhaalde aanslagen van JAUREGUI en GERARDS? En zullen niet zij, die, met aandacht de drijfveren van der menschen daden nasporende, de geschiedenis geraadpleegd hebben, de oorzaak vinden des afvals der Nederlanders van de Spaansche kroon, van de afschudding des dwangjuks door de Amerikanen, en van den opstand der Grieken tegen de volgelingen van Mahomed, in de dwaze drift der beheerschers om hunne onderdanen van het licht eener redelijke Godsdienst en menschen verhoogende wetenschappen te berooven?

Maar gij, edele voortbrengselen van licht en rede; gij van vroegere menschelijke zielsvolmaking getuigende bouwvallen van *Palmyra*, van *Athene* en *Rome*; met uwe tempelen, aan uwe tot kunst en wetenschap uitlokkende Godsdienstoefening geheiligd; pronkende met de voortreffelijkste beeldtenisfen uwer Godheden; welsprekende tolken van vernuft en beschaafdheid; — En gij, uit de golven oprijzende paleizen van *Venetië* en *Amsterdam*, met uwe onnoembare schatkameren van al, wat ter wereld bekend is, rijkelijk voorzien; onmiskenbare bewijzen van der menschen voortreffelijkheid; — kunstenaars en leeraars in alle vakken, wijsgeeren van vroegeren

en

en lateren tijd, die der menschen verstand door voorgang, leering of kunst opklarende, ons de zuiverste zedeleer voorschreeft, en ons leerdet de op ons rustende verpligtingen te erkennen en te dienen, zoo als het past aan deugdzame getrouwe en regtschapene burgers en onderdanen; hoe veel weegt gij niet op tegen die monstervoortbrengselen van domheid en dweepzucht. —

— Verlichting! die ons de pligten leerende kennen, jegens God en onzen naasten, ons naauwer hebt aan een gehecht, en onder alle andere deugden vooral de liefde voor ons vaderland hebt doen branden; die de DECIUSSEN, de CATOOS, de CICEROOS, de EPAMINONDASSEN, de PERICLESSEN, de DEMOSTHENESSEN van vroegeren tijd hebt bezield; die bij ons een' CIVILIS het zwaard deedt aangorden; die VAN DER WERVEN, BREDERODES en DE GROOTS, die DE RUITERS, BEILINGS en SCHAFFELAARS bij ons deedt opstaan; verlichting, door wie ARCHIMEDES en PTOLEMEÜS aan de oude wereld, NEWTON en NIEUWLAND aan de nieuwe de geheimen des wereldstelsels hebben ontvouwd; die aan TACITUS en HOOFT de pen in handen hebt gegeven; die vroeger eenen HOMERUS en PINDARUS, en in later dagen aan VONDEL en ANTONIDES de lier in handen gaaft, om daaruit de schoonste klanken te doen oprijzen, waarnaar door het nageslacht nog met verrukking zoude geluisterd worden; die aan het penseel van APELLES bezieling, aan dat van RUBBENS leven schonkt; die, met één woord, uwen heilzamen invloed in alles hebt kenbaar gemaakt, wezenlijke bron van al wat goed, van al wat edel is, blijf ons bestendiglijk bestralen!

Gelukkig is de staat, waar een wijsgeerig, deugdzaam Vorst op den troon zit, die in zijne onderdanen zijne medeburgeren, niet zijne slaven ziet! die, als een vader, werkzaam zijnde voor het algemeene welzijn zijner onderhoorigen, hen opkweekt tot nuttige leden der

Maat-

Maatſchappij, en de bronnen opent van welvaart en vrede; — die naauwgezet in zijne pligtsbetrachting, zijne onderdanen met zijn magtig voorbeeld voorgaat, en door zijne inſtellingen tot verkrijging en uitbreiding van Godsdienstige en wetenſchappelijke kennis het hun zoo gemakkelijk maakt, om eèn regt begrip hunner verpligting, jegens de maatſchappij en jegens den ſtaat te verkrijgen.

Onder zoodanige regering ſlechts kan het wenſchelijk zijn te leven; onder dergelijk beſtuur alleen zullen door den Vorst en den onderdaan hunne wederzijdſche verpligtingen worden nagekomen; met zoodanig ſtaatsſtelſel alleen zal eene monarchie zich kunnen vestigen, omdat dezelve in de liefde der onderzaten den besten ſteun daartoe vindt.

In *Nederland* vindt gij dien wenſchelijken Vorst; op onzen bodem, medeburgers, genoegzaam alleen, kunt gij rustig en tevreden leven; alles, wat ons omgeeft, getuigt, dat een zoo tot voorſpoed leidend regeringsſtelſel door onzen doorluchtigen Vader WILLEM is aangenomen. Sedert Hij *Nederlands* opperbeſtuur aanvaard heeft, is ons Vaderland weder aanvankelijk in bloei en luister toegenomen. *Neêrlands* Vorst kent niet ſlechts zijne verpligtingen, maar, als een braaf Vorst, voldoet hij ook aan dezelve; waarom zouden wij dan ook niet aan de onzen trachten te voldoen? Komt, beijveren wij ons, om met daden te betoonen, dat waar een beſtuur dergelijke maatregelen zich tot rigtſnoer heeft geſteld, de onderdaan ook niet achterwege blijft; en getuige van ons het nageſlacht, dat aan de wuftheid en loszinnigheid der laatſte dagen, bij ons de werkzaamheid en deftiger zeden zijn opgevolgd; dat, zoo wij, vroeger, ons beſloten vonden binnen den engen kreits van het bijzonder leven, wij, van nu aan, den grooteren kring des openbaren levens zijn ingetreden; dat de bijzondere leden der Maatſchappij bur-

burgers zijn geworden, dat zij belang ſtellen in de algemeene landsaangelegenheden; kortom, dat zij deel nemen aan dat algemeen levensbeginſel, dat den geest verlicht, de zeden verbetert, en de nijverheid volmaakt.

Bruſſel, Maart 1827.

M. VERBRUGGE.

Den Weleerwaarden zeer geleerden Heer
F. J. Domela Nieuwenhuis
van
den schrijver

OVER HET

ONGEPAST EN OVERDREVEN VEREEREN VAN MENSCHEN,

ALS EEN KENMERK VAN ONZEN LEEFTIJD.

DOOR

J. BOEKE.

OVER HET ONGEPAST EN OVERDREVEN VEREEREN VAN MENSCHEN, ALS EEN KENMERK VAN ONZEN LEEFTIJD.

Door

J. BOEKE.

Wie uwer het zwak met mij deelt, van moeijelijk eenig plaatwerk geheel ongezien te kunnen voorbijgaan, die zal, als hij sedert de laatste weken de Kalverstraat doorgekomen is, opgemerkt hebben, dat de prentenwinkels nu de taak overgenomen hebben, van welke de dagbladen eerst met merkwaardige getrouwheid zich hebben gekweten, door ons bekend te maken met alle de uitsporigheden, tot welke de aankomst en het vervoer van NAPOLEON's overschot onze ligtzinnige en roemzuchtige naburen aanleiding gegeven heeft. Hij heeft dan met mij onder anderen die plaat gezien, waarop de stoute, maar profane verbeelding van den teekenaar den wereldberoerder voorstelt, zoo als hij krachtig, ja ik zou bijkans zeggen ontzagwekkend, met een omkranst en door eenen lichtgloed omgeven hoofd, te voorschijn treedt uit het geopende graf, welks groote en zware zerk hij met de toppen zijner vingeren schijnt opgeligt en omgekanteld te hebben. Hoe het anderen bij dat zien gegaan is, weet ik niet; mij benam het profane der voorstelling al het kunstgenoegen, dat mij het verhevene en stoute van het idee en de kracht der uitvoering zou hebben kunnen geven. Minder gemengd echter was de indruk, dien eene andere plaat op mij maakte. Ik bedoel die, welke de oorlogzuchtige dichtregelen van VICTOR HUGO ten onderschrift heeft. Daar ziet gij den katafalk, die het aangebedene overschot bevat, gedragen door onderofficieren, overdekt met het fluweelen kleed met de bijen, en op denzelven het bekende driekantige hoedje. Aan den eenen kant mannen en jongens, die elkander

verdringen en onder den voet werpen. Aan den anderen op den voorgrond twee figuren, stevig van bouw, zwaar van knevels, in het doodskleed gehuld, maar met de ridderorde op dat doodskleed, uit de aarde opgerezen, waarvan de eene ('t is waarlijk bespottelijk!) deftig op krijgsmanswijze de omgekeerde hand naar het hoofd brengt, terwijl de ander een standaard met den adelaar daarop omhoog heft. Die twee verbeelden blijkbaar ligchamelijk herlevende en uit hun graf verrijzende soldaten van het Keizerrijk. Maar de overige gestalten, die gij op de plaat ontwaart, zijn los van de aarde, zweven in de lucht; de omtrekken zijn minder scherp geteekend, en zij zullen dus wel geesten van afgestorvenen moeten verbeelden. Evenwel ontdekt men aan de onderdeelen van die geesten in menschengestalte, dat zij forsch gebouwd en sterk gespierd zijn; want die onderdeelen zijn alle naakt, terwijl aan het bovenlijf doorgaande de uniformen te herkennen zijn, en een hunner zelfs in zijne vlugt de hooge granadiersmuts heeft weten op te houden. Die beerenmuts begeeft zelfs den forschen trompetter niet, die al blazende, in eene horizontale positie, boven den katafalk zweeft, en die mede alleen van boven zijne uniform heeft mogen behouden. — Doch neen, ik kan over dat voortbrengsel van een jammerlijk verwilderd brein niet langer schertsend spreken... Slechts vlugtig deed het mij glimlagchen; ergernis, verontwaardiging werd daarbij in mij levendig. Moeten wij naar zulke voortbrengselen den geest afmeten van het volk, waaronder zij ontstaan zijn en bijval vinden, hoe jammerlijk ziet het er dan uit met hen, die het toppunt van verlichting en beschaving wanen bereikt te hebben! Van welk een' verregaanden wansmaak getuigt zoodanige voorstelling! Welk eene barbaarsche vermenging van het ideale en wezenlijke! En dat ideale, hoe grof, hoe materieel doet het zich voor! Tot welke ruw-zinnelijke voorstellingen van een bestaan na den dood en van de geestenwereld doet zulk eene teekening ons besluiten! Waarlijk, geen beschaafde Heiden zou, achttien eeuwen vroeger, zoodanige voorstelling zich hebben veroorloofd,

gelijk het zoogenaamde Christelijke *Frankrijk* onzer dagen voortbrengt, verlangt en bewondert!

En toch zijn het niet die profane, wansmakelijke plaatwerken, met hare quasi-verhevene en zinrijke bij- en onderschriften, welke alleen of bovenal, bij den nadenkenden, ergernis en verontwaardiging opwekken. Rijker nog aan stoffe daartoe is de zaak, de gebeurtenis zelve, waardoor zij ontstaan zijn en waarop zij betrekking hebben. Ergerlijk en zorgwekkende bovenal is de buitensporige vereering, ja vergoding van het stoffelijk overschot eens geweldenaars en wereldberoerders. Ergerlijk en zorgwekkende zou de aan NAPOLEON's lijk bewezen hulde ook dàn zijn, indien hij werkelijk geweest ware, wat velen hem noemen, *een groot man*. Maar tot het verdienen van dien hoogen eernaam behoort meer, dan eene breidellooze eer- en roemzucht, vruchtbaar in buitensporige ontwerpen, sterk door een' ijzeren wil, stout en vurig in het ondernemen, onwrikbaar in het doorzetten, en volleerd in de kunst, om, door het in beweging brengen van vrees, hebzucht en ijdelheid, allen met zich te doen medewerken. Van ware grootheid is zedelijkheid onafscheidelijk, en die bezat hij niet; hij, de koude en harde Egoïst, die vreemd was van alle mededoogen, die de wetten van eer en trouw schaamteloos vertrad, die ter bereiking van zijne bedoelingen evenmin list en veinzerij, als stroomen van menschenbloed spaarde, en dan nog als de weldoener begeerde geprezen te worden van hen, die hij op het hart trapte en dompelde in tranen en wanhoop! En zulk een monster wordt, nog lang na zijnen dood, door geheel een volk, als een Heilige, ja als eene Godheid vereerd, als onvergetelijke weldoener gehuldigd door eene vrijheidlievende natie, die hij bij zijn leven in de schandelijkste slavernij wist te ketenen!

»Maar, wat gaat ons dat aan?" denkt gij welligt. »Wij deelen in dat enthusiasme onzer verblinde naburen »niet, en geene krantenartikels of plaatwerken zijn in staat »het bij ons op te wekken."

Ik geloof dat gaarne, M. H.! Ik mag vertrouwen, dat

de poging daartoe, door een' enkelen, met schendige profanatie van het heilige, ook onder ons aangewend, vruchteloos zal blijven bij allen, die het nog niet vergeten hebben, dat de vergode Keizer ook onze onderdrukker en beul was in zijn leven, en die ware grootheid van schijngrootheid weten te onderscheiden. En toch twijfel ik er aan, of die schandelijke vereering van NAPOLEON daarom voor ons zoo geheel van belang ontbloot is. Er zijn er toch, die beweren, dat zij niet een op zichzelf staand verschijnsel is, maar dat juist dat uitsporige vereeren, om niet weder te zeggen vergoden, van menschen in 't algemeen een kenmerk uitmaakt van onzen leeftijd; dat de neiging daartoe en de strekking daarheen zich allerwegen in onze dagen openbaren. Is dat waar, dan heeft het, als teeken des tijds, regtmatige aanspraak op onze opmerkzaamheid en belangstelling. En wie, M. H., moet dat teeken des tijds niet erkennen, die eenigzins acht heeft geslagen op onderscheidene verschijnselen en gebeurtenissen der laatste jaren, inzonderheid ook onder onze *Duitsche* naburen? Ik behoef die niet allen op te noemen. De eer- en huldebewijzen, in Junij des vorigen jaars te *Straatsburg* en in vele *Duitsche* steden aan GUTTENBERG, den gewaanden uitvinder der drukkunst, zoo ruimschoots toegebragt en ook door onze dagbladen medegedeeld, liggen nog versch in ieders geheugen. En niet minder levendig zullen zij, die vernemen wat in *Duitschland* omgaat, zich herinneren, welke uitbundige eere bewezen is aan den dichter GÖTHE, te *Weimar*, bij zijn Jubilaeum; te *Stuttgard*, aan den dichter SCHILLER, bij de oprigting en plegtige onthulling van zijn standbeeld aldaar. Wie de reeds in eenen tweeden druk verschenen *Briefwisseling van* GÖTHE *met een jong meisje* gelezen heeft, aanschouwde daarin met medelijden en verbazing een onmiskenbaar blijk van de in den volsten zin afgodische gehechtheid en eerbied, waarmede sommigen dien in hoogen ouderdom gestorven' dichter bij zijn leven reeds huldigden. En BETTINE was niet de eenige, die tot deze afgoderij verviel. Doch wij behoeven ten aanzien van

Duitschland niet af te gaan op enkele in het oog vallende verschijnselen, noch op de klagten en verwijten, die wegens de daar heerschende menschenvergoding bij herhaling in Christelijke tijdschriften werden en worden uitgesproken. Wij hebben eene alles afdoende getuigenis. STRAUSS, niet de ook onder ons in concerten en danszalen zoo veel geruchts makende Musicus, maar STRAUSS de Theologant, wiens beroeping, als Hoogleeraar te *Zurich*, vóór twee jaren aldaar zoo veel opschudding veroorzaakte, dat zelfs onze nieuwspapieren daarvan gewaagden; — STRAUSS, die, in zijn befaamd werk over het leven van JEZUS, de Evangeliën tot fabelen zoekt te maken, en het geheele menschdom als den waren CHRISTUS te doen aannemen; — deze STRAUSS heeft in een zijner laatste geschriften de waarlijk ontzettende uitspraak ter neder gesteld: »De »eenige eerdienst, (men moge het bejammeren of prijzen, »loochenen kan men het niet) welke den beschaafden mensch »van onze eeuw uit het Godsdienstverval der vroegere is »overgebleven, is de eerdienst van het Genie." En hij zelf licht die getuigenis nog nader toe, als hij later schrijft: »Een nieuw Heidendom of wel een nieuw Katholicismus »is over het Protestantsche *Duitschland* verrezen! Men »heeft aan ééne menschwording van God niet genoeg, en »verlangt, naar *Indische* wijze, eene reeks van elkander »opvolgende *Avathars* (menschwordingen); men wil den »alleen staanden JEZUS weder met eenen krans van Hei»ligen omgeven, met deze wijziging, dat deze niet louter »kerkelijke Heiligen zijn, maar gelijk in de huiskapel van »ALEXANDER SEVERUS, waarin bij de standbeelden van »ABRAHAM en CHRISTUS ook dat van ORPHEUS geplaatst »was. De rigting van onze eeuw is alzoo, eene openba»ring van de Godheid te vereeren in alle die Geniën, »welke bezielende en scheppende op de menschheid in»vloed hebben geoefend." — Zooverre STRAUSS. En hoezeer hij den geest van zijne eeuw en van een groot deel zijner landgenooten kende en wist te vatten, kan reeds daaruit voldoende blijken, dat zijn lijvig en kostbaar boekwerk reeds drie drukken heeft beleefd, en (gelijk ik ergens

las) in *Duitschland* overal, in huisgezinnen, op kantoren en bureaux, ja tot op de toilettafels der dames, zijnen weg wist te vinden.

Zult gij ook nu nog zeggen: wat gaat ons dat aan? Is dan de geest, welke in zoo vele geschriften onzer naburen ook onder ons verspreid wordt, voor ons onverschillig? Is daarin voor ons geenerlei dreigend gevaar? Is men niet nog steeds er op bedacht, om, ondanks den edelen tegenstand, het boek van den vergoder des menschelijken geslachts in het *Hollandsch* te vertalen, en alzoo ook onder ons de eerdienst van het Genie, zoo mogelijk, aanhangers te verschaffen? Wat meer zegt, M. H., de opmerkzame beschouwer ontwaart ook onder ons verschijnselen, die meer dan het vermoeden wekken, dat wij van de besmetting dier ziekte onzer eeuw niet meer geheel vrij zijn gebleven. Op de hulde, aan KOSTER bewezen, wiens gedenkteeken, zoo ik hoor, reeds lang aan 't verzakken is, zal ik mij niet beroepen; maar in de wijze, waarop in der tijd de daad en ook het overschot van den dapperen VAN SPEYK gehuldigd is, zou men ligt iets meer bedenkelijks kunnen ontwaren, al stemt men daarom ook geenszins in den liefdeloozen en bitteren kreet, die door sommigen daarover aangeheven is. En dat althans zal niemand ontkennen, dat in de laatste jaren het oprigten van standbeelden en gedenkteekenen meer en meer ter sprake en hier en daar ter uitvoering gekomen is, en desgelijks het vieren van gedenkfeesten, bij welke het doorgaande ook aan het verheffen en roemen van menschen niet ontbreekt. Daarmede in verband gebragt, is ook *dat* misschien op te merken, dat wij vaak dagbladen en tijdschriften zoo ijverig in de weer zien, om den lof van schilders, toonkunstenaars en andere bekwame mannen uit te bazuinen, ja dat openlijke roemen zelfs uit te strekken tot de toespraken aan gewijde plaatsen gehouden.

Kortom, M. H., het komt mij voor, dat, hoe verre wij *Nederlanders*, over 't algemeen, er, Godlof! nog van af zijn, om onze Godsdienst met eene eerdienst van het Genie te willen verruilen, hoezeer wij nog een' afschuw hebben

van alle eigenlijke menschenvergoding, hoe onzinnig en laakbáar wij de afgoderij der *Franschen* met de asch van hunnen Keizer oordeelen, de zucht nogtans, om menschen te vereeren en te huldigen, ook onder ons als een teeken onzes tijds kan beschouwd worden, wel waardig dat verstandigen daarop letten.

Daarom heb ik aanvankelijk reeds uwe aandacht op hetzelve gevestigd, en wensch ik verder van de mij aangebodene gelegenheid gebruik te maken, om u eenige mijner denkbeelden en opmerkingen betrekkelijk dat onderwerp mede te deelen en met bescheidenheid aan uw oordeel te onderwerpen, ten einde, zoo mogelijk, iets bij te dragen, om uw oordeel over deze strekking van den tijdgeest voor te lichten en te vestigen, haar in hare waarde of onwaarde regt te doen schatten.

Dat ik daarbij de godsdienstige vereering, die een groot deel der Christenheid aan hen bewijst, die zij voor *heilige* menschen houdt, geheel op hare plaats en onaangeroerd laat, zult gij billijk verwachten en door mijne verdere rede bevestigd vinden.

Willen wij over het zoo even genoemde teeken des tijds naar waarheid oordeelen, dan moeten wij het meer dan oppervlakkig beschouwen, en beginnen met te onderzoeken naar den aard en de waardij van de bron, waaruit dat menschenvereeren en huldigen voortvloeit.

Doch, nu ik beginnen wil met die bron u aan te wijzen, gevoel ik bijkans berouw, dat ik zoo even ook van hetgeen in *Duitschland* en *Frankrijk* plaats vindt gewaagd heb; want ik heb immers zelf reeds erkend, dat er tusschen de menschenvereering dáár en hier nog een duidelijk onderscheid plaats vindt. Bij ons moge ongepaste en overdrevene huldiging van menschen plaats vinden, dáár bestaat menschenvergoding, in den vollen zin des woords. STRAUSS komt er immers openlijk voor uit, dat de aanbidding en dienst van den Eenen Waarachtige te vervangen is en vervangen wordt door de vereering van SOCRATES en PHI-

DIAS, van RAFAEL en COPERNICUS, van SCHILLER en GÖTHE, van allen, die door geestkracht, vernuft, kunst of heilrijke ontdekkingen onder de menschen uitmunten. En dat vele *Franschen* NAPOLEON werkelijk vergoden, behoef ik wel niet nader te bewijzen. Ik zou anders treffende staaltjes kunnen aanvoeren uit de verzen van VICTOR HUGO en CASIMIR DE LA VIGNE, waaruit gij zien zoudt, dat en hoe ook die beroemde mannen zich niet ontzien hebben, hun dichterlijk talent tot het vergoden van den man des gewelds schandelijk te misbruiken, en alzoo den volke voor te gaan in dien gruwel der Goddeloosheid.

Want Goddeloosheid, in den eigenlijken zin des woords, dat is Godledigheid, ongeloof aan den almagtigen en heiligen God, is de bron van die menschenvergoding. Dat zou ik nader kunnen ontwikkelen en staven. Ik zou met getuigenissen, aan de achtbaarste mannen in beide landen ontleend, kunnen aanwijzen, tot welk eene schrikbarende hoogte het ongeloof bij velen dáár is gestegen. Ik zou zelfs met u kunnen nagaan, hoe dat jammerlijke ongeloof allengs onder de speculerende *Duitschers* en onder de ligtvaardige *Franschen* uit verschillende oorzaken en aanleidingen is ontstaan en meer en meer veld heeft gewonnen. Doch gij gevoelt zelve, hoe verre mij dit zou afleiden. Een enkel woord moge dus te dezen volstaan.

De aanwezigheid van dat ongeloof is eene daadzaak, door allen erkend, ook die slechts de dagbladen en tijdschriften dier beide landen lezen. STRAUSS zelf ontveinst het ook niet. Hij en zijne geestverwanten mogen soms nog van God spreken; maar dat is geen persoonlijke Opperbestuurder, dat is de Algod, of liever het Goddelijke, dat één is met de schepping en met de menschen, *in* hen en niet *boven* of *over* hen. Ten aanzien van de *Franschen* is het genoeg te wijzen op zoo vele Godtergende stemmen als daartegen opgaan, wanneer het Gouvernement of de Koning, in bijzondere of openlijke redenen, van God of de Voorzienigheid gewaagde.

Het gevoel der afhankelijkheid van eene hoogere magt en de zucht naar het oneindige en volmaakte zijn twee

grondtrekken der menschelijke natuur. Dat gevoel, die zucht zijn den mensch ingeschapen; hij kan beide onmogelijk geheel uitschudden of verzaken. Dat leert ons de opmerkzaamheid op en de kennis van onszelve, en ondervinding en geschiedenis drukken daarop het zegel. Vandaar het merkwaardige verschijnsel, dat nog nooit eenig volk ontdekt is, zoo dierlijk ruw en onbeschaafd, dat niet eenig spoor althans van Godsvereering onder hetzelve zich vertoonde. De mensch moet, moet volstrektelijk uit zijnen aard en gesteldheid iets vereeren en ontzien, al is het voorwerp van die vereering ook nog zoo nietig en ongerijmd, al is het ook een armzalig stukje hout of steen, of een onbeduidend gedierte. Vandaar onder de ruwste volken het *Feticismus;* onder de meer beschaafde, maar door geene Openbaring verlichte Heidenen, de godsdienstige vereering van de gewrochten en verschijnselen der Natuur, van uitmuntende menschen, of van door de verbeelding geschapene, ideale Godmenschen, gelijk de Goden der *Grieken*, *Romeinen* en der oude *Germanen* waren. Vandaar ook het merkwaardige verschijnsel, 't welk velen onzer misschien in hunne nabijheid hebben kunnen opmerken, dat doorgaans met ongeloof het bijgeloof gepaard gaat, zoodat menschen, die aan God noch eeuwigheid betuigen te gelooven, voor het tikken van een houtwormpje niet zelden sidderen, aan de ongerijmdste dingen als voorteekenen hechten, en in hun doen en laten zich daarnaar rigten.

Slechts in de kennis van en in het geloof aan eenen persoonlijken, van de wereld onderscheidenen, met magt en wijsheid het heelal besturenden God kan de ingeschapene zucht des menschen naar het oneindige en volmaakte waarachtige bevrediging vinden. Slechts in de aanbidding en dienst van zoodanig Opperwezen werkt het gevoel der afhankelijkheid op redelijke en heilzame wijze. Zoolang de mensch tot dat geloof zich niet verheffen kon, of niet door openbaring gebragt werd, moest hij noodwendig tot Natuur- en menschenvergoding, tot alle de dwalingen en verkeerdheden des Heidendoms vervallen. Maar even onver-

mijdelijk moet hij ook in dien jammerlijken toestand terugzinken, wanneer hij dat geloof, 't welk eenmaal het deel der menschheid geworden is, weder komt te verliezen. Dat zegt ons eene logische redenering, op de kennis van 's menschen natuur gegrond, en dat is het, wat de verschijnselen onzer eeuw onmiskenbaar bevestigen.

Wij zien het, de boom wordt ook hier aan zijne vruchten openbaar. Over het verfoeijelijke en bedroevende van die vruchten uit te weiden, het onverantwoordelijke en Godschennende van zoodanige menschenvergoding, het troostelooze en rampzalige van het ongeloof, dat haar voortbragt, nader te ontwikkelen, voegt niet aan deze plaats, en zal ook niet noodig zijn, om een iegelijk van u van ganscher harte met mij te doen stemmen in den wensch: God beware ons en ons gansche volk voor die eerdienst van het Genie, voor die vergoding van sterkte en dapperheid, al zou dan ook STRAUSS met zijnen aanhang ons daarom alle verlichting en beschaving ontzeggen!

Nu kunnen wij dan onze aandacht meer bepaald vestigen op zoodanig vereeren van menschen, als ook onder ons plaats vindt, en, ten einde over deszelfs waarde of onwaarde regt te oordeelen, de bron beschouwen, waaruit dat voortvloeit. Zie ik wèl, dan is *achting* de bron, waaruit alle vrijwillige vereering voortkomt, die de eene mensch aan den ander' bewijst. Ik zeg opzettelijk *vrijwillige* vereering, want er kan ook eene *onwillige* eerbewijzing uit dwang en door vrees plaats vinden. Denkt slechts aan de Illuminatiën en andere eerbewijzen, die in der tijd ook hier te lande op NAPOLEON's jaardag of bij zijne overwinningen plaats vonden, of aan de bijdrage, die deze of gene uitreikt, om een gedenkfeest te vieren, om een standbeeld of gedenkteeken op te rigten, enkel en alleen omdat hij, om eene of andere reden, zich niet daaraan durft onttrekken.

Ik spreek nu natuurlijk van vrijwillige eerbewijzen, en

ik herhaal het, dat wij in het algemeen *achting* als derzelver bron hebben te beschouwen.

»Welnu," zegt dan misschien de een of ander bij zichzelven, »dan valt over de zaak weinig meer te praten; »dan kan het oordeel over dit teeken onzes tijds niet twij»felachtig zijn; dan is die zucht, om voorvaderen en tijd»genooten te eeren en te huldigen, welke onze dagen ken»merkt, gewisselijk als een goed en gunstig teeken des »tijds te beschouwen. Achting is immers de erkentenis »en het besef van eene voortreffelijkheid, van eenig voor»regt in anderen, en wel in menschen. De neiging tot »achting voor anderen, het vermogen van haar te koeste»ren en te betoonen, behoort immers tot de edelste nei»gingen en vermogens der menschelijke natuur. De nei»ging tot achting en achtingbetoon is immers eene on»baatzuchtige neiging. De Egoïst, de uitsluitende zelf»zucht acht niemand buiten zichzelven. De dieren kun»nen genegen zijn of haten, vreezen en ontzien, maar »*achten* kunnen zij niet. De achting is dus iets zui»ver menschelijks, iets edels en beminnelijks; en is het »derhalve waar, wat gij zegt en wat ik gaarne toestem, »dat *eerbewijs*, als uitvloeisel, ten bewijze strekt van *ach*»*ting*, als deszelfs bron, dan volgt daaruit, dat wij de ken»nelijke zucht, om aan menschen eene verdiende hulde »toe te brengen, als een goed, loffelijk en verheugend »verschijnsel onzer dagen mogen erkennen en begroeten."

Ik wenschte wel, M. H., dat ik die schijnhaar zoo juiste en gegronde redenering van den vriend onzes tijds mede als zoodanig kon erkennen en toestemmen, want ik erken liever het goede dan het verkeerde in mijne medemenschen, en ik kon dan, zonder van uwe aandacht nog meer te vergen, mijne rede dadelijk besluiten met een' gelukwensch aan u en mijzelven over den heerlijken en heugelijken tijd, waarin het ons gegeven werd te leven. Maar, hoe gaarne ik, om die belangrijke reden, zulks ook zou willen, ik kan tot gaaf toestemmen van die schoonschijnende redenering niet komen, en moet dus uwe aan-

dacht nog wel wat langer vergen, om haar wat meer van nabij en in bijzonderheden te beschouwen.

Trouwens, het is mij niet te doen om te disputeren. Ik zou anders kunnen beginnen met de stelling te bestrijden, dat het achten van anderen tot de onbaatzuchtige grondneigingen of rigtingen van onze natuur behoort; en, in navolging van HELVETIUS, trachten te bewijzen, dat wij eigenlijk alleen onszelve in anderen achten; dat wij daartoe uit den aard onzer natuur volstrekt genoodzaakt zijn. Maar drogredenen, met hoeveel vernuft, scherpzinnigheid en geest ook voorgedragen, blijven toch drogredenen, en ik zal, wat ik als zoodanig erkend heb, niet bijbrengen, al kon ik daardoor ook de drogredenen van een' ander' ontzenuwen. Daarenboven wil ik gaarne toestemmen, en gij allen, vertrouw ik, met mij, dat de mensch niet een geheel zelfzuchtig schepsel is, 't welk in zijn gevoelen en begeeren uitsluitend door het eigenbelang wordt aangedaan en gedreven. Neen, ik erken het, ik stel het vast, ik ga daarvan uit, de mensch heeft het vermogen, de grondneiging zelfs, van iets buiten zich, van andere menschen te achten; en die grondneiging behoort tot zijne hoogere natuur, en niet tot dat lagere, wat hij met de dieren gemeen heeft. Slechts tegen de voor onzen tijd allezins gunstige en vleijende gevolgtrekking, die zoo vlug hieruit afgeleid wordt, opper ik bedenking. Die gevolgtrekking zou eerst dàn doorgaan, indien al de aan menschen bewezene eer uit welgegronde, loffelijke achting voortvloeide. Niet alle achting toch voor anderen is van gelijken aard en waarde. Men noemt het wel alles achting voor den mensch; maar niet altijd, ja slechts zelden misschien, is het *de mensch zelf*, als zoodanig, die geacht wordt. Doorgaans wordt die achting gewekt en verworven door bijzondere eigenschappen of hoedanigheden, die iemand bezit, en alsdan bij overdragt aan den persoon zelven bewezen. En die achtingwekkende eigenschappen en hoedanigheden zijn zeer veelvuldig en onderscheiden. De een wordt geacht wegens zijnen rijkdom, een ander wegens zijnen hoogen stand, een derde wegens zijne be-

kwaamheid, een vierde om zijne talenten, een vijfde om de waardigheid, die hij bekleedt, een zesde om zijne regtschapenheid en godsvrucht. Doch waar zou ik eindigen, indien ik alles wilde opnoemen, wat op verschillende tijden, onder verschillende volken, bij onderscheidene menschen al achting gewekt en verworven heeft? Men zou daarvan zelfs zekere classificatie kunnen maken. Want het is bekend, dat, bij voorbeeld, onder de onbeschaafde volken de ligchaamssterkte het meest en het algemeenst in achting stond; dat de fijngevoelende *Grieken* vooral ligchamelijke schoonheid waardeerden; dat onder krijgszuchtige natiën doorgaans meest aan de dapperheid, onder handeldrijvende volken aan den rijkdom achting wordt bewezen, en dat een ruwe bewoner der Poollanden alleen dien als een groot man schat, die goed zeehonden kan vangen.

Wie gevoelt nu al niet terstond, dat die zoo onderscheidenlijk toegekende achting niet altijd even welgegrond, billijk en loffelijk is? En waarom? Immers daarom vooral, omdat de eigenschap of het voorregt, waardoor zij gewekt en waaraan zij bewezen wordt, niet altijd even waarlijk achtingwaardig is. Het is waar, het oordeel over datgeen, wat wezenlijk achtingwaardig is, kan verschillen en verschilt werkelijk, naarmate van het standpunt, waarvan men bij de beoordeeling uitgaat, en van den maatstaf, dien men bezigt; maar onder redelijk denkende en welgezinde menschen kan echter dat oordeel niet zoo verre uiteenloopen. Ik durf, bij voorbeeld, gerust op u aller toestemming rekenen, als ik stel: een voorregt, door den mensch zelven verworven, staat hooger en verdient meer achting, dan hetgeen hij buiten zijn toedoen bezit, — hetgeen wezenlijk en blijvende is meer, dan het toevallige en voorbijgaande; eene eigenschap, die ook op en voor anderen werkt, verdient meer achting, dan die, welke alleen haren bezitter tot sieraad of voordeel strekt, — het nuttige meer, dan het vermakelijke, — eene deugd meer, dan een talent of ligchaamsvermogen. Wie uwer toch zou in goeden ernst durven beweren, dat aan de vlugheid

eener TAGLIONI, de spierkracht van eenen RAPPO, het muzikaal talent van eenen PAGANINI dezelfde achting toekomt als aan de heilrijke wetenschap van onzen BOERHAAVE, de nuttige en stichtelijke dichtpen van onzen CATS, of de bekwaamheid en werkzaamheid van eenen HOGENDORP of KEMPER? Wie uwer zou onbewimpeld durven bekennen, dat hij meer achting koestert voor eene schoone en bevallige ligtekooi, dan voor eene leelijke maar trouwe en ijverige huismoeder; dat hij zijnen buurman hooger schat dan zijne ouders, den rijken man, die een groot vermogen van anderen erfde of het aan weduwen en weezen ontstal, hooger, dan den geringen maar eerlijken en ijverigen ambachtsman?

Niemand zou dat willen beweren of durven erkennen. Want allen gevoelen wij immers, dat alleen datgene op achting aanspraak heeft, wat in zijnen aard waarlijk rein, goed, groot, edel en heilzaam is. Allen gevoelen wij, dat ligchaamskracht of schoonheid, vlugheid van hand of voet, of zelfs van den geest, louter uitwendige en toevallige dingen zijn, die de mensch zichzelven niet geeft, en die tot zijne wezenlijke waarde niets toe- of afdoen. Allen gevoelen wij, dat ook de door oefening en inspanning verkregene bekwaamheid slechts eene geringe en betrekkelijke waarde heeft, als het vermaken van anderen haar eenige en hoogste doel en werking is, en zij het ware welzijn van anderen niet kan bevorderen; dat die bekwaamheid alle aanspraak op ware achting verliest, wanneer zij alleen om eigen voordeel verworven, tot eigen voordeel beoefend wordt, en niet gepaard gaat met zedelijke beginselen. Want *dat* bovenal zult gij, vertrouw ik, met mij erkennen, dat hetgeen zedelijk goed is, zoo niet alleen, althans bovenal achting verdient. Het zedelijk goede toch is den mensch uitsluitend boven alle schepselen der aarde eigen, omdat hij alleen een zedelijk gevoel en eene zedelijke vrijheid bezit, en vrijwillig tot het doen van dat goede zich kan bepalen. Het zedelijk goede is niet iets toevalligs of uitwendigs, maar de vrucht van eigen pogen, van het

hoogste en moeijelijkste pogen. Het zedelijk goede voert den mensch het naaste tot Hem, die, als de hoogste volmaaktheid, het voorwerp van de hoogste mate van achting, van eerbied en van aanbidding is. Het zedelijk goede kan den mensch door niets buiten hem, tegen zijnen wil, ontnomen worden. Het zedelijk goede, eindelijk, is uit zijnen aard verbonden met waarheid, kracht en schoonheid, uit zijnen aard nuttig en heilrijk ook voor anderen. Het zedelijk goede heeft alzoo onafwijsbare aanspraak op de hoogste achting, en wel op de hoogste achting van een iegelijk.

Het zijn belangrijke concessiën, die gij zoo al hoorende, gelijk ik onderstel, aan mij gedaan hebt, M. H.; maar daaruit volgen nog andere, waarop ik even zeker reken. Immers zult gij niet ontkennen willen, dat de achting van velen eene loutere *zinnelijke achting* is, die alleen op uitwendige, toevallige, zinnelijke voorwerpen of eigenschappen gegrond is, zoo als ligchaamssterkte, vlugheid of schoonheid, rijkdom of aanzien, of de gaaf, om het oog, het oor of andere zintuigen te streelen. Maar dan dient gij ook tevens wel te erkennen, dat zulk eene zinnelijke achting kwalijk gegrond is; dat zij ten bewijs strekt van eene zinnelijke rigting, van geringe beschaving, vooral van gebrekkige zedelijke ontwikkeling; dat zij uit haren aard onbestendig en veranderlijk is, en te zelfzuchtig en eigenbatig van aard en strekking, om als iets goeds en edels erkend en geprezen te worden.

De achting van vele anderen (dat neem ik desgelijks als toegestemd aan) is *partijdig*. De indruk, dien de voorregten van anderen op hen maken, wordt beperkt en gewijzigd door vooroordeelen en hartstogten. Zulk eene partijdige achting is die, welke sommige kunstenaars en geleerden alleen voor mannen van hun vak koesteren, wijl zij dat vak als het edelste of nuttigste beschouwen. Wij maken aan haar ons schuldig, als wij anderen daarom bovenal of alleen achting toedragen, omdat zij met ons toonen overeen te stemmen in denkwijze en smaak, in werkkring of uitspanning. Het behoeft echter naauwelijks

opgemerkt te worden, dat ook deze soort van achting van zeer egoïstischen aard is; dat te haren opzigte de stelling van HELVETIUS geldig is: *que nous n'estimons que nous dans les autres.*

En dan (wie zou dat niet toegeven?) is er zoo veel *onverstandige achting*, die door schijnbare in plaats van wezenlijke voorregten en goede eigenschappen wordt opgewekt. Gij ontwaart die bij hen, welke, bij voorbeeld, eenen bluffer achten uit hoofde van zijne grootspraak, eenen dweeper wegens zijne geestdrift, eenen huichelaar om zijne vrome manieren. Daar zij tot onmiskenbaar blijk strekt van onverstand en kortzigtigheid en doorgaans aan onwaardigen verkwist wordt, is ook zij ongetwijfeld meer te laken dan te prijzen.

Ik zou nu ook van de *dweepende achting* kunnen gewagen, die, alleen door gevoel en hartstogt geleid, aan de wezenlijke of schijnbare voorregten van anderen eene overdrevene waarde hecht, en daarvoor onmatigen eerbied en bewondering betoont. Ik zou kunnen aanwijzen, hoe deze, even als de zinnelijke achting, dikwerf op eene onbetamelijke en berispelijke wijze zich openbaart, in vleijerij, in laaghartig kruipen of in uitbundige eerbewijzen. Maar mij dunkt ik heb genoeg bijgebragt, om u te doen gevoelen, waarom ik het bedenkelijk vond, om met de lofrede, op onze menschenhuldigende eeuw straks bijgebragt, volledig in te stemmen. Het zal u nu, vertrouw ik, niet meer bevreemden, waarom ik aarzelde, de sluitrede gaaf te beamen: »eerbewijs is een uitvloeisel van ach- »ting; achting is goed, edel, loffelijk: derhalve is de ken- »nelijke zucht onzer dagen, om menschen te vereeren, »een gunstig en verheugend teeken van onzen tijd."

Daarom echter wil ik het vereeren van menschen, zoo als dat, tot dusverre althans, onder ons plaats vindt, evenmin *onbepaald* veroordeelen. Integendeel, ik wil gaarne erkennen, dat, wanneer men, bij voorbeeld, eenen DE RUITER of CATS of NIEUWENHUIZEN openlijke hulde toebrengt, men mannen vereert, die de achting van alle weldenkenden en regtschapenen verdienen. Ik wil aan waar-

lijk uitstekende mannen, zoo min als de achting, ook het betoon dier achting, eerbewijs en hulde, hebben onthouden. Zelfs dat openlijke roemen en verheffen van dichters, schilders, virtuozen, of uitstekende beoefenaars van wetenschap en kunst, durf ik niet onbepaald afkeuren. De uitstekende gaven van den menschelijken geest toch, door vlijt en oefening ontwikkeld en volmaakt, hebben billijke aanspraak op erkentenis. Ja zelfs wanneer het alleen het gesmaakte kunstgenot is, dat hem doet huldigen, die het verschafte, dan nog is in die dankbare erkentenis iets goeds te erkennen.

Doch er is iets anders, wat, mijns inziens, grond geeft om te twijfelen, of het heerschende en toenemende huldigen van menschen wel ten bewijze kan strekken van heerschende en toenemende achting, welgegronde, loffelijke achting. Niet daarin zie ik dat bedenkelijke teeken, dat godsvrucht en deugd niet evenzeer als talent, kunst en geestkracht openlijk worden gehuldigd. Neen, M. H.! ik ben innig daarvan overtuigd, dat ware godsvrucht en deugd openlijke hulde even min verlangen als behoeven, en dat juist daarom ook hij, die derzelver waardij meest levendig erkent en meest diep beseft, tot een openlijk huldigen misschien minst zich opgewekt voelt. Slechts hij toch, die zelf waarlijk vroom en goed is, kan het zedelijk goede ten volle waarderen en achten, en hij schroomt eene openlijke huldiging meer, dan dat hij die zou verlangen. Maar hierin zie ik een bedenkelijk en zorgwekkend teeken, dat vaak, bij al dat roemen en huldigen van menschen, hun zedelijk karakter zoo weinig in aanmerking genomen, ja als iets onverschilligs bijkans beschouwd schijnt te worden; dat rijkdom en aanzien, kracht en stoutheid, kunst en talent soms vereerd en gehuldigd worden, ook wanneer zij met beginselloosheid en onzedelijkheid gepaard gaan. Hierin vind ik iets bedenkelijks en zorgwekkends, dat, terwijl aan hetgeen schittert, of stoffelijk voordeel, of zinnelijk genot verschaft, achting en hulde wordt toegebragt, die achting blijkbaar minder is en minder dan wel vroeger wordt gekoesterd voor en bewe-

zen aan voorwerpen en betrekkingen, die steeds door de verlichtste en edelste menschen als achting verdienende erkend zijn, en ook door het Evangelie als zoodanig voorgesteld worden. Als voorbeeld noem ik slechts *den ouderdom*, *de overheid*, en *de ouderlijke betrekking*. Ook deze drie, het is waar, zijn niet eigenlijk van zedelijken maar van uitwendigen aard; maar het zijn nogtans betrekkingen, die als 't ware door de uitspraak van alle vroegere eeuwen, van rede, gevoel en H. Schrift, gelijk door het woord en voorbeeld van alle edelen onder ons geslacht, zijn geheiligd en achting en hulde waardig gekeurd. En nu vraag ik een iegelijk uwer, of ook dat een kenmerk onzer dagen is, dat de ouderdom algemeen wordt ontzien, de overheid geëerbiedigd, de ouders als zoodanig geëerd en geacht; of niet veeleer jonge menschen, onderdanen en kinderen vaak jegens die betrekkingen, in woord en daad, eene oneerbiedigheid, eene minachting aan den dag leggen, die elk regtschapen gemoed bedroeft, ergert, ja verontwaardigt? Dat, M. H., zijn bedenkelijke, zorgwekkende teekenen; want zij doen met grond vreezen, dat de tijdgeest zich meer en meer losmaakt van alle noodige, heilige en heilrijke banden; dat de achting meer en meer overgaat van het zedelijke op het zinnelijke gebied; dat de vatbaarheid voor de zachte en stille indrukken van het goede, heilige en eerbiedwaardige plaats maakt voor de behoefte aan en het verlangen naar alwat stout en treffend is, roert en schokt, praalt en schittert.

En wee het volk, waaronder die rigting veld wint, die geest heerschend wordt! Het begint met het goede gering te achten, het eindigt met de stoutmoedige en overgegevene boosheid te bewonderen en te vereeren. Dat is geene uit de lucht gegrepen magtspreuk, M. H.! Wilt gij bewijs, hoort dan, wat een *Franschman* (*) onlangs omtrent zijne natie getuigde: »De tijd, (zegt hij) dien wij beleven, »erkent geene gewigtige, eerbiedwaardige en onschendbare »zaken meer op het zedelijke, burgerlijke en staatkundige

(*) Zie *le Semeur* van 5 Augustus 1840.

»gebied. Men beschouwt en behandelt die allen met ligt-
»vaardigheid, en stelt ze zoo veel mogelijk ten voorwerp
»van bespotting en laster. Deugd, eerbaarheid, echte-
»lijke trouw, belangelooze zelfopoffering, maatschappe-
»lijke orde, openbaar gezag en deszelfs handhavers, — wat
»is er van dat alles, waarvoor men nog eerbied heeft?
»Slechts twee magten worden nog geëerbiedigd: de ruwe,
»onbeschaafde kracht, en het geld. Wees sterk of rijk;
»in het eerste geval zal men u ontzien, in het tweede u
»vleijen."

»Doch hij, die dit schreef, is een ernstig, gemoedelijk, godsdienstig man. Misschien ziet hij de zaak te donker in en is partijdig." — Welnu, hoort dan eene andere getuigenis, die wel niet ligt van dat zwak verdacht zal worden! Zij komt voor in het *Journal des Débats*, een blad, hetwelk juist door den even aangehaalden Schrijver beschuldigd wordt van, uit zucht om de *abonnés* te behouden, aan den verkeerden tijdgeest te veel toe te geven, ja dien te voeden. »Wat zal men zeggen (zoo spreekt
»het dagblad) van die nieuwe verkeerdheid, die, van het
»Tooneel en uit de Romans in het werkelijke leven overge-
»gaan, de aandacht der menigte meer en meer vestigt op de
»groote misdadigers, en als 't ware deze op een verheven
»voetstuk plaatst en met een' schitterenden straalkrans om
»geeft, verhevener en schitterender naar mate hunne misdrij-
»ven afschuwelijker zijn? Wij overdrijven niet: de voorbeel-
»den staan voor ieders oogen. De meest *honnête* (ik vertaal
»dit woord opzettelijk niet) de meest *honnête* menschen
»schromen niet, te dezen aanzien voor de zonderlingste
»inzigten uit te komen. Men maakt een onderscheid, ja,
»tusschen de misdaden, maar in omgekeerde orde met de
»oude zedekunde en met het strafwetboek. Wee de zak-
»kenrollers, de gaauwdieven en al de arme martelaars van
»de correctionele policie! De kleine ongelukjes, hun we-
»dervaren, compromitteren hen op het zeerst; men schuwt
»ze, jaagt ze weg en geeft geen kwartier. Maar geldt het
»monsters, wier stoutheid en boosheid vaak de wereld
»komt verschrikken; geldt het een' LACENAIRE, een'

»PEYTEL, [of, zou ik nu er bijvoegen, eene LAFFARGE]
»ziet, dat zijn misdaden *comme il faut*, dat zijn helden,
»dat zijn *énergique* zielen, krachtige geesten van eene
»uitstekende organisatie! dat is de aristocratie der misdaad!
»Hunne namen vliegen van mond tot mond en weêrgalmen
»in de salons; de dagbladen geven hun levensberigt, de
»romandichters hunne *apothéose*. Tot allen prijs moet men
»hen zien, hunne trekken, hun voorkomen aanschouwen.
»De fatsoenlijke kring bezoekt en complimenteert hen, be-
»geleidt hen in de gevangenis, voor het geregtshof en op
»het schavot, en zelfs de minst ingenomenen (*empressés*)
»betwisten elkander hunne portretten, hunne handschrif-
»ten, ja zelfs hun hoofdhaar!"

Zooverre het *Journal*. Zijn straks genoemde landgenoot spreekt, naar aanleiding dier getuigenis, een treffend en waarachtig woord. »Hoe (zegt hij) hoe zou iets ernstigs,
»heiligs en onschendbaars in de zedelijke orde kunnen
»staande blijven, wanneer de grondslag dier orde en des-
»zelfs opperste Insteller, Regter en Handhaver niet gekend,
»of miskend wordt? — Nooit hebben de volken straf-
»feloos God verbannen uit hunne harten, hunne gewoonten
»en instellingen. De ruimte, die door Zijne verwijdering
»ledig wordt, is zoo groot, dat ten laatste alles daarin
»moet verzwolgen worden en ondergaan."

Ja, M. H., er is slechts één bolwerk, dat den vloed van ontaarding en bederf, zoo verwoestend voor alle bijzonder en algemeen geluk, dien vloed, die, bij onze naburen zoo hoog gestegen, meer en meer dreigt ook bij ons in te breken, — er is slechts één bolwerk, dat dien keeren kan en tot dusverre, hoewel niet geheel, gekeerd heeft; en dat bolwerk is de algemeene erkentenis en eerbiediging van den almagtigen, heiligen Heer van hemel en aarde. Wie Hem en Zijn welbehagen eerbiedigt, die acht den mensch als Zijn schepsel, Zijn kind, en in den mensch alles, wat met Zijn heilig en liefderijk welbehagen overeenkomstig, dat is rein en edel, waar en schoon, heilrijk en weldadig is, en zal dien overeenkomstig ook het eeren en huldigen van zijne medemenschen wijzigen en regelen.

Allerwegen wordt dan ook de dringende behoefte aan algemeene godsvrucht en zedelijkheid levendig erkend, en alle weldenkenden en welgezinden zoeken langs verschillende wegen haar op te wekken en te bevorderen. Wie zou dat niet prijzen, zich daarin niet verheugen en daartoe niet medewerken? Maar zullen ook wij van de zoogenaamde vrijheid van onderwijs, die ook onder dat voorwendsel gevorderd wordt, zulks met grond verwachten? Moet, mag, kan de onderwijzer de taak overnemen, die op ouders en leeraren rust? Zal het lezen van den Bijbel en het opzeggen van den Katechismus op de scholen ware godsvrucht en deugd bij de kinderen kweeken, wanneer de opvoeding, de huiselijke voorgang en omgang niet door eenen vromen, heiligen geest bezield is? Geloove dat, wie het vermag! Ik sta tot heden in de overtuiging, die ik hier mag uiten en ter behartiging u medegeven: Die godvruchtige en deugdzame gezindheid, welke woord en daden regelt en heiligt, wordt niet aangeleerd, maar aangekweekt; niet de school, maar het huisgezin, het gezin, waarin des Heeren vreeze en ware liefde woont en werkt, is van dien heiligen en heilrijken zin de ware kweeker.

Aanteekening, behoorende tot bl. 4.

Teregt verwijt een der *Duitsche* tijdschriften zijnen landgenooten de afwijking van de gewoonten en zeden der voorvaderen, van welke TACITUS getuigt: »*Monumentorum* »*arduum et operosum honorem ut gravem defunctis asper*»*nantur*," (*de Germ.* C. 27) en herinnert daarbij, dat voor J. VON MULLER, in zijne geboortestad *Schafhausen* en op zijne begraafplaats te *Kassel*, een Monument wordt opgerigt; dat te *Fulda* een standbeeld van BONIFACIUS geplaatst is; terwijl dat van GÖTHE te *Weimar* op het Paradeplein geplaatst zal worden, volgens eene schets van THORWALDSEN; en dat te *Kempen* voor THOMAS A KEMPIS, te *Salzburg* voor MOZART, en te *Leipzig* voor THAER een gedenkteeken zal opgerigt worden.

HET GENOOTSCHAPSWEZEN EEN KENMERK VAN ONZEN LEEFTIJD.

DOOR

J. BOEKE.

HET GENOOTSCHAPSWEZEN EEN KENMERK VAN ONZEN LEEFTIJD.

Door

J. BOEKE. (*)

Het is onder allen bijkans, die als openlijke sprekers optreden, eene uitgemaakte zaak, dat het vinden van een geschikt en aannemelijk onderwerp een der moeijelijkste deelen is van hunne niet altijd gemakkelijke taak. Daarom wenschte ik, in alle stilte, met blijdschap, mijzelven geluk, toen, zoodra ik mijne gedachten gezet begon te bepalen bij de vervulling van deze op mij genomene spreekbeurt, in plaats van één, er zich wel twee onderwerpen aan mij voordeden, die beide mij geschikt en belangrijk voorkwamen.

Het eerste was: *de Kunst en hare regte waardering.* Trouwens, wie werd dezer dagen niet bijkans als gedwongen, om over dat onderwerp zijne gedachten te laten gaan? Hoe menige stem liet zich openlijk hooren, klagende over miskenning van en onverschilligheid voor de kunst, roemende op haren veredelenden en heilzamen invloed, opwekkende tot hare openbare, ja nationale huldiging, in den persoon van een' harer meest beroemde beoefenaars, en die voorstellende als eene heilige, sedert eeuwen onafgeloste, schuld van *Nederland!* Maar wie ook hoorde niet anderen, mondeling en schriftelijk, nadrukkelijk opkomen tegen die verheerlijking van de kunst en van hare beoefenaars, sommigen met matiging, anderen met onmiskenbare minachting van de door hare voorstanders zoo hemelhoog geroemde gave en van hare uitwerkselen?

Dat ook hier aan de beide uiterste zijden partijdigheid

(*) Uitgesproken in *Felix Meritis* en in het Eerste Departement *Tot Nut van 't Algemeen* te *Amsterdam.*

en overdrijving plaats vindt, dat ook hier de waarheid in het midden ligt, daarvan, vertrouw ik, zal wel ieder bedaard en nadenkend, onpartijdig en der zake kundig toeschouwer van dezen opiniestrijd, op meer of minder erkende gronden, overtuigd zijn. Het ware echter, naar mijn inzien, wenschelijk, dat deze overtuiging nog meer algemeen gevestigd en daarom opzettelijk bevorderd en verbreid wierd. Het ware, in deze dagen vooral, gepast en nuttig, dat iemand, door kennis van zaken, verlicht en bezadigd oordeel, bedaardheid en onpartijdigheid daartoe ten volle bevoegd, dit onderwerp eens openlijk behandelde en op goeden grond zocht te bepalen, wat de kunst al en niet vermag, welke waarde aan haar toegekend, welke haar ontzegd moet worden, en welke achting, hulde of vereering alzoo aan hare beoefenaars, naar billijkheid en regt, al of niet toekomt. Mogt er iemand onder mijne hoorders zijn, die voor deze taak berekend is, en ook door dit woord mede zich opgewekt voelde om haar te aanvaarden en te volvoeren, ik zou mij er in verheugen, en alsdan het oogmerk bereikt hebben, waarmede ik de vrijheid nam opzettelijk voor u te gewagen van een onderwerp, dat door mij, schoon het mij aanlachte, niet ter behandeling werd gekozen.

Ik moet, nog meer dan ik het door deze uitweiding reeds gedaan heb, zondigen tegen alle regelen der Redekunst, (niet evenzeer, zoo ik hoop, tegen die der bescheidenheid) door u ook te zeggen, *waarom* ik gemeend heb, dat onderwerp niet ter behandeling te moeten kiezen, op het gevaar af, dat deze of gene aan zoo lange voorafspraak zich ergere en heenga, zonder de opgaaf van het werkelijk door mij gekozen onderwerp zelfs af te wachten. Trouwens, ieder zijne vrijheid, ik de mijne!

Ik heb het bovengenoemde belangrijke onderwerp niet gekozen, eensdeels omdat ik, hoe hoogen dunk ik (natuurlijk!) ook van mijne eigene bekwaamheid en bezadigdheid heb, toch twijfelde, of ik voor die taak wel in allen deele ware opgewassen. Evenwel, op het voorbeeld van menigeen, die stoutmoedig over zoo kleingeestig een bezwaar

zich heenzet en den regel: dat een mensch alles kan wat hij wil, eenigzins ruim toepast, zou ook ik misschien mij daardoor niet hebben laten weêrhouden van er frisch op los te gaan; maar er kwam eene andere, zwaardere bedenking bij mij op. (*)

Mijnen eersten inval heb ik dus, gelijk gij ziet, na rijp overleg, laten varen. Bij het tweede onderwerp, dat zich aan mij voordeed, bleef ik mij bepalen. Dat toch kwam mij voor, niet minder dan het andere, tijdig en gepast, belangrijk en aantrekkelijk te wezen. Het kon, dacht mij, u niet onverschillig of onbehagelijk zijn; want het betreft iets, dat mede algemeen voor een kenmerkend verschijnsel van onze dagen wordt gehouden. Nooit althans, in al de dagen, die vroeger geweest zijn, was er een tijd, waarin het zich, in zijne licht- en schaduwzijde, zoo duidelijk vertoonde. Dat iets betreft ons allen, zoo velen wij hier zijn, van nabij; want bestond het niet, dan zou ook ik thans niet hier staan, zoudt gij niet daar nederzitten. Dat onderwerp toch is — ik zou kortheidshalve gaarne zeggen *het Socialisme;* maar gij mogt dan denken, dat ik bepaaldelijk over dat maatschappelijke onkruid spreken wil, 't welk dezer dagen in *Frankrijk* en *Engeland* zoo welig helaas! tiert en steeds meer bedenkelijk zich vertoont. Ik zal dus liever het gebruiken van eenige woorden meer in het Nederduitsch mij getroosten, om u kenbaar te maken, dat ik uwe, zoo ik hoop toegenegene en toegevende, aandacht eenige oogenblikken wensch te bepalen bij *het Genootschapswezen*, door welk min gebruikelijk woord ik wil aanduiden: de zucht, de rigting tot genootschappelijke verbinding, tot het deelen in en werken door maatschappijen en vereenigingen; welke zucht of rigting, naar het

(*) Daar die bedenking geheel betrekking heeft tot eene, in denzelfden kring kort te voren gelezene Verhandeling, en alzoo alleen voor de *hoorders* eenig belang kon hebben, wordt zij hier weggelaten.

algemeen gevoelen, mede een onderscheidend kenteeken is van de eeuw, waarin wij leven. Wat ik over dit onderwerp in het midden zal brengen, zult gij, zoo gij genoeg belang in hetzelve stelt om te blijven luisteren, nader vernemen; maar gij dient het mij ten goede te houden, dat ik het niet vooraf in bijzonderheden u opgeef. Het nut van zoodanige voorloopige inhoudsopgave komt mij, althans in eene rede gelijk ik thans voor u houde, hoogst twijfelachtig voor. Bovendien ben ik door mijne breede uitweiding in de inleiding toch reeds van den regelmatigen verhandelingsvorm afgeweken, en maak er dus nu te minder zwarigheid van, om, ook door het achterlaten van eene gedetailleerde opgave van mijn spreekplan, af te wijken van den regel, althans van de gewoonte der verhandelaars. Gij zult dat, hoop ik, niet kwalijk opnemen. Niet iedere spreker toch geeft altijd alles, wat hij bij de openlegging van zijn spreekplan beloofde. Laat mij dus nu zonder eenige voorloopige belofte u geven, wat ik te geven heb. Ik zal daarom, dat vertrouwt gij, hoop ik, van mij, niet minder mij bevlijtigen, om over het aangeduide onderwerp geregeld, duidelijk, niet onaangenaam of nutteloos u te onderhouden. Gij (dit vertrouw ik, op grond van vroegere ondervinding en uit hoofde van het belang des onderwerps, van u) zult, ook ondanks deze afwijking van den gewonen gang, mij niet minder bereidwillig uwe belangstellende en welwillende aandacht bij mijn spreken schenken.

»Onze leeftijd is boven vroegere eeuwen vruchtbaar in »Maatschappijen en Vereenigingen, die uit kunstzin, liefde »tot de wetenschappen, begeerte naar tijdelijk voordeel en »genot, of ook uit zucht voor 's menschen hooger en duur»zaam heil haren oorsprong ontleenen." Deze uitspraak ontleen ik aan de gedrukte Redevoering van eenen beroemden tijd- en stadgenoot, omdat die mij toevallig voor de handen kwam. Ik zou eene dergelijke getuigenis, zoo ik de moeite wilde nemen, aan eene menigte anderen kunnen ontleenen; want van die vruchtbaarheid onzes tijds

in Genootschappen en Maatschappijen is en wordt tegenwoordig honderdmaal gewaagd, vooral waar men in of voor Genootschappen het woord voert. Wat nu iedereen zegt, en zelfs mannen van diep inzigt en ruim overzigt, moet wel waar wezen. Ik althans ben niet gezind om twijfeling aan de waarheid dier uitspraken op te wekken. Integendeel mijn oogmerk brengt mede, om, indien zulks noodig zijn mogt, vóór alles de erkentenis bij u te wekken of te verlevendigen, dat onze leeftijd inderdaad bijzonder vruchtbaar is in allerlei Genootschappen, Maatschappijen, Vereenigingen, of hoe gij ze noemen wilt; dat men, op eene waarlijk in het oog vallende wijze, door onderlinge vereeniging en verbindtenis de meest onderscheidene bedoelingen zoekt te bereiken. Maar hoe dit te doen? De namen van alle de mij bekende voor u op te sommen, ware een dor, u ligt verdrietend, weinig batend en ook voor mij weinig aangenaam werk. Zal ik dan, naar de wijze van echte en bekwame redenaars, van de hoofdstrekking van alle die bijzondere vereenigingen, met weinige maar uitgezochte woorden, eene korte doch beredeneerde opgave en beschrijving u pogen te geven? Ik twijfel, of ook dat werk even vruchtbaar en welgevallig voor u, als het voor mij moeijelijk zou wezen. Doch ik mag immers ook niet onderstellen, dat iemand mijner hoorders zulk een vreemdeling in zijnen tijd zal zijn, dat hij een zoo in het oog vallend verschijnsel niet zelf zal hebben opgemerkt, en, des gevraagd, niet zelf in staat zou zijn, eene menigte Maatschappijen en Genootschappen van ons land en van onzen tijd op te noemen. Het zij derhalve, tot verlevendiging van de erkentenis van derzelver groote menigvuldigheid, genoeg, slechts op de voornaamste soorten uwen blik te vestigen, waaronder die ontelbare vereenigingen voegelijk zich laten rangschikken. Wat dunkt u, bij voorbeeld, van dergelijke klassificatie dier onderscheidene vereenigingen, wier getal legio is?

Vooreerst die, welke alleen het tijdelijk, vooral geldelijk voordeel van ieder bijzonder lid regtstreeks zich ten doel stellen. Hiertoe behooren alle verbindtenissen, aan-

gegaan om voor gezamenlijke rekening handel te drijven, schepen uit te rusten, fabrijken of trafijken op te rigten, van de Handelmaatschappij af, tot de geringste winstbeoogende Vennootschap toe.

Naast aan deze soort zouden wij kunnen plaatsen die vereenigingen, van welke het twijfelachtig is, of zij aangegaan worden om eigen voordeels wille of ten algemeenen nutte, naardien zij het een zoowel als het ander ten uitwerksel althans kunnen hebben, en het dus alleen van de individualiteit der deelhebbers afhangt, of zij meer op het eigenbatige dan wel op het menschlievende doel bij hunne medewerking het oog hebben. Ik denk, dat gij mijne meening geheel begrijpen zult, als ik zeg, dat ik hierbij het oog heb op de vereenigingen tot ontginning van gronden, tot droogmaking van meren en plassen, tot het aanleggen van wegen en kanalen, en ook op de, in ons land gelukkig vreemd gewordene, staatkundige Genootschappen.

Ik geef u zelve in bedenking, of wij niet van deze kunnen en moeten onderscheiden de Genootschappen, regtstreeks bestemd tot onderlinge en weêrkeerige verligting van allerlei rampen en onheilen, en tot vergoeding van de schade of het verlies, door dezelve ondervonden, waartoe behooren alle onderlinge (zoogenoemde) Waarborgmaatschappijen tegen zee- en brandschade, hagelslag en veepest, de Weduwenfondsen, de Maatschappij voor ouderlooze Kinderen, de Zieken- en Begrafenissocieteiten. Natuurlijk ga ik daarbij uit van de onderstelling, dat geen van die allen opgerigt werd alleen met het doel, om den Directeur eene brood- of geldwinning te verschaffen. Wie zou dat ook durven denken!?

Ook de Maatschappijen tot gemeenschappelijke beoefening, tot bevordering en volmaking van Wetenschappen, Letteren en Kunsten, maken eene op zichzelve staande klasse uit; en gij weet, dat wij ook daarmede in ons landje niet karig bedeeld zijn. In zooverre als de erkende bedoeling van deze soort vreemd is aan het eigenbelang maakt zij als 't ware den overgang uit tot die, in ons land vooral, mede zeer talrijke Genootschappen, wier doel ge-

heel van liefderijken aard is, die niet het eigene maar anderer welzijn beoogen en bevorderen. Ook deze echter laten zich weder voegelijk onderscheiden in die, welke tot het *stoffelijk* en die, welke tot het *geestelijk welzijn* van anderen werkzaam zijn. Tot de eerste behooren de vereenigingen, wier doel en strekking is, den druk van tijdelijke onheilen en rampspoed te verzachten, of het verkrijgen van tijdelijke welvaart te bevorderen; bij voorbeeld de Maatschappijen van *Weldadigheid*, die *voor Blinden* en *voor Doofstommen*, *voor Drenkelingen* en *voor Schipbreukelingen*, en thans, zoo ik hoor, ook die *tot tegenwerking en afschaffing der Slavernij*, als ook de talrijke bijzondere vereenigingen tot ondersteuning van behoeftige Kraamvrouwen, van armen, die werken willen, tot het vervaardigen van kleedingstukken, verzorging van spijs en brandstof en dergelijke liefderijke inrigtingen; eindelijk de Maatschappijen tot bevordering der nijverheid.

Onze Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, die, terwijl zij de verlichting en beschaving van het volk, bijzonder van de geringere standen, naar Christelijke grondbeginselen, zich ten doel stelt, doch ook de medewerking tot het algemeene stoffelijke welzijn niet buitensluit, vormt als 't ware den overgang tot die soort van vereenigingen, welke bepaaldelijk den geestelijken welstand van anderen zoeken te bevorderen, Godsvrucht en deugd aan te kweeken, onder welke, zoo als ieder weet, *Bijbel-*, *Zendeling-* en *Traktaatgenootschappen*, dat *tot zedelijke verbetering der Gevangenen* en *tot godsdienstig onderwijs der Slaven in onze Westindische Bezittingen* bovenaan staan.

Misschien zou ik bij de genoemde nog eene wezenlijk bijzondere soort van vereeniging kunnen voegen, die namelijk, van welke de leden de bevordering van de eigene en van de onderlinge hoogere belangen, eigene en onderlinge stichting en verbetering, zich ten doen stellen, gelijk b. v. de Matigheidsgenootschappen en het zoogenaamde Oefeninghouden; maar dan zou ik er haast toe moeten komen, om ook de Christelijke gemeente onder de Genoot-

schappen te rangschikken; en ook zelfs de schijn van zulk eene gelijkstelling van het Goddelijke met het menschelijke zou, vertrouw ik, u allen, evenzeer als mijzelven, ergerlijk en aanstootelijk wezen. Trouwens ik meen ook door hetgeen ik gezegd heb, en door zooveel, wat u daarbij natuurlijk voor den geest moest komen, genoeg gedaan te hebben, om de erkentenis bij u te verlevendigen, dat onze leeftijd verbazend rijk en (in zooverre als de meeste dier vereenigingen binnen de laatste veertig of vijftig jaren ontstaan zijn) verbazend vruchtbaar is in Genootschappen en Vereenigingen van allerlei aard.

En toch heb ik tot dusverre, zoo als gij bemerkt, nog alleen van ons Vaderland gesproken. Ik zou hetzelfde verschijnsel u ook in andere landen kunnen doen opmerken. Het aantal der onderscheidene Genootschappen en Vereenigingen in ons werelddeel en daar buiten is niet op te noemen. Alleen tot verspreiding van den Bijbel bestaan thans, nog geen veertig jaar na de oprigting van het eerste algemeene Genootschap tot dat doel gevormd, ruim *zestig* Hoofdmaatschappijen in *Europa*, *vier* in *Azië* en in *Amerika twee*, van welke de eene *acht honderd drieënzestig* Hulpgenootschappen onder zich vereenigt; terwijl het aantal van die plaatselijke vereenigingen tot het genoemde doel, in *Engeland* alleen, *twee duizend en ruim zeven honderd* bedraagt. Wie is nu in staat, om reeds alleen het getal van de leden dezer enkele instelling in *Europa* te berekenen, wier bijdragen in *Engeland* alleen, van de eerste oprigting af, de verbazende som van ongeveer *vijfendertig millioenen guldens* beloopen? En toch is die Maatschappij slechts ééne uit de vele, die ook in andere landen bestaan en werken. De Zendelinggenootschappen houden doorgaande daarmede gelijken tred. *Engeland* vooral wedijvert, in menigte van onderscheidene Genootschappen, met ons land, zoo het dat, ook al nemen wij het groote verschil van bevolking in aanmerking, niet nog overtreft. Trouwens *Engeland* schijnt, volgens de Geschiedenis, ook voor het eigenlijke moederland van het

Genootschapswezen gehouden te moeten worden. In *Duitschland*, *Pruissen* vooral, ontbreken allerlei Vereenigingen en Maatschappijen niet. Daar vindt men zelfs Genootschappen, welke wij hier nog missen, zoo als dat voor *zedelijk verwaarloosde Kinderen* in *Berlijn*, *Hamburg* en elders; dat *tot verbetering van Dienstboden* in *Mannheim*. Verder eene menigte van *Kunstvereine*, *Gelehrte Gesellschaften* en Industriéle Vereenigingen. In *Zweden* en *Denemarken* vindt men onder andere ook Genootschappen *voor Onderwijs en Opvoeding*, *voor Blinden*, *Doofstommen*, *Behoeftigen* en *Zieken*. Ook *Frankrijk* heeft, behalve Bijbel-, Zendeling- en Traktaatgenootschap, eene *Société voor de Christelijke Zedeleer* en eene *voor het lager Onderwijs*. In *Spanje*, *Portugal*, *Zuidduitschland* en *Italië* schijnen de opgenoemde godsdienstige Genootschappen, zoowel als die tot verlichting en beschaving des volks, geheel te ontbreken. De reden daarvan is niet verre te zoeken, even als het niet moeijelijk is te begrijpen, waarom ook in *Rusland* vereenigingen van particulieren tot algemeen nut nog zeldzaam zijn en door de Regering met geen gunstig oog aangezien worden. Talrijk daarentegen zijn in *Frankrijk*, in sommige deelen van *Duitschland*, in *Italië* en ook in *Spanje*, zoo 't schijnt, de vereenigingen, die, onder verschillende benamingen, als *Communisten*, *Foerieristen*, *Burschenschaften*, *Carbonari* en dergelijke, meestal politieke oogmerken, vaak van den verderfelijksten aard, zich ten doel stellen, gelijk dan ook *Engeland* van dergelijke vereenigingen niet misdeeld is.

Gij zelve, M. H., erkent voorzeker, tot welke waarlijk belangrijke opmerkingen van onderscheiden aard zoodanig overzigt, hoe vlugtig en onvolledig dan ook, aanleiding geeft. Ik moet mij echter van de aanwijzing en ontwikkeling daarvan nu onthouden en dat aan uzelven overlaten. Mij is het thans alleen te doen om bij u de erkentenis te wekken of te verlevendigen, dat de zucht en strekking tot genootschappelijke vereeniging, tot maatschappelijk werken in onzen leeftijd zich algemeen en sterk openbaart. Eene andere vraag echter is het nog: of dit Genootschapswezen

een onderscheidend kenmerk is van onzen leeftijd, of onze dagen zich daardoor wezenlijk van alle vroegere onderscheiden? Dat is het, wat de straks aangehaalde uitspraak zegt; dat wordt door velen in 't algemeen en bij aanhoudendheid verzekerd. Ik wil dat ook geenszins pogen te logenstraffen. Maar ik wenschte alleen te voorkomen, dat gij dergelijke verzekeringen niet al te onbepaald en te sterk opvat. Ik wenschte u te doen opmerken, dat hij grootelijks dwalen zou, die in den waan verkeerde of zich brengen liet, dat eerst in de laatste eeuw die zucht tot vereeniging, tot genootschappelijke verbindtenis en werkzaamheid begonnen is onder het menschdom zich te openbaren.

Die waan zou wel eene groote mate van onkunde en bekrompenheid verraden; maar sommige menschen van onzen tijd schijnen inderdaad zoo onkundig en bekrompen te zijn van veel goeds, wat deze tijd bezit, bij uitsluiting aan denzelven toe te kennen, en niet te weten of te willen begrijpen, dat veel, wat hun geheel nieuw voorkomt, reeds lang te voren aanwezig was, zij het dan ook in anderen vorm of mindere ontwikkeling, of dat althans het tegenwoordige door het vroegere werd voorbereid en mogelijk gemaakt. Sommigen zien in dwazen hoogmoed bijster laag op de voorvaderen neder, die beneden hen staan, zonder te bedenken, dat zij juist op de schouders van die versmade vaderen steunen. Iets dergelijks wil ik echter van niemand mijner geëerde hoorders onderstellen. Uw gezond verstand alleen doet het u, bij voorbeeld, reeds als ongerijmd achten, dat men eerst eene halve eeuw geleden zou begonnen zijn de zoo duidelijke waarheid te erkennen, dat *vele handen ligt werk maken*, dat *als de eene hand de andere wascht beide schoon worden*, of althans die erkende en door de ondervinding gestaafde waarheden, door het werken in vereeniging, in toepassing te brengen. Zijt gij in de Geschiedenis geen vreemdeling, dan weet gij, dat reeds vele eeuwen te voren talrijke en duidelijke sporen van genootschappelijke verbindtenis voorhanden

zijn. Ja, de groote HEEREN zegt immers ergens, (*) van de Middeleeuwen sprekende, dat *in dien tijd alles genootschappelijk gedreven werd.* Het woord *zunftmässig*, dat hij hierbij bezigt, ware misschien juister vertaald *gildematig*, op de wijze, in den vorm van gilden. Trouwens het waren meestal vereenigingen, wier leden zich tot het vervullen van onderlinge en wederkeerige verpligtingen plegtig verbonden, van welke wij in vroegere eeuwen gewag gemaakt vinden. Derzelver hoofddoel was meestal de gemeenschappelijke beveiliging en verzekering van elkanders leven of bezittingen, regten en vrijheden, koophandel of bedrijf. Daarmede echter paarde zich doorgaans het zorgen voor de weduwen, de kranken en voor de begrafenis van de leden. Ook is het uit eenige sporen op te maken, dat in sommige dier vereenigingen de brand- of zeeschade, die de leden trof, uit eene gemeenschappelijke kas werd vergoed. Deze vereenigingen droegen onderscheidene namen, en waren ook in bijzonderheden onderscheidenlijk gewijzigd; maar alle hadden min of meer ook een godsdienstig karakter, hadden den een' of anderen Heilige tot patroon, en hielden meestal op hooge kerkelijke feestdagen hunne bijeenkomsten, bij welke het aan plegtige gemeenschappelijke maaltijden nooit ontbrak. Evenzeer echter hadden of verkregen zij meer en meer eene staatkundige strekking, en dikwerf grooten invloed op de vorming en ontwikkeling van Staten en steden, van regering en wetgeving. Onder en nevens deze gilden (om met dien naam ze te noemen) bestonden ook vele meer regtstreeks vrome en liefdadige Broeder- of Zusterschappen, die zich huizen aanschaften, waarin zij armen, kranken en allerlei ellendigen verpleegden, die op bepaalde tijden geld en spijzen onder de armen uitdeelden, voor elkanders begrafenis en die van anderen zorgden, en aan de versiering der kerken, waarin zij soms eigene altaren, kapellen en kapellanen bezaten, veel te koste legden. Van zoodanige broederschappen en gilden wordt reeds ten tijde van KA-

(*) *Verm. Hist. Schriften*, II, S. 121.

REL DEN GROOTEN uitdrukkelijk gewaagd. Veel vroeger ontdekken wij daarvan de sporen niet. De kloosterlijke vereenigingen toch, tot welke PACHOMIUS in 340 den eersten grond legde, komen mij voor tot de Genootschappen, die wij bedoelen, niet te behooren. Eerder nog ware dan onder dezelve te rangschikken de eerste *Jeruzalemsche* gemeente, van wier leden LUKAS zegt, dat de vermogenden hunne bezittingen verkochten en die aan de Apostelen ter verdeeling onder de behoeftige medeleden ter hand stelden, zoodat alle dingen als 't ware onder de leden dier gemeente gemeen waren. Vóór de invoering des Christendoms in de wereld (en dat is wel op te merken) bestonden zoodanige vereenigingen nergens, althans geene eigenlijk liefdadige Genootschappen. Bij de *Romeinen* alleen vinden wij eenig spoor van vereenigingen van handwerkslieden, meest waarschijnlijk overeenkomstig aan de gilden, gelijk die in de vorige eeuw ook hier en elders nog bestonden. Hunne *Collegia* en *Sodalitia*, gelijk ook de ἑταιρεῖαι der *Grieken*, schijnen hoofdzakelijk een gemeenschappelijk smullen ten doel gehad te hebben; welke smulpartijen dan, zoo als het gaat, vaak gebruikt werden of aanleiding gaven tot zamenzweringen, of althans onderlinge afspraken, die niet zelden der regering zoo bedenkelijk voorkwamen, dat zij de vereenigingen ophief en verbood.

Eerst ten tijde van KAREL DEN GROOTEN, gelijk ik zeide, vinden wij uitdrukkelijk gewaagd van »vereenigin»gen en afgelegde beloften of eeden ter zake van aalmoe»zen, van brand en van schipbreuk," (*) en ook in dien tijd schijnen reeds eenige Genootschappen of gilden van kooplieden en handwerkers bestaan te hebben. Deze vereenigingen hebben niet alleen stand gehouden, maar later, vooral van de twaalfde tot de vijftiende eeuw, tot in het ongeloofelijke bijkans zich vermenigvuldigd. Ook de Kruis-

(*) *Convenientia de eleemosynis aut de incendio aut de naufragio.* Zie de geleerde Dissertatie van C. J. FORTUYN, *De Gildarum historia etc.*

togten schijnen tot die vermenigvuldiging dikwerf aanleiding gegeven en medegewerkt te hebben. Meest komen die Vereenigingen en Broederschappen voor in *Engeland* en, over het geheel, in het noordelijke gedeelte van *Europa*. In *Frankrijk* en het overige zuidelijke gedeelte van ons werelddeel zijn zij zeldzamer, hoewel zij in de *Italiaansche* Staten en steden mede niet ontbreken.

Ik zou bij deze vlugtige aanwijzingen nog veel kunnen voegen. Ik zou opzettelijk kunnen spreken over de *Broederschap des gemeenen levens*, over de *Oost- en Westindische Compagniën*, over de *Gilden* onder kooplieden en handwerkers, over de *Schuttersgezelschappen* en *Rhetorijkkamers*, over de vereenigingen tot verbreiding van den Bijbel en tot verspreiding van Christelijke kennis (de laatste in *Engeland* reeds op het einde der zeventiende eeuw); ik zou kunnen gewagen van de in de achttiende eeuw hier te lande zoo talrijke dichtkundige Genootschappen, en u in dat alles de voorloopers als 't ware van vele vereenigingen onzer dagen, de onmiskenbare sporen van eene genootschappelijke rigting en werking kunnen aanwijzen en nader toelichten; — doch ik moet uwe aandacht ontzien en den mij vergunden tijd met overleg gebruiken. Ik meen genoeg te hebben bijgebragt, om, zoo verre dat noodig ware, u te doen inzien, dat wij slechts met zekere bepaling de genootschappelijke rigting en werkzaamheid een kenmerk van onzen leeftijd mogen noemen, en wel moeten in het oog houden, dat deze ook in vele vroegere eeuwen niet heeft ontbroken of gesluimerd.

Vraagt gij nu, *in hoeverre* dan, naar mijn inzien, *die genootschappelijke rigting en werkzaamheid als een onderscheidend kenmerk onzer dagen kan en moet beschouwd worden*, zoo meen ik daarop dit te kunnen antwoorden:

Of de zucht, de rigting tot genootschappelijke verbindtenis en werkzaamheid inderdaad zoo veel levendiger en algemeener is dan ooit te voren, zou ik niet eens stellig durven bepalen; maar wel, dat zij *meer algemeen en kennelijk zich openbaart*, doch ook (let wel) *meer gelegenheid vindt om zich te openbaren.*

Niet minder duidelijk en zeker komt het mij voor, dat de genootschappelijke geest en rigting van onzen leeftijd zich kennelijk van alle vroegere dagen onderscheidt door *de groote verscheidenheid van bedoelingen en oogmerken*, aan welke die rigting dienstbaar gemaakt wordt, tot welker bereiking zij werkzaam is. Denkt slechts aan de klassificatie, straks door mij voorgesteld.

In *den aard en omvang van het doel* van vele der tegenwoordig bestaande Genootschappen ligt mede, mijns inziens, een wezenlijk en vereerend kenmerk van onze dagen. Dat doel toch is bij niet weinigen zuiver van alle eigenbelang, geheel liefderijk en weldadig, de bevordering van het welzijn, stoffelijk of geestelijk, van anderen, van menschen, die men nooit aanschouwd heeft of nimmer denkt te zullen ontmoeten, van bewoners soms van andere, verre verwijderde deelen der aarde. Ja, M. H., in dit opzigt vooral staat onze eeuw verre boven alle vroegere. Verre de meeste toch der vereenigingen van vroegere eeuwen hadden, gelijk wij opmerkten, ten oogmerk de bescherming of bevordering van aardschen welstand, en wel van den eigen' welstand der verbondenen. Men was wel verpligt en ook bereid, om tevens voor dien der medeleden bij te dragen en werkzaam te zijn, maar hoofdzakelijk omdat het eigen belang dit vorderde. Het grootste deel dier vereenigingen was alzoo meest gelijk aan de Gilden van lateren tijd en aan de onderlinge Waarborgmaatschappijen van onze dagen. Er bestonden in die vroegere eeuwen, ja, ook broederschappen tot liefdadige en vrome einden; maar die liefdadigheid en vroomheid was toch meestal beperkt in aard en omvang, overeenkomstig met het meer beperkte standpunt van den menschelijken geest in die tijden. De meeste overeenkomst hadden deze waarschijnlijk met die liefdadige vereenigingen, welke ook nu in de meeste steden, en op vele dorpen, den behoeftigen spijze, kleeding, en in ziekte hulp en verpleging zoeken te verschaffen. Maar vruchteloos zoekt gij in alle vroegere eeuwen naar vereenigingen, die, met evenveel wijsheid als liefde, geld en moeite besteden, om den arme

zelven in zijn onderhoud te leeren en te helpen voorzien, en tevens voor zijne verlichting en verbetering te zorgen. Geene vroegere dagen kenden en bezaten Genootschappen, die hare leden bij duizenden tellen, die in alle deelen des lands hare onderafdeelingen hebben, waarvan de leden hun geld en de bestuurders ook hunne zorg en tijd te koste leggen, om geheel het volk naar den geest te ontwikkelen en te verheffen, om het heiligende en zaligende woord van God te geven in de handen van elken heilbegeerige, ook van den behoeftigste, ja om dat woord der zaligheid en die blijmare der eeuwige behoudenis te brengen in de handen en tot de ooren der bewoners van andere werelddeelen. Neen! vereenigingen gelijk het *Bijbel-* en *Zendelinggenootschap*, gelijk de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* en die *van Weldadigheid*, zoo zuiver liefderijk, zoo edel en verheven in bedoeling, zoo uitgebreid van omvang, zoo onbekrompen en heilrijk in strekking, — zoodanige vereenigingen zag eerst onze eeuw geboren worden en werken. Zij mogen teregt een kenmerk, ja zij mogen een sieraad en een roem van onzen leeftijd genoemd worden.

Gij bemerkt, M. H., dat ik *de genootschappelijke rigting* of gezindheid, in zooverre die een onderscheidend kenmerk onzer dagen mag genoemd worden, tot *de gunstige en verheugende teekenen des tijds* meen te moeten rekenen. Niet allen denken daarin met mij eenstemmig. Sommigen zoeken deze rigting van onzen tijd in een bespottelijk daglicht te stellen. Anderen schudden daarover bedenkelijk het hoofd of varen vrij krachtig daartegen uit. Ik weet niet, of die ongunstige beschouwing en behandeling van het genootschappelijke werken bij de zoodanigen even redelijk en welgegrond is, als het klagen over de veelheid der Genootschappen natuurlijk is bij iemand, die liefst alleen voor zichzelven zijn geld behoudt of besteedt, of bij iemand, die om zijne beloofde bijdrage gevraagd wordt op een oogenblik, dat hij niet ruim bij kas is. Maar dit weet ik, dat ik mijne goede redenen meen te hebben, waarom ik de aanwezigheid en werking van zoo vele Ge-

nootschappen in onze dagen voor een verheugend en gunstig teeken des tijds houde.

En wie, M. H., zal daarin niet met mij instemmen, als hij let op *de belangrijke en heilrijke uitwerkselen*, welke dat Genootschapswezen hebben kan en werkelijk reeds gehad heeft. Ziet slechts rondom u! Wat werkte zoo krachtig mede, om aan scheepvaart, handel en fabrijkwezen hier te lande in de laatste jaren eene zoo hooge vlugt te geven? Waaraan is het te danken, dat het lager onderwijs in ons land eene algemeenheid en voortreffelijkheid heeft verkregen als nergens elders; dat ons volk in 't algemeen, in wezenlijke verlichting en beschaving, in de laatste halve eeuw onmiskenbaar verre is gevorderd en voor geen ander volk ter wereld daarin behoeft te wijken? Wie deed de gestichten verrijzen, waarin blinden en doofstommen het voorregt, hun schijnbaar voor altijd ontzegd, deelachtig en in staat gesteld worden, om zooveel mogelijk hunne plaats in de maatschappij te bekleeden? Wat bragt die liefelijke verandering te weeg van de vroeger dorre heide, in vruchtbare graan- en weilanden herschapen, bewoond en bebouwd door hen, die vroeger tot den ballast der zamenleving behoorden? Wie bragt het heiligend woord van God in de hutten der armen? Wie vertolkte het in menigte van talen, vroeger niet eens bij name bekend? Wie zond ze uit, die brengers van de blijde boodschap, die in de barre Poollanden en onder *Afrika's* heeten hemel, ja in alle oorden van onzen aardbol, den vrede en de zaligheid door CHRISTUS verkondigen, diens woord in de taal der Heidenen te lezen geven en prediken, en alzoo dagelijks het Koningrijk van God burgers doen aanwinnen onder alle natiën en tongen?

Hoevele dergelijke vragen zou ik hier nog kunnen bijvoegen, op welke alle gij, zoo gij de waarheid wilt huldigen, moet antwoorden: het was de Maatschappij, het Genootschap, 't welk ter bereiking van dit of dat doel zijne krachten bezigde, waaraan die groote, die verheugende uitwerkselen zijn te danken! En dit niet alleen, maar gij zult evenzeer met mij moeten erkennen, dat het alleen

voor de vereenigde werkzaamheid van velen mogelijk was, zoodanige uitwerkselen te weeg te brengen; dat het voor enkelen, of zelfs voor eenige weinigen, ook bij het meest aanzienlijke vermogen, de hartelijkste liefde, de wijste beradenheid, den vurigsten ijver, eene volslagene onmogelijkheid zijn en blijven zou, om b. v. tot de volksverlichting en beschaving iets van belang toe te brengen, de armoede te verminderen en haar lot in 't algemeen wezenlijk te verbeteren, of den Heidenen het Evangelie van CHRISTUS te verkondigen. En daarom, M. H., zoo gij ooit, als de uitnoodigingen tot het lidmaatschap van onderscheidene Genootschappen wat snel elkander opvolgden, of de geteekende quitanties op een min gelegen oogenblik arriveerden, misschien over de veelheid der Genootschappen u beklaagd of daarop onvergenoegd gesmaald hebt, doet dat toch nooit weer! Verheugt u integendeel daarover, dat er zoo vele, tot zoo verschillende maar toch alle liefderijke bedoelingen, aanwezig zijn! Bedenkt, dat gij daardoor, en daardoor alleen, in staat en in de gelegenheid zijt, met eene geringe opoffering groot en uitgebreid nut te helpen stichten, de liefde tot den naaste in alle opzigten naar hartelust en pligt te beoefenen, de weldoener voor tijd en eeuwigheid mede te worden van menschen, tot welke uwe vurigste en ijverigste liefde hare werkzaamheid anders niet zou kunnen uitstrekken! Wordt leden van zoo vele Genootschappen, als gij slechts kunt, mits hare bedoelingen goed zijn! Geeft des noods eene enkele partij 's jaarlijks minder! Gij kunt daarvoor al ligt een dozijn bewijzen van lidmaatschap betalen. En zoo gij ook al tot alle niet kunt bijdragen, draagt tot die bij, wier doel u meest edel, wier werking u meest heilrijk voorkomt; maar verheugt u desniettemin ook over het bestaan en werken der overige, waaraan gij uwe medewerking niet kunt verleenen! Verheugt u daarover niet alleen wegens de heilrijke uitwerkselen, niet alleen om den wille der velen, die alzoo beweldadigd worden, maar verheugt u ook daarin, als *een teeken van vooruitgang der menschheid in 't algemeen, van ons volk in 't bijzonder!*

Ik althans meen het Genootschapswezen onzer dagen als zoodanig te mogen beschouwen, en ook daarom verheug ik mij er in, als een gunstig teeken des tijds.

De vraag: vanwaar toch die opmerkelijke snelle en krachtige uitbreiding van het Genootschapswezen in onzen leeftijd? zal ook wel bij u gelijk bij mij zijn opgerezen. Dat is eene regt interessante vraag, wel eene opzettelijke beantwoording waardig. Ik zou mij over het niet geven daarvan voegelijk met den reeds verre verloopen tijd kunnen verontschuldigen, en de eerste niet zijn, die op zoodanige manier zijne onkunde zocht te bewimpelen. Maar ik wil liever ronduit bekennen, dat dit belangrijke punt mijzelven nog niet in alle deelen helder is, en ik mij dus niet volkomen in staat voel, op die vraag een volledig en afdoend antwoord te geven. Maar, voor zoo verre ik de zaak kan inzien, meen ik toch het genootschappelijke leven en werken, zooverre het een kenmerk is van onze dagen, als een verheugend blijk te mogen beschouwen en voorstellen van vooruitgang der menschheid, vooruitgang in ontwikkeling, verlichting en beschaving, ja, wat nog meer zegt, in Christelijk leven.

De grond van deze mijne beschouwing is eenvoudig en duidelijk. De onderlinge verbindtenis van meerderen tot gemeenschappelijk werken is eene vrucht en een teeken van ontwikkeling en beschaving. Daartoe toch is zekere zelfstandigheid van geest, zekere ruimte van begrip, zeker gevoel van de onderlinge betrekking der menschen tot elkander onmisbaar, die bij den onbeschaafden mensch ontbreken. Te vergeefs zoekt gij onder volken, die nog ruw, nog in hunnen kindschen staat zijn, zoodanige onderlinge verbindtenis, zulk een genootschappelijk werken. Zij gevoelen daaraan evenmin de behoefte, als zij de geschiktheid daartoe bezitten. Waar dus gemeenschappelijk werken is, daar is ook ontwikkeling, beschaving aanwezig. Waar wij dat leven en werken derhalve in groote algemeenheid en krachtigen bloei aantreffen, daar mogen wij derhalve ook eene hooge mate van ontwikkeling en beschaving aanwezig achten. Derhalve — nu kunt gij de

sluitrede met betrekking tot onzen tijd wel verder completeren.

Maar er is nog meer. Beschaving alleen brengt nog het Genootschapswezen niet voort. De Geschiedenis (gelijk ik straks u deed opmerken) leert het ontegensprekelijk: genootschappelijke verbindtenis en werkzaamheid is een uitvloeisel, eene natuurlijke maar heerlijke vrucht van het Christendom. Daarom zoekt gij vruchteloos in den heerlijksten tijd van *Grieksche* en *Romeinsche* beschaving, wat de Middeleeuwen, vaak als zoo barbaarsch en ruw en donker afgemaald, in overvloed u te aanschouwen geven. Wat ook anders, dan die liefde, die uit God door CHRISTUS is, die in al wat mensch heet een kind van denzelfden Vader, een voorwerp van dezelfde genade aanschouwt en bemint, kan het denkbeeld opwekken, veel min lust, moed en kracht geven, om geld en goed, moeite en tijd ten offer te brengen aan het welzijn van verre verwijderde volken, om alzoo heinde en verre een zaad uit te strooijen, waarvan de eigenlijke vruchten eerst in een toekomend leven kunnen gezien worden? Daarom, daarom bovenal, M. H., meen ik in het beschouwde teeken des tijds mij met dankbaarheid te mogen verheugen, en daarop te mogen roemen, als een blijk van levendig en werkdadig Christendom.

Meent echter daarom niet, M. H., dat ik hieruit aanleiding zal nemen, om ook almede een loflied ter eere van onze ceuw aan te heffen, en u uitnoodigen om daarin te stemmen. Waarlijk, zoodanige opwekking hebben de meesten niet noodig! Maar wij mogen immers het goede, dat onzen leeftijd kenmerkt, wel dankbaar opmerken en erkennen. Er staat gewis kwaads genoeg tegenover! Daarenboven ik spreek van *dankbaar*, niet van hoogmoedig erkennen van dat goede. Tot trotsche zelfverheffing zie ik in die erkentenis niet den minsten wezenlijken grond. Dat onze leeftijd hooger staat, dan de vroegere dagen, in ontwikkeling en beschaving en Christelijken zin, is niet meer dan natuurlijk; dat ligt in den aard der dingen. Diep, diep zouden wij ons moeten schamen, indien de gewigtige

gebeurtenissen en bijzondere omstandigheden van het einde der vorige en van het begin der tegenwoordige eeuw vooral, indien de omwentelingen met hare gevolgen, de bange tijden, die daarop gevolgd zijn, in 't algemeen de inzigten niet verruimd, den geest niet ontwikkeld, de belangstelling in de Godsdienst niet verlevendigd hadden. Daarenboven is hoogmoedige verheffing op den tijd, waarin men leeft, altijd eene dwaasheid. Het is toch immers onze schuld niet, dat wij niet vroeger of niet later geboren werden. Zoo die leeftijd ook al iets goeds heeft, hoe gering is het aandeel, dat ieder voor zich daaraan met regt zich mag toekennen! En ten slotte komt het nog alles op het beginsel aan, waaruit ieder voor zich tot de voortbrenging van dat goede medewerkte. Al ware iemand ook lid, bestuurder zelfs van alle aanwezige liefdadige en edele Genootschappen, het zou hem immers geen greintje wezenlijke waarde geven, als hij zijn geld of zijn' tijd alleen gaf om alzoo eer en achting te verwerven, of omdat hij fatsoenshalve zich niet durfde onttrekken? De voorvader uit de Middeleeuwen, uit ware welwillendheid lid van slechts ééne liefdadige broederschap, zou dan immers veel hooger zijn te schatten dan hij. Ook te dezen geldt immers het woord: zonder liefde is men niets, een klinkend metaal, niets meerder of hooger!

Eindelijk moet ik ook nog dit u doen opmerken, dat zelfs de dankbare vreugde, waarmede men, naar mijn inzien, zich mag en moet verheugen in de genootschappelijke rigting van onzen tijd, geenszins onvermengd kan wezen.

In de eerste plaats toch *wordt door dat heerschende Genootschapswezen de individuële, de bijzondere werkzaamheid ligtelijk benadeeld, verzwakt, verminderd.* De Handelmaatschappij b. v. zal wel menige particuliere onderneming belet, of verijdeld hebben. De zoo heerschend gewordene manier, om alles bij aandeelen of actiën te doen, is gewis voor de ontwikkeling van den echten ondernemings- en handelsgeest niet voordeelig. Als men getrouw aan alle liefdadige en godsdienstige Genootschappen

zijne bijdrage levert, dan komt men, bij de ons zoo natuurlijke traagheid, maar al te ligt er toe, om zich ontslagen te rekenen van de heilige verpligting, die toch op ons blijft rusten, om het tijdelijke en het geestelijke welzijn van onze medemenschen, ieder voor zich in het bijzonder, in zijnen naasten kring, naar vermogen te ondersteunen en te bevorderen. Ik behoef dit, vertrouw ik, slechts aan te duiden; gij begrijpt mijne meening, en zult het waarschuwende daarin niet overbodig rekenen.

En vooral niet minder (dit zij mijne laatste opmerking) wordt onze vreugde getemperd door *het hoogst bedenkelijke karakter, 't welk wij de genootschappelijke rigting bij onze naburen zien aannemen.* Gij begrijpt, dat ik het oog heb op de *Socialisten* bij de *Engelschen*, op de *St. Simonisten*, *Foerieristen*, *Communisten* bij onze *Fransche* naburen. Al hebt gij toch enkel het stuk over de eersten in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* (*) gelezen, dan weet gij reeds genoeg, om u overtuigd te houden, dat deze vereeniging niets minder bedoelt dan eene geheele omkeering van de tegenwoordige maatschappij met derzelver instellingen, rangen en standen; maar ook de opheffing tevens van alles, wat tot dusverre als goed en heilig werd geëerbiedigd en ontzien. Vorstenmoord en oproer, verderf en ellende zijn de vruchten, waardoor dit Genootschapswezen zich doet kennen. Voorzeker mag het zien daarop onze vreugde wel eenigzins temperen; ons bevestigen in de overtuiging, dat toch niet alle Genootschappen goed en heilzaam zijn, of door haren bloei stoffe tot blijdschap geven; ons opwekken tot waken en bidden, dat zoodanige ontaarding der genootschappelijke rigting en werking van onzen grond steeds verwijderd blijve, zoo als zij God lof! tot heden alleen in de verte door ons wordt gezien en vernomen. Want eene ontaarding, een schandelijk misbruik van het in zichzelf goede en heilrijke Genootschapswezen is dat verschijnsel van onze dagen. Daarvan geldt het krachtige woord van den Zanger onzes tijds:

(*) Zie dit Tijdschrift voor dit jaar, N°. I.

»Ja, op den bodem dier ontwijde maatschappij
»Ligt tevens de eenheidszucht.. Tot eenheid drijft de klemming
»Der opgespannen veer, tot eenheid, de bestemming,
»Maar, buiten God, de vloek der menschheid."

Want zoo is het. Eenheid, gelijkheid, geluk of liever genot, maar buiten God, buiten al wat Hem behagelijk is, bedoelen en zoeken die gevaarlijke, die huiveringwekkende vereenigingen. Gevaarlijk, verderfelijk, afschuwelijk zijn zij. Doch dat ligt niet in de onderlinge vereeniging, maar in het doel waartoe, in den geest waarmede die verbindtenissen werden aangegaan en waarin zij spreken, schrijven en werken. Die geest toch, dat weet ieder, die de grondstellingen kent, waarvan zij, de *Engelsche* zoowel als de *Fransche Socialisten*, uitgaan, is een geest van volslagen ongeloof aan God en aan zijne openbaringen, van grof materialismus, van wellustige en hebzuchtige begeerlijkheid. Als men de woorden en handelingen dier heillooze woelgeesten gadeslaat, ligt het denkbeeld nabij, dat de geest des kwaads, aan wiens heerschappij juist door het genootschappelijk zamenwerken zoo groote en zigtbare afbreuk gedaan is, thans, uit wederwraak, zelf dit krachtige middel aangrijpt, en zijne dienaars daarmede wapent, om, zoo mogelijk, het verlorene met woeker te herwinnen. Doch dat op te merken moge ons bedachtzaam maken, het zal ons niet angstig doen vreezen; het moge onze dankbare vreugde in onzen leeftijd en de hem kenmerkende rigting temperen, het zal die niet wegnemen. Maar eene krachtige opwekking zij het vóór ons en voor alle welgezinden, om, zooveel in ons is, den roem en de vreugde van onzen tijd te bestendigen, om het betamelijke, edele, krachtige middel der onderlinge vereeniging, ijverig en standvastig, steeds en alleen te blijven aanwenden tot bevordering van al wat liefelijk is en wel luidt, van het ware en schoone, het goede en heilige!

Januarij, 1842.

14

WAAR DAT TE VINDEN IS, WAT ALLE MENSCHEN ZOEKEN.

Een Schuitpraatje.

DOOR

J. BOEKE.

WAAR DAT TE VINDEN IS, WAT ALLE MENSCHEN ZOEKEN.

Een Schuitpraatje.

Door

J. BOEKE. (*)

Niet zonder eenigen schroom ben ik thans voor u opgetreden. Ik vrees namelijk, dat gij misschien ook van mij zult zeggen, of denken althans: »als men hem den vinger geeft, neemt hij de geheele hand." Want daar gij vroeger een paar gesprekken, die dan toch nog tusschen gestudeerde personen (zoo als men ze noemt) gehouden werden, met welwillendheid hebt aangehoord, durf ik thans mij vermeten, uwe aandacht voor het aanhooren van een schuitpraatje te vragen. Gij ziet, dat ik sterk op uwe welwillendheid en inschikkelijkheid reken. Mogt ik niet misgerekend hebben! Dat gij dit gekeuvel regt interessant zult noemen, durf ik niet hopen. Ik zal al weltevreden zijn, als gij het niet eenzelvig en vervelend oordeelt, zoo als doorgaans de schuit- en wagengesprekken zijn, en als gij ten slotte erkent, dat ik, door de mededeeling, niet onaangenaam noch nutteloos u een uurtje heb bezig gehouden.

»O hoe schoon!" riep onwillekeurig eene dame uit, terwijl zij met merkbare verrukking vooruit en rondom zich zag. En inderdaad hare verrukking was niet vreemd. Gij kent zekerlijk den Vechtstroom, M. H.! Ik behoef dus de plaats, waar zij op dit oogenblik was, slechts te noemen, om u hare bewondering te doen billijken. De middagschuit op *Utrecht*, in wier stuurstoel zij, benevens nog drie of vier heeren, gezeten was, had voor de tweedemaal

(*) Voorgelezen in het Amsterdamsch Eerste Departement der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* en elders in 1839.

op zijne lange vaart aangelegen, den dorstigen passagiers gelegenheid gegeven om zich aan de Nieuwersluis met groote plassen van slappe thee of koffij te laven en was weêr even aan de lijn. Daar draaide zij den hoek om, en opende voor het gezelschap, dat in den stuurstoel de bedompte roef ontweken was, het heerlijke uitzigt op den bekoorlijken stroom, zoo als die daar zachtkens heenvliet tusschen *Over-Holland* met zijn rijk, over het heldere water hangende, schijnbaar daarop drijvende geboomte en het niet minder loof- en lommerrijke *Hunthum* met zijn' fraaijen, deftigen koepel. Het was een heldere, heerlijke dag in den voorzomer. Liefelijk en niet meer brandend straalde de reeds dalende zon op het groen, dat de frissche lentekleur nog niet verloren had. Een zacht zuiderkoeltje temperde de warmte, zonder kracht genoeg te hebben om het heldere water, waarin de blaauwe lucht zich spiegelde, te doen golven. Bijkans onmerkbaar doorsneed het langwerpige vaartuig de spiegelgladde oppervlakte, slechts door de golven achter zich de vrij snelle vaart doende blijken, waarmede het zijnen stillen weg vervolgde. Het gezelschap in den stuurstoel had dus volle gelegenheid om dit schoone natuurtooneel, (indien het althans een natuurtooneel mag heeten, waar de mensch zooveel tot verfraaijing aanbragt) te beschouwen en te genieten, en de uitroep der dame toonde, dat althans niet allen daarvoor ongevoelig waren. — »Ja, Mevrouw," zoo beantwoordde terstond een der heeren, een jong mensch, student zoo 't scheen, den uitroep der dame, die echter tot hem het minst gerigt was. »Ja, Mevrouw, op een van die buitenplaatsen is 't met een inkomen van eenige duizenden nog al uit te houden." — »Dat mag wel zijn," was het wederantwoord, »maar men zou toch ook, met zulk een rijkelijk inkomen, op een dier heerlijke lusthoven wel ongelukkig kunnen zijn." — De student zette groote oogen over dit hem onverwacht gezegde, maar liet er evenwel terstond op volgen: »Ook dat kan wel zijn, intusschen ik voor mij zou 't op dien koop wel willen wagen; maar, als ik vragen mag, wat meent UEd. met dat hoogernstige gezegde?" — »Och niets bij-

zonders," hernam de dame, »ik dacht slechts daarbij, dat al dat schoone en bekoorlijke de tevredenheid niet geven kan, zonder welke toch wel geen geluk mogelijk is." — S. »Dacht ik het niet, ik wil wedden dat het boek, waarin straks door u gelezen werd, u deze aanmerking voor den geest bragt; maar, neem mij niet kwalijk, ik hou dat voor een van die duizendmaal herhaalde gezegden, die wèl beschouwd geen steek houden. Ik zou denken, dat wie met een gezond ligchaam, een gevulde geldkist, een wèl voorzienen kelder en bekwamen kok of keukenmeid zulk een bekoorlijk buiten bewonen kan, en een paar vlugge paarden op zijnen stal heeft staan (want er valt hier weinig te wandelen) dat die nog al ligt tevreden en gelukkig zou kunnen zijn; maar die vergenoegdheid, welke, zoo men blieft te zeggen, zelfs de bewoners van hutten en stulpen zoo gelukkig kan maken, zal men wel met eene lantaarn dienen te zoeken." — De dame zweeg hierop stil, waarschijnlijk geërgerd door den vrijen toon en de onbeleefde wijze, waarop het jonge mensch tot haar sprak. Doch nu vatte een der heeren, een reeds eenigzins bejaard man, het woord op, zeggende: »Gij schijnt de waarde der tevredenheid niet hoog te stellen, Mijnheer! en het geluk van haar al vrij onafhankelijk te achten. Nu, gij zijt zeker de eenige niet, die zoo denkt. Ik hou dat echter voor eene dwaling, en wel voor eene dwaling, die veel kwaad doet en te bejammeren is. Ik voor mij ben het met die dame ten volle eens: zonder tevredenheid geen wezenlijk geluk; maar vergenoegdheid kan zelfs te midden van menige ontbering waar geluk doen smaken, hoewel ik daarom juist niet beweren wil, dat die tevredenheid onder geringen en behoeftigen zoo doorgaande en bij voorkeur gevonden wordt." — »Dat zoudt gij althans van het tegenwoordige geslacht ook moeijelijk kunnen volhouden, Mijnheer!" (viel hier een der anderen in, een oud heer, dien ik C. zal noemen.) »Vergenoegdheid! tevredenheid! gij vindt die in onze dagen bij geringen zoo min als bij aanzienlijken. Men spreekt veel van tijdgeest en kenmerken des tijds. Maar zoo er iets is, waardoor onze tijd zich kennelijk on-

derscheidt, dan is het de ontevredenheid die algemeen heerscht, waaraan geheele volken, gelijk bijzondere personen, lijden, en waarvan de kennelijke blijken overal in de oogen springen. Wend uwen blik waarheen gij wilt, overal ziet gij hare sporen, overal hoort gij haar dof gemor. De middelen en wegen tot genot vermeerderen wel met elken dag, maar de begeerten wassen ook en nog sterker. Overal werkt en heerscht een gevoel van onvoldaanheid. In het burgerlijke, staatkundige en kerkelijke is misnoegdheid, zoeken en jagen naar verandering. Zucht naar standverheffing is algemeen. Ieder vermeent eenen hoogeren rang waardig te zijn dan hij inneemt, en zoo hij dien niet bereiken kan, neemt hij althans er den schijn van aan. En dan al die uitvindingen! Reeds vliegt men voor betrekkelijk weinig geld geheele landen door, en nog gaat het niet snel genoeg, nog zoekt men onophoudelijk die snelheid en onkostbaarheid te vermeerderen. De eene ontdekking verdringt de andere. Alles blijk van ontevredenheid, Mijnheer! De tevredenheid schijnt van de aarde geweken in onze dagen!" — »Een donker tafereel voorwaar van onzen tijd," (hernam de vorige spreker, dien ik A. zal noemen) »maar vergun mij te twijfelen of uwe blijkbare ontevredenheid over onzen tijd wel veel gegronder is, dan de ontevredenheid die, zoo gij zegt, overal heerschende is. Zeker erken ik in dat opgehangen tafereel veel waarheid, maar hou 't mij ten goede, ook veel overdrijving."

C. Bewijs mij dat, zoo gij kunt.

A. Dat voldingend te bewijzen vermeet ik mij juist niet. Ik wil zelfs beginnen met u toe te stemmen, dat er blijkbaar onder enkele menschen en geheele volken veel onvergenoegdheid aanwezig is, maar ik ben overtuigd, dat zulks thans niet zooveel erger is, dan in vorige dagen. Reeds ten dage van SALOMO was het, naar 't mij uit zijne schriften voorkomt, niet veel beter. Ja! men ontwaart thans wel vele kennelijke blijken van onvoldaanheid en misnoegen. Maar de tevredenheid is ook niet zoo opzienwekkend van aard. Ook te dezen opzigte is het waar,

het kwade springt in 't oog en maakt gerucht, het goede gedijdt in stille verborgenheid. De juichtoon der tevredenheid klinkt niet zoo schel en luid als de klaagtoon van het misnoegen. Er is stellig dus meer tevredenheid, dan men oppervlakkig zou denken. Bovenal echter en grootelijks dwaalt gij, naar mijn inzien, als gij het blijkbare zoeken en trachten naar vooruitgang in 't algemeen als bewijs van ontevredenheid wilt doen gelden.

C. Eilieve, waarom zou men dan zoo driftig naar meerder trachten, als men vergenoegd was met hetgeen men had, waarom altijd zoeken vooruit te gaan, als men zich weltevreden voelde op de plaats waar men staat?

A. Vooreerst moet ik u hierop antwoorden, dat het bij velen, die ijverig zoeken mede vooruit te gaan, niet zoozeer de zucht is om meerder te verkrijgen, maar wel om te behouden wat zij hebben, en zulks bij de bestaande concurrentie niet te verliezen. Ten andere ligt dat streven naar vooruitgang en volmaking in den aard van 's menschen geest, en behoort tot zijnen waarachtigen adel, tot zijne edelste voorregten. Juist daarom tracht de mensch onophoudelijk naar volmaking en vooruitgang, in 't geen hij is, doet en bezit, omdat hij alleen van alle bewoners der aarde een volmaakbaar schepsel is, omdat hij eene rede bezit, waaraan het eigen is, uit het bestaande tot ideeën van iets volkomeners zich te verheffen, en te trachten om die ideeën te verwezenlijken. Acht gij het koesteren van wenschen, het trachten naar hare verwezenlijking, bewijzen van ontevredenheid te zijn, dan verwondert het mij niet, dat gij die overal meent te aanschouwen, dan kunt gij lang vruchteloos naar vergenoegdheid zoeken, maar de hemel beware ons! dat zij dan immer algemeen worde! — Welk een akelig drabbig moeras zou dan het menschdom worden? Neen, Mijnheer, tusschen vergenoegdheid en verzadiging, tusschen tevredenheid en volle bevrediging is een hemelsbreed onderscheid! Trouwens waar verzadiging is, daar is ook walging niet verre, daar is verveling onvermijdelijk, en waar is grooter contrast dan tusschen verveling en geluk?

C. Gij spreekt vrij beslissend, Mijnheer! intusschen ik misken het ware in het door u aangevoerde niet, en gevoel wel, dat ik mijn gezegde over de algemeene onvergenoegdheid op die wijze niet voldoende kan staven; maar eilieve! wees zoo goed en wijs mij dan het onderscheid tusschen verzadiging en vergenoegdheid eens wat nader aan.

A. Dat onderscheid......

C. Ja, 't welk gij hemelsbreed geliefdet te noemen. — Hoe! aarzelt gij?

A. Ja eenigzins, want ik ondervind op 't oogenblik, dat het iets anders is eene waarheid levendig te gevoelen, iets anders haar ook duidelijk en bestemd voor anderen uit te drukken. Maar kom aan, wat hebt gij er tegen, wanneer ik de vergenoegdheid of tevredenheid (want tusschen die beide woorden zullen wij nu maar eens niet spitsvondig onderscheiden) wanneer ik die beschrijf als het *doorgaande overwegende gevoel van onze voorregten.* Ik geloof althans, dat wij dan haar wezen vrij juist en bepaald uitdrukken. Zeker valt dan het genoemde onderscheid duidelijk in het oog. Verzadiging toch onderstelt volle bevrediging van alle wenschen en begeerten. Vergenoegdheid niet. Zij sluit het gevoelen van gemis en onvolkomenheid niet buiten. Zij is dus met het koesteren van wenschen bestaanbaar. Zij onderstelt die zelfs. Zij vordert slechts, dat de bewustheid en het gevoel van hetgeen men bezit bestendig de overhand hebben boven het gevoel van 't geen men mist, dat het genot van 't geen men is en heeft door het ontbrekende niet weggenomen noch verstoord worde. Welnu, wat zegt gij daartegen, Mijnheer?

C. Daar valt, zoo 't mij voorkomt, niet veel tegen te zeggen.

A. Nu dan zal er, dunkt mij, ook wel niet veel te zeggen zijn tegen mijne stelling, dat vergenoegdheid de bron van wezenlijk geluk, ja eigenlijk met dat geluk eenzelvig is. En even duidelijk komt het mij dan voor, dat het ware geluk derhalve niet in de uitwendige omstandigheden en zoogenaamde geluksgoederen gelegen, maar in-

tegendeel daarvan onafhankelijk is, en slechts op den bodem van deugd en godsvrucht welig tieren kan.

Ik zou u dat toch gaarne nog wat nader hooren staven, dat geluk en vergenoegdheid, zoo als gij zegt, hetzelfde zijn, en het geluk van de uitwendige omstandigheden onafhankelijk is, zeî hierop de student. En ik (viel hierop een der heeren in, die de vriend en reisgezel van den spreker was, en dien ik door B. zal aanduiden,) ik zou wel bewijs verlangen voor uwe stelling, dat de bron der vergenoegdheid in godsvrucht en deugd gelegen is, want ik hou het er voor, dat zij grootendeels van ons gestel en van onze verbeelding afhangt.

Het schijnt, vriend! (hernam A.) dat gij lust hebt om mij aan het praten te brengen. Enfin! als gij 't verlangt, wij zitten er hier gemakkelijk genoeg toe, en behoeven daarom het genot der heerlijke gezigten, die zoo afwisselend onder het voortvaren zich aan ons opdoen, niet te verliezen. Trouwens dat zou ook jammer zijn! Ik zal dan eerst beproeven, u, Mijnheer student (want dat zijt gij zeker) te overtuigen, hoewel ik wel verwacht, dat gij, wien het dispuutcollègie niet vreemd zijn zal, dapper zult opponeren. Maar ik vertrouw ook, dat ik bij Mevrouw wel ondersteuning zal vinden. »Gij zult mijne zwakke hulp wel niet noodig hebben," was het beleefde antwoord der dame, wier welgevallen in het aangevangene gesprek duidelijk merkbaar was.

Sta mij toe, zoo begon A. nu, u eens te ondervragen, Heer student! (dat zal u toch trouwens wel niet geheel vreemd zijn.) Gij hebt daar straks een bekoorlijk buitenverblijf, eene gevulde geldkist, een' goeden kok, een span eigen paarden opgenoemd, als bestanddeelen van uw geluk, maar zoudt gij eer en aanzien daartoe niet noodig rekenen?

S. Eene zonderlinge vraag! alsof men rijk zou kunnen zijn zonder gerespecteerd te worden. Maar ik beken, dat ik daarvoor niet ongevoelig ben. Desnoods echter zou ik, zoo 't mij voorkomt, ook zonder eereposten of titels het kunnen stellen.

A. Maar ook zonder achting?

S. Neen, waarachtig niet, maar die zou ik mij zoeken waardig te maken!

A. Het verblijdt mij dat woord van u te hooren; het neemt eene vrees, die ik te uwen aanzien begon te koesteren, weder weg. Maar zeg mij, zoudt gij zonder het span paarden gelukkig kunnen zijn? »Ik denk ja," (hernam glimlagchend de student.)

A. Maar ook zonder het buitenverblijf?

S. 't Zou zeker een groot gemis zijn, maar dat echter door reizen te vergoeden ware.

A. Maar zoudt gij, met het buiten en wat er bij behoort, ook zonder gezondheid gelukkig kunnen wezen?

S. Neen gewisselijk niet. — »Dat mag dan ten opzigte van Mijnheer waar zijn, (viel hier de dame in) maar dat men toch zonder gezondheid gelukkig kan wezen, daarvan heb ik in de stad het bewijs voor oogen, in eene van mijne vriendinnen, die reeds sedert ettelijke jaren aanhoudend in eenen ziekelijken toestand verkeert, en nogtans een voorbeeld is van opgeruimdheid en blijmoedigheid. En die toch doorgaande opgeruimd en blijmoedig is, zal ook wel voor zich niet ongelukkig wezen."

A. Dat ben ik ten volle met u eens, Mevrouw, en daarvan wenschte ik juist den Heer student te overtuigen. Vergun mij daarom nog eene vraag: Zoudt gij met uw buiten, uwe gezondheid, uwe paarden, uwe rijkdommen, uw aanzien, gelukkig kunnen zijn zonder opgeruimdheid, zonder vergenoegdheid?

S. Neen zeker niet, maar ik blijf maar beweren, dat, als ik eerst al dat verlangde bezat, de vergenoegdheid wel volgen zou, dat zij met al dat goede mij zeer gemakkelijk zou vallen.

A. Goed, maar dan erkent gij reeds, dat deze goederen niet het geluk zelf zijn, maar slechts de middelen om het te verkrijgen en te smaken.

S. Nu ja, en gij zult mij toch toestemmen, dat met het bezit van die middelen het smaken van geluk gemakkelijk, en zonder dezelve verbaasd moeijelijk, zoo niet

onmogelijk is. Of denkt gij, dat men tevreden en gelukkig zijn kan, als men den eenen dag niet weet, waarvan men den volgenden leven zal, en aan het noodigste gebrek heeft?

A. Gij noemt daar een uiterste, waartoe vlijt en eerlijkheid zelden zullen vervallen. Ik wil mij ook geenszins tot een' verdediger van het geluk der eigenlijke armoede en behoeftigheid opwerpen. Integendeel, ik bid van harte den wijzen AGUR na: »*Heer, armoede noch rijkdom geef mij niet, maar voedt mij met het brood van mijn bescheiden deel!*" Ik wil alleen wat afdingen van de waarde dier goederen, die gij als zoo zekere middelen tot geluk beschouwt. Gij denkt daarbij alleen aan het genot, dat zij kunnen verschaffen, maar gij vergeet de bezwaren, die zij uit eigen aard medebrengen. Ons spreekwoord *veel koeijen veel moeijen* is niet uit de lucht gegrepen, maar wordt door de ondervinding bezegeld. Maar zoo zijt gij, jonge menschen. Gij hebt nog geen denkbeeld van de zorgen en beslommeringen, die rijkdom en een groote staat medebrengen. Bedenk maar alleen, hoeveel dienstboden bij het houden van een buiten en van equipage noodzakelijk worden, denk aan het verdriet dat deze u kunnen berokkenen, aan de zorg en het toezigt noodzakelijk daaraan verbonden, en gij zult reeds begrijpen, dat het niet alles genot is wat die goederen geven, dat zij dikwerf wezenlijk verdriet en kwelling kunnen veroorzaken. — »Wat ten minste de dienstboden betreft, hebt gij volmaakt gelijk, Mijnheer," viel hier de oude heer in, »die berokkenen een' mensch wat ergernis en verdriet; ik zeg altijd: gelukkig moge hij zijn die ze houden kan, nog gelukkiger is degeen die er buiten kan." — »Althans," zeide de dame, »als die zijn gelijk van dien ouden heer, van wien ik daar straks in den Ring van GIJGES las." — »O," zeide A., »nu begrijp ik de aanleiding tot uwe, ook mij wat onverwachte, aanmerking van straks, waaruit ons gesprek ontstaan is; ik ken dat boek, dat op eene aangename wijze zooveel menschen- en karakterkennis biedt, hoewel de teekeningen soms wat sterk gekleurd zijn. Gij meent zeker in 't eerste deel, waar hij dien ouden heer in zijnen fraaijen koepel op het

heerlijke buiten een onzigtbaar bezoek geeft, en zoo levendig voorstelt, hoe de beklagenswaardige eigenaar van al dat schoone door zijnen koetsier en tuinman als om strijd wordt bestolen, door zijn' knecht en meiden bespot en geplaagd, en door dagdieven geërgerd, zoodanig, dat hij eindigt met zijner overledene vrouw de rust des grafs te benijden. Nu, maar zoo zijn toch gelukkig ook alle dienstboden niet, en dat velen hunner niet beter zijn, is waarlijk niet minder aan de wijze, waarop zij behandeld worden, dan aan hen zelven te wijten. Doch wij moeten nu niet afdwalen. Ik ben met u, Heer student! nog niet ten einde. Trouwens ik durf u raden om in een verloren oogenblik het genoemde boek eens in te zien, en den man met zijnen ring in gedachte te vergezellen bij de bezoeken, die hij op onderscheidene buitenplaatsen onzigtbaar aflegt, terwijl hij bijkans overal, in plaats van het verwachte geluk, of verveling of verdriet ontmoet. Den Don Quichot van CERVANTES kent gij zeker. Nu! denk dan eens aan zijnen SANCHO, hoe diep ongelukkig hij zich voelt als hij het doel van zijne wenschen bereikt heeft en Gouverneur geworden is; hoe hij aan zijnen ezel vertelt, dat hij zoo gelukkig was, toen hij slechts voor hem behoefde te zorgen, maar niet dan zorg en verdriet heeft ondervonden sints hij tot een' hoogen staat geraakt was."

S. Wat helpen al die verdichtselen!

A. Zij leeren de waarheid door de ondervinding van alle tijden bekrachtigd, en door den vromen CAMPHUIZEN zoo kernachtig uitgesproken als hij zegt:

> Hoogheid weert geen onrust,
> Veel goed geen smart, al 's werelds waanbehagen
> Geen inwendig knagen.
> Laagheid brengt geen onlust
> (Daar deugd maar is) en geenerlei uitwendig
> Maakt iemand ellendig.

Dat laatste zult gij misschien niet toestemmen. Maar zeg mij, zoudt gij, bij het volle bezit van al die uitwendige goederen, die gij als de middelen tot geluk zoo hoog waar-

deert, ook waarlijk gelukkig kunnen zijn met eene bloedschuld op uwe ziel, gebukt onder hopelooze droefheid over een onvergoedbaar verlies, of in bestendige vrees voor een steeds dreigend gevaar?

S. Neen zeker, maar dan althans zonder die goederen ook niet.

A. Dat is nu nog de vraag niet. Het is mij genoeg, van u de erkentenis te hebben, dat al uwe geluksgoederen te zamen het geluk niet zeker noch onvoorwaardelijk geven kunnen, dat tot het smaken daarvan iets inwendigs, iets wat van die goederen onafhankelijk is, vereischt wordt. Want dat onmisbare inwendige is juist de gemoedsrust en tevredenheid. Is 't niet zoo?

S. Althans zoodanige onrust, als waarvan gij daar gewaagdet, is met het smaken van geluk onbestaanbaar en moet verwijderd.

A. Goed, maar kunt gij die verwijderd houden door uwe geluksgoederen. Kunt gij ziekte, pijn, verliezen, rampen, den dood, evenzeer als de bedelaars en landloopers door uwe knechts van uw buiten laten afjagen? Kunt gij ze als de dieven laten wegschrikken, door de aankondiging: hier liggen voetangels en klemmen? Of moet gij het niet toestemmen: »Hoogheid weert geen onrust, veel goed geen smart, al 's werelds waanbehagen geen inwendig knagen?" en stemt gij dat toe, dan......

»Heidaar! hoofden, Heeren! past op de lijn!" riep eensklaps waarschuwend de schipper, doch te laat voor een man, die uit de schuit boven op de roef was komen zitten om naar het gesprek in den stuurstoel te luisteren. De overkomende lijn wierp zijn' hoed in het water. De schipper, misschien zich bewust, dat hij, al luisterende, wat laat gewaarschuwd en het ongeluk mede veroorzaakt had, toonde zich zeer bereid om het zooveel mogelijk te herstellen. Na eenig oponthoud kreeg de man dus zijn hoofddeksel druipnat terug. Natuurlijk beklaagde men zijn ongeval, maar hij zeide met een vrolijk gezigt: »O, dat beteekent niets, ik ben maar blijde dat ik zelf niet door de lijn meêgenomen ben en mijn' hoed terug heb. Ik zal mijn

slaapmuts maar zoo lang gaan opzetten, en den hoed intusschen te droogen hangen."

Kijk (zeî de student, terwijl de man naar voren ging om te doen wat hij gezegd had) die houdt zich goed!

B. Ja, dat is de regte manier om in dergelijke ongevallen ligt zich te troosten. Ik wil wel wedden, dat dit een opgeruimd, vergenoegd mensch is. Althans zijne weinige woorden van daar even toonen, dat hij de kunst verstaat van het te zijn. Hij geeft mij terstond en ongezocht een voorbeeld en bewijs aan de hand om mijn gevoelen, dat aanstonds te berde komen moet, te staven.

A. Wel ontwikkel dat dan nu maar eens voor ons, en los alzoo mij eens af; ik heb waarlijk al lang genoeg gesproken.

B. Maar gij waart immers nog met Mijnheer en train?

A. Ja, maar ik meen te kunnen rekenen dat ik afgehandeld en mijne stelling bewezen heb. Immers heeft mijn opponens mij moeten toestemmen, dat van de goederen, in wier bezit hij het geluk stelt, een of ander zonder wegneming van het geluk kan gemist worden, dat zij alle te zamen het geluk niet onvoorwaardelijk kunnen doen smaken, dat wroeging, vrees en dergelijke inwendige smarten, met geluk onbestaanbaar, door die goederen niet kunnen voorgekomen of weggenomen worden, dat zonder tevredenheid geen geluk mogelijk is; wat kan ik al veel meer verlangen? 't Is waar, ik zou nog vrij wat kunnen zeggen, om nader aan te wijzen, dat een ruim bezit van die zoogenaamde geluksgoederen het bezit en behoud der tevredenheid eer moeijelijk dan gemakkelijk maakt, maar tot mijne vooropgezette stelling behoort dat niet regtstreeks, en ik zit hier ook niet te redenvoeren of te verhandelen. Ik wil dus hopen, Mijnheer overtuigd, althans tevreden gesteld te hebben, en durf u gerust, uit ons aller naam (hier zag hij rond en ontmoette bij allen toestemmende blikken) verzoeken, om ons uwe meening, dat de tevredenheid niet zoozeer uit godsvrucht en deugd voorkomt, als wel uit ons gestel, en vooral uit onze verbeelding, wat nader uiteen te zetten. Ik beloof u, dat ik mijne bedenkingen niet zal

achterhouden, want ik heb niet ontveinsd, dat ik in die meening niet met u instem.

B. Ja, dat verwacht ik wel. Mij dunkt ik merk reeds, hoe gij er u op spitst om mij overstaag te redeneren. Nu, gij zijt het spreken voor anderen ook meer gewoon dan ik, ik sta zelfs in beraad, hoe ik beginnen moet.

A. Ik wil u gaarne op den weg helpen. Gij wilt de bron der tevredenheid in het gestel vinden, wees dus slechts zoo goed ons te zeggen, welk gestel, of liever (want dat bedoelt gij zeker) welk temperament gij als zoo hoog bevoorregt beschouwt, het Sanguinische, het Cholerische of het Melancholische?

B. Die leer der temperamenten is mij wat vreemd en die kunstwoorden nog meer, doch uwe vraag kan ik daarom wel beantwoorden; ik zou denken dat de ondervinding ons leert, dat wij de meeste vergenoegdheid aantreffen onder menschen van een gezond, lugthartig, bloedrijk gestel. Deze toch zijn van nature vrolijk en blijmoedig, zij hebben, zoo als men teregt zegt, een ligt mutsje op, zij bezien alle zaken van den gunstigsten kant, tillen niet zwaar aan de lasten des levens, trekken zich niets sterk aan, zorgen niet verre vooruit, hebben alzoo steeds stof tot opgeruimdheid en den meesten aanleg tot vergenoegdheid. Moet gij dat niet toestemmen?

A. Ja en neen. Ik zou kunnen toestemmen, dat iemand van een Sanguinisch temperament, den meesten natuurlijken aanleg heeft tot vergenoegdheid en meer dan de vurige Cholericus of de koude en drooge Melancholicus; zonder daarmede nog in uw gevoelen te treden; want gij hebt beweerd, niet dat het eene gestel natuurlijk geschikter is dan het andere voor het bezit der vergenoegdheid, maar dat zij uit het gestel voortkomt. Doch ook dat eerste zelfs stem ik niet onbepaald u toe. De bloedrijke mensch is wel doorgaans lugthartig en vrolijk, stapt wel ligt over zaken heen, waartegen de zwaarmoedige als tegen een' berg opziet, maar hij kan toch niet over alles heenstappen, wat ons hier in 't leven zoo al tegenkomt, hij is hartstogtelijk en daardoor ook voor matelooze droefheid en diepe neêr-

slagtigheid vatbaar. En zulke uitersten zijn onbestaanbaar met de vergenoegdheid, die iets blijvends en duurzaams, eene doorgaande gezindheid of stemming is, en niet eene vlugtige voorbijgaande aandoening. Ik zou dan althans een gemengeld temperament als nog gunstiger voor de vergenoegdheid beschouwen. Voor levendig genoegen is toch ook de Cholericus zeer vatbaar, en gelijkmatigheid is bij den Melancholicus eerder dan bij den bloedrijken te verwachten.

B. Gij drukt nu toch sterk op dat doorgaande en duurzame der vergenoegdheid, dunkt mij, dat hebt gij straks zoo niet op den voorgrond gesteld.

A. Dat was dan omdat ik er minder aanleiding toe kreeg, niet omdat ik het niet als een wezenlijk kenmerk der vergenoegdheid beschouw. Ik heb haar immers straks toch reeds beschreven als een *doorgaand* overwegend gevoel van onze voorregten. Juist daardoor verschilt zij van 't geen wij blijdschap en vrolijkheid noemen, waardoor wij meer eene voorbijgaande aandoening of toestand uitdrukken, en heeft zij meer overeenkomst met opgeruimdheid en blijmoedigheid als doorgaande stemming. Maar, lieve vriend! voelt gij dan ook niet, dat gij, door te stellen dat de vergenoegdheid in het gestel zetelt, als een echte Materialist voor den dag komt, en tot het resultaat zoudt moeten komen, dat God sommige menschen tot vergenoegden, anderen tot ontevredenen geschapen heeft?

B. Nu, gij althans weet, dat ik het een zoo min ben, als ik het andere beweren wil. Ik kan niet genoeg, al wat gij zeidet, ontkennen of wederleggen, ik ben echter nog meer door u overreed dan overtuigd, maar ik zie in, dat ik het verkeerd heb aangepakt, door met het gestel te beginnen. Ik hoop u gemakkelijker te overtuigen, dat de grond der vergenoegdheid in 's menschen verbeelding ligt, en zijt gij dat eerst met mij eens, dan zult gij den grooten invloed van het gestel op de vergenoegdheid ook wel moeten erkennen.

C. Ik geloof dat u dit bewijs niet moeijelijk zal vallen, Mijnheer. Hoe ouder ik word, des te duidelijker begin ik

in te zien, dat men alleen in verbeelding en door zelfbedrog, op deze wisselvallige aarde, onder een menschdom zoo als het tegenwoordige is, bij zooveel aanleiding tot ergernis en droefheid, tevreden en gelukkig zijn kan.

A. Ik weet niet, of gij door zulk toestemmen mijn' vriend wel zeer in de hand werkt, en of hij wel veel reden heeft om met uw schijnbaar hulpbetoon in zijn' schik te wezen. Bij u zelven schijnt althans die gelukkige werking der verbeeldingskracht door de jaren aanmerkelijk verzwakt. Doch ik verlang u te hooren, vriend B.! Hou u echter, als ik 't verzoeken mag, aan de gegevene bepaling van het wezen der tevredenheid. Anders, dat merktet gij zoo even, bewijst gij niet wat gij bewijzen wilt.

B. Wees gerust A., ik zal juist van de door u gegevene bepaling uitgaan. Zij werkt mij allezins in de hand. Gij beschreeft immers de vergenoegdheid als een doorgaand, levendig en overwegend gevoel van onze voorregten?

A. Juist zoo beschreef ik haar.

B. Welnu, het is juist de verbeelding, die alleen dat gevoel bij ons levendig maakt en ook alleen levendig houden kan. Trouwens wij gaan daarbij uit van de onderstelling, dat alle menschen zekere voorregten bezitten, niet waar?

A. Zeker, want dat is zoo!

S. Ja, maar die voorregten zijn dan toch nog al ongelijk verdeeld.

B. Minder ongelijk dan 't oppervlakkig schijnt. Denk slechts aan 't geen mijn vriend u straks deed opmerken ten aanzien van de bezwaren en lasten, die onafscheidelijk met de zoogenaamde geluksgoederen verbonden en een aanmerkelijk tegenwigt zijn van het genot dat zij geven kunnen, en aan het daarbij aangehaalde waarachtige spreekwoord. Ik herinner mij daarbij eene geestige vergelijking van STERNE, (die zelfs in zijne preken zijne geestigheid niet verloochent) tusschen een' geringen boer en een' rijken heer. »Beide (zegt hij) hebben hunne eigene genoegens, dezelfde huiselijke verpligtingen, en kunnen dezelfde vreugde en troost aan hunne kinderen hebben. Voor beiden heeft de zon evenveel licht en warmte, de lucht evenveel

verfrissching. De bloemen en kruiden der aarde rieken even aangenaam voor den éen als voor den ander, en beide kunnen een gelijk aandeel hebben aan alle schoonheden en weldaden der natuur. Heeft de rijke meer geregten, de boer heeft eene betere maag; leeft de rijke meer in weelde en heeft hij meer bekwame doctors, de boer bezit meer gezondheid en sterkte en heeft hunne hulp minder noodig; zoodat (laat hij er op volgen) de zaak wel overwogen, de schaal nog ten voordeele van den landman zou overslaan." Doch ik mag het als toegestemd beschouwen, dat alle menschen hunne eigene voorregten bezitten. Maar 't geen ik wil doen opmerken is, dat het de verbeelding is die het overwegend gevoel daarvan aanbrengt. En dat zult gij toestemmen als gij bedenkt, hoe zeer zij onze voorregten, goederen en genietingen verhoogt en vermeerdert. Immers is het de verbeelding, die aan alles eene eigene bekoorlijkheid bijzet, en het in zoo gunstig licht aan ons vertoonen kan, dat wij de gebreken niet opmerken, ja dat zij zelfs voor ons oog in volkomenheden veranderen.

A. Ja, dat is waar, vriend, dat vermag zij, ik heb dat aan mij zelven en aan anderen dikwerf opgemerkt, maar nooit frappanter voorbeeld daarvan gezien, dan in een' man, dien ik voor eenige jaren op reis ontmoette, een waar toonbeeld van vergenoegdheid, ook in zijn geheele voorkomen. Met gulle openhartigheid verhaalde hij mij, dat hij tolgaarder was aan een der tolhekken op den *Gelderschen* straatweg. Met warmte roemde hij zijn gelukkig lot, zijne nette woning, zijn aardig tuintje, dat hem bloemen en groenten, zijne koe, die hem dagelijks versche melk en boter gaf, vergeleek zijn kommerloos leven met dat van zijnen aanzienlijken inspecteur, ja van den Koning zelven, en wist de vergelijking ligt te zijnen voordeele te doen uitvallen. Dat hij midden op de heide woonde, alle nachten eenige malen moest opstaan om het hek te ontsluiten, en zonder verlof niet langer dan 24 uren zijne woning mogt verlaten, dat waren kleinigheden, waarvan hij slechts in 't voorbijgaan gewaagde, en waaraan men, zoo hij zeide, gemakkelijk zich gewende. Ik verheugde

mij innig in den man, en dacht er niet aan om hem tegen te spreken, maar wenschte in stilte zijn gelukkig gemoedsbestaan mij zelven en alle menschen toe. — Doch ga voort, B., en neem mij niet kwalijk, dat ik u in de rede ben gevallen.

B. Ik mag er u integendeel wel voor danken. Het treffende en aan de wezenlijkheid ontleende voorbeeld, door u bijgebragt, is het krachtigste bewijs voor mijne stelling. Doch de verbeelding wekt en verhoogt het gevoel onzer voorregten ook daardoor, dat zij ons de genoegens, die wij eens gesmaakt hebben, in de herinnering bij herhaling doet genieten, en in de genoegens van anderen, zelfs die door tijd of afstand van ons verwijderd zijn, ons vergunt te deelen. Bovenal echter verhoogt de verbeelding onze vergenoegdheid, ons innerlijk geluk, door het genoegen, hetwelk zij ons reeds bij het vooruitzigt op iets goeds, dat wij verwachten, te smaken geeft, een genoegen zoo groot, dat het zelfs niet zelden datgeen overtreft, 't welk bij het ontvangen of dadelijk bezitten van het verwachte goed door ons ondervonden wordt. Trouwens dat is niet vreemd. Alle dadelijk genot is of kort en voorbijgaande van aard, of zoo het duurzaam van aard is, verliest het ras het bekoorlijke der nieuwheid, wordt eenzelvig, terwijl gewoonte den prikkel des genots afstompt. Maar de verbeelding doet ons het afwezige zoowel als het tegenwoordige genieten, en breidt de grenzen van ons genot over het verledene en toekomende uit. De genoegens, die zij geeft, zijn altijd nieuw, altijd frisch, bieden telkens als verjongd zich ons aan. Zij omhult daarenboven de altijd onvolkomene wezenlijkheid met eenen idealen glans en gloed, neemt alzoo dat gebrekkige voor ons weg, of vermindert althans het gevoel daarvan aanmerkelijk, doet ons alles in een gunstig en aangenaam licht beschouwen, en maakt ons alzoo tevreden met onze omstandigheden en met de menschen, die ons omringen. Ja in de verbeelding ligt de grond der vergenoegdheid, dat zult gij mij moeten toestemmen; maar dan ook niet kunnen ontkennen, dat het ligchamelijk gestel op haar grooten invloed oefent. Wie toch weet niet

hoe grootelijks de ligchaamsgesteldheid de werking der verbeeldingskracht wijzigt, hoe duidelijk de gezonde of ziekelijke toestand daarop invloeit, welk een hemelsbreed onderscheid de vertraagde of versnelde omloop van het bloed op de denkbeelden, uitzigten en gemoedsaandoeningen te weeg brengt? Wie bemerkte niet vaak de zwaarmoedigheid en naargeestigheid, door de ziekelijke gesteldheid der buiksingewanden veroorzaakt, de opgeruimdheid, de blijde verwachtingen en bemoedigende hoop van teringachtige lijders. Waarlijk ik gevoel nu, dat ik mij straks te spoedig uit het veld heb laten slaan. Gij kunt, dunkt mij, uwe toestemming niet weigeren aan mijn gevoelen, dat de bron der vergenoegdheid in 's menschen verbeelding vooral, maar ook in zijne ligchaamsgesteldheid is te zoeken.

A. Het spijt mij, dat ik u die goede meening omtrent onze eenstemmigheid met u, zoo vol vertrouwen door u geuit, niet kan laten behouden, althans wat mij betreft. Evenwel erken ik gaarne, dat gij omtrent den invloed der verbeelding veel waars hebt gezegd. Maar uwe voorstelling was hoogst eenzijdig. Gij schijnt niet te bedenken, dat men even goed zou kunnen beweren, dat verbeelding de grond is der onvergenoegdheid. En toch is het niet minder waar, dat de wezenlijke lasten, bezwaren en droefenissen dezes levens door de verbeelding vaak bovenmatig worden vergroot en verzwaard; dat de verbeelding het tegenwoordige als met een nachtelijk floers kan omhullen, en bij het wezenlijke leed der tegenwoordigheid ook met het mogelijke der toekomst ons kan belasten, en alzoo den mismoedigen geest ganschelijk nederbuigen. De verbeelding kan zoo ligt tot inbeelding worden, en die, gij weet het, is erger dan de derdendaagsche koorts. De verbeelding helt eigenaardig tot het buitensporige over, billijke verwachtingen doet zij in ijdele luchtkasteelen ontaarden, die de vruchtbare kweeksters zijn van teleurstelling en mismoedigheid. De verbeelding is het, die door de kleuren en beelden, waarmede zij de tooneelen, die zij schept, opspronkt, onze neigingen en begeerten prikkelt en onverzadelijk maakt. Zij kan door hare verderfelijke mislei-

dingen ons de grootste aanwezige voorregten doen voorbijzien en de wezenlijkste genoegens vergiftigen. Zij, zij alleen is voor velen het graf der vergenoegdheid, zij doet menigeen, die de rijkste stof tot haar had, verdrietig en mismoedig zuchten, zij verleidt de menschen tot de rampzaligste buitensporigheden, en voert hare slagtoffers niet zelden tot in de treurige bewaarplaats der krankzinnigen.

B. Nu draaft gij toch wat sterk door.

A. Neen waarlijk niet, maar ik behoef mij ook op die rampzalige uitersten niet te beroepen. Wilt gij de schadelijke werking der verbeelding op de vergenoegdheid zien in dagelijksche voorbeelden, denk dan maar aan de ongegronde klagten, die men zoo vaak juist van de meest bevoorregte en rijkst gezegende menschen hoort, över leed en bezwaar, dat toch duidelijk geheel of grootendeels ingebeeld is; denk aan de morrende ontevredenheid met de wereld en menschen, zooals zij zijn, van menigen dichter of romanlezer; aan de soms belagchelijke kleinigheden, waardoor bij ons zelven en bij anderen vaak eene welgegronde opgeruimdheid en vergenoegdheid eensklaps wordt gestoord en weggenomen. Is het niet de verbeelding, welke die onaangename kleinigheden buitensporig vergroot, welke den dichter en romanlezer de idealen voorspiegelt, die zij vruchtelöos in de wezentlijkheid zoeken en wier gemis hen zoo mismoedig maakt? Ja ik zou een voorbeeld tot bewijs zeer nabij voor oogen kunnen stellen, indien de oude heer (hier zag hij den ouden heer vragend aan, die glimlagchend hem toeknikte) het mij ten goede wil houden. Wat anders toch dan de verbeelding is het, die Mijnheer zoo ontevreden doet zijn met de menschen, en bijzonder de dienstboden van onzen tijd. Hare werking is het, die *allen* in een ongunstig licht aan hem voorstelt, omdat hij misschien door eene bittere ondervinding *sommigen* als slecht heeft leeren kennen. Dat is nu slechts in een bijzonder punt, maar zoo werkt de verbeelding ook in 't algemeen, en zoo wordt zij het graf der vergenoegdheid, als wier bron gij haar aan ons voorsteldet.

B. Met uw verlof, ik ontken niet, dat de verbeelding

uitsporig worden en nadeelig op de vergenoegdheid werken kan. Het spreekt van zelf, dat zij bestuurd en goed geregeld moet worden.

A. Daarom hebt gij dat dan straks zekerlijk verzwegen, want gij althans hebt het niet uitgesproken, dat de verbeelding regeling en bestuur noodig heeft. De onwillekeurige wijziging toch, die de werking der verbeelding door de gesteldheid des ligchaams ondergaat, zult gij wel niet vóór hare regeling willen doen doorgaan. Dan, ja, zou de vergenoegdheid geheel van onzen ligchamelijken toestand afhankelijk zijn. Maar ik heb u doen gevoelen, tot welke gedrogtelijke gevolgen die stelling heenvoert. Dan zou onze vergenoegdheid geheel van onzen wil onafhankelijk zijn, en zoo wij er nog iets aan konden toebrengen, zouden wij het middel daartoe in het diëet en in de apotheek moeten zoeken. Bloedzuigers en aderlatingen, bloed verdunnende en buikzuiverende middelen zouden dan al de geschiktste wapenen zijn, die ons ter bestrijding der ontevredenheid overbleven. Neen vriend, zulk eene ongerijmde stelling kunt gij niet willen volhouden.

B. Dat wil ik ook niet, ik voel en stem toe, dat de verbeelding, om de vergenoegdheid uit te werken, regeling en bestuur noodig heeft, maar gij zult immers ook haren vermogenden invloed op de vergenoegdheid niet ontkennen?

A. Geenszins, ik erken ten volle, dat de verbeelding als een der krachtigste middelen tot vergenoegdheid dienen kan, maar ik ontken dat zij de eigenlijke bron en grond daarvan is, juist omdat nog iets anders en hoogers haar moet regelen en besturen. En waardoor anders kunnen wij haar waarlijk regelen en besturen, dan door dat heerlijk vermogen, dat Godsgeschenk, dat als waarteeken van onze hemelsche afkomst en bestemming ons gegeven is, 't zij wij het rede of verstand en geweten noemen. Dat alleen kan, dat moet, gelijk alle lagere vermogens, zoo ook de verbeelding besturen, en daarom beweerde ik reeds bij den aanvang van ons gesprek, dat in godsvrucht en deugd (of in godsvrucht, want daarvan is deugd onafscheidelijk) de

eigenlijke grond der vergenoegdheid is gelegen. — »En zoudt gij dat dan nu niet nog wat nader willen aanwijzen, Mijnheer?" vroeg de dame, die aanhoudend hare levendige belangstelling in het gevoerde gesprek had doen blijken.

A. Gaarne zou ik dat, want ik zelf ben innig overtuigd van de waarheid der uitspraak van den vromen ouden dichter:

Tot vrolijk leven
Wordt hij gedreven,
Die op God door Christus bouwt.

En van deze:

O lag het hart van die Gods wegen loopen
Voor uwe oogen open,
Gij vondt daarin geschreven:
Vrolijk, vrolijk is ons leven.

En niets wensch ik vuriger, dan dat al mijne medemenschen in die overtuiging deelen, en bij ondervinding hare waarheid erkennen mogten; maar, schoon ik mij mijne roeping en bediening, die mijn vriend u reeds zal hebben doen raden, voor niemand schaam en nooit of nergens haar hoop te verzaken, mag noch wil ik toch vergeten, dat ik hier niet op mijn kansel sta, noch onder mijne katechisanten zit, en daartoe zou ik, naar ik vrees, bij eene ontwikkeling mijner laatste stelling in groote verzoeking geraken. De dom, die ik daar van achter de boomen reeds van zeer nabij zie te voorschijn komen, herinnert mij waar ik ben, en ons allen, dat wij ons moeten gereed maken de schuit te verlaten. Ik heb toch misschien van uw geduld reeds wat te veel gevergd. Maar de zaak is belangrijk. Ben ik schuldig geworden aan onbescheidenheid en misbruik van uw geduld, werp dan een deel dier schuld op mijnen vriend B., die met Mijnheer den student mij aan 't praten bragt. B. heeft, als een waar vriend, reeds meer gezamenlijk met mij gedragen, en zal ook hieraan zich niet onttrekken, niet waar?

B. Wees daaromtrent gerust, vriend, maar onder ééne voorwaarde.

A. En die is?

B. Dat gij ons nog die kernachtige regels van uwen CAMPHUIZEN laat hooren, die gij nog onlangs als eene treffelijke beschrijving der ware vergenoegdheid voor mij opzeidet.

A. O gaarne, ik kan ons gesprek niet beter besluiten.

Genoeg heeft niemand van de menschen,
Dan die, in 't aardsche doorgestreên,
En met zulks als hij heeft tevreên,
Gerust en stil, heeft wat hij wil,
Wil wat hij heeft, kan wat hij poogt en doet,
Doet wat hij kan, een heer van zijn gemoed.

DE

INNERLIJKE WAARDE DER VROUW,

BLIJKBAAR

UIT HARE ZEDELIJKE BESTEMMING.

DOOR

J. KISSELIUS.

N.B. Zie Boeken- en Menschenkennis, 4de D. 2de St. 1835.

DE

INNERLIJKE WAARDE DER VROUW.

> Grace was in all her steps, heav'n in her eye,
> In every gesture dignity and love!
>
> MILTON.

Zoo ontmoedigend als het gevoel van eigen onvermogen voor eenen redenaar is, zoo opbeurend is hem daarentegen het vertrouwen op zijn onderwerp. Het besef althans, dat het door mij gekozene, niet alleen op uwe bescheidenheid, maar ook op uwe belangstelling zal mogen rekenen, verstout mij thans voor u op te treden *). Of, vlei ik mij hierin te veel, omdat ik mij tot een onderwerp bepaal, waartoe het eene gedeelte mijner Hoorders in de naauwste betrekking staat, en waarvoor het andere zelf de stof oplevert? Neen, voorzeker! « *De innerlijke waarde* « *der vrouw, blijkbaar uit hare zedelijke bestem-*

*) *Deze rede is in meer dan eenen letterkundigen kring voorgedragen.*

« *ming!* » Ziet daar een onderwerp, dat geenen uwer onverschillig kan zijn, en mij voor uwe toegevendheid instaat. Gelukkig, mijne heeren! zoo ik, in deze schets, de gelijkenis treffe van uwe moeders en zusters — van uwe echtgenooten en dochters — van uwe hartvriendinnen!

Ook gij vooral, gewenschte vrouwenschaar! gij, wier opkomst te dezer plaats mijne keuze bepaalde tot een onderwerp, zoo geschikt, om u van de achting des weldenkenden mans te verzekeren! gij zult niet wraken, dat ik u, in den spiegel van uwen hoogeren aanleg, dat betooverend *Ideaal* der echte vrouwenwaarde voor oogen stelle, door zoo velen uwer verwezenlijkt.

Ten einde u dan, mijne Hoorders! *de innerlijke waarde der vrouw* uit hare *zedelijke bestemming* af te leiden, zij het mij vergund, u een overzigt te geven:

I. *Van de haar eigene verstandelijke en zedelijke hoedanigheden, door welke zij zich van den man onderscheidt.*

II. *Van den invloed, dien zij, door dien hoogeren aanleg, op de beschaving en het geluk der Maatschappij uitoefent.*

III. *Van het gebruik, dat zij van dien aanleg maakt op het huisselijk leven; vooral in de uitoefening van hare pligten als gade en moeder.*

Dat wij, door *innerlijke waarde der vrouw* (in tegenoverstelling van hare *uiterlijke*) al dat gene bedoelen, wat haren hoogeren aanleg kenmerkt, en

dus met de *eigenschappen van geest en hart* in betrekking staat, behoeft hier evenmin nadere ontwikkeling, als wat wij door *zedelijke bestemming* te verstaan hebben. Door deze laatste toch drukken wij niet anders uit, dan die hoogere pligten, Haar, des menschen wederhelft, als redelijk wezen, door de zedeleer opgelegd; pligten, waarvan de vervulling hare eigenlijke roeping uitmaakt.

Ik ga dierhalve, in de *eerste* plaats, over, om u de *haar eigene verstandelijke en zedelijke hoedanigheden*, of die van *geest en hart* te schetsen, door welke zij zich van den man onderscheidt. Het zij genoeg, u daartoe slechts zoo vele omtrekken van de beeldtenis der vrouw aan te stippen, als noodig zijn, om ze u, van hare voortreffelijkste zijde, te doen kennen. Alleen zij, die zich als een sieraad harer kunne kenmerkt, vertegenwoordige ons hierbij haar geslacht! Wij hebben ons dus met geene wijdloopige beschrijving van een veelzijdig karakter in te laten. Wij allen weten, hoe de natuurlijke inborst der vrouw, door reden en gevoel, door hartstogt en *temperament*, gewijzigd wordt. Zien wij dan, hoe zij dat *natuurlijk* karakter, gegrond in haren aanleg, maar door opvoeding en omstandigheden bestuurd, in een *zedelijk* hervormt; — en hoe zij het, daar, waar zij hare edeler bestemming gevoelt, door den zegen aan hare *innerlijke waarde* verleend, met *deugden* en *hoedanigheden van geest en hart* verrijkt, die haar alleen aan hare hoogere roeping kunnen doen beantwoorden!

Slaan wij aanvankelijk slechts hare *verstandelijke*

vermogens gade, dan ontwaren wij reeds, hoe de Schepper haar, als het zwakkere geslacht, boven ons met voorregten heeft toegerust, die zij, om hare meerdere afhankelijkheid, zoo zeer behoeft. Immers zien wij de vatbaarheden van den geest zich bij haar, vroegtijdiger dan in den man, ontwikkelen; ofschoon men haar, over het geheel, een langer leven toeschrijft, en men dus, naar den gewonen regel der Natuur, niet dan eene latere ontwikkeling verwachten zou? Reeds is het aankomend meisje verstandelijk bezig; reeds doet het zich als een gevormd mensch voor, wanneer haar tweelingsbroêrtje de kinderluimen nog met hoepel en drijftol wegspeelt! Hoe wint zij het hem af, in vlugheid, in oordeel, in bedaard overleg, in snedig vernuft! hare bezadigdheid stilt ook niet zelden den storm der opgeruide drift, en maakt zich de kleinste ondervinding ten nutte. Haar levendiger verbeelding, scherper doorzigt en fijner waarneming verschaffen haar, althans met opzigt tot de haar omringenden, eenige kennis van het menschelijk hart, en rusten haar met die huisselijke levenswijsheid toe, welke zoo voordeelig op haren meer gevorderden leeftijd invloeit. « Een ge-« vormd meisje, van naauwelijks huwbare jaren, » zegt daarom de karakterkundige POCKELS *), « bezit « dikwijls oneindig meer gezonde redeneerkunde, meer « smaak en zuiverheid van denkbeelden, dan man-

---

*) *Characterschets der Vrouwen:* naar het Hoogd., door Mr. J. VAN DER LINDEN, 4 D. *Leijden*, A. en J. HONKOOP

« nen van meerdere jaren, die zich lang in het « denken geoefend hebben.» Deze vroegere rijpheid van oordeelskracht schrijft ROUSSEAU toe aan de behoedzaamheid, welke haar, schier van kindsbeen af, ten schild moet zijn, om zich bij een zorgvuldig te bewaren kleinood te handhaven; door welk gedrag zij dan ook te spoediger het onderscheid van goed en kwaad leert. Met zoodanigen aanleg toegerust, oefent zij zich, niet slechts in de kunst van zich beminnenswaardiger te maken; maar weet zij ook haren geest te verrijken, met die nuttige kundigheden, die, als blijvende sieraden, onafhankelijk zijn van eene wisselzieke modezucht. Stelde zij ooit eenigen prijs op de versierselen des ligchaams, zij schat die van den geest oneindig hooger; want, zonder haar verstand aan te kweeken, zou haar hart zich slechts ten halve vormen; en, hoe kan zij dan tot de volmaking harer zedelijke natuur, het eenig doel van alle ware beschaving, geraken? Door vorming en kennis, beweerde immers PLATO reeds, wordt de mensch het zachtzinnigste en redelijkste van al het schepsel? en zou zij, bij uitnemendheid het beeld der zachtzinnigheid en redelijkheid-zelve, dan niet naar vorming en kennis streven? Zelfs de bevalligheid, die de schoonheid verhoogt, en dikwijls haar gemis vergoedt, waaruit ontspruit die anders, dan uit eene zekere verstandsoefening, welke in de vrouw ook het hart, zoowel voor de indrukselen van het ware, als van het schoone en goede, vatbaar maakt? Zoo nu de ware beschaving den

geest aankweekt en het hart veredelt, dan leert zij vooral daardoor de pligten harer *zedelijke bestemming* even grondig kennen, als meer volkomen uitoefenen. Hierdoor ook staan haar hart en verstand met elkanderen in overeenstemming, en maakt zij zich, die geoefendheid, die echte menschen- en wereldkennis eigen, welke op haar huisselijk leven en den werkkring, dien het haar voorschrijft, van de gelukkigste toepassing zijn. Wij behoeven nogtans hare *innerlijke waarde* geenszins bij uitsluiting te zoeken in buitengewone gaven van het vernuft, of in het bezit van wetenschap en geleerdheid: erkennen wij slechts, dat de Schepper haar, in geenerlei opzigt, de krachten onthouden heeft, om ook in deze met den man te wedijveren. Ik gewaag hier van geene DACIER: de Nederlander kent onze GODEWIJK *), de dochters van ROEMER VISSER, eene SCHUURMAN, LESCAILLE, LANOY en VAN MERKEN, maar bovenal ook BILDERDIJKS kunstrijke gade! Doen wij dan regt aan de begaafdheden der vrouw, ook waar zij zich, door geleerdheid en vernuft, tot een sieraad van het menschelijk geslacht verheft! Of, zouden wij, al ligt ook daarin geenszins hare eigenlijke bestemming, de talenten eener rijk begaafde ziel niet bewonderen, als zij worden verhoogd, door de bevalligheid eener kunne, die elke uitmuntendheid

*) MARGARETA GODEWIJK, *van* Dordrecht, *die niet alleen in de Italiaansche, Fransche en Engelsche, maar ook in de Grieksche en Latijnsche letteren ervaren was.*

van den geest niet zelden ineensmelt, met die voortreffelijkheden des harten, zonder welke wij, ook bij de hoogste bewondering, zouden koel blijven?

Staan nu de eigenschappen van haren geest in zoo naauwe verwantschap met die haars harten; het is inzonderheid van deze laatste zijde, dat zich hare *innerlijke waarde* voordoet; dewijl zij niet, dan door het hart, worden *kan* en *moet*, wat zij, overeenkomstig hare *zedelijke bestemming*, behoort te zijn.

Voorzien van een prikkelbaarder zenuwgestel dan de man, bezit zij eene grootere mate van gevoel. Van daar, dat alles, wat haar verstand omvat, en bij ons, om onze meerdere koelbloedigheid, alleen tot hetzelve doordringt, bij de vrouw ook de zaak wordt van het hart; dat brandpunt der liefde, hetwelk hare zedelijke voortreffelijkheden, als zoo vele flonkerstarren, aan den horizon van het huisselijk leven, ook daar nog doet schitteren, waar niet zelden de laatste schemering van mannendeugd, in den nacht onzer verdorvenheid, weg kwijnt!

Maar welke harer deugden zal ik u het eerst onthullen? Aan derzelver hoofd prijkt hare Zedigheid, die alle de anderen, onder den sluijer der nederigheid, verbergt. Onwillekeurig verraadt zich hierbij die kieschheid, als de Beschermheilige der vrouwelijke onschuld, eerbare schaamte genaamd, wier blos de bevalligheid nog verhoogt, als lang de verf der jeugd van hare kaken is weggevaagd. Ook daar, waar stand en betrekking haar vrijeren omgang schijnen te veroorloven, kenmerkt zich hare ingeto-

genheid, door houding, gebaren en blikken. Is het den man niet geoorloofd de palen der welvoegelijkheid te overschrijden, zij weet, dat zij die palen zelfs niet van verre vermag te naderen. Verschillend zijn de uitwerkselen van het gevoel der schaamte, hetwelk, altijd en overal, de reine vrouwelijke ziel bijblijft. Hier doet het, ofschoon kwalijk gewijzigd, eene MARIA VAN BOURGONDIËN als slagtoffer eener valsche kieschheid omkomen, óf spoort het eene onteerde LUCRETIA *) tot vertwijfeling: daar rukt zich eene *Syracusische* schoone de oogen uit het hoofd, en zendt ze den haar belagenden dwingeland toe, om zich niet langer aan het gevaarlijk bezit te wagen van hetgeen hem in lust ontstoken had! Schier onaangezien de zeden van tijd en landaard, doen deze twee laatste voorbeelden van heldhaftige schaamte het vrouwelijk karakter in geenen deele te kort. Blijft dat gevoel eene ANNA VAN BOULAIN niet tot zelfs op het moordschavot bij, waar het zwaard des beuls op haar aanzwenkt? Noemen wij het gebrek aan schaamte eene ondeugd in de vrouw, wie is dan niet geneigd dat gevoel, hoe afhankelijk ook van opvoeding en leefwijze, eene deugd te noemen; eene deugd, die, bij de meerdere fijnheid haars zedelijken gevoels, uit reinheid

*) *Het doet hier weinig ter zake of sommigen de geschiedkundige waarheid van dit geval betwisten. Genoeg! waar eene* LUCRETIA *bestaat, zoo als de Geschiedenis haar schetst, is hare wanhoop, ten gevolge van een beleedigd gevoel van schaamte, karakterkundig waar.*

des harten ontspruit? Deze deugd dan is het, welke haar bewaart bij die heilige onschuld, die hare gulhartigheid, hare goedheid en opregtheid in het helderste licht doet uitblinken. Door zulk een harnas tegen de verleiding, houdt zij hare neigingen rein en onbesmet, hoewel het haar hart open laat voor de teederste aandoeningen. Getroffen, waar wij koelzinnig blijven, geeft het waar gevoel haar tranen voor ieders lijden; tranen, waardoor haar teeder mededoogen vruchten van liefdadigheid voortbrengt! Wie aan hare hulpvaardigheid bij der kranken legersteden twijfelt, dien wijzen wij, evenzeer op de orde der zoo eigenlijk genaamde *barmhartige zusters*, als op die *Nederlandsche* vrouwen, welke zich bij uitnemendheid onderscheidden in de hulp, aan de bij *Waterloo* gekwetste dapperen! Maar nog meer! ook de vrouwen hebben hare HOWARDS! Getuige eene ELIZABETH FRIJ, die, ondanks de schroomvalligheid harer kunne, de kerkers bezoekt, tot opbeuring der gevallene menschheid; ja, met zulk gelukkig gevolg, dat het te wenschen zij, dat het edel driemanschap, in ons vaderland, tot zulk een liefdadig doel verbonden, ook onder onze vrouwelijke landgenooten, geene mindere navolging vinden moge *)!

---

*) *Deze redevoering dagteekent zich,* zoo als zij thans voorkomt, *van* 1823; *ofschoon, voor het overige, het werk van nog veel vroeger dagen. Mogt de hier voorkomende uitboezeming destijds nog onder de vrome wenschen worden gerangschikt, sedert verwezenlijkte zich dezelve, door den ijver van twee vrouwen,* te Gou-

Doch is het wel noodig, u meer zulke voorbeelden aan te halen, ter overtuiging, dat de vrouw, alom en ten allen tijde, ter hulpe gereed is? Waar toch vindt zij haar edelste vermaak niet in wèl te doen? Vol van meêgevoel, bij anderer lijden, is zij de deelnemingzelve. Waar zij geene hulp kan toebrengen, daar ontvloeit aan hare lippen een balsem van troost, die de wonden van menig bloedend hart zalft. Zelfs hare bedaardheid stilt niet zelden den storm der opgeruide drift, en stort in anderen de kalmte van ziel over, die haar gemoed beheerscht. Bij dat alles vatbaarder voor de verhevenste indrukken, worden deugd en godsdienst haar eene behoefte des harten. Hoe vloeit dit op alle hare neigingen in! Van hier die onnavolgbare zachtmoedigheid, die deugd der zedigheid, welke een harer edelste hoofdtrekken uitmaakt; en, als beginsel aller liefde, haar misnoegen in gevoeligheid, hare verwijtingen in klagten, hare bevelen in smeekingen, hare bestraffingen in tranen oplost.

Indien nu al, uit deze meerdere aandoenlijkheid, die zwakheid van hart ontstaat, wel eens met den naam van ziekte des gemoeds bestempeld, het is deze zwakheid van hart nogtans, die, als het eigendom-

---

da, (*blijkens het* 9de *verslag van het Genootschap* tot zedel. verbet. der Gevangenen) «*uit den beschaafden godsdienstigen en aanzienlijken stand.*»

— *Dat het vrouwelijk karakter zich, tot zelfs in den hoogsten rang, niet verloochent, heeft later* Neêrlands *Kroonprinses bewezen.*

melijke van een echt vrouwelijk karakter, ons te meer voor haar inneemt. Was het niet van daar, dat ROUSSEAU, in die zwakheid, hare meerdere sterkte gelegen vond? Die zwakheid van hart doet haar de behoefte gevoelen ter zedelijke vorming, als een harnas tegen de verleiding. In 't kort, die zwakheid van hart is het, welke juist hare sterkte van ziel te meer doet uitschitteren. Sterkte van ziel? Gewis! indien wij hier door *ziel* die hoogere kracht verstaan, welke, volgens den wijsgeerigen EHRENBERG *), over gevoel en inborst, over hartstogt en *temperament* heerscht; dan is sterkte van ziel die edeler wilskracht ter deugd, die uit pligtgevoel ontspruit, en tegen zwakheid van hart, als zedelijkheid tegen zinnelijkheid, overstaat. Zij leert haar de beschaving haars harten aanvangen; en herschept haar *natuurlijk* karakter in een *zedelijk*, door het te ontwikkelen in dat geen wat men, in verhevener' zin, *karakter* noemt; omdat zij alleen *dan* naar reden en grondbeginselen handelt; zonder welke hare deugd geene waarde hebben zou; want wat is Deugd anders dan de zegepraal der zedelijke kracht op de zinnelijkheid? Hoe zou de vrouw, zonder die sterkte van ziel, zich dan gedragen in zoo vele verschillende omstandigheden, waarin hare *zedelijke Bestemming* haar, ter vervulling van hoogere levenspligten roept? Van waar anders die gelatenheid en onderwerping in het

*) FRIEDRICH EHRENBERG: Reden an Gebildete aus dem weiblichen Geschlechte. *Leipz.* 1808.

lijden? dat geduld — die moed, in het ongeluk? die zelfverloochening, waar het past? die ootmoed, in hare afhankelijkheid? die standvastigheid, beiden in willen en doen? die trouw in de liefde, die, zoo als wij verder zien zullen, nood en dood trotseren kan? Van waar anders zoo vele voorbeelden van grootheid, die de geschiedenis ons, in het leven der vrouw, doet bewonderen? Deze sterkte van ziel behoeft nogtans geenszins de spoorslag te zijn, die, van eene teedere vrouw, eene krijgshaftige mannin vormt. Of blinkt zij in eene KENAU HASSELAAR treffender uit, dan in die meer vrouwelijke fierheid, waarmede de Moeder der GRACCHEN *Egyptes* rijkskroon, met de hand van PTOLOMEUS, in haar weduwschap afslaat? geen schepterglans maakt haar blind voor de onwaarde haars koninklijken minnaars; en, zoo vrouwelijk groot, als moederlijk teeder, wijdt zij zich geheel aan de vorming van een kroost, dat zij hare kostbaarste kleinoodiën noemde; ja, van hetwelk CICERO getuigde, dat hun geest niet minder voedsel van het verstandelijk onderhoud hunner moeder, dan hun ligchaam in haren schoot genoten had. Ziet, hoe die sterkte van ziel haar nog bijblijft, waar die zonen, hoe men ook over hun staatkundig gedrag oordeele, ten slagtoffer vallen van een wispelturig volk! Hoe boezemt, onder het opzien tot Hem, van wien alle deze gaven komen, hoe boezemt ook deze sterkte van ziel eene edele JOHANNA GRAY die vaste grondbeginselen van godsvrucht in! grondbeginselen, waardoor zij, op haar achttiende jaar,

meer bemoedigd van den troon op het schavot klom, dan zij dien troon besteeg, ten gevolge eener zwakheid van hart, te verschoonlijker, omdat zij er zich door onderwierp aan het ouderlijk gezag, en den drang eens Ega's! Deze eigenschap is het, welke de vrouw ook niet zelden in de min gewigtige omstandigheden des levens behoeft, om haar te sterken tegen alle die zwakheden der ligtzinnigheid, waaraan zij van natuur te meer bloot staat; maar voor welke de aanleiding ook dikwerf buiten haar ligt. En inderdaad, zijn wij-zelven het niet dikwijls, die in het meisje reeds, zonder het willen of te vermoeden, eene ijdelheid opwekken, welke wij haar daarna ten kwade duiden? Immers, niet altijd spruit de ijdelheid, die men der vrouw als heerschend gebrek verwijt, alleen uit zwakheid des harten, maar veelal ook uit onzen kwalijk gewijzigden omgang met haar geslacht, die ons nader blijken zal, dat allerverderfelijkst op de maatschappij terug werkt.

Zietdaar nu, geachte Hoorders! U die *eigenschappen van verstand en hart geschetst*, waarin de vrouw boven den man uitmunt! Zien wij dan, in ons tweede gedeelte, *welk een' gewigtigen invloed zij*, als lid der zamenleving, *door dezen hoogeren aanleg, op de beschaving en het geluk der Maatschappij uitoefent!*

In den eersten opslag worden wij reeds den invloed gewaar van haren omgang in het algemeen. Of, schonk de Schepper haar, als beheerscheres onzer zinnen, geen vermogen op ons, waarvan nogtans zij,

die hare *zedelijke bestemming* gevoelt, een meer dan zinnelijk gebruik maakt? Besteedt zij het overwigt, dat zij, door uiterlijk behagen, op den man verwerft, niet zelden reeds tot veredeling zijns harten en ten nutte der menschheid; hoeveel te meer gebruikt zij dan daartoe niet dien hoogeren aanleg, waardoor zij, in haar karakter, het onmiskenbaar merkteeken draagt van eenen adeldom, die zich, zonder geloofsbrieven van het hooge staatsgezag, staven kan? Ja, in de *zedelijke bestemming* toch van haar geslacht, zijn haar voorregten, boven ons, aangeboren, door welke de vrouw, bij ieder beschaafd volk, ondanks hare meerdere zwakheid, in de hulde van den man, de sterkere kracht vrijwillig aan zich onderwerpt. Van daar is het, dat de zorg en oplettendheid, haar, bij iedere verlichte Natie, toegebragt, niet enkel voortvloeit uit een, bij ieder volk verschillend, begrip van welvoegelijkheid; neen! die hulde vloeit voort uit eene wezenlijkere welvoegelijkheid, onafhankelijk van leeftijd en landaard, gegrond op eene zedewet, door de Natuur-zelve ingesteld, en die, door geen volk ter wereld, ongestraft geschonden wordt! Getuige de lage trap van zedelijkheid, zoowel als het verval dier volken, welke de *innerlijke waarde* der vrouw klein achten: om het even, of zij er zich, tot den verachtelijksten arbeid, als bij den wilde, of tot de vadsigheid van het Oostersch Harem verwezen ziet; dan wel, elders, zich een' wierook ziet toegezwaaid, die het waas harer onschuld bezwalkt; een' wierook, die niet meer is,

dan het uitvloeisel van een verfijnd zedenbederf, dat den stempel eener zoogenaamde wellevendheid draagt; maar zoo ver beneden de ware beschaving gezonken is, als deze zich boven den staat van barbaarschheid verheft. Bloeit nu de beschaving bij een volk, naarmate er de vrouw, in hare natuurlijke regten, erkend en geëerbiedigd wordt, meten wij daarom de achting, waarin zij bij het eene volk boven het andere staat, geenszins af, naar den meerderen of minderen wierook, haar, in de bruisende vermaken der groote wereld, toegezwaaid, — naar de meerdere of mindere gelegenheid, die haar om te schitteren gegeven wordt. Onze naburen mogen het ons daarin afwinnen; maar gij, o Nederlandsche vrouwen! gij, die, meer dan eenigen uwer Europesche zusteren, het wezen voor den schijn kiest, gij laat u, bewust, dat de ware beschaving (in welken stand ook) zich slechts door zedigheid kenmerkt, gij laat u door geen vermomd zedenbederf misleiden; doch wijst eene ligtzinnige hulde af, die uwe innerlijke waarde kwetst, en u dus meer zou vernederen, dan zij u zou schijnen te vereeren! Ja, zoo wel bij eene gekunstelde verfijning van zeden, als daar, waar de barbaarschheid den ijzeren schepter voert, neemt de omgang met het vrouwelijk geslacht eene verkeerde rigting aan, en worden de grondkrachten der natiën ondermijnd. Onvermijdelijk gevolg der schennis van de regten der natuur! Zoo ook ging het den *Romeinschen* staat. Na den *Sabijnschen* maagdenroof werden er de zeden, wel is waar, beschaafder; dan,

zoodra, onder CESARS heerschappij, weelde en zedeloosheid, met den roof, uit *Azië* aangebragt, de vrije verkeering der beide kunnen, tot losbandigheid deden overslaan, van toen af dagteekende er zich een verval, dat het verlies van vrijheid en onafhankelijkheid na zich sleepte. Wie dezen ondergang wijt aan het verkeer met de vrouwen, en niet aan de verbastering van zeden, die daarbij insloop, dien voeren wij de taal te gemoet van den welsprekenden THOMAS, die de eer der vrouwen zoo mannelijk verdedigde *). « Zelfs in die eeuwen, » zegt hij, « waarin « de vrouwen het op verleiding toelegden, zijn zij- « zelven alvorens door hare eeuw verleid geworden. » Hoe ongunstig dan ook een LYCURGUS, wien MONTESQUIEU nageeft, dat hij de kuischheid-zelve van schaamte beroofd had, over den invloed der vrouwen op de staatkundige gesteldheid eens volks oordeelde, het waren de *Spartaansche* vrouwen nogtans, welke het niet genoeg achtten, haren kinderen het leven gegeven te hebben; maar zich beijverden, dien heldengeest in hen aan te kweeken, die het kenmerk van dezen landaard geworden is. Nergens toch zien wij den man hoogeren prijs stellen op zijne maatschappelijke pligten en regten, dan daar, waar de vrouw geëerbiedigd wordt in den eigendommelijken rang, haar door den Schepper aangewezen; dan daar, waar zij dien invloed uitoefent, waartoe zij, door hare betrekking op den staat-zelven, ge-

*) *Essai sur les Femmes.*

regtigd is. Ja, op den staat-zelven geregtigd! want, « door onze zonen, » zoo doet de straks aangehaalde fransche redenaar de vrouwen-zelven tot ons het woord voeren, « door onze zonen en echtgenooten « aan den staat af te staan, geven wij hem meer dan « ons-zelven ten beste! Gij-mannen! kunt in den « krijg slechts omkomen; maar, wij-vrouwen, zijn « ongelukkig genoeg, te moeten overleven, wat wij « meer dan ons-zelven beminnen! » En, bij dat alles zijn zij het, die, geldt het haardsteden of altaren, den moed aanvuren, de dapperheid beloonen! Erkent men dan haren invloed ook op den riddergeest der middeleeuwen, men herinnere zich niet te min de geestdrift en den moed van *Pruissens* edele vrouwenschaar, in *Europa's* jongsten worstelstrijd *)! Maar ten andere! al stookte de dochter van eenen SESOSTRIS haren vader tot wereldverovering aan, — al overreedde DARIUS gade haren gemaal op de *Grieken* aan te rukken, — wie aan de inspraak van haren hoogeren aanleg gehoor geeft, werpt zich, waar het de menschelijkheid gebiedt, als CORIOLANUS moeder, tusschen de strijdenden in, en voorkomt oorlog en bloedstorting.

Werkt nu dusdanig haar invloed op held en staatsman, zou men er minder van wachten op de beschaving en verlichte denkwijze eens volks? Leidt

---

*) *Wie gedenkt hier ook niet aan de Noord-Nederlandsche vrouw, in* 1830, *toen al wat weerbaar was tot bescherming onzer grenzen uittrok?*

niet de hoogleeraar KRUG, reeds uit den aard van het vrouwelijk karakter, af: « dat de vrouwen van « beschaving doorgaans meer nog tot het *Libberalis-* « *mus* » (men versta het in een' goeden zin) » over- « hellen, dan de mannen » *)? Van daar welligt,

---

*) Geschiedkundig Tafereel van het Liberalismus. *Na dat de hoofden van het volksdespotismus zich, door verkeerd spraakgebruik, den naam van* Liberalen *hebben toegeëigend, is het vooral noodig te herinneren, dat* Liberalismus, *hier niet als partijnaam, maar in deszelfs oorspronkelijke beteekenis moet worden opgevat, als stemmende, zoowel den vorst tot milde beginsels, als de Ingezetenen tot eerbiediging der maatschappelijke instellingen; of, om ons hier te houden aan de verklaring, later door* KRUG*-zelven gegeven* †), *als uitgaande van het grondbeginsel van regt, en als een vriend van wettige orde en vrede; terwijl daarentegen het valsche, of ultra* liberalismus (*dat steeds tot uitersten overslaat*) *niet dan willekeur ten grondbeginsel maakt, en slechts verwarring, omwenteling en oorlog wil — de vorsten haat — de volken vleit, en tot opstand en losbandigheid aanspoort, enz.*

Voor het ter perse gaan van deze verhandeling, zie ik dat de H^r. J. BOEKE, *in zijne voorlezing:* «Over den waren Liberaal als Burger,» (Letteroef. n° 11, April, 1834) *den Hoogleeraar* KRUG *beschuldigt, dat deze in zijne* « Geschiedenis van het Liberalismus, » (*welke ik niet meer in de gelegenheid ben hier op na te slaan*) *zich niet gelijk blijft, daar hij eerst door* Li-

†) *Arnhemsche Courant*, 15 Sept. 1832. n° 110.

dat MONTESQUIEUS wijsgeerige Staatkunde, hoezeer zich verklarende tegen der vrouwen heerschappij in het huisselijke, in geenen deele de vrouwelijke staatsregeringen verwerpt. Trouwens, de CHRISTINA's hebben getoond, dat het oppergezag der vrouw zich beter met de rust der staten, dan met die der huisgezinnen verdraagt.

Eene verachtelijke POMPADOUR en haars gelijken praalden, wel is waar, met den naam van vrouw; maar hebben niet te min de waarde harer kunne

---

beralen *verstaat*, *degenen*, « die in kerkelijke en bur« gerlijke betrekking uit het bestaande stof ontleenen, « om te onderzoeken, of het ook anders en beter kon en « behoorde te wezen, en die alzoo aan het rustende en « stilstaande beweging en voortgang zoeken te verschaf« fen,» *ofschoon hij elders beweert*, « dat het Liberalismus « niet anders is, dan de natuurlijke, en daarom onbe« rispelijke zucht naar vrijheid, die zich in gedachten « en woorden openbaart.» *De Heer* BOEKE *noemt vervolgens* KRUGS *beschrijving van het Liberalismus*, als « bestaande in de zucht, en het pogen om aan het « rustende en stilstaande, beweging en voortgang te « verschaffen,» *onnaauwkeurig, tot misbruik leidende en gevaarlijk, en zegt van vrijwillige gehoorzaamheid aan de wetten en aan het bewind*, « zietdaar een « onmiskenbaar bewijs van ware Liberaliteit, dat de « ambachtsman, zoo wel als de eerste dienaar van « staat, kan geven.» *En inderdaad, de Noord-Nederlander zal hem dit niet tegenspreken, sedert de ondervinding der laatste jaren den zin van* KRUGS *woorden nader heeft toegelicht.*

verbeurd. Wie dus zoodanig in strijd leven met hare zedelijke bestemming, bewijzen slechts van welk belang het is, dat zij, die zoo veel invloed heeft op onze deugd, en, door deze deugd, op het geluk der maatschappij, ook bovenal beschaving des harten aan verstandsoefening pare, om aan hare *innerlijke waarde* te beantwoorden. Slechts dan wekt zij in den man die krachten en verdiensten op, die hem, ten nutte van maatschappij en vaderland, leven doen; maar ook dan maakt zij de haar eigene hoedanigheden van geest en hart, van de heilrijkste toepassing op die meer vrouwelijke pligten, tot welker vervulling hare huisselijke betrekking, bij voorkeur, haar roept.

Op welke wijze nu de vrouw van dien hoogeren aanleg op het huisselijk leven, vooral in de uitoefening van hare pligten *als gade en moeder*, *gebruik maakt;* dit blijft mij nog over, in mijn derde gedeelte, ten slotte te betoogen.

Van alle pligten, haar door de Voorzienigheid opgelegd, zijn er geene, waarin hare *innerlijke waarde* en *zedelijke bestemming* van meer gewigt is, en edeler schittert, dan in die des huisselijken levens. Daar vooral is het, dat zich deugden ontwikkelen, welke het uitsluitend eigendom der kunne zijn; deugden, welke, in Gods alwikkend oog, door geene roemruchtige bedrijven worden geëvenaard. Ja, het is niet altijd in het veld van eer, noch op het woelig staatstooneel, waar wij zoo dikwerf groote mannen door kleine driften beheerscht zien, dat wij die edele deugden aantreffen, welke de menschheid het meest

versieren en zegen rondom zich verspreiden. Neen! het huisselijk leven houdt ons dikwijls deugden verholen, die beter den toets der ware grootheid zouden doorstaan, dan zoo vele blinkende bedrijven, die der Menschheid op bloed en tranen te staan komen. Het is dus hier, dat de *innerlijke waarde* van Haar, die, naar wij reeds opmerkten, alles wat zij is, alleen door het hart is, zich het beminnelijkst voordoet: het is hier, dat haar omgang eene school voor het hart wordt: het is hier, dat zij den band der onderscheiden betrekkingen naauwer toehaalt; dat zij de zamenleving bezielt met eene harmonie, zonder welke de gezelligheid alle waarde verliezen zou. Een koud *Egoïsmus* kenmerkt de verkeering der mannen; maar waar de vrouw verschijnt, deelt zich de welgezinde stemming van haar gemoed aan al de aanwezigen meê. Gewis! « de Hemel, » zegt MILTON te regt, « is in hare blikken, en in elk harer gebaren is waardigheid en liefde! » Is het dan wonder, dat zij, die te voren elkanderen koel en onverschillig, ja, met onwil en wrevel bejegenden, door hare tegenwoordigheid alleen, tot heuschheid en hartelijkheid worden opgewekt? Heeft dan de omgang der vrouw reeds zulk een' zegenrijken invloed op het maatschappelijk leven in het algemeen; hare deugden en hoedanigheden werken, als zoo vele drijfraderen des huisselijken geluks, op haren meer bijzonderen kring, en op al hare betrekkingen van bloed- of aanverwantschap. Immers, hetzij wij haar gadeslaan als dochter of zuster, of in welken stand des

huisselijken levens, altijd en van elke zijde, is zij ons belangrijk, en oefent zij hare pligten uit, met eene hartelijkheid en kieschheid, slechts aan haar geslacht eigen. Zagen wij vroeger hoe de edele vrouw haren natuurlijken invloed tot een meer dan zinnelijk doeleinde weet aan te wenden, het is deze deugd, die wij reeds in het argloos meisje opmerken, wanneer de knaap, door hare aanvalligheid verlokt, zich onwillig aan de zedelijkheid vergrijpen zou. Zij gebruikt dan het gezag harer bekoorlijkheden, brengt hem, met een' enkelen blik, tot de zedigheid terug, en doet hem, in haar, de deugd-zelve hoogachten en beminnen. Aldus veredelt zij zijne zinnelijkheid, en, eer zij-zelve het ontwaart, geeft zij aan zijn gevoel eene edeler wijziging. De knaap, weldra tot jongeling gerijpt, bespeurt nu in zich de kracht eener veredelde neiging. Thans is het de adel der vrouwelijke ziel, die hare schoonheid nieuwe bevalligheid voor hem bijzet: het zijn nu niet meer zijne zinnen, zijne ziel is het, die haar aankleeft! Zij is de Noordstar op het pad zijns levens, en, bij iedere afwijking van de deugd, herinnert hem een enkele opslag aan zijn' pligt. Hoe velen toch zijn niet aan zulk eenen blik hunne eerste grondbeginselen van zedelijkheid verschuldigd? Zoodanig gezag went het meisje, ondanks de schroomvalligheid harer natuur, zich reeds aan, wanneer zij nog in de kinderwereld leeft, en, van hare poppen omringd, ons de moeder in het klein afschaduwt. Zoo kweekt zij zich tot eene waardigheid op, waarin zij (eenmaal echtgenoote) zich-zelve over-

treft. Reeds van der jeugd af droomt zij zich weg in dien stand, waarin wij haar liefst gadeslaan! Deze inspraak harer natuur leert haar, ook, hoezeer gehecht aan hare betrekkingen, die allen om Hem verlaten, *voor* wien God haar tot eene hulpe gesteld heeft, maar *in* wien zij ook al die betrekkingen wedervindt! Zijn wil is hare wet; die op te volgen haar geluk; want liefde-alleen is de adem haars levens; de hoofdstof, waarin zij zich beweegt! Zij leeft slechts voor den vriend harer ziel; hare teederheid kent overleg noch berekening. O onbaatzuchtige belangstelling in het beminde voorwerp! Zietdaar het ware wezen der liefde! Voor halve zorgen, verschaft zij hem dubbel genot; maar, bij al de zorgen, die zij hem afneemt, voegt zij er *ééne* bij, voor haar al het gewigt der andere overtreffende, *die* van hem te behagen! Hierdoor voorkomt zij zijne wenschen, schier eer zij nog in zijn gemoed zijn opgewekt; en het genoegen, dat zij hem dus verschaft, is de eenige zelfvoldoening voor haar gevoelig hart. Ook de beschaving van haren geest komt die behoefte haars harten te gemoet, in haren omgang met hem, tot verhooging van het huisselijk geluk. Van daar weet zij hem, bij de bezwaren van zijnen levensstand, op te beuren, — hem te bemoedigen, in den tegenspoed; maar ook te matigen, in den zwijmel des voorspoeds. Weinig kost het haar, zich te schikken, naar tijd en omstandigheid! zij legt er zich op toe, voor hem *alles* te zijn! Dan, wat zegt het, of zij in al zijne vreugden, in al zijne kwellingen deelt, — of

zij geheel en al voor hem leeft? Neen! zij weet ook met hem te sterven! Waar de vrouw eenmaal liefde heeft opgevat, blijft zij getrouw in *nood* en *dood!* In den nood? — Kiest eene SUZANNA VAN OOSTDIJK niet vrijwillig den kerkerdwang, voor eene vrijheid, die haar van haren geliefde scheiden zou? eene trouw, welke niet minder dan die van MARIA VAN REIGERSBERGEN getuigt, hoe sterkte van ziel, ook in de liefde, te stade komt! Maar, trouw tot in den dood? Reeds de Oudheid leert ons, hoe eene ARRIA, (al is het dan niet zonder inmengsel van *Romeinschen* trots) zich den dolk in de borst stoot, om haren ega het sterven te verligten; hoe eene PORCIA gloeijende kolen inzwelgt, om zoo min haren BRUTUS, als *Romes* vrijheid, te overleven; hoe SENECA's gade zich de aderen laat openen, om met hem te sterven. Zelfs nog onze leeftijd getuigde, hoe, aan de boorden van den *Ganges*, de verweduwde gade zich levend in den brandstapel stortte. Noemt dit de heerschappij eener barbaarsche gewoonte: ontstond zij daarom minder uit het beginsel van zulk eene *trouw* in den *dood?* Waar vindt men zulke voorbeelden bij den man? Al offert, bij de *Natschen*, de echtgenoot eener bevelhebberes zich aan derzelver schim op, het is niet dan eene hulde aan den rang van het vrouwelijke opperhoofd, als geacht van de zon, die zij aanbidden, af te stammen. Wel verre dan, dat zulks als een bewijs van trouw in ons geslacht gelden moge!

Doch genoeg van deze voorbeelden, die, als tot

wanhoop en zelfmoord leidende, geenszins van blinkend misdrijf zijn vrij te pleiten! Houdt hetzelfde edel beginsel, dat, bij heidensche zeden, de hand aan zich-zelven doet slaan, niet bij den invloed des Christendoms echtere proef, door evenmin den dood lafhartig te vlieden, als wanhopig te zoeken? Wat antwoordt eene MARIE-ANTOINETTE, op het koninklijk bevel haars gemaals, om haar leven door de vlugt te redden? « Neen, » zegt zij, « het past mij « aan uwer majesteits voeten te leven en te sterven. » Elders weêr strekt de zelfopoffering der vrouw tot behoud van haren geliefde! Zoog de gade van eenen Britschen prins EDUARD het venijn uit zijne wond, zoo ook redde de echtgenoote van zekeren koning ROBBERT haren giftiggekwetsten gemaal in den slaap! Waar vindt men zulk eene liefde, dan bij de vrouw? Zoo toch bemint geen man!

Dan, waartoe meer voorbeelden van verre aangevoerd? zijn wij niet van nabij door eene liefde omgeven, die slechts dezelfde buitengewone omstandigheden vereischen zou, om zich met dezelfde buitengewone uitwerkselen te vertoonen? Altijd en overal blijft de menschelijke natuur dezelfde. En zouden wij-Nederlanders dan minder van de liefde, minder van de trouw, in onzen huisselijken kring verwachten? Waar toch beantwoordt de vrouw meer aan hare *zedelijke bestemming*, dan waar zij het meest, in hare *innerlijke waarde*, erkend en geëerbiedigd wordt? Daar toch blijft de liefde geen zinnelijk, maar loutert zij zich tot een rein, hooger gevoel, door de

behoefte des harten bezield; een gevoel, dat het edeler wezen der vrouw omvat, — hare zinnen adelt, en in hetwelk al de krachten harer ziel zich vereenigen, tot vervulling van de haar opgelegde pligten! Zij beseft, dat zij alleen hierdoor aan hare roeping kan voldoen; dat zij het is, die, als de gade eens mans, zich zal uitbreiden in wezens, waarin zij, met den vriend harer ziel, als vereend, moet voortleven. Dit uitzigt vergroot haar geluk; al hare geliefkoosde neigingen vloeijen daarin te zamen. Reeds maakt het al hare hoop uit! En evenwel, al blijven hare teederste wenschen onvervuld, ook dan nog berust zij in haar lot; overtuigd, dat het Gods vaderlijk bestel is, dat eene andere wijziging aan hare bestemming geeft. Maar zoo onderwerpelijk, als zij zich in zulk eene teleurstelling schikt, zoo gelukkig daarentegen gevoelt zij zich, als zij haar teederst verlangen bekroond ziet. Van het eerste oogenblik af, dat zij dien zegen te gemoet leeft, neemt de blijdste verwachting, maar ook de teederste zorg, haar gemoed in. Het moederuur nadert; en, met haar verlangen, groeijen ook hare bekommeringen aan. Daar treft de eerste kreet van het wicht haar gehoor! Dan hoe? beschreit het de smarten van haar, aan wie het, naast God, zijn leven verschuldigd is? neen! het roept haren bijstand, haar moederlijk plegen in. Trouwens, zonder hare zorg, zou zijn eerste ademtogt zich in den stervenssnik oplossen; want, van alle schepselen toch, komt er geen zoo hulpbehoeftig als de mensch ter wereld. Van nu af, vergeet zij al het geledene; en, zoo zorgvuldig als zij

zich, vóór de geboorte van haar kind, in acht nam, zoo weinig spaart zij zich thans, tot opkweeking van dat teeder leven, dat zij, met gevaar van het hare, kocht. Hoe menige zorg en onrust — hoe menigen langen, slapeloozen nacht brengt zij er niet voor door! hoe verdubbelt zij al hare inspanningen, als krankten of gevaren hetzelve bedreigen!

O gij, die het zoo kommerlijk gevoedsterde leven van den mensch gering schat, en duizenden aan een hersenschim van roem, van grootheid of staatkunde — van belang of stelselzucht opoffert! komt en ziet, wat moeiten en angsten het kost, om een enkel mensch, van den schoot zijner moeder af, op te kweeken! Leert hier de waardij van ieder zoo duur gekocht leven, dat gij anders te roekeloos verspilt, op prijs schatten, eer u de aanklagt van zoo vele kinderlooze moeders ter vierschaar van het hemelsch regt daagt!

Maar al kocht zij ook haars telgjes leven, met gevaar van het hare: nog is dit der moeder niet genoeg! neen, ook waar het zijn behoud geldt, geeft zij het, voor het zijne, ten beste. Geen gevaar, hoe dreigend, hoe groot, dat zij niet voor hetzelve trotseert. « Zij is het, die » (om ons weder van de woorden van THOMAS te bedienen) « zij is het, die « zich, door eene zoo snelle, als onwillekeurige drift; « ter redding van haar kroost, in de golven stort, « die door vuur en vlammen heendringt, om het « uit eenen woedenden brand te scheuren! » Behoeft gij, mijne Hoorders! wel bewijzen? Schier on-

der onze oogen, hebben zulke tooneelen plaats! Was het niet in het naburig *'s Gravenhage*, dat eene ADRIANA VAN ZANTEN den last harer zwangerheid vergat; en, op het eerst vernemen, dat haar kind in het water viel, zich over de leuning eener brug naar beneden wierp, om het te redden *)? Hare moedertrouw werd door een' gelukkiger' uitslag bekroond, dan die der prinses van *Schwartzenberg*, bij den brand te *Parijs*. Deze ongelukkige, ongerust over het lot harer kinderen, dringt, in weêrwil van de verzekering dat zij in veiligheid zijn, door rook en vlammen heen, en sneeft, als het slagtoffer harer bekommerde moederliefde!

Deze voorbeelden van onzen leeftijd getuigen tevens, dat het moederlijk gevoel, door alle standen heen, op het vrouwelijk hart een gelijk gezag houdt. Het laatste herinnert ons tegelijk het jammerlot eener Markiezin van *Spadara*. Op 't oogenblik dat eene aardbeving *Messina* in eenen brandenden puinhoop verkeert, valt deze ongelukkige moeder van verbijstering in onmagt. Haar gemaal sluit haar in zijne armen, en redt haar ter naauwernood in eene bark. Meer tijd is er niet! Van allen kant dreigt het gevaar. Zij komt tot zich-zelve, en opent de oogen:

---

*) *Dit viel voor omtrent het einde des jaars* 1809, *met de huisvrouw van zekeren* SIMON VAN GIMBERG, *bij de Scheveningsche brug. Het zal onnoodig zijn, bij dit en het volgend voorval, de noot op bladz.* 15 *te herinneren.*

Waar is mijn kind? vraagt zij. Er was, zegt hij, aan geen redden te denken. — Gij zijt geen moeder! roept zij uit, en ijlt naar de verwoesting terug. Nog verhief zich hare woning uit de puinhoopen. Zij bereikt ze met moeite, en vliegt den trap op. Haar kind ligt in de wieg, en slaapt, in weêrwil van de beroering der natuur. Zij rukt het de wieg uit — overplast het met hare tranen — wint weêr den trap. Hij kraakt! Zij deinst terug! Hij stort in! Het huis waggelt! Zij vliegt hopeloos van de eene kamer naar de andere. Alles rondóm haar zinkt weg!... Vrienden! om Gods wil, redt mijn kind! redt mijn kind! Zoo jammert zij luidkeels — knelt haar' zoon aan de borst — tuimelt in het midden der vlammen neêr — en gilt nog zijn' naam uit!...

Wat zegt gij, mijne Hoorders? voelt zich uw hart niet geschokt? en moet gij niet erkennen, dat de moeder zelfs nog de gade voorbij streeft? En toch — door het volbrengen van deze pligten, voldoet zij slechts aan de inspraak harer natuur; maar zij beseft, dat zij nog oneindig hoogere te vervullen heeft, en brengt hare zedelijke met hare natuurlijke bestemming in het naauwste verband. Weinig acht zij het, of zij haar kroost het leven schonk; of zij het, als een behoedende Engel, bewaakt, en uit gevaren redt: zij gevoelt, dat zij het tot een zedelijk wezen opleiden, en het dus voor de godsdienst en den Hemel vormen moet. Is daartoe dikwijls het deugdzaam voorbeeld der moeder alleen genoeg, hoeveel te krachtiger werkt zij daartoe mede,

als een geoefend oordeel met haar hart in overeenstemming komt? Nergens komt haar de beschaving van haren geest meer te stade dan hier! Waakt men thans met zoo veel zorg over het verstandelijk en wetenschappelijk onderwijs der jeugd, waarvan derzelver geluk voor deze wereld niet zelden afhangt; van hoeveel te meer gewigt is dan niet de zedelijke en godsdienstige opvoeding, die den grondslag legt voor de gelukzaligheid eener hoogere toekomst? En behoort men die opleiding niet het vroegtijdigst aan te vangen, indien de mensch van de gaven des geestes een gebruik zal leeren maken, waardig aan redelijke wezens, voor de onsterfelijkheid geschapen? Zijn het nu de indrukken, ons van de wieg af ingeprent, welke onzen zedelijken aanleg, het zij ten goede, het zij ten kwade, beslissen, dan is het te regt de moeder, welke, in hare hoogste *bestemming*, den mensch tot edeler aanwezen opleidt, en dus waarlijk tot mensch vormt. Niet slechts zijne redelijke vermogens ontwikkelende, doet zij er ook de zucht voor deugd en godsvrucht, als het beginsel aller wijsheid, in ontkiemen, en smeekt er den wasdom van boven over af. Eenvoudig is de leiding, door EWALD *), haar, ter vroege zedelijke ontwikkeling van haar kroost aanbevolen, en als door God-zelven, haar in de opvoeding van het

---

*) J. L. EWALD: *De Bijbelsche Geschiedenis, het eenige middel om den mensch tot waarlijk Christelijke Godsdienstigheid op te leiden. Uit het Hoogd. door* W. GOEDE, *te Amst. bij* J. V. D. HEIJ, 1819.

eerste menschenpaar aangewezen. Ongevoelig leidt zij dat kroost op, tot de Bron en den Oorsprong van alles. In iederen vlinder, dien het nabuppelt, — in iedere bloem, die het plukt, — in zoo menigen grasscheut, als het gedachteloos vertreedt, leert zij het die onzigtbare hand zien, voor welke zij zijn gevoel, zijn eerbied, zijne kinderlijke aanbidding opwekt! Zoo stort zij in het jeugdig gemoed die zaden van heilig geloof uit, welke later niet dan zegenrijke vrucht voortbrengen: zoo brengt zij hare telgjes, reeds in de eerste vraag des levens, tot Hem, die gezegd heeft: « Laat de kinderen tot mij komen! » Hier is het, dat zij de taak eens Engels vervult! Ja, waar zoo de vrouw, als moeder, ons het beeld der Voorzienigheid, afschaduwt, daar stemt ons hart met den eenigen BILDERDIJK in, waar hij uitroept:

«O! zouden wij dien staat niet eeren,
Dien God verheerlijkt heeft voor al wat heerlijk is!
Den naam van Moeder niet waardeeren,
Geheiligd bovenal door Gods beloftenis?»

. . . .

«Ja, zij, die 't duurgeschatte leven
Moest schenken aan een Nageslacht,
Heeft een bestemming, meer verheven
Dan glinstrend kroonegoud en oorlogsheldenkracht *).»

Hier, mijne Hoorders! hier is het toppunt van hare bestemming! Wat zal — wat kan ik hier nog bij-

*) *Ten feestdisch van Mevrouw ***, Moeder van verscheiden kinderen.* MENGEL. III. *Bl.* 123.

voegen? — Neen! ik gevoel het, deze schets, hoe onvolledig ook, was reeds genoeg, om u hare *innerlijke waarde* te doen kennen uit die vroegere rijpheid van haar verstand — uit dat vlugger oordeel — uit die levendiger verbeelding — uit dat scherper doorzigt, en zoo vele andere vatbaarheden van haren geest; maar bovenal ook uit al die deugden des gemoeds, waar hare bekoorlijke onschuld — hare beminnelijke zedigheid — haar edel geduld — hare stille onderwerping — haar gevoelvol medelijden, en ook die teêrheid des harten in uitblinkt, waaraan zij eene sterkte van ziel paart, door welke zij ons hare onverschrokkenheid — hare zelfsopoffering in den nood doet bewonderen! allen, zoo vele eigenschappen, die den heilrijksten invloed uitoefenen, hier op de beschaving en 't geluk der maatschappij, daar op den haar eigenen kring des huisselijken levens, waar zij, als echtgenoote en moeder, er de edelste pligten der menschheid door vervult — en zij het best hare *zedelijke bestemming* gevoelt.

En wat moet nu van dit alles de slotsom wel zijn? Wat anders (zoo wij, als mensch en burger, op deugd en geluk prijsstellen) wat anders, dan dat wij Haar, die het Goddelijke in den mensch niet veronachtzaamt, en alzoo den adel onzer natuur verhoogt, eene achting behooren toe te dragen, waarop zij, zonder de opperwaardigheid van den man te kort doen, als lid der zamenleving aanspraak heeft; eene achting, die, wat meer zegt, de Schepper-zelf voor haar van ons afeischt. Ja, waar zij in hare

innerlijke waarde erkend wordt, daar voorzeker ontwikkelt zij ook het voortreffelijkst de u geschetste hoedanigheden van geest en hart, door welke zij aan hare hoogste roeping beantwoordt!... Doch, ik vergeet, dat ik ten aanhooren spreek dier genen, welke de vrouw, en wel, bij uitnemendheid de *Nederlandsche*, in ons midden vertegenwoordigen! Welnu, mijne Hoorders! ik eindig dan met u te wijzen op uwe moeders en zusters, op uwe echtgenooten en dochters, op uwe hartvriendinnen, wier gelijkenis ik u poogde af te malen. Dan, waar voorbeelden zoo luid als deze spreken, daar moge de redenaar zwijgen! En te regt! want, gij allen, ten volle overtuigd, *hoe de innerlijke waarde der vrouw, uit de beoefening van de pligten harer zedelijke bestemming doorstraalt*, gij allen roept mij, als uit eenen mond, met *Engelands* verheven Puikdichter, toe: « Zij is het pronkstuk der schep« ping, de heerlijkste weldaad van God! »

1823.

16

FEESTREDE

OP HET

Vijftig-Jarig Bestaan

DER

MAATSCHAPPIJ:

TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN,

IN HET

LEYDSCHE DEPARTEMENT,

Op Maandag den 17den November 1834,

DOOR

H. J. Matthes.

TE LEYDEN, BIJ

D. du Mortier en Zoon.

1834.

EDEL ACHTBARE, AANZIENLIJKE, GELEERDE EN EERWAARDE MANNEN, DIE IN UWE HOOGE BETREKKINGEN TOT DEN BURGERSTAAT, DE REGTERLIJKE MAGT EN HET KRIJGSWEZEN, OF TOT INRIGTINGEN AAN HOOGER EN LAGER ONDERWIJS, AAN ZEDEN EN GODSDIENST TOEGEWIJD, HET ALGEMEENE WELZIJN BEHARTIGT!

VERDIENSTELIJKE MEDEBESTUURDERS EN LEDEN DER IN DEZE STAD GEVESTIGDE AFDEELING ONZER HEILZAME STICHTING!

VOORTREFFELIJKE VROUWENSCHAAR, DIE IN DEN HUISSELIJKEN KRING, GELUK RONDOM U VERVERSPREIDT!

EN GIJ ALLEN, VAN WELKEN RANG, OUDERDOM OF STAND, DIE HET WARE EN GOEDE BEMINT, EN U GEROEPEN ACHT, OM NUTTIG TE ZIJN! ZIJT WELKOM OP DIT FEEST, DAT GIJ MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT!

GEWENSCHTE TOEHOORDERS EN TOEHOORDERESSEN!

Veel mag er in de laatstverloopene vijftig jaren gebeurd zijn, hetgeen men wenschen mogt, dat niet gebeurd ware, dat men uit zijn eigen geheugen, en de gedachtenis van anderen gaarne zag uitgewischt; maar wie zou wenschen, dat de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, die voor eene halve eeuw werd opgerigt, er niet bestond; wie het goede kunnen vergeten, of zich met opzet niet willen herinneren, dat door haar gesticht werd? Neen voorwaar, dit kan, dit wil niemand, ten zij diepe onkunde, partijdige vooringenomenheid of laakbare onverschilligheid omtrent de belangen der menschheid, zijne oogen verblinde, en hem datgene doe voorbij zien en miskennen, hetwelk de meeste opmerking, en den grootsten lof verdient. Elk die gezond verstand bezit, en wiens hart regt geplaatst is, die door beiden bestuurd, en voorgelicht door geschiedenis en ondervinding, volkomen inziet, erkent en gevoelt, dat zedelijke en godsdienstige beschaving de eenige hechte grondslag is van waarachtig en duur-

zaam volksgeluk, moet en zal eene inrigting toejuichen, welke naar dat beginsel ontworpen, opgetrokken en voltooid is geworden. Ook wij verheugen ons daarom in het voortdurend bestaan, en den steeds toenemenden bloei eener zoo weldadige stichting. Ook wij deelen daarom in die blijde verrukking en dankbare geestdrift, met welken vele duizenden op dit tijdstip haar hooggetij vieren. Ontbrak het ons maar niet aan eenen geschikten voorganger op dit geest- en hartverheffend feest! Kon ik, daartoe geroepen, slechts eenigermate beantwoorden aan uw zoo hoog gestemd gevoel!

Doch hoezeer moet ik met grond beducht zijn, dat mijne zwakke krachten zullen te kort schieten; dat mijne rede verre beneden haar verheven onderwerp zal blijven, en eenen veel lageren toon zal aanslaan, dan die reeds te voren in uwen boezem klonk! Niet zonder huivering en schroom, heb ik dan ook de gewigtige taak mij opgedragen, aanvaard, en gaarne had ik dezelve aan eenen anderen, meer bekwamen Redenaar, bijzonder aan hem afgestaan, wiens onnavolgbare welsprekendheid U allen bekend is, ja waarvan

gansch Nederland met roem getuigt. Met hoe veel smaak en bevalligheid, zou hij het eenvoudig schoone beeld onzer heilrijke stichting, hem even dierbaar als mij, U hebben afgeschilderd! Hoe mat en flaauw zal in vergelijking daarvan het tafereel zijn, dat ik in staat ben voor U op te hangen! En echter kon ik, zonder onbescheiden te worden, bij den verdienstelijken man er niet op aandringen, mijne plaats te vervangen; noch mogt ik billijkerwijze mij verzetten tegen het eenparig uitgedrukt verlangen van mijne geachte Medebestuurders, dat ik bij deze plegtige gelegenheid voor U zou optreden. Ruim een vierde van eene eeuw had ik het geluk lid te zijn dezer Maatschappij; eenmaal zelfs viel mij de onderscheiding te beurt van aan haar hoofd te zijn geplaatst, en thans mag ik den post van Voorzitter bekleeden bij eene van hare oudste en voornaamste Afdeelingen, hier ter Stede gevestigd. Neemt gij dit een en ander te zamen, Toehoorders! dan zult gij mij toestemmen, dat ik, ondanks vele bedenkingen, die mij weêrhielden, eenigermate gedrongen werd, om mij die vereerende keuze te laten welgevallen. Wat gij hierdoor zult verloren hebben; dat moge uwe

toegevendheid rijkelijk vergoeden, daarvoor moge toon en zangkunst u overvloedig schadeloos stellen! Dit wensch en hoop ik althans, en met die verwachting mij vleijende, wil ik het beproeven; U mijne waarde Feestgenooten! den vijftigjarigen gedenkdag onzer loffelijke stichting naar eisch en pligt te helpen vieren.

Het is mijn oogmerk niet, G. T! bij eene plegtige gelegenheid als deze, het ontstaan, en den voortgang onzer Maatschappij, hare verrigtingen en lotgevallen, breedvoerig te vermelden. Een en ander mag ik immers veronderstellen, dat U genoegzaam bekend is, en mogt iemand meer bijzonderheden daarvan verlangen te weten, dien verwijze ik naar hare vroegere en latere gedenkschriften, waarin hij dat alles naauwkeurig zal vinden opgeteekend.

Liever dan zulk eene bloot geschiedkundige schets U voor te dragen, wil ik, ten bewijze van de voortreffelijkheid onzer stichting, haar van eenige voorname belangrijke zijden, te weten: als *eenig en onvergelijkelijk*, als eene *zuiver Nederlandsche* en *echt Christelijke*

Maatschappij U doen beschouwen, en door deze onderscheidene oogpunten, zoo veel mogelijk in een helder licht te plaatsen, U tot dankbare erkentenis, tot ijverige deelneming en tot getrouwe medewerking, ten aanzien van hare edele en weldadige bemoeijingen opwekken.

Dit laatste toch moet onze tegenwoordige feestviering uitwerken, zal zij onzer en der Maatschappij waardig zijn!

Dat, wat uitstekend goed, groot en voortreffelijk mag genoemd worden, is uiterst zeldzaam in de wereld. Slechts weinige enkele menschen zijn er, die zich boven het middelmatige verheffen, die in kunde, braafheid, godsvrucht en algemeen nuttige werkzaamheid uitmunten, zoodat zij op eene meer dan gewone onderscheiding aanspraak kunnen maken. Klein is het aantal van vereenigingen, die eene ongemeen heilzame strekking hebben, en uit hoofde daarvan bijzondere aanprijzing en medewerking verdienen. Te meer bewondert, te hooger schat men echter lieden en inrigtingen van zulk eenen

verhevenen stempel, waar en wanneer men dezelve nu en dan aantreft. In die bewondering en hoogschatting deelt te regt ook onze Maatschappij, benevens het uitgelezene vijftal vrome en verlichte mannen, die haar hebben opgerigt. Neen, wij willen haar niet ten koste van andere schoone en lofwaardige instellingen verheffen, doch kunnen en mogen wij haar roemen als eene stichting, die *eenig* en *onvergelijkelijk* is.

Schier nergens ontbreekt het aan geleerde genootschappen, ter uitbreiding en volmaking van kunsten en wetenschappen bestemd; ook ons Vaderland mag, naarmate van deszelfs geringe uitgestrektheid, op eene menigte dier letterkundige inrigtingen bogen, doch waar vindt men hier of elders eene Maatschappij, die bepaaldelijk en uitsluitend, de belangrijke taak op zich nam, om het licht in hooger kringen ontstoken, tot in de lageren te doen afdalen, voor zoo verre deszelfs heldere en veredelende stralen ook door dezen konden worden opgevangen; om onder de minvermogende en minbeschaafde standen der zamenleving die kundigheden te verspreiden, en die beginselen aan te kweeken en voort

te planten, welke voor iederen mensch in elke betrekking en onder alle omstandigheden onmisbaar zijn, zal hij waarlijk verstandig, deugdzaam en gelukkig mogen heeten, en tot zijne verhevene bestemming worden opgeleid! — Dit immers was het oogmerk van haren eerwaardigen stichter, die het schoone werk, dat hij ten uitvoer wilde brengen, en waartoe hij zich met andere weldenkenden verbond. — Met leedwezen zag hij, hoe bij al den voortgang in kennis en beschaving, onder enkele bevoorregte standen, de algemeene volksverlichting, die van zedelijkheid en Godsdienst moet uitgaan, en weêrkeerig daartoe leiden moet, nog verre ten achteren bleef; hoe vooral de zoogenaamde gemeene man bij gebrek aan toereikende gelegenheid om zijn verstand te ontwikkelen, en in denken geoefend te worden, door velerlei dwalingen, wanbegrippen en vooroordeelen beheerscht werd; hoe diep onkundig hij zich meestal betoonde omtrent zijne gewigtigste aangelegenheden en pligten, en welke onberekenbare nadeelen deze zijne onwetendheid en verblinding, zoo voor hem zelven als voor het gansche ligchaam van den Staat, waarvan hij zulk een aanmerkelijk gedeelte uit-

maakt, noodwendig ten gevolge moesten hebben. Dit treurig gezigt trof het hart van den gevoeligen menschenvriend, en deed hem het voornemen opvatten, om het lot zijner minbegunstigde natuurgenooten en verwaarloosde medeburgers zich aan te trekken; in hunne dringende behoefte naar onderrigt, raad en teregtwijzing, zoo mogelijk te voorzien; hun verstand te verrijken met kundigheden, naar hunne vatbaarheid en behoeften berekend; hun hart voor het schoone, goede en edele op eene geschikte wijze te openen; door gepaste drangredenen hen aan te sporen tot een wijs en betamelijk gedrag, en hen in dier voege, naar gelang van hunnen staat en den kring hunner werkzaamheden, tot nuttige leden der zamenleving, tot brave en vergenoegde menschen, tot regtschapene en gelukkige Christenen te vormen.

. . . .

Eenig in doel, aanleg en strekking, was alzoo het ontwerp, zalige NIEUWENHUIS! door U gevormd, en met hulp van uwen vereeuwigden Zoon, en van uwe onsterfelijke vrienden HOEKSTRA, ROOS en BAKKER, wier namen nevens den uwen verdienen genoemd te worden, aanvankelijk gelukkig tot stand gebragt.

Onvergelijkelijk is het gebouw, waarvan gij gezamenlijk den eersten grondslag gelegd hebt, en dat later in uwen geest al hooger en hooger opgetrokken en voltooid is geworden. Gij hebt U zelven daardoor eenen eerzuil gesticht, waarbij geen ander, alhoewel meer schitterend misschien dan de uwe, ooit of immer halen kan. Wij roemen en zegenen uwe nagedachtenis, als die van vrome en verlichte mannen, vrienden der menschheid en weldoeners van ons geslacht!

Was het doel voortreffelijk en allezins prijswaardig, hetgeen de oprigters onzer Maatschappij zich ter bereiking voorstelden, ook de keuze der middelen om daartoe te geraken verdient allen lof. Reeds voor lang bestond er overvloed van schriften, voor den gegoeden verkrijgbaar, en waaruit hij in lezen en in denken geoefend, zich eenen schat van nuttige kundigheden kon opzamelen; doch verre de meeste dier gefchriften waren, gelijk zij trouwens ook nu nog zijn, te diepzinnig, te omslagtig en te kostbaar, dan dat de eenvoudige en minvermogende dezelve kon aankoopen, en zich met vrucht daarvan zoude hebben kunnen bedienen. Werken van eenen

geheel anderen aard, zoo wat den inhoud als bijzonder wat den vorm, stijl en inkleeding betreft, moest men hem in handen geven; wilde men den lust tot onderzoek en tot vermeerdering van kundigheden bij hem opwekken, en hem behagen doen scheppen in iets aan te leeren en zich eigen te maken dat hem nieuw en vreemd was niet alleen, maar ook dikwijls met zijne begrippen, zeden en gewoonten weinig of niet overeenkwam.

Het is aan onze loffelijke Maatschappij, dat men de uitgave en verspreiding van zoodanige werken, en tevens het gebruik daarvan, door het oprigten van volksboekerijen, eenig en alleen te danken heeft. Door haar uitgenoodigd en aangemoedigd, hebben mannen van geleerdheid en kunde het niet beneden zich geacht, om tijd en moeite te besteden, aan het opstellen van geschriften, waarin de belangrijkste stoffen uit de geschiedenis, zedekunde en Godsdienst, en vele andere wetenswaardige onderwerpen op eene bevattelijke onderhoudende en treffende wijze zijn behandeld geworden. Gij begeert niet, T. ! dat ik U de gansche reeks dier schoone en nuttige geschriften zal optellen, dezelve zijn U voorze-

ker bekend, en gij verheugt U over de heilrijke vruchten, die het zaad van kennis en deugd daarin, zoo mildelijk uitgestrooid, alrede heeft voortgebragt, en verder voortbrengen zal. Evenmin verlangt gij, dat ik de namen van alle die voortreffelijke Schrijvers zal opnoemen; zij zijn gewis met dankbare letteren in uw geheugen gegrift, en gaarne brengt gij openlijk en plegtig uwe dankbare hulde aan die edelen en wijzen, die met mond en pen zoo rijkelijk hebben medegewerkt ter bereiking van het doel onzer weldadige stichting. Billijkerwijze verwacht gij echter, dat ik niet verzwijgen maar integendeel uitdrukkelijk vermelden zal, de onschatbare verdienste, die onze Maatschappij zich heeft verworven om het onderwijs en de opvoeding der jeugd. Te dien aanzien toch vooral kan en mag dezelve zich beroemen zonder wederga te zijn. Met regt begrepen hare verstandige oprigters, dat men in zijne pogingen, om den volwassenen te verlichten en te verbeteren, slechts ten deele slagen kan; dat het meer zeker en gemakkelijker is, dwalingen en vooroordeelen, gebreken en ondeugden voor te komen in het jeugdig gemoed, dan uit het hart van den bejaarden te verdrij-

ven; dat men de beginselen van het ware en schoone, heilige en goede reeds vroegtijdig leggen moet, om later met gewenscht gevolg daarop te kunnen voortbouwen. Zij meenden daarom hunne zorge voornamelijk te moeten besteden aan de vorming van het opkomend geslacht, als waarvan zij, met opzigt tot de toekomstige, allengs toenemende beschaving, verlichting en veredeling des volks, zich den gunstigsten uitslag mogten beloven. Wij mogen het tegenwoordige niet ten koste van het verledene verheffen, doch herinneren wij ons den voormaligen staat van het onderwijs, en vergelijken wij daarbij dien van onze dagen, dan moeten wij erkennen, dat het verschil zeer groot, de verandering ten goede alleraanmerkelijkst is. Eertijds ontbrak het den onderwijzeren zelven veelal aan de noodige bekwaamheid, om den gewigtigen post, waartoe zij geroepen waren, of liever zich zelven eigendunkelijk geroepen hadden, behoorlijk waar te nemen. Leerboeken naar de vatbaarheid der kinderen berekend, en geschikt om hun verstand en hart te ontwikkelen, waren bijkans niet te vinden; verre de meesten hielden een verward, duister en onvolledig zamenstel in, dat bij een ge-

regeld onderrigt onmogelijk tot leidraad konde dienen. De schooltucht was doorgaans onredelijk gestreng; traagheid of onwil, en zelfs het geringste vergrijp, werd menigmaal als misdaad gestraft, en aan eer, aanmoediging en belooning voor vlijt en goed gedrag, werd zelden of liever nooit gedacht. Hoe is dat alles veranderd, T.! De verzamelplaatsen der jeugd, welke vroeger maar al te dikwijls naar gevangenissen geleken, waarin de weêrbarstige knaap of het ondeugende meisje voor eenige uren werd opgesloten, zijn welingerigte verblijven geworden, wier uiterlijk voorkomen reeds behaagt, en treedt men dezelve binnen, men ziet er den kundigen meester niet met een norsch gezigt en met dreigende blikken, maar met vriendelijken ernst op het gelaat, zijn gekefkoosd werk vol ijver en lust verrigten; men hoort de opmerkzame kweekelingen in vrolijken wedstrijd en met gepaste vrijmoedigheid, de vragen die hun gedaan worden, beantwoorden, en over hunne vorderingen staat men verbaasd; — men vindt er voortreffelijke leerboeken, die door gepasten inhoud en geleidelijke orde, zich aanprijzen, en wier afwisselend gebruik, derzelver waarde verhoogt; men ontdekt er gee-

ne werktuigen tot dwang en slaafsche onderwerping, maar alleen teekenen van onderscheiding en terugzetting, dienstig om schaamte en eergevoel op te wekken; met een woord, men bespeurt allerwege eene betere inrigting, de onmiskenbare strekking, om den verstandigen, zedelijken en godsdienstigen aanleg der kinderen te ontwikkelen, en hen tot nuttige leden der zamenleving, tot waardige menschen en Christenen te vormen. Van waar die heilzame verandering, Toehoorders? Wie heeft al dat goede tot stand gebragt, waarover wij ons verheugen, en dat onze nakomelingen geene mindere stoffe tot blijdschap zal opleveren? Het is uw werk, o edele Maatschappij! Het is de schoone heerlijke vrucht van uwe lofwaardige bemoeijingen! Gij hebt niet alleen den volwassenen van zijnen doolweg terug geroepen, en hem zoeken heen te leiden op de baan van pligt en bestemming, maar ook der jeugd het pad aangewezen, dat zij vroegtijdig bewandelen moet, om eenmaal datgene te worden wat men in latere tijdperken des levens van haar verwacht. Duizende van uwe voedsterlingen, ouden en jongen, in wier harten gij de zaden van kennis, deugd en godsvrucht gestrooid en tot rijpheid gebragt hebt,

of bij welken gij het in de borst reeds opgeschotene onkruid van dwaling en misdrijf hebt uitgeroeid, eeren en zegenen U als eene getrouwe en weldadige leidsvrouw. Ja! geheel het dankbare Vaderland erkent uwe heilzame strekking, en bovenal het verdienstelijke van uwe pogingen ten beste van het opkomend geslacht. Hetzelve draagt roem op zoo vele voortreffelijke inrigtingen van lager en middelbaar onderwijs, welke oorspronkelijk eenig en alleen door U gesticht zijn geworden. Het misgunt in bezit daarvan aan Engeland zijne zoo hooggeroemde Bel- en Lancaster-scholen niet, die bij het werktuigelijk en gebrekkig onderrigt, dat op dezelven gegeven wordt, bij ons, althans geene navolging verdienen. Het noodigt met gerustheid elken vreemdeling uit, om zijne steden, dorpen en gehuchten te bezoeken, en aldaar de opleiding te zien, die zelfs het kroost der armen en minvermogenden door uwe zorge geniet. Dat kroost wil daarom uwen lof hier op dit heugelijk feest bezingen, en terwijl het U zijn dankoffer brengt, in 't openbaar en overluid ook eene proeve geven, van reeds ontwikkelden smaak, voor hetgeen schoon, welluidend, goed en liefelijk is. Welaan, kinderen! jeugdige

zangers en zangeressen! verheft den roem dier nooit volprezene Maatschappij, waaraan gij insgelijks zoo veel verschuldigd zijt! Uw kunsteloos lied weergalme tot haar eer!

EERSTE KINDERZANG.

1.

't Is aller lust en pligt,
Tot roem van 't Heilgesticht
Op luiden toon te zingen;
Het jub'len van den dank
Moet, met vereënden klank,
Door lucht en wolken dringen.
Ook midden in den rei,
O eed'le Maatschappij!
Van uwe feestgenooten,
Worde onze kindermond,
Op dezen blijden stond,
Tot uwen lof ontsloten.

2.

Het licht, dat ons bestraalt,
Is van U afgedaald,
Gij hebt het eerst ontstoken!
Gij kwaamt, de nacht verdween;
De dageraad verscheen;
De zon was doorgebroken!

Uw' hand wees ons de baan
Van deugd en kennis aan,
Die wij met lust betreden;
Uw rijke boekenschat,
Die zoo veel schoons bevat,
Beschaaft verstand en zeden!

3.

Heil ons, o Maatschappij!
Uw' zorge danken wij
Al wat wij zijn en worden;
Gij leidt ons hier beneên
Door 't leven veilig heen,
En eens tot hooger orden.
Versmaad daarom ons lied,
Der kleenen hulde niet,
Uit ruime borst gezongen;
Dat vrij een grootscher zang
Dien zwakken toon vervang;
Uw' roem is nooit voldongen!

Moge het eenvoudig kinderlied, met kracht en helderheid gezongen, voor eenige oogenblikken te regt uwe opmerkzaamheid geboeid hebben, T! het weêrhoude U niet van aan mijne zwakke rede op nieuw uwe aandacht te schenken.

Zou eene Maatschappij, zoo eenig en voortreffelijk in hare bedoeling, zoo onvergelijkelijk schoon en weldadig in hare strekking en

gevolgen, als die *Tot Nut van 't Algemeen*, reeds op zich zelve beschouwd en afgescheiden van de vraag, hoe zij ontstaan en waar te vinden is, onze hoogste belangstelling verdienen, hoe veel grooter waarde moet dezelve voor ons hebben, hoe veel te meer ons dierbaar zijn, wanneer wij haar eene *Nederlandsche stichting* mogen noemen, en wie durft ons het regt daartoe betwisten, wie haar dien eernaam ontzeggen?

Immers een echte Nederlander was het van afkomst en geboorte niet alleen, maar, wat meer zegt, ook van inborst en geaardheid, bij wien het eerste denkbeeld van hare oprigting ontstond. Nederlandsche mannen waren het, uit dat zelfde onvervalschte bloed gesproten en door gelijken geest bezield, die hem het schoon ontwerp hielpen vormen en voltooijen. Op Nederlandschen grond werd het gebouw door hen gesticht, waarop de nabuur vol bewondering staart, en dat den vreemdeling, die ons zoo vaak miskent, en blind is voor het goede, dat bij ons gevonden wordt, zijns ondanks in de oogen schittert. Niet van elders was het plan dier weldadige inrigting ontleend; niet van

andere volken werden de bouwstoffen daartoe opgezameld. Neen, het is geene partijdige vooringenomenheid, geene bekrompene vaderlandsliefde, welke ons doet beweren, dat de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, ons eenig en alleen oorspronkelijk toebehoort. Zij had geenen voorganger op den weg, dien zij insloeg, om eene meer algemeene beschaving, verlichting en zedelijkheid onder alle rangen en standen te verspreiden; het spoor dat zij daartoe aanvankelijk betrad, en hetwelk zij op den duur nog blijft betreden, had niemand haar afgeteekend. Enkele afzonderlijke pogingen, of ook wel mislukte proefnemingen, om iets daarmede overeenkomstigs tot stand te brengen, welke men in *Duitschland*, *Frankrijk*, *Zwitserland*, of waar ook immer later mogt opmerken, zijn niet te vergelijken bij het vast en zamenhangend geheel, dat hier bestaat, en alhoewel in onderscheidene afdeelingen gesplitst, nogtans eenparig en overal hetzelfde doel en gelijke middelen, beiden even voortreffelijk, voor oogen stelt. Neen! wij vreezen uwe schimmen niet, menschlievende ROCHOW! brave SALTZMANN! edele PESTALOZZI! en hoe gij verder heeten moogt, dat gij, als uit uwe gra-

zen verrijzende, tegen ons zult opstaan, en ons van laakbare overdrijving beschuldigen; wanneer wij, bij al den eerbied, dien wij u toedragen, bij al den dank, dien u de menschheid verschuldigd is, en waarmede wij volgaarne instemmen, als Nederlanders echter roem dragen op onze NIEUWENHUIZEN's, onzen WERTS en andere uitstekende mannen, die door de vestiging en uitbreiding onzer Maatschappij, zich om de welvaart van het tegenwoordig en toekomstig geslacht, zoo zeer verdienstelijk, en hunne namen niet minder onsterfelijk gemaakt hebben. — Dan het is de plaats, tijd en wijze van het ontstaan onzer Maaatschappij niet alleen, waardoor dezelve aanspraak kan maken op den naam van eene Nederlandsche stichting, maar ook daarom verdient zij dus genoemd te worden, dewijl zij met het oorspronkelijk Nederlandsche volkskarakter volkomen overeenstemt en zelfs een onmiddellijk uitvloeisel daarvan is. Eenvoudigheid, nederigheid, en de zucht, niet om te schitteren en uitwendige praal te vertoonen, maar om in stilte zonder ophef werkzaam en wezenlijk nuttig te zijn, waren en zijn ook nu nog, in weerwil van den niet geheel onmerkbaren invloed van den geest on-

zer eeuw, die door opgeblazenheid en schijn de oogen van sommige verblindt, hoedanigheden onzen landaard eigen, en diezelfde kenmerken zijn ook voorname grondtrekken onzer Maatschappij. Haar stichter was een eenvoudig nederig en bescheiden man, dien het niet om eer noch grootheid te doen was, die er zeker niet aan dacht, veel minder nog ten oogmerk had, om door het verdienstelijk werk, dat hij ondernam, en waarvan het heilrijk gevolg zijne eigene verwachting verre overtrof, zich roem te verwerven. Menschlievendheid was zijn eenige drijfveer; den zegen der verlichting onder de armen van geest te verspreiden, alleen het doel zijner pogingen. Hij mogt zich misschien vleijen met den dank der schamelen en minvermogenden; op de toejuiching der magtigen en aanzienlijken rekende hij niet. Dat zelfde beginsel van nederige en belangelooze pligtbetrachting, dienzelfden geest van stille en nuttige werkzaamheid bespeurt men ook in al de verrigtingen en de gansche zamenstelling der Maatschappij, die hem haar aanwezen verschuldigd is. Hare leden behooren meerendeels, zoo al niet uitsluitend, tot den burger- en middelstand, en hare bemoejingen,

schoon veel omvattend, bepalen zich enkel en alleen tot het beschaven der geringere volksklasse, en het verspreiden van algemeen noodzakelijke en heilzame kundigheden. Zij wil zich niet gelijk stellen met geleerde genootschappen, noch zich boven andere weldadige instellingen verheffen, zij verlangt slechts, dat men haar onder de vele goede en voortreffelijke Nederlandsche stichtingen eene voegzame plaats zal inruimen. Maar dit kan en mag zij dan ook met bescheidenheid vorderen, na al wat zij gedaan heeft en nog doet ter aankweeking, onderhouding en voortplanting van echt Nederlandsche deugden.

Men leze de talrijke geschriften door haar uitgegeven, en schier op elke bladzijde zal men godsdienstigheid, huisselijkheid, spaarzaamheid, vlijt, en meer andere loffelijke hoedanigheden, onzen landaard oorspronkelijk eigen, door lessen en voorbeelden met nadruk zien aangeprezen, en voor de tegenovergestelde uitheemsche verkeerdheden en gebreken ernstig gewaarschuwd. Men denke hoe zij telkens bedrijven van menschlievendheid, zelfsopoffering en edelmoedig hulpbetoon openlijk aanmoedigt en vereert, en men zal

erkennen, dat zij belangelooze welwillendheid, eene der schoonste en beminnelijkste trekken van ons volkskarakter, tracht te bewaren en te versterken. — Men vestige het oog op de menigte van spaarbanken welke door haar zijn opgerigt, en door mannen uit haar midden op de voortreffelijkste wijze bestuurd worden, zoodat dezelve het meeste vertrouwen en de ruimste deelneming erlangen, en ook ten volle verdienen, en men zal het niet in twijfel trekken, of zij zuinig overleg en zucht tot orde, waarin de voorvaderen hebben uitgemunt, bij het nageslacht zoekt over te planten.

Men sla vooral ook eenen blik op de geschiedenis onzer dagen, men herinnere zich de edele en bezadigde houding, die de Nederlandsche natie, tijdens den trouweloozen afval eener vreemde bastaardij, welke men haar als eigen had opgedrongen, bij het snoodste onregt en geweld haar aangedaan, en te midden der onrustige woelingen van andere volken heeft aangenomen, en nog op den duur handhaaft; en men zal volgaarne toestemmen dat onze Maatschappij, die in hare redevoeringen en geschriften steeds liefde

voor Koning en Vaderland, eerbied voor het wettig gezag, en naauwgezette vervulling van de verpligtingen jegens den Staat inscherpt, daartoe niet weinig hebbe medegewerkt.

Neen! het verwondert ons niet, dat België tegen pligt en belang, met verzaking van eer en geweten, den besten der Vorsten, dwaas en ondankbaar verworpen, en aan verraad, mijneed en heiligschennis zich schuldig gemaakt heeft; want onze beschaafde stichting kon zich op zijnen barbaarschen bodem niet vestigen; doch hier in Oud-Nederland, waar dat gebouw van zedelijkheid en verlichting nu reeds eene halve eeuw gestaan heeft, hier zou het ons hebben moeten bevreemden, dergelijke tooneelen van blinde verbijstering en woeste losbandigheid, als daar en elders, te zien; maar hier, Gode zij dank! zijn en worden dezelve ook niet vertoond; integendeel, biedt het volk van Nederland, onwankelbaar getrouw aan zijnen Koning, onder wiens wijs, gematigd en standvastig bestuur, het waarachtige vrijheid, volkomene veiligheid, gewenschte rust en toenemende welvaart geniet, een schouwspel aan, dat zijne vijanden be-

schaamt, hetgeen Europa bewondert, hetwelk den tijdgenoot tot eerbied dwingt, en de nakomelingschap nog zal doen verbaasd staan.

Komt alzoo Landgenooten en Broeders! vieren wij vrolijk en dankbaar het feest der Maatschappij, waaraan wij ons behoud onze onafhankelijkheid en welvaart ook ten deele verschuldigd zijn; die een der hechtste steunsels en schoonste sieraden van ons Vaderland uitmaakt. En gij, kinderen! heft op nieuw den juichtoon aan; toont dat het echte Nederlandsche bloed, van vreemde smetten vrij, ook door uwe aderen vloeit. Zingt andermaal tot lof van dat weldadig gesticht, en ter eere van den grond, waarop het staat.

TWEEDE KINDERZANG.

1.

Waar werd die schoone boom geplant,
  Die krachtig en gezond,
En tegen 't woên des tijds bestand
  Reeds vijftig jaren stond;
Die boom, het sieraad van den hof,
  Die statig rijst omhoog,
En, wat orkaan hem immer trof,
  Zijn achtbre kruin niet boog? (*bis.*)

2.

Op Neêrlands rijken vruchtbren grond
Verrees die eed'le spruit;
Daar spreidt hij wijd en zijd in 't rond
Zijn breede takken uit;
Daar ziet men hem in reine lucht
Vol blad en bloesem staan;
Daar biedt hij overvloed van vrucht
Den schaam'len wand'laar aan. (*bis.*)

3.

Wie 't zoekend oog naar kennis rigt,
Wie deugd en Godsdienst mint,
Schoon min beschaafd en min verlicht,
Is zeker, dat hij vindt;
Hij vindt wat ook in lag'ren stand,
Den mensch als mensch vereert;
Maar zoek het slechts in Nederland,
Waar Neêrlands Vorst regeert! (*bis.*)

4.

Hij trekke niet naar vreemde kust;
Daar wast en tiert het niet,
Wat hij begeert met hartelust,
En ruimschoots hier geniet.
De boom, die nog zoo heerlijk bloeit,
Hij zij hem schatten waard;
En Neêrlands bodem, waar hij groeit,
Hem 't heiligst plek der aard'! (*bis.*)

5.

Tot U, weldadig Opperheer!
  Rijz' zijn en ons gebed:
Zie steeds in gunst op beide neêr;
  Hun glans blijve onbesmet!
Gij, van wien al het goede kwam,
  Door hen ons aangebragt,
Bescherm den grond, behoed den stam,
  Tot 't verste nageslacht! (*Id.*)

Nog hooger lof, T! is aan onze feestvierende instelling beschoren, dan dien wij haar alrede hebben toegezwaaid. Zij toch kan zich beroemen niet slechts eenig in haar soort en van echt Nederlandschen oorsprong te zijn, maar zich tevens met regt den naam te mogen toeëigenen van eene *zuiver Christelijke* Maatschappij.

Godsvrucht en goede zeden te bevorderen overeenkomstig de grondbeginselen van den Christelijken Godsdienst, dit was haar doel, blijkens het opschrift aan het hoofd van hare wetten geplaatst, en trouwens, hoe zou het ook een ander kunnen geweest zijn! Haar eerwaardige stichter was zelf Christenleeraar, geheel doordrongen van de waarde en voortreffelijkheid dier leer, welke hij openlijk

verkondigde, en in navolging van zijnen grooten en menschlievenden Meester, die in de wereld kwam om den armen het Evangelie te prediken, eenig en alleen door het weldadig oogmerk bezield, om onder zijne minvermogende en minbeschaafde natuurgenooten den zegen der verlichting te verspreiden. Geen wijsgeerig stelsel van zedekunde, dat, hoe voortreffelijk ook, als middel ter opvoeding en volmaking van het menschelijk geslacht steeds ongenoegzaam bevonden werd; geen zoogenaamde Godsdienst der rede, die blijkens de geschiedenis en ondervinding zoo niet tot ongeloof of dweeperij, althans tot twijfel en onzekerheid voert, kon door hem ten grondslage gelegd worden van het gebouw, dat hij ter verlichting en verbetering des volks wilde oprigten. Die Godsdienst alleen die uit hoogere kringen gedaald, zoo eenvoudig als verheven, den hemel en de aarde, den tijd en de eeuwigheid, deugd en gelukzaligheid met elkander verbindt, moest de vaste en duurzame hoeksteen zijn van zijn gesticht. Daarop wierd het gevestigd, daarop steunt het ook nog, en moet het blijven rusten, zal het niet al ras bezwijken en vergaan. Men zegge niet, dat onze Maatschappij van dit oorspronkelijk beginsel is afgeweken, door

uitdrukkelijk bij eene wet te bepalen, dat in hare redevoeringen en geschriften geene bijzondere geloofsbegrippen van onderscheidene Kerkgenootschappen mogen behandeld worden; want juist dit is een bewijs van den echt Christelijken geest, die haar bezielt, dat zij gewetensvrijheid eerbiedigt, en bij verschil van gevoelens zich geene beslissing wil aanmatigen. Hierdoor heeft zij elken Christen, welken naam hij verder nog dragen moge, den toegang tot haren heiligen werkkring geopend, en onder alle gezindheden haren weldadigen invloed meer en meer uitgebreid. Niemand kan zich thans over eene partijdige uitsluiting beklagen. Geen mensch, die het zuiver Evangelie in waarheid beleidt, zal noch mag zich door de aangevoerde schijnbare bedenking nu langer laten weêrhouden, van lid te worden eener Maatschappij, welke, gedurende een reeks van vijftig jaren, door al hare werken getoond heeft, dat zij den Goddelijken stichter van het Christendom volkomen huldigt, en zijne hemelleer erkent voor het eenig onfeilbaar middel ter waarachtige beschaving en veredeling van het menschelijk geslacht. Wij vieren althans den schoonen gedenkdag van onze stichting, ook als den schoon-

sten en heerlijksten triumf des Christendoms. Het verhoogt onze vreugd, dat beiden uit kleine beginselen als uit geringe zaadkorrelen ontsproten, en in eenen afgelegenen hoek der wereld geplant, alras zijn opgeschoten tot een hoog en krachtig geboomte, onder welks lommervolle takken zich duizenden vereenigd hebben, en dat over hen allen de uitgelezendste vruchten van kennis en deugd in vollen overvloed uitstort. Het bevestigt onze hoop, dat evenmin als die Goddelijke stam met zijne eeuwigdurende wortelen zal vergaan, zoo ook de edele spruit, die op denzelven geënt is, niet spoedig met den tijd verwelken, maar groeijen en bloeijen zal tot in later dagen.

Komt, geachte Feestgenooten! ontboezemen wij die heilige vreugd en schoone verwachting in een gemeenschappelijk plegtig danklied tot God! Het orgel zal zijne welluidende en krachtige toonen met onze klanken vermengen, en dezen Christelijken tempel doen weergalmen van 's Hoogsten lof!

LIED,

Op de Wijze van den 68sten Psalm.

Geprezen zij uw naam, o Heer!
Dat gij ons Jezus reine leer,
Genadig hebt geschonken;
Die leer vol licht en zaligheid,
Zij is 't, die ons tot kennis leidt,
En moet tot deugd ontvonken;
Zij is de grondzuil van 't gesticht,
Dat tot uw' eer werd opgerigt.
God! moog zij 't altoos blijven!
Dan zal 't gebouw onwrikbaar staan;
Dan zal 't in eeuwen niet vergaan;
Uw' almagt zal het stijven.

Ja, T! zulke blijde jubeltoonen en dankbare klanken, als zoo even van onze lippen, en van de snaren gevloeid zijn, passen op dit schoon en heugelijk feest! God, den eeuwigen Oorsprong, Beschermer en Voorstander van al het ware en goede, betaamt het ons te loven, terwijl wij gedachtenis vieren van het vijftigjarig bestaan onzer Maatschappij. Met Zijne hooge goedkeuring en hulp werd zij gesticht; Zijn Heilige Geest vervulde het

hart dier brave en verstandige mannen, welke haar hebben opgerigt; zijn wijze raad bestuurde hun oordeel, toen zij het plan daartoe beraamden en vaststelden; zijne zegenrijke gunst verschafte hun den bijval, en de medewerking van andere regtschapene en weldenkende lieden; zijne magtige ondersteuning schraagde hunnen moed, en deed hen in hunne edele pogingen volharden, in weerwil van den tegenstand, dien zij nu en dan ook ondervonden. Die tegenstand was aanvankelijk niet gering; ook toen waren er menschen gelijk er thans, helaas! nog zijn, die om verschillende redenen het goede tegenwerken, die elke loffelijke onderneming tot hunne eigene schande en ten nadeele van anderen zoeken te verijdelen. Naauwelijks was het ontstaan van eene Maatschappij bekend geworden, die het zich ter take gesteld had, om het licht der beschaving onder de minvermogenden te verspreiden, of van onderscheidene kanten ging de noodkreet tegen haar op, en scheen men haar eenen rasschen ondergang te moeten voorspellen. Hier verhieven eigenwaan en trotschheid hunne stemmen; de zoo diepgezonkene lagere volksklasse tot den adeldom der menschheid te willen verheffen, noemde

men een dwaas en hersenschimmig ontwerp, even als of God niet rijken en armen beiden gemaakt, en geroepen had tot dezelfde bestemming. Ginds, schreeuwden domheid en vooroordeel, bijgeloof en dweepzucht; Gods edelste schepsel op aarde, hetwelk zijn eigen beeldtenis draagt, op te leiden tot zedelijke volkomenheid, schold men uit voor eene vermetele en strafbare bedoeling, niettegenstaande het Christendom zelf op gelijkvormigheid aan het hoogste Wezen aandringt. Elders lieten ingebeelde vrees en ijdele schroomvalligheid zich hooren; verlichting van den zoogenoemden gemeenen man! schuwde men als gevaarlijk voor hem zelven en voor anderen, ofschoon het reeds vroeger bewezen was, en de uitkomst het ook later heeft doen zien, dat elk een, in welken stand ook geplaatst, bij eene meer naauwkeurige kennis van den aard en omvang zijner pligten, een beter en gelukkiger lid der zamenleving wordt. Tegen deze en andere ongegronde beschuldigingen moest de Maatschappij zich echter verantwoorden; met zoodanige beletselen en zwarigheden had zij nogtans te worstelen; doch het pleit is ten haren voordeele beslist, en elke vijandige tegenkanting is zij gelukkig te

boven gekomen. Openlijk althans durft men onze verdienstelijke stichting niet meer aanranden, en dezelve heimlijk te willen ondermijnen en sloopen, zou vruchtelooze krachtverspilling zijn. Daartoe is de grondslag te vast, waarop zij gebouwd is. Daartoe is zij te groot in omvang en uitgebreidheid geworden. Door duizende leden, wier tegenwoordig getal aanzienlijker is, dan immer te voren, met vereenigde krachten geschraagd, en beschermd door eene hoogere magt, zal men hare eerwaardige tempelmuren niet zoo ligtelijk doen instorten. Terwijl wij dus vrolijke en dankbare blikken op het verledene werpen, ons verheugende, dat onze feestvierende Maatschappij door 's Hemels waakzame zorg nu reeds eene halve eeuw, zelfs te midden van vele schokken en omwentelingen, die haar met den ondergang bedreigden, in stand is gebleven, mogen wij tevens met gerustheid het oog op de toekomst slaan, in het volle vertrouwen, dat zij met Gods hulp ook nog langer zal blijven bestaan. Het komt niet bij ons op te gelooven, dat zij eerlang als een oud en nutteloos gesticht moet worden afgebroken, of van zelve vervallen en tot nietig puin verzinken zal, waaraan de tijdgenoot misschien nog dankba-

re herinnering moge hechten, maar dat de nakomeling niet meer herkennen zal. Neen, het gebied van kennis en deugd van het ware en goede, dat zij van den beginne af aan tot nu toe betreedt, en bestendig al verder en verder zoekt uit te zetten, heeft geene grenzen. Hare taak is dus nimmer geëindigd; haar werk nooit afgedaan. Veel heeft zij ter vorming van het opkomende geslacht en ter beschaving der volwassenen gedaan, doch niet weinig blijft haar nog te verrigten en zal haar steeds te verrigten zijn. — Het onderwijs en de opvoeding der jeugd, vooral wat de laatste betreft, hebben nog niet volkomen die hoogte bereikt, waartoe dezelve onder hare voortdurende leiding eens kunnen en moeten geraken. Hare schoone en nuttige schriften zijn nog niet verre genoeg verspreid, nog niet in alle die handen gekomen, waarvoor ze regt eigenlijk bestemd zijn. Vele belangrijke onderwerpen vindt men in hare werken behandeld, maar nog altijd is er overvloed van gepaste stoffen ter bearbeiding voorhanden. Onderscheidene verouderde dwalingen en verkeerdheden heeft zij met vrucht bestreden, maar wie zou durven beweren, dat dezelve allen volkomen zijn uitgeroeid? Wie zal ont-

kennen, dat nieuwe wanbegrippen en gebreken zijn of kunnen ontstaan, waartegen zij te velde moet trekken? Wie moet niet toestemmen, dat bij alle de vorderingen in kennis en beschaving, welke zoo onder de hoogere als lagere standen in de laatste jaren gemaakt zijn, de voortgang in zedelijkheid en godsvrucht daaraan nog in geenen deele evenredig geweest is, en dat zij door haren veelvermogenden invloed dit noodlottig verschil moet trachten weg te nemen, en smaak, verlichting en deugd hoe langs zoo meer eenstemmig en algemeen te bevorderen.

Gewigtig is en blijft alzoo nog op den duur de taak van onze Maatschappij, en elk, die den naam van mensch en Christen draagt moet zich geroepen achten, om haar die taak te helpen volbrengen. Komt derhalve, geachte Medeleden! ons heden andermaal daartoe verbonden. Beloven wij plegtig, op den vijftigsten verjaardag onzer loffelijke stichting, dat wij hare edele en weldadige bemoeijingen willen blijven ondersteunen, en doen wij ons woord heilig gestand. Het Vaderland zal ons danken! De menschheid ons zegenen!

En gij, geëerde Toehoorders! welke tot hiertoe zonder opzet, want dit mag en moet ik immers van U allen veronderstellen, geen deel naamt, aan onze verdienstelijke Maatschappij, onttrekt haar voortaan uwe hulp en medewerking niet, maar toont door uwe toetreding, dat gij hare heilzame bedoelingen van harte toejuicht!

Gij, mannen van geleerdheid en kunde! acht het niet beneden U, leden te zijn van een Genootschap, dat, hoe eenvoudig ook, uwe pogingen echter om kennis en licht te verspreiden, op hare wijze in niet geringe mate ondersteunt, en de schoone vruchten van uwen arbeid meer algemeen doet genieten!

Gij, rijken en aanzienlijken! draagt gaarne ook het uwe bij ter instandhouding van een gesticht, dat, door den minvermogenden te beschaven en te verbeteren, meer dan gij welligt denkt, uwe veiligheid en rust bevordert, en uw levensgenot aanmerkelijk verhoogt!

Gij, Leeraaren van den Godsdienst! staat gij insgelijks met woord en daad eene inrigting voor, die zoo naauw met het Christendom zelf verbonden is, en even zeer als eenig an-

der Genootschap ter verspreiding des Bijbels en ter uitbreiding van het Evangelie bestemd, uwe ijverige belangstelling verdient.

Gij bijzonder, Vaders en Moeders! vergeet niet, wat gij aan onze instelling verschuldigd zijt, en brengt haar gewillig eene kleine offerande, in vergelding van de groote onschatbare weldaad, die zij in uwe kinderen U schenkt! Ja, gij allen, waarde feestgenooten! tot wat rang, stand of kunne gij behoort, toont van nu af aan, dat gij onze loffelijke stichting in waarheid huldigt, door mede te werken tot haren toenemenden luister en bloei. Zoo moge het voorgeslacht, om zijne verlichte wijsheid, en zijnen regtschapenen burgerzin alom vermaard, U niet beschamen, maar deszelfs roem bij tijdgenooten en nakomelingen door U gehandhaafd worden! Zoo moge deze Stad, welke onder de eerste en voornaamste Steden van ons Vaderland geteld wordt, waar de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* haren zetel heeft gevestigd, op eene van hare aanzienlijkste Afdeelingen zich kunnen verheffen, en waarachtige volksbeschaving, echt Nederlandsche deugd en zuiver Christelijke Godsvrucht, zullen met

vrede en welvaart binnen hare muren steeds wonen.

In dit heugelijk vooruitzigt stem gij, schoone toonkunst andermaal de snaren, en op uw verrukkelijk accoord zweve onze geest eene heilrijke toekomst te gemoet!

Ras is onze feestviering geëindigd, T! het was mijne schuld, indien dezelve onzer lofFelijke Maatschappij niet ten volle waardig geweest is. Aan uwe deelneming en welwillende medewerking althans, heeft het niet ontbroken. Ik ben U daarvoor mijnen dank verschuldigd! Gaarne breng ik dien in de eerste plaats U toe, Edel Achtbare Regering dezer Stad, en verder aanzienlijke genoodigden! uwe vereerende tegenwoordigheid was mij een aangenaam bewijs van uwe belangstelling in onze Maatschappij, en strekt mij tevens ten waarborge, dat gij dezelve in uwe verschillende hooge betrekkingen op den duur zult blijven beschermen en voorstaan. Neemt dien dank van mij aan, Eerwaarde Heeren! die uw tempel - gebouw voor onze feestviering goedgunstig hebt afgestaan; dit blijk van verlichting en zucht voor onze heilige zaak, waar-

deer ik ten volle. Ontvangt dien dank met name, geachte Medebestuurders! welke met de regeling van dit feest bijzonder belast waart, en van die moeijelijke taak U op eene allezins voortreffelijke wijze hebt gekweten. Ook U zij onze dank toegebragt, bekwame Toonkunstenaars! die, enkel uit liefde voor het schoone en goede, door uwe heerlijke talenten den luister van deze feestviering wel hebt willen verhoogen. Gij, jeugdige Zangers en Zangeressen! hebt insgelijks met uwe uitmuntende Leermeesters eene billijke aanspraak op onze erkentelijkheid verworven. Ja! U allen zonder onderscheid van staat of rang, die hier aanwezig zijt, ben ik ten hoogste verpligt voor de wijze, waarop gij deze eenvoudige plegtigheid hebt bijgewoond, en voor de gunstige opmerkzaamheid, aan haren zwakken voorganger geschonken!

Maar bovenal zij ons nederig dankoffer Gode geheiligd, dat wij dit schoone feest hebben mogen beleven! Hem zij onze hulde welgevallig; en Zijn zegen ruste voortdurend op onze weldadige stichting, op haren doorluchtigen Beschermer, onzen geëerbiedigden en beminden Koning, en op den aan-

gebedenen grond, waarop zij staat; op dat bij eene steeds toenemende beschaving, verlichting en veredeling der menschheid, het nageslacht nog heerlijker feest moge vieren, dan het tegenwoordige geweest is.

IK HEB GEZEGD.

FEESTELIJKE TOESPRAAK

AAN

ZIJNE VOORMALIGE

WAPENBROEDERS,

BIJ GELEGENHEID HUNNER VEREENIGING BINNEN LEYDEN, OP DEN 13 AUGUSTUS 1841.

DOOR

W. R. VEDER,

Th. Dr. en Predikant te Zutphen.

DORDRECHT,
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.
1841.

Feestgenooten! Zietdaar door de uitgave mijner toespraak aan uw vereerend verlangen voldaan. Gij ontvangt haar, gelijk gij haar gehoord en van mij gevraagd hebt. Ik heb mij niet geregtigd geacht iets aan het oorspronkelijke te veranderen of die verbeteringen daaraan te beproeven, welke derzelfs verschijning in 't publiek, ook in mijn oog, gebiedend vorderde. Immers gij hebt gewenscht datgene te lezen, wat gij met genoegen hadt aangehoord; en schoon ik mij verzekerd houde, dat de lezing van het gehoorde geen indruk zal weergeven, die

zijne kracht vooral van de feestelijke stemming des oogenbliks ontleende, ik mogt niet weigeren aan uwen beleefden en eenstemmigen wensch te voldoen.

Ontvangt nogmaals mijne hartelijke groete en zegenbede.

W. R. VEDER.

ZUTPHEN,
12 *September* 1841.

HOOG EDEL GESTRENGE HEER, OPPERBEVELHEBBER DER LEGER-AFDEELING, TOT WELKE DE KEURBENDE DEZER HOOGE SCHOOL BEHOOREN MOGT!

EDEL ACHTBARE HEEREN, LEDEN DER REGERING DEZER BEROEMDE STAD!

HOOGGELEERDE HEEREN, IN WIE VELEN ONZER HUNNE GELIEFDE LEERAREN BEGROETEN MOGEN!

WELEDEL GESTRENGE HEEREN OFFICIEREN, WIE HET BEVEL OVER ONZE KEURBENDE WAS TOEVERTROUWD!

WELEDELE HEEREN, STUDENTEN DER LEYDSCHE HOOGESCHOOL!

FEESTGENOOTEN EN BROEDERS!

Het is mij een onschatbaar genoegen u welkom te mogen heeten ter dezer plaatse. Zoo vereerend mij het verzoek was, om als Redenaar bij deze feestviering op te treden, zoo blijmoedig nam ik het aan; en schoon ik vermoeden konde wat ik later ondervond, dat de mij opgedragen taak in meer dan één opzigt moeijelijk was, de gedachte bemoedigde mij, dat gij

allen daarvan zoudt overtuigd zijn, en dat ik wel nimmer met meer toegevendheid zou worden aangehoord dan nu, sprekende tot mijne Wapenbroeders!

Wapenbroeders! — Welk eene reeks van treffende herinneringen verrijst ons bij dien naam voor den geest! Wij begroeten elkander met dien naam, en hij vereenigt ons op nieuw in broederschap en trouw, na een tijdsverloop van tien jaren, gedurende hetwelk wij, in onderscheiden maatschappelijke betrekking, naar verschillende oorden des Vaderlands ons verwijderden, — ja meer! die naam vertegenwoordigt ons een tijdperk onzes levens, dat, met regtmatigen trots en innige dankbaarheid door ons herdacht, onvergetelijk blijft voor tijdgenoot en nakomeling. En daarom gloeit een hooger feestgevoel in onze harten, dan ooit de enkele gedachtenis aan den gulden Academischen leeftijd kan opwekken; want wij hebben Minerva ook als Pallas gekend, wij mogten, bij de zucht naar kennis en wetenschap, het doorluchtig bewijs geven onzer heilige liefde tot het Vaderland, en bij de aangename herdenking aan den blijden en zorgeloo-

zen tijd onzer jongelingschap, kunnen wij dagen aantoonen van ontbering en lijfsgevaar, getuigende van volharding en heldenmoed des mannelijken leeftijds.

Daarom was het nu bijna tien jaren geleden eene gelukkige gedachte, eene feestelijke herinnering aan dien gedenkwaardigen tijd vast te stellen, en den tienden verjaardag der zegevierende intrede van ons leger binnen Leuven aan te wijzen tot den dag eener broederlijke vereeniging. Gij herinnert u, hoe eenstemmig dat plan werd toegejuicht, wat vreugde wij ons beloofden in ons wederzien! En thans — wel onzer! ons werd het vergund trouwe te houden aan ons woord, wij mogen ons in het genot eener dankbare feestviering verheugen!

Het is waar — en gij erkent het feestgenooten! de gedachtenis aan dien tijd bezat thans voor ons eene hoogere waarde, indien wij tevens ons den heerlijken uitslag onzer pogingen herinneren mogten, en wij aanstonds de heilzame vruchten aanschouwd hadden dier talloze offers, door ons en anderen geplengd op het altaar des Vaderlands. Maar wat wij billijk verwachten mogten — wij hebben het niet

verkregen! Het bloed onzer helden scheen te vergeefs gestort, en het goud onzer burgeren, overvloedig geeischt, maar altijd gewillig afgestaan, was slechts eene geringe voorziening in de altijd klimmende en ontzettende behoeften van den Staat. Zijne waardige houding was boven zijne krachten, onze volharding werd een vreesselijke kanker, die de zenuwen van ons volksbestaan verdervend aantastte; eene gebiedende overmagt doemde ons tot werkeloos aanschouwen van de verkrachting onzer regten, en dreigde ons met grootere rampen, indien wij zelven die dorsten te handhaven. Zoo gold het regt van den sterkeren! — wat konden wij anders dan geduldig ons onderwerpen? En toen de droevige ondervinding van jaren geleerd had, dat alle volharding en tegenstand even nutteloos waren tegen het geweld eener tergende overmagt, als de regtvaardigheid onzer zaak weinig baten mogt tegen de listen eener weifelende staatkunde; toen waren wij genoodzaakt den afgevallen Staat, zelfs onder die voorwaarden te erkennen, welke wij vroeger met billijke verontwaardiging verworpen hadden: maar de

drang der omstandigheden gebood — nog slechts weinige schreden op den tot dusverre gevolgden weg — en de welvaart niet alleen, maar ook de eere van ons dierbaar Vaderland ware onherstelbaar verloren!

Maar waarom zoude ik door zulke herinneringen uwen geest pijnlijk aandoen? Neen! verre zij het van mij, dat ik de vreugde van dezen feestelijken dag verbittere, door het aanwijzen van zoo menige teleurstelling, welke in den verloopen tijd ons vaderlandsch gevoel diep geschokt, maar toch onze liefde tot het Vaderland niet verflaauwd heeft. Ja — hooger en onvermengd ware thans onze blijdschap, zoo wij die teleurstellingen niet gekend hadden; maar zouden wij daarom onze tegenwoordige feestviering minder gepast noemen, en den sluijer der vergetelheid werpen moeten over een tijdperk van roem en eere, omdat latere dagen ons een smartelijken indruk hebben nagelaten? Of zoudt gij de waarde uwer bedoelingen altijd naar eene onzekere uitkomst willen berekend zien, en de hoeveelheid der vruchten tot een juisten maatstaf nemen, om het gewigtige van uwen arbeid te beoordeelen? En

waarlijk! al missen wij nog de ondervinding der grijsheid, dit toch hebben wij reeds geleerd, dat geene verwachting, hoe gegrond zij ook wezen moge, zekerheid aanbiedt voor hare vervulling; dat de hand des Almagtigen de keten der groote wereldgebeurtenissen geheel anders heeft aaneengeschakeld, dan het fijnste doorzigt van den mensch zulks vermoeden kon, maar dat bij alle onbestendigheid van het ondermaansche, vrede en blijdschap der ziele hem ten loon blijven, die innig bewust is aan de stem van pligt en eer, getrouw en onverschrokken te hebben gehoorzaamd.

Broeders! Is deze niet uwe overtuiging, laat zij zich bij een enkelen blik op het verledene niet levendiger en in alle hare waarde aan u gevoelen? Immers, om het feestelijke onzer tegenwoordige vereeniging te erkennen, behooren wij ons te verplaatsen in dat tijdperk zelf, waarin wij het zwaard voor Vaderland en Koning hebben aangegord, en geene gebeurtenissen van later dagen hebben het regt de eervolle herinnering aan dien tijd te verzwakken. Hier behoort de vraag, welke toen de drijfveer was onzer denk- en handelwijze; maar wij

onderzoeken niet, welken invloed latere omstandigheden daarop zouden hebben uitgeoefend. En hoe levendig staat het u allen nog voor den geest, dat gij met diepe verontwaardiging de woelingen in Belgie hebt gadegeslagen, en met klimmende ergernis de schandelijke lastertaal en vermetele eischen aanhoordet van een volk, dat aan zijne vereeniging met het onze eene ongekende welvaart verschuldigd was, maar met zwarten ondank alle de voorregten vergold, waarmede het ten onzen koste begunstigd werd. Nog hoort gij den raauwen klank dier schrikmare: de Belgiër is opgestaan — hij plant de vaan des oproers in vuur en bloed — meineed en verraad bereiden hem den weg! Nog gevoelt gij de kwelling dier herhaalde berigten, dat alle wederstand van dapperheid en trouw vruchteloos was, dat eene bange besluiteloosheid van onze zijde den overmoed der muitelingen versterkte, dat onze grootmoedigheid hun slechts zwakheid toescheen, en onze zucht om te sparen en te behouden, door moord en plundering vergolden werd. Nog gedenkt gij aan dien tijd van bezorgdheid en vreeze, dat ook in ons midden,

waar het niet aan geheime werktuigen tot den opstand ontbrak, de losbandigheid van kwaadwilligen zich zoude doen gelden, en — daar waart gij aanstonds gereed, om, zoo velen gij toen in onze Academie-stad vertoefdet, hare veiligheid en rust te handhaven. Maar gewigtiger oogenblik verscheen, dat van uwe liefde en trouw jegens Vaderland en Vorst krachtiger bewijzen vroeg. Naauwelijks waren wij, bij den nieuwen aanvang onzer letteroefeningen, weer in Leyden teruggekeerd, of daar hoorden wij, dat de dierbare grond van Oud Nederland door de oproerige benden bedreigd en de arm onzer burgeren gewapend werd. Toen zagen wij den nood tot het uiterste geklommen, de zegepraal der boosheid scheen beslist, en de heilige zaak van regt en orde prijs gegeven aan den tuimelgeest der eeuw. Kondt gij dat aanzien? Burgeren der Leydsche Hoogeschool! Wee onzer, zoo wij het hadden kunnen aanzien! Neen! te krachtig sprak het voorbeeld van hare vroegere burgeren u aan, te lang was uw geduld getergd, te hevig gloeide het vuur der wraak in uwen boezem, te dierbaar wáren u Vaderland en Vorst, dan dat de voet des verwaten

muitelings onzen grond betreden, of zijn schennende hand den troon zou aanraken, den troon van Oranje, wiens behoud ons het behoud gold onzer heiligste regten. Daar greep uwe hand het zwaard, en, vóór nog het woord des Konings zijne getrouwe onderdanen te wapen riep, en geheel een volk als door een tooverslag met den wapendosch stond aangegord, hadt gij reeds met een duren eed u verbonden bloed en leven veil te hebben voor Koning en Vaderland!

Zietdaar den roem der jongelingsjaren, waarop wij ons thans in den mannelijken leeftijd, en alle de dagen onzes levens billijk verheffen mogen! Geen vaderlijk bevel, geene vermaning van onze leeraren, maar het gevoel van eer en de stem van pligt bepaalden het manmoedig besluit. Wat algemeene toejuiching, wat gewenschte naijver volgde die keuze! Toen schaarde zich een geheel volk des te naauwer om den geliefden troon, en bood der wereld een schouwspel aan van stoffelijke en zedelijke kracht, waartoe men ons in onze verlatene zwakheid niet had in staat gekeurd. — Voorwaar! dat tijdperk vult de schoonste bladzijde in 's Lands historie; zóó hebben nooit

burgeren hun Vaderland, nooit onderdanen hunnen Vorst lief gehad. Moge in de jaarboeken der geschiedenis geene omwenteling als die der Belgen, door vuiger list en lafhartiger verraad staan geschandvlekt, geen volk zijne staatkundige geboorte aan eerloozer middelen verschuldigd zijn; — God lof! ons volk behield zijn' eerlijken vlekkeloozen naam, ja handhaafde de eere der menschheid, door eene alles opofferende trouw aan de zaak van waarheid en regt. Broeders! uw voorbeeld heeft die edele geestdrift krachtiger doen ontwaken; duizende handen strekten zich uit naar het zwaard, toen het in die der Academische jongelingschap schitterde, en zoo werd de vaste ringmuur gevormd, die den dierbaren vaderlandschen grond verdedigen, en voor geheel Europa den vreesselijken stortvloed keeren moest, die alle troonen weggesleept in zijne vaart, en schrikkelijken jammer zou hebben uitgebragt over alle volkeren. Neen! laat ons niet meer vragen naar de vruchten van offers en strijd, denkt aan de rampen, die zij afgewend, en het onschatbaar goed, dat zij behouden hebben. Tot verdediging en tot behoud van

haardsteden en altaren, spraken wij blijmoedig Vaarwel! aan de school, die ons vormen moest tot onze bestemming; in de heilige tempelwanden klonk het zegenend en vermanend afscheid onzer Leeraars; — nog gevoelen wij den schok dier mannelijke taal, gelijk zij toen doordrong tot den diepsten grond onzer harten. — Daarom hebben onze geliefde ouders met gebeden en tranen ons, als hunne duurste offers, afgestaan. — God alleen wist het, wat die bange ure der scheiding hun kostte! En zoo togen wij voort, gewillig alle lasten eener ongewone levenswijze dragende, alle vermoeijenis en ontbering getroost, onbevreesd voor alle dreigende gevaren, en vereenigd door ééne plegtige gelofte, om, zoo het Gode behagen mogt ons eens naar onze Academiestad te doen wederkeeren, die niet binnen te treden, dan met het streelend bewustzijn van mede het Vaderland gered, den troon beschermd, en aan de kroon der Leydsche Hoogeschool eene parel meer te hebben toegebragt.

Zijn wij dier gelofte getrouw geweest? Maar neen! gij vergt niet van mij, dat ik op dien toon zal voortgaan. Die zoete zelfvoldoening,

die bij elke herinnering aan ons krijgsmansleven zich krachtiger gevoelen laat, is ons genoeg; en wat zouden wij ook slechts den schijn van eene ijdele zelfverheffing voedsel geven! Het is hier de plaats niet, om u zoo vele omstandigheden uit dien tijd voor den geest te roepen, waardoor ons geduld beproefd en onze hoop zoo menigwerf werd teleurgesteld, of om die tooneelen ons te vertegenwoordigen, die den tragen tijd aan de grenzen des Vaderlands, waakzaam doorgebragt, op eene vrolijke en lustige wijze verkort hebben. En zal ik u met vele woorden bepalen bij dat onvergetelijk oogenblik, waarop het Voorwaarts! klonk, en als de blijdste mare in onze jeugdige harten weergalmde? Wenscht gij, dat ik u verplaatsen zal in de dagen van dien korten maar eervollen strijd, waarin de wrekende arm onzer helden, bestuurd door den grootsten held van Europa, den trouwloozen Belg getuchtigd, den geleden hoon uitgewischt en Neerlands naam in ongeschonden eere hersteld heeft? Voorwaar! wij hebben ons deel aan den roem van die dagen — dat hebben onze legerhoofden getuigd — dat heeft het vorstelijk woord er-

kend — wat zeg ik! — wij hebben dien roem gekocht met ons bloed, met den dood van den braven BEECKMAN, en het grafgesteente diens edelen jongelings is een sprekend gedenkteeken der tallooze doodsgevaren, die ons allen bedreigden. Zoo zag men onze keurbende te *Oostham*, zoo kweet zij zich te *Beringen*, bij *Hasselt*, te *Bautersem*; en nu juist tien jaren geleden, daar stond zij met het zegevierend leger voor die stad, wier naam het diepst in de geschiedenis van Belgie's opstand staat gebrandmerkt!

Toen keerden wij terug, de overmagt des Vreemdelings gebood, — maar het doel was bereikt — het verraad gestraft, gehandhaafd onze eere! Geen ridderlint mogt de borst van enkelen versieren, dat was uwe eigene bede aan den Veldheer, — geene bijzondere onderscheiding werd verlangd! Want wij vonden allen eene genoegzame vergelding in het getuigenis onzer harten; en toen de gunstige beschikking des Konings ons weer tot onze letteroefeningen terugriep, wat dankbare toejuiching vergezelde ons toen op onzen togt, hoe vereenigde zich alles tot eene luisterrijke ont-

vangst, die onze stoutste verwachtingen beschaamde; en hoe verkwikkend en zalig was ons de welkomstgroet onzer Leeraars in den heiligen Tempel Gods, waar thans het blijmoedig offer der dankzegging uit duizende harten ten hemel rees, omdat de Heer in ons behoud hunne gebeden en smeekingen zoo liefderijk verhoord had.

Maar wij wenden ons af van het verledene, en verwisselen zijne grootsche herinneringen, met die aandoeningen van dankbaarheid en weemoed, welke het tegenwoordig oogenblik in ons opwekt. Indien ik mij niet bedriege, dan zijt gij allen, zoovelen gij tot deze feestviering zijt opgekomen, gereed tot de erkentenis van tallooze zegeningen, welke de hand des Hemelschen Vaders op uwen weg heeft uitgestort. Immers bij de onderscheidene lotsbedeeling, door eene hoogere Wijsheid ons beschikt, bij het verschil van rang en betrekking, een natuurlijk gevolg van onze intrede in de maatschappij, zal wel het gevoel van kinderlijke

dankbaarheid onze harten vereenigen, als wij van ons tegenwoordig standpunt terugzien naar dat, waarop wij tien jaren geleden ons bevonden. Daar waren wij geplaatst in een geheel anderen werkkring, dan dien waartoe onze begeerte ons heengewezen en de ouderlijke raad ons bestemd had. Was het te verwonderen geweest, indien velen, ook uit ons midden, na zulk een geruimen tijd in de loopbane der wetenschappen te zijn vertraagd geworden, haar vaarwel gezegd en de heerlijke uitkomst gemist hadden, waarin wij ons nu verblijden mogen. Ja! hebben wij het niet dikwerf met verbazing moeten erkennen, dat, bij zooveel doodsgevaar als meermalen ons dreigde, eene Hoogere Magt ons bewaarde; en gij herinnert u allen, hoe eens onze geheele keurbende, als door een wonder Gods, van een zekeren ondergang gered is. Hoe vele malen boodt gij uw bloed en leven aan, maar slechts luttel bloeds is gevloeid — slechts één offer aangenomen, — BEECKMAN gaf het voor allen — en dit was genoeg in Gods oogen! Broeders! indien wij het in de dagen onzer jongelingschap zoo ligtzinnig vergeten hebben, de zigtbare hulpe des Almagtigen dankzeggend

te erkennen, onze mannelijke leeftijd moge die smet uitwisschen, dat verzuim vergoeden, en zoo ooit, thans zij het ons eene dure behoefte Hem te prijzen, die niet wilde, dat wij voor het Vaderland sterven, maar voor het Vaderland leven zouden! Tien jaren geleden — en thans! Bedenkt het, wat gij toen waart en thans zijt, en ook de minst gelukkige onder ons, ook menigeen, die de droomen zijner jongelingsjaren of zelfs billijke verwachtingen niet zag verwezenlijkt, zal thans, bij het rijper nadenken des mannelijken verstands, zich met zijn lot leeren verzoenen en tevreden zijn. Maar wat levendige dankbaarheid zal uwe harten doorstroomen, rijker beweldadigden, beminde Echtgenooten! gelukkige Vaders! wie het genot des levens deszelfs behoud op hoogeren prijs doet stellen; met wat feestelijk gevoel zal de gedachte aan dien tijd, zoo onvruchtbaar voor uwen geest, u bezielen, Broeders! die u thans reeds in die gewigtige betrekkingen geplaatst ziet, waarin de belangen der Godsdienst, het welzijn van den Staat, de wetenschappelijke opvoeding onzer jeugd, de handhaving van Regt en Geregtigheid, of de nooden der lijdende

Menschheid u zijn toevertrouwd. Tien jaren geleden en thans! — klein is de ruimte, die daar tusschen ligt, maar zij vormt voor ons het gewigtigste tijdperk onzes levens. Wij zijn uit de lente van ons leven tot den zomer overgegaan, uit het rijk der verbeelding in dat der wezenlijkheid, uit de schole der oefening in die der ondervinding. Ja wij hebben allen een minderen of meerderen last op onze mannelijke schouders, alle den gestrengen en somtijds droevigen ernst der waarheid reeds gekend, en lessen der ondervinding ontvangen, die een bitteren spot dreven met onze verwachtingen. Maar wel niemand onzer zal ondankbaar den genoten zegen voorbijzien, of onverstandig in het menschelijk leven een bestendig geluk eischen, dat geen geluk meer wezen zoude; en gelijk het Broeders voegt, die vroeger lief en leed hartelijk gedeeld hebben, zoo moet ook thans de voorspoed van genen, dezen zijn onspoed vergeten doen; en alleen het goede en schoone zoekende, op den weg, dien wij nu tien jaren lang, van elkander verwijderd, bewandeld hebben, moet deze dag een dag zijn van storeloozc, dankbare vreugde.

Het is waar, hooger zou die feestvreugde ons opvoeren, indien zij door meerderen gesmaakt werd, en wij in grooteren getale hier waren zaamgekomen. Er worden hier zoovelen gemist, die wij zoo gaarne aanschouwd en begroet hadden. Een aantal onzer krijgsmakkers is door zeeën en bergen van ons verwijderd — maar zij zullen zich heden met ons in den geest vereenigen, en wij zullen hen hartelijk in hunne vreemdelingschap gedenken. Anderen zijn door huisselijke of maatschappelijke pligten teruggehouden, en betreuren thans welligt voor het eerst de verlorene vrijheid eener zorgelooze jeugd. Wij hadden zoo gaarne in vollen getale ons vereenigd, en allen getrouw gezien aan de eenstemmige belofte, om dezen dag in gemeenschappelijke vreugde door te brengen! Maar zulke wenschen worden op deze wereld niet vervuld!

Helaas! hoe hevig heeft reeds het geweld des doods in onzen broederkring gewoed! hoevelen zijn reeds afgesneden in den bloei huns levens! Wij gedenken het met innige smart, hoe nog onlangs twee onzer geliefde broeders (*), die

(*) J. F. Hoffmann, Hoogleeraar te Deventer. Jhr. W. van der Goes, Lid van den Raad der stad Delft.

met blijdschap dezen dag hadden te gemoet gezien, onverwachts aan hunne dierbare betrekkingen, aan de hope der maatschappij en aan onze vriendschap ontvallen zijn. Vrede zij uwer assche! Rust zachtelijk in den schoot der aarde, geliefde dooden! God weet het, hoe wij uwen vroegtijdigen dood betreuren! Hij geve, dat de ernstige les, die uwe graven ons prediken, niet voor ons verloren ga, en ook wij gedenken te sterven! Uwe nagedachtenis blijft in zegening; dat blijve ook de onze, wanneer het raadsbesluit eener hoogere wijsheid ook het einde van onzen weg bepaald en onze loopbaan gesloten heeft!

Gij vergeeft mij dien toon van weemoed; uw gevoel stemt daarmede in, Feestgenooten en Broeders! Maar luide toch verheft zich, bij den smartelijken indruk van ons gemis, de dankbare erkentenis der voorregten, waarmede *wij* begunstigd zijn! Reeds hebben wij in gezellig onderhoud en met hartelijke belangstelling elkander aangewezen en aangehoord, waarheen ons gedurende eene tienjarige scheiding de weg onzes levens heeft heengevoerd. Onze tegenwoordigheid in de ons zoo onvergetelijke Aca-

demiestad, maar boven alles onze blijde ontmoeting heeft ons alle zorgen doen ter zijde stellen, en de deftige plooi die het maatschappelijk leven reeds op menig gelaat geteekend had, aanstonds geëffend. Welkom! driewerf welkom! zoo hebben wij elkander begroet als oude Burgeren der Hoogeschool, als getrouwe Wapenbroeders, als warme Vrienden van Vorst en Vaderland. Zoo begroeten ons onze geachte Leeraars, en eene talrijke schare der Academische Jongelingschap ontvangt ons met geestdrift en toejuiching, als waardige Zonen der Leydsche Minerva. De achtbare Regering dezer Stad en geheel hare Burgerij nemen hartelijk deel in onze feestviering. De grijze Bevelhebber, wiens oorlogsroem de laatste lauweren in ons midden geplukt heeft, zet door zijne eervolle tegenwoordigheid dubbelen luister bij aan onze vereeniging — onze Aanvoerders, wier afzijn onze vreugde matigen zoude, hebben blijmoedig onze noodiging aangenomen — alles rond ons getuigt, dat wij regt hebben den dag onzer vereeniging als een feestdag aan te schrijven. En wordt de mate onzer feestvreugde ook niet daardoor verhoogd, dat eene

meer heldere toekomst voor ons dierbaar Vaderland schijnt aan te breken, dat die ondragelijke band, die aan het Zuiden ons knelde, verbroken is, en de diepe wonden, door die breuke, aan onzen Staat toegebragt, genezing doen hopen. Mogen wij niet alles, wat tot deszelfs waarachtig welzijn dienstbaar is, verwachten van een' Vorst, die voor 's Lands vrijheid en eere zijn bloed gestort en zijn leven niet heeft te dierbaar geacht? Zoo blijve het Huis van Oranje onafscheidelijk vereenigd met Oud-Nederland, en wij mogen thans als vroeger met onbeklemde borst den kreet herhalen: Leve het Vaderland! Leve de Koning!

———

Wij hebben ons in het verledene verplaatst, de aandoeningen van weemoed en dankbaarheid gevoeld, die het tegenwoordige in ons opwekte; — maar wij mogen niet van hier gaan, zonder te vragen, wat de toekomst van ons eischt. Hoe verborgen zij ook voor ons wezen moge, welke zegeningen of rampen zij ook voor ons beware; dit weten wij, dat getrouw-

heid aan onze Christelijke verpligting, voor ons dien zegen vermeerderen en met onwankelbare standvastigheid ons aangorden zal in de ure van beproeving en gevaar. Wat wij als jongelingen, uit liefde voor het Vaderland, hebben opgeofferd, — God verhoede, dat het immermeer die offers van zijne zonen vorderen moge! — maar dit mag het met regt van u vertrouwen, dat gij leven zult voor zijne welvaart en eere, gij die daarvoor den dood niet ontzien hebt. Broeders! dat vertrouwen worde door niemand onzer beschaamd gemaakt! Die geest, die voor tien jaren zoo krachtig ons bezielde, moge altijd leven in ons binnenste! Elk onzer volge in zijne betrekking den weg der regtvaardigheid, en betrachte de waarheid in liefde. Ons allen besture een ijver des verstands, opdat wij den schijn leeren onderscheiden van het wezen, en niet in die ijdele bespiegelingen, waarin onze leeftijd zoo vruchtbaar is, de waarheid zoeken. Evenmin onvoorwaardelijke lofredenaars van den ouden tijd, als weggesleept door dien wilden tijdgeest, die met éénen slag alle oude grondslagen van regt en orde zou willen omverwerpen, zij eene wijze gematigdheid onze

leidsvrouw; maar bovenal kenmerke ons die edele onafhankelijkheid, welke ons alleen doet afhankelijk zijn van God en zijne geboden. Voorwaar! dan zullen wij met krachtiger wapenen, dan die van zwaard en degen, de eere en welvaart van onzen dierbaren grond handhaven en verdedigen, en God van den Hemel zal met zegenend welgevallen op onze pogingen nederzien; de bloei van Oud-Nederland zal terugkeeren; zijn rust en vrede, benijd door de volkeren der wereld, zal hen afschrikken van woeling en oproer, en de troon van Oranje, gegrond op wijsheid en regt, zal bevestigd worden door de liefde en trouw der burgeren. Wel onzer! zoo wij die heerlijke uitkomst ook naar onze kracht bevorderen. Wel onzer! zoo wij, hoeverre dan ook van elkander verwijderd, één blijven in de heilige liefde tot Vaderland en Vorst, en toonbeelden zijn van alle burgerpligten, die op den wortel onzer gezegende Godsdienst zijn ingeënt. Broeders! zóó levende, zullen wij alle stormen, die algemeene of bijzondere belangen dreigen en schokken mogen, manmoedig het hoofd bieden, rust en vrede zal het in onze harten zijn! Zoo

blijve de mannelijke leeftijd getrouw aan dien onzer jongelingschap, zoo verlenge God onze dagen tot eene eervolle grijsheid. Dan laten wij, als het onschatbaarst erfgoed, een onbevlekten naam achter aan onze kinderen; zij zullen het voetspoor der vaderen volgen — en het loon der regtvaardigen zal in hoogere gewesten ons deel zijn!

Almagtig God! Zijt gij ons nabij met uwe hulpe, opdat wij aldus den weg uwer geboden bewandelen, en als Christelijke burgers van ons Vaderland op Aarde, dat burgerregt behouden, dat in de Hemelen is. Bewaar gij ons den Vorst, die ons regeert, zegen zijn gezin, verlicht door Uwen Geest den geest zijner Raadslieden, opdat het ons goede volk welga. Orde en rust wone in ons Vaderland. Laat de bronnen van deszelfs welvaart rijkelijk vloeijen. Bloeije deze stad en blijve deze Hoogeschool haar roem en eere. Vergezel Gij elk on-

zer zegenend op zijnen weg, en neem welgevallig de offers der dankzegging aan, die wij thans, in het ruimste genot Uwer gunste, U mogen toebrengen.

AMEN.

REDEVOERING.

REDEVOERING,

TER

GODSDIENSTIGE INWIJDING

VAN HET

TWEEDE EEUWFEEST

DER

UTRECHTSCHE HOOGE SCHOOL,

GEHOUDEN

DOOR

HERMANNUS BOUMAN.

SOL
JUSTITIAE
ILLUSTRA
NOS.

Te UTRECHT,

bij J. G. VAN TERVEEN EN ZOON.

1836.

VERZORGERS EN VOORSTANDERS, BEGUNSTIGERS EN VRIENDEN, LEERAARS EN VOORMALIGE OF TEGENWOORDIGE KWEEKELINGEN DER UTRECHTSCHE HOOGE SCHOOL!

STADGENOOTEN EN VREEMDELINGEN!

BEMINNAARS EN BEMINNARESSEN, WIE GIJ WEZEN MOOGT, VAN HET WARE, SCHOONE EN GOEDE!

DIENAARS EN DIENARESSEN VAN DEN GOD DES HEMELS EN DER AARDE, VAN HET WEZEN ALLER WEZENS, DAT WAS EN IS EN EEUWIG ZIJN ZAL!

Komt! ja! komt allen tot het feest onzer Akademie, dat Gij eenmaal slechts in Uw leven vieren kunt, hetwelk Gij niet vroeger aanschouwd hebt, noch immer na dezen aanschouwen zult! Uwe grootvaderen of hunne vaderen zagen zulk een *eeuwfeest*, en God geve, dat Uwe kindskinderen het weder mogen vieren! Gij slechts hebt *iets* van deszelfs luister gezien, eerbiedwaardige Vertegenwoordigers van een bijna voorbijgegaan geslacht! die, voor vijftig jaren, over het derde *halve* eeuwfeest dezer Stichting U verheugen mogt.

Wél, wél hebt Gij gedaan, van alom ter viering van dezen hoogtijd zamenkomende! Die belangstelling toch en die eere verdient dezelve grootelijks. Geene zegepraal doet ons jubelen, die de menschheid weenen deed, den grond met bloed en tranen drenkte. Eene zegepraal veeleer, waarover zelfs *Uw* teêrgevoelig hart, beminnelijke Maagden en Vrouwen! met onvermengd genot, zich verblijden mag; de overwinning, die onze Hooge School Uwe vaders en zonen, Uwe broederen en vrienden behalen deed over ziekten van ligchaam en ziel, over onkunde en bijgeloof, over onregt en wansmaak. O! geloofd zij Hij, wiens gunst ons zulk een heerlijk gedenkfeest vieren doet, dat de menschheid vereert, maar veel meer nog der Goddelijke hulp eene nederige gedenkzuil poogt te stichten!

Ja! *uit God en door Hem en tot Hem zijn alle dingen. Van boven, van den Vader der lichten, daalt alle goede gave af.* Aanstonds moet ik, als de tolk van U aller gevoelens, uit Uwen naam, het verklaren. „ Aan U, O Koning der eeuwen! aan U is de Hooge School verschuldigd, wat zij immer was en deed en genoot, met alles, waarover zij zich thans verheugt! Heeft zij vele stormen verduurd, mogt zij staande blijven, terwijl zoo veel rondom haar nederviel; Gij alleen, O Eeuwiglevende! hebt haar voor den ondergang behoed! Mogt zij de stralen van licht en waarheid wijd en zijd verbreiden over stad en volk;

volk; Gij waart het, O eeuwige Zon der geregtigheid! die, ter verdrijving der nevelen, haren dienst gebruiken wildet!"

Uit God, door Hem en tot Hem zijn alle dingen! Die overtuiging geleidde de wijze Verzorgers en allen, die met hen onze feestplegtigheden geregeld hebben. Daarom wenschten zij, dat een opzettelijke dank- en bedestond onze jubelviering openen zoude. En, indien het hooge doel *dezer* zamenkomst toeliet aan eenige menschelijke wijsheid hulde te bieden; wij zouden U, achtbare Mannen! voor het maken dezer schikking onze openlijke dankzegging toebrengen. Immers, door deze godsdienstige handeling, zoeken wij niet slechts het feest betamelijk te doen aanvangen. Neen! mogen allen, die tegenwoordig en die afwezig zijn, het weten! wij wenschen veeleer, langs dezen weg, hetzelve geheel, van het begin tot aan het einde, den Heere te wijden en toe te heiligen. Aan Zijne voeten, te dezer ure, met diepen eerbied, nederknielende, verklaart de Akademie de strekking van hare feestviering, den geest, van welken zij dezelve doordrongen en bezield wenscht te zien. Geene stervelingen wil zij vergoden; aan geene menschen, hoe uitmuntende en groot ook, de eere geven, welke God alleen toekomt. *Hem* bovenal wil zij vereeren, die de oorsprong is van alle krachten, gaven en talenten, die alles werkt in allen. Dat gevoel en die wensch moet ons vervullen, als morgen des Rede-

naars mond en der Hoorderen erkentelijke toestemming de nagedachtenis vereert der voortreffelijke Mannen, wier wijsheid dezen Zetel der wetenschappen gesticht, wier geleerdheid dien opgeluisterd, wier kloeke moed denzelven in stand gehouden heeft. Wat zij deden, zegge ons hart, God heeft het door hen gedaan! In diezelfde godsdienstige gemoedsstemming zullen wij, (O! dat niemand, niemand van ons allen, deze verklaring logenstraffe!) een achttal edele Jongelingen, op der vaderen plegtstatige wijze, met de hoogste eer bekroond zien. Ja! dat godvruchtige gevoel zal aan de uitdrukking onzer jubelvreugde eene hoogere beteekenis, eene heiliger wijding geven; het zij wij ons de weldaden levendig vertegenwoordigd zien, door God aan het oude Nederland, op *Nieuwpoorts* glorievolle stranden, (1) geschonken, zonder welke veelligt nimmer eene Utrechtsche Akademie ontstaan zoude zijn; — het zij wij, aan den gullen disch der herinnering gezeten, ons het goede te binnen brengen, ons door den Opperbestuurder onzer lotgevallen, aan deze Hooge School niet slechts, maar in des levens gansche school, verleend; — het zij wij, door de welluidende klanken van Dicht-, Zang- en Toonkunde, ons oor gestreeld en onze harten omhoog verheven gevoelen. — Van U, O God! zij het begin, U ter eere de laatste uitlating onzer vreugde!

Wanneer de ouden op heugelijke gedenkdagen zich vereenigd zagen, deden zij niet zelden het bloed van on-

ontelbare offerdieren en kostbare *hekatomben* van de altaren stroomen, en durfden zij, in hunne lofzangen, naauwelijks eenigen eeretitel of eenig glorievol bedrijf, aan hunne Goden toegekend, onvermeld laten. Eenvoudiger, en met den geestelijken aard van onzen verheven' godsdienst meer overeenkomstig, is de eerbiedige hulde, die wij, in deze heilige oogenblikken, den Heere zullen toebrengen. Wij Christenen achten het niet noodig, Hem, die alles weet, in uitvoerige dankzeggingen, de bijzonderheden zijner weldaden voor te stellen en, als ware het, te verhalen, of door lange gebeden onze wenschen voor Hem open te leggen, die ze alle kent, eer er nog een woord op onze lippen gekomen is. Nuttiger en betamelijker zal het zijn, dat de spreker *U* en *zich zelven* kortelijk *herinnere*, *hoe onveranderlijke trouwe*, *hoe aanhoudende weldadigheid de Heere aan de Stichting onzer vaderen*, of liever aan Zijne eigene Stichting, *bewezen heeft*. En moge dan die stamelende taal der erkentenis in Uwe harten zulk een' weërklank vinden, dat, uit ieders boezem, eene stille stemme zich verheffe: „ Loof den Heere, mijne ziel, en al wat „ in mij is Zijn' heiligen naam! O God! wat aan „ voorgeslacht en tijdgenoot zoo veel zegen schonk, „ laat dat voor het nageslacht niet verloren gaan!" Dat gevoel zal reeds *gebed* en *dankzegging* wezen. En de korte, kunstelooze ontboezeming, waarin het, aan het slot der overdenking, door des voorgangers

mond

mond zich zal uitstorten, moge op der Hoorderen biddende en dankende verzuchtingen, die reeds ten hemel rezen, het zegel drukken!

Indien wij niet in de *oprigting*, *bewaring* en *uitbreiding* van dezen Zetel der wetenschappen de hand van den Almagtige erkenden; — ach! hoe zoude dan *Uwe* godsvrucht, O vrome vaderen! *ons* beschamen! Het was toch, Toehoorders! *erkentelijkheid* aan het hoogste Wezen, welke, voor ruim twee eeuwen, die *doorluchtige School* opende, uit welke weldra onze *Akademie* geboren werd. Het late nageslacht hoore wat daaromtrent, bij het vorige eeuwfeest, op de trouw van echte bescheiden, door den beroemden Drakenborch verzekerd werd! „ De „ Regering dezer Stad," zegt hij, „ meende aan on„ dankbaarheid jegens God, die het gezag van onzen „ Staat bevestigd had, zich te zullen schuldig maken, „ zoo zij niet een gedeelte harer schatten besteedde, „ ter inwijding van een' tempel, waar de jongeling„ schap in goddelijke en menschelijke wetenschappen „ onderwezen konde worden." (2) Indien dit ooit omtrent eene menschelijke onderneming gezegd kan worden; voorzeker mag men dan van dit grootmoedige plan der vaderen vertrouwen, dat de Godheid zelve met welgevallen er op nederzag. Des Allerhoogsten gunst althans gaf aan hetzelve eenen, boven

ho-

hope en wensch, gelukkigen uitslag. Naauwelijks waren er twintig maanden verloopen, toen de spoedig geklommen roem der jeugdige School de Stad besluiten deed, onder goedkeuring en bekrachtiging der gewestelijke Staten, haar tot den rang eener *Akademie* of *Universiteit* te verheffen. Maar wie had, met zijne stoutste wenschen, der Stichting van *ééne* stad dien duurzamen bloei, dien voorspoed en luister durven beloven, waarvan dit *tweehonderdjarige* jubelfeest, Gode zij lof! getuigenis mag dragen? Hadden hare edele Grondleggers, wier godsvrucht en wijsheid de tegenwoordige zwarigheden overwon, (3) de toekomende kunnen vooruitzien; op welk eene zware proeve zoude hun geloof en hunne hope gesteld zijn! Het was haar toch, in des Eeuwigen raad, beschoren, dat de twee magtigste Dwingelanden, die de nieuwe wereld aanschouwde, ondersteund door de slang der Tweedragt, die steeds aan Neêrlands hartader knaagde, al hun verwoestend geweld tegen haar zouden beproeven.

Nog had op het Stichtsche Heiligdom der wetenschappen de tijd het zegel der bestendigheid niet gedrukt, nog leefden er sommige van de eerst aangestelde Hoogleeraars; — daar komt de trotsche Nebucadnezar zijner eeuw, wien vleijers en hofdichters Lodewijk den Groote noemden, om, met éénen slag, ons Gemeenebest te vernietigen, met alles wat het tot eer en sieraad verstrekte! Tot in het hart van

Ne-

Nederland doorgedrongen, zag zich de Veroveraar binnen de muren onzer stad, ja! binnen de wanden van dezen heiligen tempel, gehuldigd. De nabij gelegene akademische gebouwen, de gebouwen, waar de *Unie* gesloten was en *Europa* naar VOETIUS en GRAEVIUS geluisterd had, waren en bleven, maanden lang, tot voorraadschuren der Fransche krijgsbenden vernederd. De Studenten waren, met sommige Hoogleeraren, wijd en zijd verstrooid; terwijl de overige naar eene veilige wijkplaats rondzagen. Op het behoud der Hooge School durfde, naar de onwraakbare verklaring van een' beroemden ooggetuige, niemand, niemand meer hopen! Want „ zoo diep, zegt hij, „ waren de zaken der stad," dier éene stad, welker „ middelen haar staande hielden, „ vervallen, dat, „ naar men meende, geen tijdsverloop van vele jaren „ die herstellen konde." (4) — Maar God verwekte WILLEM III, om Europa, dat hem nog naauwelijks kende, van de dreigende slavernij te bevrijden, om Nederland, dat grootstendeels reeds overheerd was, en met hetzelve de tempels van deszelfs geleerdheid, van den nakenden ondergang te redden. En naauwelijks was het tweede jaar, nadat de Franschen ons land en onze stad ontruimd hadden, voorbijgegaan; — daar hoorde men reeds de Redenaars der Hooge School voor haren vernieuwden bloei en dagelijks toenemenden luister dên Alregeerder met opgetogenheid danken! (5) Toen voorzeker mogten onze vaderen juichen: *De*

Heer

Heer verbreekt den raad der volkeren! Hij verijdelt de gedachten der natiën! De Heer heeft groote dingen aan ons gedaan!

Maar wanneer getuigde niet het voortdurende bestaan der Akademie van de bestendige zorg, door den Alregeerder voor haar gedragen? Hij immers was het, die het Bestuur onzer stad steeds moed en kracht gaf, om, onder alle wisseling van voorspoed en tegenspoed, uit eigene, beperkte middelen, dien Zetel der wetenschappen in stand te houden, ja! met de Stichtingen der magtigste Vorsten te doen wedijveren. (6) Dat voorbeeld van edele belangstelling in het ware en goede mogen wij voorzeker ter navolging voorstellen aan latere tijden, die wel meerderen roem droegen op hunne *verlichting*, maar zich niet altijd zoo gereed betoonden, om tot hare bevordering zich groote opofferingen te getroosten. Doch bovenal moeten wij er, met vreugdevolle dankbaarheid, de hand in opmerken van Hem, *die wijsheid geeft aan de verstandigen, en der Koningen harten zelfs, als waterbeken, leidt tot al, wat Hij wil!*

Veelligt, waarde Feestgenooten! zijn reeds Uwe gedachten des sprekers woorden voorbijgesneld. Want nimmer was er voor onze Hooge School een tijdperk, zoo gevaarlijk en hagchelijk, maar tevens zoo rijk in ongedachte, heerlijke uitkomsten, als het *laatst verloopene vijftigtal jaren*. Bij den aanvang van dat

tijd-

tijdperk, had reeds de verderfelijke *Burgertwist* over Nederland, helaas! over *Utrecht* niet het laatst, zijn' gloeijenden fakkel gezwaaid. Intusschen werd het derde van onze halve eeuwfeesten, in zoo vele rust en eenstemmigheid gevierd, als of die hoogtijd der wetenschappen aan de *Tweedragt* zelve eenigen eerbied inboezemde. Maar nog weêrgalmde de lucht van het feestgejuich, toen zij haren vreesselijken kreet alom deed hooren, en der burgeren gemoederen, al heviger en heviger, tegen elkander in het harnas joeg. En haddet Gij, wijze Grijsaards! die den feestdronk voor het Stichtsche Athene hadt ingesteld, slechts een klein gedeelte kunnen vooruitzien van de rampen, welke die Engel des verderfs over land en school zoude brengen; — geenerlei hope zoudt Gij op de viering van een *tweede eeuwfeest* hebben durven voeden! Doch nu herdenkt Gij slechts met ons het woeden dier Tweedragt, welke de beste burgers verdeelde, om den Allerhoogste te danken, die haar niet vergunde het licht onzer Akademie uit te blusschen; ja! haar naauwelijks toeliet van al de uitmuntende Hoogleeraren, die zij ons dreigde te ontroven, een' enkele tot het slachtoffer harer woede te maken. (7) Nu loven en prijzen wij allen, ouden en jongen, den Heer, die haar zelve niet verzwelgen liet in den stroom der omwentelingen, welke zoo veel, dat de eeuwen verduurd had, in haren vaart medesleepten! (8)

Maar

Maar nog dreigde deze schoone Stichting diepere vernedering, dan haar, sints hare geboorte, immer wedervaren was. Zoo min ik woorden kan vinden, om dien jammer behoorlijk te beschrijven; even weinig kan iemand, zoo als het betaamt, de magt en goedheid verheerlijken van den Allerhoogste, die voor haar uit den zwartsten nacht van rampen den heerlijksten morgen deed opdagen! Naauwelijks was Nederland van de rij der Staten uitgewischt; — daar spreekt NAPOLEON (nog ijst Europa bij het noemen van dien naam!) over onze Hooge School het vreesselijke *doodvonnis* uit; maar een doodvonnis, welks volkomene uitvoering door de wreedaardigſte kwelling en beschimping vooraf gegaan zoude worden. Ach! eene school, weinig slechts boven de allerlaagste *kinderschool* verheven, moest de plaats vervangen van een' der meest beroemde Hoofdzetels der Européſche geleerdheid. (9) Nu meendet Gij, Oud-Studenten! dat van de achtbare Moeder, die U gekweekt had, weldra niets meer, dan de nagedachtenis, zoude overblijven. — Nu moest Gij, Utrechts Ingezetenen! vreezen, dat, na weinige jaren, slechts eenige vervallene gebouwen, eenige verbleekte opschriften alleen, U het Heiligdom der waarheid herinneren zouden, dat Uwe muren bevat hadden. Ja! Gij, standvastige HERINGA zelfs! wiens kloekmoedigheid allen bezielde, wiens voorzigtigheid allen voorlichtte, wist naauwelijks meer, welk een' *naam* te geven aan de

diep

diep vernederde Stichting, aan welker hoofd Gij stondt, die U eenmaal, naast God, haren *Redder* zoude noemen. Gij, Gij zelfs durfdet naauwelijks hopen, in het U toevertrouwde bestuur, immer eenen opvolger te zullen hebben!

Nog moge geen tijdgenoot, wiens pen niets behoefde te verzwijgen, den, boven alles hagchelijken en zegerijken strijd der Hooge School tegen Napoleon en zijne trauwanten, naar waarde, beschreven hebben. Eenmaal zal de Geschiedenis hare taak geheel vervullen. Dan zal niet slechts deze onpartijdige getuige der tijden dien strijd eene der eerste plaatsen aanwijzen onder de blijken van zedelijke grootheid, die den duisteren nacht van Nederlands rampspoed verhelderden. Maar boven alles zal zij, der voorvaderlijke godsvrucht getrouw, in die bange worsteling en hare heerlijke uitkomst, onze kinderen de almagtige hand leeren eerbiedigen van den Koning der koningen, die ongeschonden in stand deed blijven, wat reeds hopeloos verloren scheen. Met welk eene verbazing zal de nakomelingschap het vernemen! Door éénen nederigen Hoogleeraar, ondersteund en geholpen door eenige wijzen en goeden, wier namen in eeuwige eere moeten blijven, door zoo weinigen verijdelde de Allerhoogste het bevel en den ijzeren wil van den Dwingeland, voor wien bijna een geheel werelddeel in het stof gebogen lag. O! konde mijne zwakke stem doordringen tot den Redenaar,

die

die, na vijftig jaren, als alle die edelen met ons ter. ruste zijn gegaan, en hunne tegenwoordigheid zijne tong niet meer belemmert, tot het nageslacht zal spreken; — dit, dit bovenal zoude ik U, O Redenaar der toekomst! als de verhevenste stoffe aanwijzen ter verheerlijking van den Almagtige, die aan de zwakken, die op Hem alleen vertrouwen, krachten geeft, en den overmoed van de Tirannen der aarde beschaamt!

Gij, tijdgenooten! weet het, niet weinigen Uwer weten het vollediger, dan ik, hoe Nederlands opstanding aan de Hooge School een nieuw, een heerlijker leven schonk, dan zij immer gehad had. Nooit kunt Gij het vergeten, hoe Koning WILLEM, het voorbeeld der Vorsten, wien ons de volkeren benijden, haar hoogeren rang en grootere voorregten verleende, dan haar immer de trouw der Burgervaderen, de toegenegenheid zelfs van LODEWIJKS onsterfelijken Overwinnaar verwerven konde. En, zoo dikwijls Gij het herdenkt, bidt Gij vurig voor het leven van den wijzen Vorst, voor wien ieder lid der Akademie zijn bloed veil heeft; en zegent Gij de nagedachtenis van *Leydens* roem, den uitmuntenden KEMPER, (10) en van allen, die met hem het onregt, ons aangedaan, edelmoedig hielpen vergoeden. Maar bovenal, zoo dikwijls Gij het U herinnert, moet Gij, met de innigste dankbaarheid, betuigen: *Wij zullen* DES HEEREN *daden vermelden en de wonderen, die* HIJ *gedaan*

daan heeft, opdat het navolgende geslacht die wete, de kinderen, die geboren zullen worden; opdat deze opstaan en ze verhalen aan hunne *kinderen!*

De rijkdom der stof, O Feestgenooten! overstelpt den spreker; de menigte van Gods weldaden bedwelmt zijn denkvermogen! Nog sprak ik slechts, ach, al te flaauw! over de genadige *bewaring*, *beveiliging* en *uitbreiding* dezer Instelling. Maar slaan wij nu het oog op zoo vele *bijzondere omstandigheden*, als steeds aan haar heil dienstbaar gemaakt, op zoo vele *uitnemende zegeningen*, als haar te allen tijde geschonken werden; zoo weet ik waarlijk niet, wat bij voorkeur te vermelden, en hoe het billijke verwijt te ontgaan, dat ik het ééne aanroerende, het andere, niet min gedenkwaardige, verwaarlooze. Moge dan hetgene de spreker, met een enkel afgebroken woord slechts, kan aanstippen, aangevuld, en, waar het noodig is, verbeterd worden door der Hoorderen godsdienstige overpeinzing, die nogmaals *de dagen van ouds*, *de jaren der eeuwen*, *herdenke*. — Later, dan hare hoog geschatte Zusters, werd onze Akademie geboren. Verre van haar dien hooger' ouderdom te benijden; dankt zij veeleer de goede Voorzienigheid, welke haar, door die latere geboorte, voor de

de fchokken beveiligde, welke, na LEYCESTERS verheffing en bij OLDENBARNEVELDS jammerlijken dood, *Utrecht* vooral zoo hevig beroerd hadden. — Ja! hebben wij straks de *moeijelijke dagen* ons herinnerd, door haar somwijlen doorgeworsteld; hoe zouden wij nu van de lange *jaren* kunnen zwijgen der weldadigste *rust*, haar niet zelden geschonken? Zoo was zij, gedurende bijna de gansche eeuw, welke het laatste vijftigtal jaren voorafging, doorgaans den kalmen landstroom gelijk, die, zelden door hevige stormen ontrust, steeds zijne stille wateren voortvloeijen doet, en, in wijden kring, groei en vruchtbaarheid verspreidt, zoo verre zijne droppelen den grond kunnen doordringen. (11) — Maar ook de tijden van den bangsten tegenspoed verschaften der Akademie *zoo* heilzame verordeningen, (12) *zoo* grootelijks toegenomene eendragt, *zoo* vele aandoenlijke blijken van der landzaten hartelijke belangstelling en diepgewortelde toegenegenheid, dat zij, het leed ontkomen, dankbaar aan God, betuigen moest: *Het was mij goed verdrukt te zijn!*

Weinig intusschen zoude dit alles haar gebaat hebben; ware het licht harer Leeraren duisternis geweest: maar voor dien zwaarsten ramp, die eene *Akademie* kan treffen, bewaarde haar de eeuwige Zonne der geregtigheid, wier stralen haar steeds beschenen. Slaan wij het oog, Feestgenooten! op de lijst der Hoogleeraren, die haar dienden, en reeds hun-

hunnen loop voleindigden: want van de nog levenden mogen wij niet spreken. Wij zien wel niet aller namen met even grooten luister prijken, niet aller geleerdheid boven de dwalingen en vooroordeelen van hunnen leeftijd verheven. Dwaasheid zoude het wezen dit van eenige instelling te verwachten: en niemand zoude het minder betamen dit te beweren, dan hem, die niet is opgetreden om stervelingen te huldigen, maar om de weldaden van den onsterfelijken Koning der eeuwen te vermelden. Maar wie evenwel moet niet, bij het aanschouwen dier lijst, zich verwonderen, dat het der Regering van *ééne* stad in een der kleinste landen van Europa, heeft mogen gelukken *zoo vele* uitgelezene Priesters der wetenschappen, uit alle oorden der wereld, rondom het, door haar opgerigte altaar der waarheid te vereenigen? Wie verbaast zich niet, als hij, zelfs in meer dan één vak van kennis en letteren, het onderwijs, sints de grondlegging der Akademie, aan eene *onafgebrokene* rij van de voortreffelijkste Mannen hunner eeuw toevertrouwd ziet? En, behalve deze, werkten 'er niet weinigen, wier namen de nakomelingschap bijna vergeten heeft, doch wier grondig en bevattelijk onderwijs, voor leerstoel, pleitzaal en ziekbed, niet minder weldadige vruchten droeg, dan dat van hunne meer vermaarde ambtgenooten. Nu weten wij, dat verschillende oorzaken en omstandigheden zamenwerkten, om de Hooge School dit geluk te doen ge-

nie-

nieten. De gunstige ligging, vroegtijdige beschaving en steeds toenemende luister dezer schoone stad, reeds door de Redenaars der zeventiende en achttiende eeuw om strijd verheven. (13) De burgerlijke, wetenschappelijke en godsdienstige vrijheid, in Nederland, vroeger en ruimer dan elders, genoten, die het verblijf, in ons midden, vele buitenlandsche Geleerden wenschelijk deed achten. (14) Niet het laatst ook de wijsheid van voortreffelijke *Verzorgeren*, waardige voorgangers der DE PERPONCHERS, DE BEAUFORTS (15) en hunne Ambtgenooten, die wij gekend hebben en nimmer vergeten zullen. Want zij toonden te weten, dat geen *ligchaam* van schoolsche wetten en verordeningen, maar de *geest*, die groote mannen bezielt, de wetenschappen en derzelver zetels doet leven. Doch, welke andere oorzaken of aanleidingen ook wij noemen kunnen, die deze, ons allen dierbare Stichting door het licht van zoo vele voortreffelijke mannen deden bestralen; het was *alles uit en door en tot Hem, die de tijden bescheiden heeft en de bepaling van ieders woning*, die volkeren en steden verhoogt of vernedert, gelijk Hij wil; van den Vader der geesten, die, door de raadslagen der wijzen, *Zijne* weldadige oogmerken uitvoert!

De tijd vergaat! Gods gunst kent geen verruden! (16) Zoo zullen wij weldra, naar des god-

vruchtigen Dichters voorgang, de koren juichende hooren aanheffen. En die woorden zal ons hart met blijde dankerkentenis herhalen, als wij aan al het goede denken, onzer Hooge Schole, *ook in de laatste tijden*, te beurt gevallen; – aan de weldaden van onzen wijzen Vorst, die niet duldde, dat Fransche of Belgische betweterij de wet zoude geven ter omkeering dezer oud-vaderlandsche inrigting; — aan den toegenomen' bloei van ons voortreffelijk *Gymnasium*; — aan den roem der zoo nuttige *Veeartzenij-School* en andere instellingen, die het verhevene doel der Akademie bevorderen; — ja aan alles, wat der studiën nieuwe hulpmiddelen aanbood en steeds blijft schenken. Maar *ééne* herinnering is er, die hier al het overige, hoe gewigtig ook, in de schaduw doet plaatsen. *Eene* gedachte, die, bijna zeide ik, al het andere verzwelgt! Onuitsprekelijk groot is de vreugde der teedere Moeder, als zij hare geliefde kinderen uit het dreigendste levensgevaar gered en behouden ziet. Dit, dit is het gelijkende beeld van de blijdschap der Hooge School, toen zij hen, die hare hoop en glorie waren, zich, als uit de kaken des doods, zag wedergegeven. Ja, groote, tallooze gevaren zijt Gij, edele Zonen der Akademie! ontworsteld, toen Gij, na NAPOLEONS verraderlijke wederkomst, en niet minder toen Gij, vijftien jaren later, na der Belgen snooden afval, liever voor het Vaderland sterven wildet, dan het Vaderland overleven! Verhoord, meer dan

ver-

verhoord werden de gebeden, uit zoo vele bedehuizen en binnenkamers opgezonden, voor Uw leven, voor het nog dierbaarder leven Uwer zielen! O Gij allen! die, op *den tienden October* 1815 of op den *een en twintigsten September* 1831, (17) tranen van erkentenis geweend hebt, als Gij, door het dankbare Vaderland, door de hooge Voorzienigheid zelve, U aan Uwe heerlijke levensbestemming zaagt terug gegeven, of als, op een' dier onvergetelijke dagen, U een dierbare zoon, broeder of vriend op nieuw geschonken werd; — betaalt Gij allen den Heere Uwe geloften, en wijdt Hem Uw gansche leven als een offer der dankbaarheid; terwijl Gij door de reijen het blijde lied hoort aanheffen:

De tijd vergaat! Gods gunst kent geen verouden!

Zoo vele, ja veel meerdere weldaden nog aan onze Hooge School schenkende, heeft de Allerhoogste haar in staat gesteld, om de grootste eere, die eener menschelijke inrigting ten deele kan vallen, twee eeuwen lang, in ruime mate te genieten; — de eere namelijk, dat zij, als *Zijne* nederige dienares, der uitvoering van *Zijne* verhevene en weldadige oogmerken bevorderlijk mogt wezen. Die Eeuwige Vader wil niet slechts zijne kinderen, zoo veel hun tegenwoordige onvolmaakte toestand vergunt, meer en meer, van dwaling en lijden, van onregt en zonde vrijmaken;

maar Hij wil hen zelfs, langs een pad, dat, hoe kronkelend het ook schijne, steeds voorwaarts voert, naar die veel heerlijker toekomst leiden, die ons de Wijsbegeerte hopen, de Godsdienst verwachten doet. Dat nu de werkzaamheid der Hooge School, ter bevordering van die, zoo groote doeleinden, rijkelijk gezegend is, en nog steeds wordt gezegend, behoeven wij niet te bewijzen: want niemand twijfelt er aan. Daarop verhovaardigen wij ons zelve niet: want wij komen hier, om ons voor den Heere te vernederen. Wij verheffen geenszins die School, hoe dierbaar ook aan ons hart, boven andere vaderlandsche instellingen van even verhevene strekking: want in haar ook en door haar werkte dezelfde eeuwige Geest, wiens kracht wij in al het goede, door onze Stichting gewrocht, eerbiedigen. Over dat goede verheugen wij ons: want kinderen verblijden zich, als hun wijze Vader hunne zwakke medewerking, die Hij niet behoeft, zich wil laten welgevallen. Met vertrouwen zullen wij den Heere er voor danken: want, droeg de plant, door Zijne hand gekweekt, zoo heerlijke vruchten, die herinnering versterkt onze hope, dat Hij haar ook verder niet zal laten verkwijnen of verdorren. Ja! dankt nu allen met ons God: want, hoe ook de school mogt heeten, waar Uw verstand gevormd, Uw hart veredeld werd; Uw en onze hoogste Leermeester was — God *alleen!*

Mij-

Mijne rede, Feestgenooten! spoedt ten einde. Geene uitvoerige toespraak toch behoeft U op te wekken, om voor den God onzer goedertierenheid innige en hartelijke dankgebeden uit te storten. Want zoo de levendige herinnering der, door ons herdachte weldaden er ons niet toe noopte; wat zoude dan mijne zwakke stem vermogen? — Dat van de dankbaarheid, die ons bezielt, en van de reinheid der vreugde, welke onze harten vervult, onze gansche feestviering getuigen moge; dit is de vurige wensch der Verzorgers en Burgervaderen, der Hoogleeraren en Akademieburgers. Allen hebben zij, in de schoonste zamenstemming, met onbekrompene hand, de meest gepaste en edelmoedigste schikkingen beraamd, opdat vreemdelingen en stadgenooten van alle rangen en standen ruime gelegenheid zouden hebben om in onze vreugde te deelen. Hoe billijk en regtmatig is dan hun wensch, dat elk, in zijnen kring, naar vermogen, met hen medewerke, om van dit, aan het schoone en goede toegewijde eeuwgetijde, alles geweerd te doen blijven, wat de eer van den heerlijken hoogtijd bezwalken, wat den *Nederlandschen*, wat den *Utrechtschen* naam bevlekken, en bovenal, wat ongevoeligheid voor des Heeren gadelooze weldaden aan den dag leggen zoude! Dat verlangen zal niet ijdel

zijn!

zijn! Allen, allen, die, in dezen heiligen stond, zamengekomen zijn, om met ons den Algoede te danken en te bidden, zullen ook met ons en met elkander hunne pogingen vereenigen, opdat de voortzetting en voleindiging van het feest, in geenerlei opzigt, met deszelfs godsdienstigen aanvang strijde, noch, ter eeniger ure, de opregtheid onzer gebeden en dankzeggingen in verdenking brenge!

Indien de Hooge School zelve hare stemme konde doen hooren, dus zoude zij spreken tot ons allen: „ Wat Gij ook, uit reine beginselen, doet om mij te vereeren, is mij welkom en welgevallig. Zelfs het kleinste lovertakje, het flaauwste lichtje, door de hand der schamele armoede mij gewijd, versmaad ik niet. Wat sommige voorstanders mijner belangen gedaan hebben, *door het verrijken mijner Boekerij*, zich zelven niet minder, dan mij vereerende, dit baart mij verrukking van vreugde! Want uit die Boekerij zoek ik, van eigenbaat warsch, aan oud en jong, aan vriend en vreemdeling, zielevoedsel te verschaffen. O! moge dat voorbeeld der edelste milddadigheid bij velen, even onbekrompen van hart als middelen, navolging vinden! Dan zal de leergierige voedsterling der wetenschappen mij nimmermeer met beschaamdheid hooren zeggen: „ Ei! zoek bij mij niet, „ wat ik, helaas! niet geven kan." " (18) — Maar, als die achtbare Moeder spreken konde, zoude zij, met verdubbelden ernst en nadruk, er bijvoegen: „ O allen,

len, die mijnen roem verbreiden wilt! helpt mij *deze* eere toch verkrijgen, dat eerlang de beschrijving van mijnen hoogtijd, behalve en boven al het overige, het naar waarheid moge kunnen vermelden: „ Nooit werd „ er een feest gevierd, waarbij meer orde en beschei- „ denheid, meer matigheid en ingetogenheid woon- „ de; van hetwelk twist en tweedragt, kleingeestige „ rangziekte met alles, wat onbetamelijk is, verder „ verwijderd was en meer buitengesloten." "

Maar wat doe ik U de stem eener menschelijke inrigting, hoe eerwaardig ook, hooren? Eene hoogere, ja! de allerhoogste stem roept ons toe uit den hemel: „ Vergeet het niet, dat ook als Gij het feest van het goede viert, het kwade strijdt voert tegen Uwe zielen! Vliedt dan allen, vliedt, als het schadelijkste venijn, elk genot, hoe zoet ook, dat aan Uw geweten een' wrangen nasmaak geven, of Uw' hoogsten eeretitel, dien van *Christenen*, bevlekken zoude. Ja! verhoogt veeleer het reine genot Uwer *harten*, door het openen Uwer *handen*, zoo veel Gij kunt en moogt, voor wetenschappelijke en weldadige instellingen, voor armen en behoeftigen, weduwen en weezen: want geen enkele beker waters, aan den minste dezer, uit dankbaarheid jegens zijnen en Uwen Vader geschonken, zal onbeloond blijven!"

Laat ons dan allen, met zoo heilige gezindheden, als het kinderen des lichts betaamt, den hoogtijd der verlichting vieren! Daarin zult Gij ons voorgaan, acht-

achtbare Grijsaards! wier tegenwoordigheid ons den zegen herinnert, onzer Hooge School geschonken door den hoogen ouderdom, welken niet weinigen bereiken mogten, die haar, in vroeger' en later' tijd, tot luister verstrekten. Moge de avond van Uwen dag door deze jubelvreugde verhelderd worden, en moge laat, zoo het zijn kan, maar gelukkig vooral, voor U de ingang zijn van den levensnacht!

Gij, Jongelingen! en Gij inzonderheid, waardste Akademievrienden! ziet U op dit feest het getrouwe beeld voorgesteld der vergankelijkheid van het menschelijke leven. Hoe weinigen ziet Gij van degenen, die, bij het vorige halve eeuwfeest, waren dat Gij nu zijt, in ons midden overgebleven! Even weinigen van U zullen, na vijftig jaren, nog wezen, wat die Grijzen nu zijn, terwijl verre de meesten van U, lang, lang te voren, derwaarts verhuisd zullen wezen, waarhenen die eerwaardige Ouden hunne tijdgenooten zagen henengaan.

O! medeleerlingen in 's levens school! lotgenooten op 's levens reize! hoe zoude ons dat gevoel der vergankelijkheid als lood op het hart drukken, zoo wij niet wisten, dat, door Gods genade, voor de goeden en vromen een hooger feest bereid is, dan het aardsche aanzijn ons kan schenken! Tot dat feest zijt Gij reeds toegelaten, zalige Grondleggers en Verzorgers, Leeraren en Kweekelingen onzer Akademie! die, door het voorstaan harer belangen, den Allerhoogste vere-

eeren wildet en zijner schepselen geluk vermeerderen. Dat feest viert Gij reeds, vooruit gereisde akademische Leermeesters en Vrienden! op wier graven wij geweend hebben, wier geleerdheid en trouw niet slechts ons aan U verbond, maar wier geloof en godsvrucht ons het pad naar den hemel wees! Hier Uwe voetstappen te drukken zij onze heiligste pligt! En weldra daar boven U weder te zien, en God te danken voor hetgene Hij door U ons schonk, dit, dit zal ons het heerlijkste feestgenot wezen en eeuwig blijven!

GE-

G E B E D.

Heere! God onzer goedertierenheid! leer Gij zelf ons danken en bidden! Leer ons zoo danken en bidden voor onze Akademie, en voor alles wat een even heilig doel heeft, dat wij niet ons zelven of elkander zoeken te behagen, maar U, wiens alziend oog onze harten doorgrondt. Zie, met genadig welgevallen, neder op de, door U gezegende Schole, die met hare Verzorgers, Leeraars, Kweekelingen en Vrienden, in diepen ootmoed geknield ligt aan Uwe voeten. Neem hare nederige hulde aan, hoe gebrekkig ook, ter liefde van dien Heiland, die het licht der wereld is, en aan wiens hemelsche leere, door Uw almagtig en genadig bestuur, Europa hare beschaving, Nederland zijne groote voorregten, onze Akademie haar aanzijn verschuldigd is.

Wat Gij, Heere! twee eeuwen lang, met nooit verzaakte trouwe, voor haar en, door haren dienst, voor Kerk en Vaderland, voor menschenbeschaving en men-

menschenheil, hebt willen doen; dat, dat gaat al het bidden der vaderen, al het wenschen der kinderen oneindig verre te boven! Want zelfs de zwaarste kastijdingen wildet Gij niet tot haren ondergang, maar eerst tot hare reiniging, en weldra tot hare verhooging doen strekken. En steeds mogt zij het ondervinden, dat er een oogenblik in Uwen toorn, een leven in Uwe goedgunstigheid is. Die onverdiende goedheid alleen deed haar zoo vele genade vinden in Uwe oogen. Daarom loven U onze harten, danken U onze tongen, dat Gij, met meer dan vaderlijke trouwe, de Akademie en allen, die, voor haar zorgende of werkende of door haar onderwezen wordende, U poogden te dienen, hebt geleid, geholpen en gezegend. Maar hoor ook onze eerbiedige bede om vergiffenis van al het gebrekkige, onvolmaakte en onreine, dat steeds hun aller werken heeft aangekleefd, en, zelfs in dezen heiligen stond, ons bidden en danken blijft vergezellen. Och! laat, om onze verkeerdheden en zonden, Uwen zegen niet wijken van eene inrigting, welke Gij, in weêrwil van alle menschelijke onvolmaaktheid en gebrek, zoo lang en zoo genadig, hebt willen bewaren, en met zoo vele onverdiende gunstbewijzen bekroonen!

U danken wij, O God! dat Gij, bij het feest, dat wij intreden, ons zoo veel meerdere en grootere zegeningen te herdenken geeft, dan wij, voor vijf en twintig jaren, mogelijk geacht hebben, dat ons immer ten deele zouden vallen. Laat, op dezen hoogtijd,

ons

ons allen blijde zijn; maar laat het eene blijdschap wezen in U, den Heere onzen God, eene vreugde, die ons niet mishagen doe aan Uwe heilige oogen! Zet daartoe eene wacht voor onze lippen, laat onzen voet in de strikken der boosheid niet verward, noch onze harten verlokt worden door de zonde, die, ook als de feestzaal zich ontsluit, steeds aan de deure ligt! Zoo genadig bestrale Uw oog dit feest, dat van hetzelve alle rampen geweerd, dat allen ondersteund worden, aan wie Gij, op deze plegtige dagen, eenige belangrijke taak te vervullen geeft; en laat hen zelfs, aan welke, in deze stonden der vreugde, rouwe en bittere smarte ten deele valt, door Uwe almagtige hand gesterkt worden en getroost!

Overladen met Uwe weldaden, moeten wij nieuwe zegeningen van U afsmeeken: want niemand kan ons helpen en het gewenschte heil doen verkrijgen, dan Gij alleen, O Almagtige en Algoede! Verleng dan en zegen het leven van den goeden en dierbaren Vorst, door wien Gij Nederland en onze Hooge School wildet herstellen! Uwe gunst zij nabij aan Nederlands Staatsdienaars, Vertegenwoordigers, Overheden, Regters, Leeraars en Geletterden, bijzonder ook aan diegenen hunner, aan welke Gij, in dit Gewest en in deze Stad, hunnen werkkring hebt aangewezen! Bevestig hun aller toegenegenheid jegens onze Akademie en alle goede instellingen! En bevestig ook hare dankbaarheid jegens allen, die haar begunstigen en weldoen! Wees Gij zelf

de

de weldoener en genadige belooner van hare weldoeners! En zijn er, die haar kwaad hebben toegedacht en berokkend, vergeef het hun, dat zij, de lampen der verlichting zoekende uit te blusschen, U den Vader der lichten meenden te dienen!

Ja, God onzer vaderen en onzer kinderen God! voor die instelling, welke Gij, twee eeuwen lang, zoo genadig wildet bewaren, bidden wij nu, op nieuw, daar zij, door Uwe goedheid, hare derde eeuw mag intreden, de allerbeste gaven af, de gaven bovenal van Uwen goeden en Heiligen Geest. Maar verre zij het van ons, dat wij aan anderen niet zouden toewenschen, wat wij voor ons zelven zoo noodig hebben en zoo vurig begeeren! Kom dan, O Geest van God! Schepper en Bron van al het ware en goede, dat door het menschelijke verstand wordt uitgevonden, door menschelijke inrigtingen bekend gemaakt en voortgeplant! Verlicht, bestuur en heilig alle Verzorgers en Bestuurders, alle Leeraars, ook die thans rusten van hunne taak, alle voormalige en tegenwoordige Leerlingen der vaderlandsche Akademiën, Kweekscholen en nuttige inrigtingen van hooger en lager onderwijs! Ja! Vader der menschen! schenk die weldaad aan alle, U welgevallige instellingen, die op Uwe schoone aarde godsdienst en deugd, beschaving en verlichting bevorderen en aankweeken! Bewaar die allen en breid haar uit, zoo lang zij Uwe weldadige en wijze oogmerken eerbiedigen en dienen!

Dat

Dat alles van U, O Vader der geesten! afsmeekende voor onze Broeders en Zusters; mogen wij nogmaals, met onderwerping aan Uwen wil, voor ons zelven bidden. Laat dan de Hooge School, die U thans hare nederigste hulde aanbiedt, in deze derde eeuw van haar bestaan, door mindere rampspoeden bezocht worden, en vooral nog meer gezegend werkzaam zijn, dan immer te voren! Laat de nakomelingschap, als zij weder U ter eere dit feest viert, niet minder groote weldaden te herdenken hebben, dan ons te beurt vielen! Maar laat haar er voor danken met reiner hart en vromer gezindheid, dan wij er U voor loven konden! Laat in het licht dezer Hooge School zich de late naneven verblijden! En, moet alles, wat geboren werd, eenmaal sterven; dit mogen wij toch, U ter eere, bidden: laat de vruchten *van hetgene onze vaderen en wij, op dezen akker of op eenig ander gedeelte van Uwen akker, in zwakheid gezaaid hebben, en onze kinderen en nakomelingen zaaijen zullen, door U gereinigd en vermenigvuldigd, nooit verloren gaan, maar eeuwig, eeuwig blijven!*

AMEN!

AAN-

AANTEEKENINGEN.

Hetgeen, op de voorgaande bladeren, den godsdienstigen Lezer is medegedeeld, bevat, zonder noemenswaardige verandering, het, op *Zondag avond, den twaalfden Junij* 1836, in de Domkerk, ter plegtige inwijding van het jubelfeest, voorgedragene. Men zal het gelezene wel met te meerdere toegevendheid willen beoordeelen, als men weet, dat het opgesteld en uitgesproken is, terwijl des sprekers ziel diep was nedergedrukt door zorg en kommer, ontstaande uit de doodelijke ziekte van zijn' teeder beminden Vader, wiens overlijden weldra voor den zoon de feestvreugde in diepen rouw deed verkeeren.

Bij dezen *dank- en bedestond*, werd, met beurtwisseling van stemmen, gezongen: eerst het *tweede* der *Evang. Gezangen*, vs. 1 en 5, welks aanhef: *Den hoogen God alleen zij eer!* den hoofdinhoud bevat van alles, waartoe men het hart der Feestgenooten wenschte te stemmen; — vervolgens, nadat de uitredding der Hooge School, uit de diepe, onder de Fransche heerschappij ondergane vernedering, vermeld was, *Psalm* XXXIII, vs. 5, 9[b]; — eindelijk *Psalm* LXXXIV, vs. 6, welks eerste woorden deden denken aan de zinspreuk der Akademie: *Zonne der geregtigheid! verlicht ons!*

Voorts gelieve men nog de volgende, korte *aanwijzingen* te ontvangen, die bijna uitsluitend dienen, opdat de Lezer in staat gesteld worde om hetgene, aangaande on-

onderscheidene historische bijzonderheden, gezegd *is*, met de getuigenissen der geschiedenis te vergelijken en aan dezelve te toetsen.

(1) Bladz. 4. *Nieuwpoorts glorievolle stranden.* De meeste Lezers weten, dat de plegtige optogt der Studenten, op den voorlaatsten avond van het feest, voorstelde, hoe het Staatsche leger, den dag na de overwinning bij *Nieuwpoort*, zegevierende naar *Ostende* trok.

(2) Bladz. 6. „*De Regering dezer Stad — onderwezen konde worden.*" Zoo sprak DRAKENBORCH, die zich van de historische inlichtingen bediende van den geleerden Vroedschap CASP. BURMAN, in zijne *oratio paneg. in nat. saecul. Acad. Traject.* (*Ultraj.* 1736) pag. 24, 25; waarmede men vergelijken kan de, op des Redenaars verzoek, ten zelfden jare, uitgegevene Nederd. *vertaling*, bl. 28. Zeer merkwaardig is ook hetgeen, ter kenschetsing der godsdienstige gezindheid, door onze voorouders, bij de instelling der Hooge School, aan den dag gelegd, uit een oorspronkelijk stuk wordt aangevoerd door den Heere Staatsraad en Burgemeester VAN ASCH VAN WIJCK, in zijn zeer belangrijk geschrift: *Over de instellingen van hooger onderwijs in Utrecht, voor de oprigting der Hooge-school in den jare* 1636; bl. 95 volgg. en bl. VII der *bijlagen.* Die godsdienstige gezindheid trouwens straalt overal door in de redevoeringen, ter inwijding, zoo van het *Gymnasium illustre*, als van de Akademie, gehouden. — Over de omstandigheden, die beider stichting voorafgingen en vergezelden, zie men de Schrijvers, aangehaald door den Hoogl. HERINGA, E. z. in de aanmerkingen op zijne redevoering: *De audit. Acad. Rheno-Traj., variam olim fortunam experto, nunc praesenti ejus conditioni adaptato*, (*Ann. Acad. Rheno-Traj. a.* 1824-1825) p. 97 sqq. en vooral ook de, aldaar medegedeelde oorspronkelijke stukken.

(3) Bladz. 7. *Wier gods vrucht — de tegenwoordige zwarig-*

righeden overwon. Hoe groot deze zwårigheden waren; en met hoe vele voorzigtigheid en kloekmoedigheid de Stichters der Hooge School dezelve te boven kwamen; dit is in een helder licht geplaatst door den genoemden Heer VAN ASCH VAN WIJCK, t. a. p., vooral bl. 79 volgg.

(4) Bladz. 8. „*Zoo diep — die herstellen konde.*" De hier genoemde ooggetuige is de Hoogleeraar GRAEVIUS, wiens aangehaalde woorden te vinden zijn bij HERINGA, E. z. t.a.p. bl. 169 en bl. 180; die aldaar, bl. 165-180, omtrent de rampen door de Hooge School, ten jare 1672 en 1673, doorgestaan, even naauwkeurige, als uitvoerige berigten mededeelt, door welke het kortelijk door mij gezegde bevestigd en, op velerlei wijze, aangevuld wordt.

(5) Bladz. 8. *Daar hoorde men reeds — danken!* Men leze de, ten jare 1675 gehoudene redevoering van GRAEVIUS: *de Palladio Trajectinorum*; *Oratt. quas Ultrajecti habuit, edd. a* P. BURMANNO, (*Delph.* 1721. f. 8vâ) p. 280-304. Deze gansche, zeer welsprekende rede, uit het levendige gevoel van blijdschap en dankbaarheid over de heugelijke verandering van zaken voortgevloeid, bevat zeer veel, dát, ter vermeerdering onzer kennis der geschiedenis van Utrechts stad en Hooge School, zeer geschikt is. Trouwens beider toekomstige Geschiedschrijver zal, in onderscheidene redevoeringen van dien bundel, veel vinden, dat hij niet verwaarloozen mag.

(6) Bladz. 9. *Uit eigene beperkte middelen — te doen wedijveren.* Met het hoogste regt, hebben GRAEVIUS, DRAKENBORCH en anderen, als iets zeer opmerkelijks en groots, het vermeld en geroemd, dat *ééne* stad, zoo lang, somwijlen bij zoo grooten druk der tijden, de Hooge School heeft kunnen en willen in stand houden. Die weet, wat ons vaderland, dit gewest en deze stad, vooral door en na der Franschen inval in 1672 en 1795, wedervoer, vraagt zich zelven, hoe de Akademie steeds heeft *kunnen* bewaard blijven? De opmerking van zulke bijzonderheden is zeer geschikt, om onze tijdgenooten

niet al te gering te doen denken over het voorgeslacht en hetgene hetzelve, voor de letteren en wetenschappen, gedaan heeft. Bovenal zien wij er uit, hoe God, ook in de moeijelijkste tijden, met onze vaderen was en bleef. — Dat onze Hooge School *met de stichtingen der magtigste Vorsten wedijverde*, blijkt onder anderen uit deze getuigenis van Isaac le Long, in zijne *hondert-jarige jubel-gedachtenisse der Akademie van Utrecht*, uitgegeven te Amst. 1736, 4to. „ Terstond," zegt hij, „ heeft deze „ Akademie, met veel luister, het hoofd begonnen op „ te steken, zoodat zij voor geene andere in de Ver„ eenigde Nederlanden behoefde te zwichten. Sedert „ dien tijd heeft dezelve ook gedurig hoe langer hoe „ meerder toeloop van Studenten, uit al de bekende dee„ len van Europa gekregen, bestaande in *Duitschers*, „ *Zwitsers*, *Bohemers*, *Hongaren*, *Engelschen*, *Schotten*, „ *Franschen*, *Italianen*, *Denen*, *Zweden* en andere vreemde „ natiën, onder welke zich meermalen Hertogen, Graven „ en voorname Edellieden bevonden" enz. Alle geloof bijna te boven gaande is hetgene, omtrent het aantal en aanzien der Toehoorderen van Graevius, door P. Burman gezegd wordt, in de, ten jare 1703, tot deszelfs eere gehoudene lijkrede. (V. laud. *Oratt.* J. G. G. *fasc.* p. 582 sq.) Omtrent latere tijden, vergelijke men vooral Sebaldi Ravii *orat. paneg. in natalem centesimum et quinquagesimum Acad. Traj.* (Traj. ad Rh. 1786 f. 4tâ) p. 24 sqq.

(7) Bladz. 10. *Haar naauwelijks toeliet — tot het slagtoffer harer woede te maken.* Ook in dit opzigt, was onze Akademie, *over het geheel genomen*, Gode zij dank! gelukkiger, dan men, bij de hevige woede der staatstwisten, had mogen hopen. Daaromtrent vindt men zeer lezenswaardige berigten, wat het jaar 1787 aangaat, bij den Hoogl. Heringa, E. z. t. a. pl. bl. 211 volgg.; — wat de gevolgen der omwenteling van 1795 betreft, bij Doctor D. H. Wildschut: *Memoria Hermanni Royaards*, (Amst. 1836) p. 103 sqq.

(8) Bladz. 10. *Niet verzwelgen liet — in hare vaart*

me-

medesleepten. Spoedig, na de omwenteling van 1795, begon het gevaar voor onze Hooge School dreigende te worden. Want het eerste *ontwerp van Staatsregeling*, ten jare 1797 het volk ter goed- of afkeuring aangeboden, bepaalde, *art.* 761. 762, dat er, behalve de *Nationale Hooge School* of *Universiteit* te *Leyden*, welke alleen en bij uitsluiting het regt van te gradueeren of promotiën te verleenen zoude hebben, drie *Nationale Akademiën* zouden zijn, te *Harderwijk*, *Groningen en Breda.* Men zie de uitvoerige raadplegingen der *eerste Nationale Vergadering*, over deze aangelegenheid, vermeld in het *Dagverhaal* harer *Handelingen*, vooral Deel V. bl. 470 volgg. en bl. 952 volgg., gelijk mede Deel VI. bl. 39 volgg.; alwaar, bl. 62, verhaald wordt, dat men, met 65 tegen 38 stemmen, *Utrecht*, als zetel eener *Akademie*, *afkeurde.* Doch met eene, naar evenredigheid nog veel grootere meerderheid van volksstemmen, werd, gelijk men weet, dit ontwerp van Staatsregeling zelf *verworpen.* Gelukkig, dat de *Constitueerende Vergadering*, die, na de omwenteling van 22 Januarij 1798, de *tweede Nationale Vergadering* verving, hoe gezind anders ook om het bestaande om verre te werpen, omtrent deze zaak, met meerdere matiging en meerderen eerbied voor den volksgeest, handelde! Zij toch bepaalde, in het zevende *additioneele* artikel van het, bij de *proclamatie* van 23 Maart 1798, der natie aangebodene en aangeprezene *ontwerp van Staatsregeling*, het volgende: „ Alle openbare Instituten, „ ter bevordering der wetenschappen, in deze Republiek, „ bij de aanneming dezer Staatsregeling aanwezig, blijven „ op denzelfden voet voortduren, totdat dáaromtrent, door „ het Uitvoerend Bewind, eenig voorstel van verande- „ ring aan het Vertegenwoordigend Ligchaam gedaan, en „ door Hetzelve zal worden goedgekeurd." — De, spoedig gevolgde *aanneming* dezer laatst genoemde Staatsregeling deed de *akademische* zaken vooreerst op den ouden voet blijven. En, welke plannen ook naderhand, ter verandering der vaderlandsche inrigtingen van hooger on-

derwijs, gemaakt werden; het gelukte Utrechts kloekmoedige en standvastige Regering de uitnemende Stichting der vaderen ongeschonden in stand te houden, tot dat NAPOLEONS geweld ook datgene vernederde en poogde te vernietigen, wat zelfs door de Mannen van den 22 *Januarij* 1798 ontzien en in stand gehouden was!

(9) Bladz. 11. *Eene school — Europésche geleerdheid.* Men weet, dat, bij NAPOLEONS besluit van den 21 October 1811, deze *Akademie* tot eene, zoo genaamde *école secondaire*, in Frankrijk in rang volgende op de *école primaire*, verlaagd werd. — Dat voorts, omtrent de diepe vernedering der Hooge School, niet te veel door mij gezegd is, weet ieder, die zelf ooggetuige was, of het getrouwe verslag gelezen heeft, dat daaromtrent door den Man, die, vijf jaren lang, aan het hoofd van den Senaat stond, bij het nederleggen van zijn ambt, gegeven is.

(10) Bladz. 13. *Den uitmuntenden* KEMPER. Zie HERINGA, E. z., in *Orat. de Auditorio* caet. p. 36 sq. De beroemde Leydsche Hoogleeraar, wien wij noemden, volgde zelf, omtrent onze Hooge School, de edelmoedige en waarlijk vrijzinnige beginselen, welke hij, zoo krachtig en welsprekend, aan anderen had aangeprezen, zoo wel in zijne redevoering: *de prudentia civili in promovenda eruditione, publice hab. d.* 10. *Jun. a.* 1801, *quum magistratum academicum poneret*; (*Harderov.* 1801.) als in de belangrijke stukken, voorkomende in den *Recensent, ook der Recc.* D. I. bl. 738. volgg. en vooral D. II. bl. 260 volgg. Zoo ik mij althans niet grootelijks vergis, zijn ook deze van zijne hand.

(11) Bladz. 15. *Zoo was zij — kunnen doordringen.* Het hier gezegde rust op de getuigenissen van DRAKENBORCH, in *orat. panegyr.* p. 44 sq. (*Vertaling*, bl. 50 volg.) en van RAU, in *orat. panegyr.* p. 9 sqq. — Maar zelfs GRAEVIUS had, bij de viering van het eerste halve eeuwfeest, hoe groote rampen ook te vermelden hebbende, echter, het lot der Akademie, gedurende het eerste vijftigtal jaren van haar bestaan, als in het algemeen zeer gelukkig

en

en gezegend, mogen roemen. (*Orat. in nat. quinquages. Ac. Rheno-Traj.* f. maximâ, p. 27; GRAEVII *oratt.* a BURM. *edd.* p. 389.)

(12) Bladz. 15. *Heilzame verordeningen.* Hiervan zie men een opmerkelijk voorbeeld in het besluit van Burgemeesteren en Raad, als Verzorgers der Hooge School, van den 15 October 1674, door HERINGA medegedeeld, t. a. p. bl. 181 - 183.

(13) Bladz. 17. *De gunstige ligging — om strijd verheven.* Over de gunstige ligging, schoonheid, luister, beschaving en inrigtingen dezer stad, als der hoogere studiën bevorderlijk, vindt men veel gezegd door JOHAN VAN DER NIJPOORT, in de, ten jare 1634 gehoudene inwijdingsrede der *doorluchtige School*; meer nog, met bijna uitbundige verheffing, door GRAEVIUS, op onderscheidene plaatsen zijner boven aangehaalde, door BURMAN uitgegevene redevoeringen, b. v. bl. 175. volgg. bl. 297 volgg. en bl. 372 volgg. Met hem vergelijke men, ook hieromtrent, DRAKENBORCH, bl. 42 volgg.; (bl. 48 volgg. der *Vertaling*) gelijk mede de lezenswaardige, uit het Engelsch vertaalde leerrede van JACOBUS DE LA FAYE, (destijds Pred. der Engelsche Gem. te Utrecht) getiteld: *Honderdjarige gedachtenis van d' Instellinge en Oprechtinge der Utr. Akad.* enz. bl. 31.

(14) Bladz. 17. *De burgerlijke — deed achten.* Hieromtrent kan niets treffender zijn, dan de brief, door welken de beroemde, Fransche Wijsgeer DESCARTES, die, meer dan twintig jaren lang, in ons vaderland gewoond heeft, zijnen landgenoot BALZAC tot de navolging van zijn voorbeeld poogde over te halen. Daar zegt hij, onder anderen, naar de vertaling van zijn' welsprekenden Lofredenaar, (*Oeuvres diverses de Mr.* THOMAS, *Lyon*, 1773, T. II. p. 159 *suiv.*) van *Nederland* sprekende: „ *Y a-t il* „ *un pays dans le monde, où l'on soit plus libre, où le som-* „ *meil soit plus tranquille, où il y ait moins de dangers à* „ *craindre, où les Loix veillent mieux sur le crime, où les* „ *empoissonnements, les trahisons, les calomnies soyent moins*

„ *con-*

„ *connues, où il reste enfin plus de traces de l'heureuse et* „ *tranquille innocence de nos peres?*" Lezenswaardig is ook, wat, omtrent dit onderwerp, onlangs gezegd is door den Hoogleeraar HOLTIUS, in *Orat. de liberalitate Majorum nostrorum, quae Academiis instituendis augendisque cognita est*, p. 25 sq. et p. 69.

(15) Bladz. 17. DE PERPONCHER *en* DE BEAUFORT. Des eersten verdiensten zijn in het licht gesteld door mijn' hoog geëerden Ambtgenoot, wijlen Professor HERM. ROYAARDS, in eene opzettelijke redevoering, uitgegeven in de *Annales Acad. Rheno-Traj.* a. 1819-1820; — terwijl de Hoogleeraar VAN HEUSDE, door de uitgave zijner: *Herinneringen aan* WILLEM HENDRIK DE BEAUFORT, allen aan zich verpligt heeft, die dezes uitmuntenden Mans waarde wenschen te herdenken. Ook kan men, dit goedvindende, vergelijken wat, over denzelfden voortreffelijken *Curator*, kortelijk door mij gezegd is, in *Orat. de Hist. Philos. de Deo* caet. (*Ann. Ac. Rheno-Traj.* a. 1829-1830) p. 43-45.

(16) Bladz. 17. *De tijd vergaat! Gods gunst kent geen veronden!* Verzen uit de *Cantate* van den beroemden Dichter, Mr. M. C. VAN HALL, die, op den laatsten akademischen feestdag, stond gezongen te worden. Op een ander vers, in derzelver *opdragt* voorkomende, heb ik mij eene toespeling veroorloofd, nabij het slot der rede.

(17) Bladz. 19. *Op den tienden October* 1815 *of op den een en twintigsten September* 1831. Deze waren de beide gedenkwaardige dagen, op welke de *akademische* vrijwillige Jagers onzer Hooge School, uit den edelen strijd, eerst tegen de Franschen, naderhand tegen de Belgiërs, terugkeerden.

(18) Bladz. 22. *Moge dat voorbeeld — niet geven kan!* Met vrijmoedigheid, mogen wij de bevordering der belangen van onze akademische *Bibliotheek* allen aanbevelen, die, bij het vermogen, ook den wil hebben om de Letteren en Wetenschappen en derzelver tegenwoordige en toekomende beoefenaars duurzaam aan zich te verpligten. Want niet ligt zal ergens eene inrigting van dezen aard

zijn

zijn, die, met meer onbekrompene en voorkomende goedwilligheid, aan derzelver studiën dienstbaar gemaakt wordt. Wat, omtrent het algemeene gebruik dezer Boekerij, onlangs (in de voorrede voor derzelver *Catalogus*) door den, zoo verdienstelijken *Bibliothecarius*, Prof. VAN HEUSDE gezegd is; dit wordt door allen meer dan toegestemd. Des te meer moet men zich verblijden, dat dezelfde Hoogleeraar, in zijne *jubelrede*, (bl. 23. volgg. der afzonderlijke uitgave, vergeleken met het *bijvoegsel*) de tolk konde zijn van de erkentenis der Hooge School voor onderscheidene, ter gelegenheid van het feest, harer Boekerij aangebodene, aanzienlijke geschenken. Moge weldra, door nieuwe bijdragen van andere Voorstanders der studiën, dat berigt en die dankzegging *geheel onvolledig* gemaakt worden! Want ook nu blijft ontwijfelbaar waar, wat, dezer dagen, aan het slot van het, in den Kunst- en Letterbode (voor 1836, D. II. bl. 42) geplaatste verslag omtrent de viering van ons eeuwgetijde, door een' ander' Man van doorzigt en wijsheid gezegd is: *Men kan, op geene „ nuttiger wijze, de gedachtenis der Feestvreugde voor de „ nakomelingschap bewaren, dan door geschenken aan de Boe„ kerij der Akademie.*"

DRUK-

DRUKFOUTEN.

Door vergissing zijn de volgende verbeterde drukfouten, bij den afdruk, blijven staan:

Bl. 10. *r.* 7. *van onderen.* Ontroven. *Lees:* ontrooven.
——— 6. ——— Slachtoffer. —— slagtoffer.
— 14. — 4. *van boven.* Stof. —— stoffe.

Eindelijk leze men, *bl.* 10. *r.* 2. *v. o.* voor: *haren vaart* liever *hare vaart*, schoon ook het andere verdedigd kan worden.

HET KONINGS-BIER

VOORGESTELD

ALS

VOLKS-DRANK,

TER WERING VAN DE JENEVER-PEST,

DOOR

J. BACKER.

TE *ARNHEM*, BIJ
IS. AN. NIJHOFF.
1839.

De Jenèver erger dan de Cholera.
De Brandewijn een Pest.

Treurige waarheden voorwaar, die wel van de daken mogen gepredikt worden, en die te verschrikkelijker zijn, wanneer men bedenkt, dat, èn Cholera èn Pest slechts tijdelijke en voorbijgaande plagen zijn, maar dat de jenever-woede een nimmer smeulend, maar gedurig toenemend vuur is, dat in zijne verwoestingen paal noch perken kent.

Maar wat baten jammerklagten, over ziekten en kwalen, wanneer daarbij tevens geen geneesmiddelen tegen dezelve worden *aangewezen*, niet alleen, maar ook *toebereid?* wat baat het, dat men met processiën tegen de Cholera, met bedevaarten tegen de Pest, te velde trekt, en geen voorzorgen neemt om de ziekte te voorkomen, te genezen en hare verspreiding tegen te gaan?

Zoo ook met de afschuwelijke jenever-ziekte. Zal men de Maatschappij van deze kwaal bevrijden, dan is het niet genoeg, dat men hare verschrikkelijke nadeelen opsomt en met berekeningen en tabellen staaft; want evenmin als Cholera en Pest zich door uitvoerige sterflijsten laten afschrikken, zal wel de jenever-pest door tabellarische berekeningen te verdrijven zijn. — Het is niet genoeg, dat de Ultra-matigheids-vriend zijnen minder bedeelden broeder met barsche stem toeroept: *Laat staan* UW *glas, de dood is er in!* (*) maar hij moet tevens daarbij kunnen voegen: *Neem* DIT *en het zal u geest en leven geven.* — Want, wat hij ook in zijnen overdreven ijver voor de goede zaak moge aanvoeren; hij is onbillijk, wanneer hij niet erkent, dat, gelijk de meer gegoede stand eene behoefte heeft aan den opwekkenden en versterkenden wijn, ook den minderen met geen regt alles kan worden ontzegd, wat zijn ligchaam en zijnen geest, bij den zwaren en veelal eentoonigen arbeid, zou kunnen verkwikken of verlevendigen.

Dit beseffen dan ook die matigheids-vrienden, die ook, in hunne vorderingen van den gemeenen man, de matigheid betrachten, en die, wel wetende, dat de invoering van een *matig* gebruik van gedestilleerd aan onoverkomelijke zwarigheden onderhevig is, dien zoo gaarne zagen vervangen; en zij meenen eenen zoodanigen plaatsvervanger gevonden te hebben in het bier, hetwelk zij verklaren tot den besten vaderlandschen volks-drank.

Intusschen; zal eenige drank dien naam verdienen,

(*) Utrechtsche Courant.

dan is het niet genoeg, dat hij *goedkoop* zij en *gezond*; hij moet ook bij het volk gewild zijn; de arbeider moet niet met een zuur gezigt het glas behoeven te ledigen, dat zijn Heer hem tot zijn welzijn schenkt, of hij loopt gevaar, van, ter verdrijving van den hem hinderlijken smaak, er nog een' borrel, als afzetter, op te nemen. Maar hij moet zoodanig zijn, dat de nijvere werkman zich onder den zwaren arbeid reeds in voorraad kan verheugen, over den hartelijken dronk, die hem zal geschonken worden, als loon voor zijne noeste vlijt.

Vraagt men nu, of *bier*, in het algemeen genomen, aan dit oogmerk kan voldoen; dan meen ik zulks ontkennend te moeten beantwoorden, en geloof niet, dat ik daarin door de ondervinding zal worden gelogenstraft. Intusschen baten ook ten deze geene Jeremiaden, maar moeten de oorzaken van de kwaal worden opgespoord en het geneesmiddel daartegen aangewezen worden, en hierin bestaat het tweeledig doel van mijn tegenwoordig vertoog.

Bij de behandeling der oorzaken, waarom, naar mij voorkomt, het bier in het algemeen niet geschikt is, om te dienen tot volks-drank, meen ik, te moeten beginnen met het verwerpen van alle zware buitenlandsche bieren.

Het bier, reeds in de vroegste tijden bekend, droeg bij de ouden den naam van *vinum ex frugibus corruptis* (wijn van bedorven veldvruchten), en als men nu dit *bedorven* voor *gegest* neemt, in dien zin, waarin men nog in het dagelijksch leven veel *bedorven* noemt, wat bij toeval aan de wijngesting onderhevig is geraakt,

dan bestond het bier der ouden alleen uit veldvruchten, welke men de wijngesting had laten ondergaan; deze koornwijn was echter zeer vatbaar, om tot azijnzuur over te gaan, en het is, om dit te voorkomen, dat men later bij denzelven een afkooksel van hop heeft gedaan.

Zoolang men nu bij deze eenvoudige bereidingswijze bleef, was ook het bier een aangename gezonde drank, die den geest verlevendigde en het ligchaam versterkte; want, hoewel in mindere hoeveelheid, dan sterke drank, bevat zij echter genoegzaam alcohol tot opwekking, en behoudt zij de voedende deelen, die bij de destillatie anders achterblijven. Maar ook in deze heeft de menschelijke vinding hare verderfelijke werking uitgeoefend; men heeft allengs getracht, de voedende eigenschappen van het bier te verdrijven en deszelfs alcohol-gehalte te verhoogen, zoo dat er bieren zijn, die, in uitwerksel op des menschen hoofd, voor geen gedestilleerd onderdoen.

Maar nog meer: daar de krachtsvermeerdering van het bier door zuivere alcohol kostbaar is en alzoo den prijs verhoogt, heeft men onderscheiden bedwelmende bestanddeelen met het bier vermengd, die schadelijk voor de gezondheid zijn, en die, ofschoon in den mond zich als kracht en geest voordoende, na het gebruik, zich in het hoofd kenmerken als ware vergiften. — Getuige het onaangenaam gevoel, dat zich van ons meester maakt, na het gebruik van eenige glazen Leuvensch, Porter, Ale, Faro, Lambicq en dergelijke, alle van elkander onderscheiden, naar hunne vreemde bijmengselen, (waaronder zelfs het rottekruid wordt genoemd), en men zou, indien men, in plaats der jenever-

kroegen, bierhuizen wilde oprigten, waar DIE soorten geschonken worden, een geneesmiddel aanwenden, dat erger was dan de kwaal.

Behalve van deze opzettelijke bier-vervalsching, moet ik nog van eene andere toevallige gewagen, waarvan men bij buitenlandsche bieren gevaar loopt. Ik bedoel hiermede het aardappel-bier. Op soortgelijke wijze, als uit deze aardvrucht wijngeest getrokken wordt, heeft men daarvan bier gemaakt, en, naar ik meen, hebben de Duitschers het daarin het verst gebragt; doch even als de aardappelen-jenever, is ook dat bier bezet met een scherpe olie, *foesel-olie* genaamd, die nadeelig op de gezondheid werkt; en daar mij niet bekend is, dat in ons Rijk nog zulk bier gebrouwen wordt, meen ik hetzelve met regt te mogen rangschikken onder de *schadelijke*, of althans *onzekere*, buitenlandsche bieren.

Voor dit nadeel, of deze onzekerheid, geloof ik niet, dat men gevaar loopt, bij onze Nederlandsche brouwerijen. Wel moge men hier en daar de zoo kostbare hop soms vervangen, door eenig ander kunstbitter, om het zuur worden tegen te gaan, en dit moge af te keuren zijn, omdat het ondoelmatig kan geacht worden, om de maag te prikkelen en den eetlust te versterken, van menschen, wier honger buitendien soms grooter is, dan hunne verdiensten; maar nadeelig voor de gezondheid is het niet, en kan geen reden van volstrekte afkeuring opleveren.

Maar er bestaat eene andere reden, waarom het inlandsche bier moeijelijk algemeenen opgang zal maken, als volks-drank, en wel, in het oneindig verschil van bier en bier, en de onderscheiden smaak der volks-klasse.

Het gaat met het bier, als met het honden-geslacht; het is alles bier, maar het eene bier gelijkt het andere niet. Zoo ook met den smaak: wie daaraan twijfelt, schenke hetzelfde bier aan onderscheiden menschen uit de volks-klasse, en elk zal daarover bijzonder oordeelen. Even als de onderscheiden individuen in hoogeren stand de keuze hebben tusschen Bordeaux, Bourgogne en Champagne, tusschen dit of dàt *Chateau*, deze of gene .....*steiner* of .....*heimer*, en menige dame den besten Rijnwijn nog met suiker aanmengt; even zoo zal de gemeene man onderscheid maken tusschen verschillende soorten van bier, en de een een bitter, de ander een hard, deze een blank, gene een bruin verkiezen, en menig een smaak vinden in een glas zacht en zoet vrouwen-bier.

Dáár nu, waar men onderscheiden soorten van bier verzameld vindt, zal, hoe ruimer de keuze is, het bier, als volks-drank, het meest opgang maken. Het voorbeeld daarvan ziet men in de bier-huizen in de steden, doch op het platte land ontbreekt doorgaans de keuze, tusschen bier en bier; want slechts de hoogere stand kan zijn bier van elders ontbieden, naar mate zijne keuze valt, op de eene of andere soort; maar de gemeene man is geheel gebonden aan het bier van de naaste brouwerij; en terwijl dit voor den eenen een ware nektar is, zal het, in de schatting van den anderen, verre beneden water staan.

Een treffend voorbeeld had ik onlangs, bij twee uit de dienst teruggekeerde Schutters, te A., waarvan een van tijd tot tijd een' stevigen borrel dronk en wien ik aanraadde, om liever bier te drinken. »Ja Mijnheer!" was het antwoord, »kon ik zulk bier krijgen, als men

»te B. heeft (*), ik dronk nooit een droppel jenever."
— »Wel," hernam de andere, »hoe kunje dàt zeg-
»gen? we hebben hier zulk heerlijk bier, maar dáár
»lustte ik het niet."

Een ander bezwaar, hetwelk den gemeenen man vaak afkeerig maakt van bier, is gelegen in de verregaande achtelooze wijze, waarop die nuttige drank in de herbergen ten platten lande wordt behandeld. — Dat aftappen op kruiken is te omslagtig, het springen derzelve te schadelijk; men steekt de kraan in het vat en tapt het af in glazen, tot het ledig is. Daar ligt nu de ton eenige weken, veelal met het zwikgat los, en het bier, dat aanvankelijk een' goeden aanleg had, wordt een verschaalde of zure drank, die niet te gebruiken is.

Alle deze bezwaren kwamen mij voor den geest, zoo dikwijls ik het bier als volks-drank aangeprezen zag, en sedert twee jaren peinsde ik op middelen, om daarin te voorzien, en nam verschillende proeven, om eenen volks-drank te vervaardigen, van welken men kon verwachten, dat hij algemeen opgang maken zoude. Aanvankelijk slaagde ik in mijne pogingen, in zoo verre, dat ik, door middel van gesting, zonder destillatie, eenen kunstwijn vervaardigde, die uiterlijk volmaakt overeen kwam met bier; maar nu moesten daarmede proeven genomen worden op het oordeel van het algemeen, dat is, bij hooge en lage standen, en deze vielen (hoewel overeenkomende met bovengemeld verschil van smaak) zoo zonderling uit, dat ik het niet onaardig vind, eenige daarvan te vermelden.

(*) Ik noem hier geen plaatsen, omdat het mij niet voegen zoude, tusschen de onderscheiden Brouwers te rigten.

Een (heer of dame, dit doet niets tot de zaak) verklaarde, dat er reuk noch smaak aan was, en dat Lambicq met suiker verreweg boven dien drank te verkiezen was. Een schipper, wien ik stilzwijgend een glas gaf, prees het heerlijke bier, en vroeg mij om het adres van de brouwerij, ten einde een lekker vaatje voor zijne vrouw mede te nemen. Eene dame klaagde, dat die drank geen dorst versloeg, en dat, hoe meer zij er van dronk, hoe meer zij er van drinken wilde, en bragt mij daardoor onwillekeurig de perzik van VAN ALPHEN voor den geest. Eene andere merkte aan, dat hij geen schuim hield, en dus meer had van wijn met Fachinger water en suiker, dan van bier. Een arbeider, wien ik een glas aanbood, antwoordde vrij naïf: »ik dank u, ik heb aan de kleur al genoeg." Aan een ander gaf ik een glas *zeer dunnen* drank, maar die sterk mousseerde. Hij bedankte voor het tweede, »want" zeide hij, »ik voel het »nu al, en wil niet op mijn kop naar huis gaan." — De prikkel in den neus deed zijne oogen overloopen, dit noemde hij kracht, en twee uren daarna verklaarde hij, dat dàt glas bier hem nog goed deed, en meer dan de beste slok.

Deze en meer andere aanmerkingen, van minder belang, als, te flaauw (*), te zoet, te bitter, te licht of te donker van kleur, nam ik nu bij elkander, en

(*) De zoogenoemde hartelijkheid of hardheid in het bier wordt veroorzaakt door een zeker zuur. Dit zuur prikkelt de maag en maakt dezelve zeer gevoelig voor het weinig alcohol, dat het bier bevat. Lieden, die hier aan gewoon zijn, noemen alle bier, waaraan dit zuur ontbreekt, flaauw en krachteloos; en zij bedenken daarbij niet, hoe in het zachte bier, even als in de punch, de alcohol door suikerstof ingewikkeld is en daardoor minder nadeelig werkt.

trachtte de verschillende bereidingen naar de verschillende smaken te wijzigen, met dat gevolg, dat niet alleen mijne onderscheiden soorten, door den gemeenen man, met welgevallen werden gebruikt, maar ik zelfs eene soort vervaardigde, die door iemand uit den gegoeden stand met Champagne-wijn vergeleken werd.

Nu, dacht mij, was ik op genoegzame hoogte, tot het uitzien naar eenen ruimeren kring, om mijne proeven op den volks-smaak uit te breiden, en verzocht Z. M. een uitsluitend octrooi, tot het vervaardigen en in den handel brengen van mijnen nieuwen drank, onder den naam van KONINGS-BIER, welken zamengestelden naam ik koos, opdat, terwijl het zelfstandig naamwoord aan het algemeen zou aanwijzen, tot welk gebruik de nieuwe drank bestemd is, het bijvoegelijk naamwoord (in navolging van het zoo genaamd Prinsessen-bier) zou kunnen strekken, om de aandacht op deszelfs voortreffelijkheid te vestigen (*); welk octrooi mij dan ook door Z. M., bij besluit van den 24 Augustus 1839 No. 143, is verleend.

Welligt zullen de Ultra-Philantropen het in mij veroordeelen, dat ik mijne poging tot welzijn van het algemeen bezoedel met het eigenbelang; door mij te wapenen met de gestrengheid der Wet, tegen hen, die op dat punt met mij in concurrentie zouden willen treden; doch ik meen, ter mijner regtvaardiging omtrent het vragen van octrooi, de twee volgende, naar het mij voorkomt, belangrijke, redenen te kunnen aanvoeren.

(*) Ten einde alle vrees weg te nemen voor misleiding, als of ik mijnen volks-drank *gelijk* wilde stellen met het Prinsessen-bier, verklaar ik hier openlijk, dat hij van dien drank zoo veel verschilt, als een Koning van eene Prinses.

Vooreerst behoor ik niet tot de voorstanders van het Ultra, hetzij het de vrijheid, de gelijkheid, of de broederschap gelde. Ik heb mijnen naasten lief, als mij zelven, maar ook niets meer, en prijs hèm niet, die, zonder te kunnen zwemmen, naar de diepte duikt om zijnen evenmensch te redden. Zoo ook: kan ik buiten mijne schade nuttig zijn, dan ben ik dadelijk gereed, en trek ook niet de hand terug, wanneer daarbij eenige opoffering gevorderd wordt; maar, even als de planter het volste regt heeft op de eerste vrucht van den boom, dien hij heeft gepoot, geloof ik met regt eenige aanspraak te mogen maken, zoo op eenige vergoeding voor kosten en teleurstellingen, die ik bij mijne proefnemingen heb ondervonden, als tot waarborg voor de risico, die met mijne verdere ondernemingen in deze noodwendig gepaard gaat.

Maar een tweede, meer belangrijke reden regtvaardigt mijne aanvrage om octrooi.

Immers: zal men, met eenig bepaald doel, een bepaald vocht, onder eenen bijzonderen naam, als volksdrank in den handel brengen, dan moet èn kooper èn verkooper verzekerd kunnen zijn van deszelfs bestendige gelijkheid van bestanddeelen; ware het ieder geoorloofd, het Konings-bier te maken en te verkoopen, al spoedig zou men daarin zoo vele variatiën krijgen, als in het gewone bier; de oorspronkelijke vervaardiger zou niet meer verantwoordelijk kunnen zijn voor de hoedanigheid, en het geheele doel der uitvinding worden gemist.

Daarom was ook, in het belang der zaak, het octrooi noodzakelijk, en de toekomst zal leeren, dat

daarvan geen misbruik zal worden gemaakt tot nadeel van het algemeen.

En nu, *mijne Medebroeders in de leer der Matigheid!* rigt ik het woord tot u, om u met mijn verder plan bekend te maken, en daartoe uwe medehulp in te roepen; vooraf wil ik u echter nader in staat stellen, om te beoordeelen, of het Konings-bier aan het voorgestelde doel zal kunnen beantwoorden, en hetzelve toetsen aan de vereischten, die gij van eenen volksdrank verwacht. Gij zegt, een volks-drank moet zijn:

1. Gezond.
2. Smakelijk.
3. Goedkoop.
4. Vrij van Belasting.
5. Algemeen verkrijgbaar.
6. In genoegzame hoeveelheid voorhanden.

1. Omtrent het eerste punt, geloof ik niet bevoegd te zijn, om uitspraak te doen, en het zoude te veel van u gevorderd zijn, indien ik vergen wilde, dat gij allen (die welligt *mij* evenmin kent, als ik *u* ken) een onbepaald vertrouwen schonkt aan mijne verzekering in deze; en ik duide u eenig wantrouwen niet ten kwade, sedert het bekend is, hoeveel gezondheids-pillen door de draaijers als heilzaam worden aangeprezen, terwijl intusschen een hevig vergift haar voornaamste bestanddeel uitmaakt.

Ter uwer geruststelling, heb ik mijn fabrikaat onderworpen aan het oordeel van de Provinciale Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt in Gelderland, en

van dezelve de gunstigste uitspraak verkregen. — Dáár kunt gij alzoo de noodige inlichting bekomen, omtrent het gezonde van het Konings-bier; en dat ik van hare verklaring hierbij niet openlijk eenen afdruk geef, schrijft het daaraan toe, dat ik het voor dat achtbaar ligchaam beleedigend zou achten, indien ik deszelfs uitspraak bezigde, tot uithangbord voor mijne nieuwe onderneming.

2. Wat de smakelijkheid van het Konings-bier betreft, deswege heb ik vroeger het een en ander aangevoerd en meen hier omtrent nog te moeten bijvoegen, dat, mijns inziens, te dien aanzien de ondervinding zal moeten beslissen; want, gij weet het, de smaken verschillen; en daar het van iemand niet gevergd kan worden, dat hij zijnen smaak regele, naar hetgeen hem wordt voorgezet, zoo zullen wij het best doen, ons te regelen naar elks bijzondere verkiezing.

Tot dat einde heb ik besloten, het Konings-bier, naar deszelfs kleur, te verdeelen in drie hoofdsoorten, als:

1. Wit.
2. Geel.
3. Bruin.

ten einde daardoor, ook aan het verlangen van het oog, te kunnen voldoen.

Voorts zal ik elke dezer soorten, naar deszelfs kracht of alcohol-gehalte, in vijf soorten verdeelen, namelijk in:

1. Dun-bier.
2. Tafel-bier.
3. Dubbel-bier.
4. Zwaar-bier.
5. Driedubbel-bier.

Zoodat men uit de *versche bieren* eene keuze zal hebben, tusschen vijftien soorten; van den ligten zomerdrank af, tot het zwaarste minne-bier toe, met al de daar tusschen liggende graden van sterkte.

Van elke dezer soorten een gedeelte opgelegd zijnde, verkrijgen wij, na eenigen tijd, vijftien soorten belegen bier, en nog later weder vijftien soorten oud bier; zoodat men, ten laatste, keuze zal hebben uit *vijf en veertig* onderscheiden soorten van Konings-bier: waarlijk ruimte genoeg, om te mogen verwachten, dat daaronder ééne of meer soorten zullen zijn, die aan den algemeenen of bijzonderen smaak voldoen.

3. Aangaande de meerdere of mindere kostbaarheid van den nieuwen volks-drank, geloof ik, u het meest voldoende antwoord te kunnen geven. Het zal voor elken prijs, dien men verkiest, te bekomen zijn, en ik kan u Konings-bier leveren voor weinig meer dan de kosten van het vaatwerk en de vracht; maar bedenkt daarbij, dat *goed* en *goedkoop* twee, wel verlangde, maar moeijelijk te vereenigen eigenschappen zijn; voor *niets* heeft men *niets*, en voor *weinig* niet veel, en als wij den jenever willen verdringen, laten wij dat niet beproeven door middel van langnat; stellen wij ons voor, hoe wij te moede zouden zijn, als men onzen advokatenborrel remplaceerde met water en melk, of ons limonade gaf voor punch, en ons eigen gevoel zal ons zeggen, dat wij, ook in onze *matigheids-vorderingen*, *matig* moeten zijn.

Op den voorgrond gesteld, dat het Konings-bier, voor denzelfden prijs, altijd krachtiger (*) zal zijn,

(*) Dit is, ofschoon zonder zuur, echter meer alcohol bevattende.

dan het gewone bier, stel ik mij voor, dat het doelmatigst zal zijn, wanneer het dunne Konings-bier zoodanig wordt bereid, dat het geleverd kan worden voor *f* 4-: het Nederlandsche vat; dit is dan een goede zomerdrank, en tegen 4 centen per kan, voor eenen volks-drank, niet duur; en kan in kracht en prijs vermeerderd worden, volgens achterstaand tarief.

Mogt men hieromtrent met mij in gevoelen verschillen; dan zal ik gaarne soorten fabriceren, die op minderen prijs komen te staan.

4. Met de min-kostbaarheid, staat in het naauwst verband de vrijdom van belasting, en ik meen daaromtrent ook de meeste geruststelling te kunnen geven. — Gij zegt: de ware volks-drank moet vrij zijn van accijns, en teregt; gij beklaagt den minderen stand, om de belasting, die van het bier geheven wordt, en schrijft het aan dezelve toe, dat het bier allengs als volks-drank in onbruik geraakt, en dat, als gevolg daarvan, onze voorheen zoo bloeijende brouwerijen aanmerkelijk verminderen; — en gij zoudt ter liefde van uwen minderen broeder wenschen, dat zijn bier wierd ontlast en daarmede liever uw wijn wierd bezwaard.

Wel nu, het Konings-bier, hoewel alle goede eigenschappen van den wijn en het bier in zich vereenigende, is, noch wijn, noch bier, èn alzoo aan geen accijns onderhevig. Het is een tusschen-ding, op hetwelk noch de Wet op de wijnen, noch de Wet op de bieren, toepasselijk is, en waarschijnlijk heeft de Wetgever tusschen deze beiden zulk eene gaping gelaten, in de overtuiging, dat de ware volks-drank in het midden zou gelegen zijn, of gevonden worden. Bij de ver-

vaardiging van het Konings-bier, worden, noch druiven geoogst, noch druiven geperst; daar bij wordt, noch mout, noch eenigerhande meelspecie verwerkt, noch eenige werk- of roerkuip gebezigd. Zoodat, al wildet gij uit zuivere Vaderlandsliefde deswege eenige aangifte doen, elke Ontvanger der Accijnsen u, uit de Staatsbladen No. 20 en 32 van 1822, zou aantoonen, dat hij, moge zulks zijn als een vrijwillig offer op het altaar des Vaderlands, echter geen gelden van u zou mogen aannemen, als eene vordering der Wet.

Ook voor het vervolg zijt gerust! — of zoudt gij vreezen, dat het Konings-bier, bij eene afzonderlijke Wet, ook afzonderlijk zou worden belast? het is niet waarschijnlijk. Het belasten van eenen volks-drank, die in de wereld gebragt is, ter verdringing van den jenever, die erger is dan Cholera en Pest; zou dit eene Regering doen, die zich tegen de Cholera zoo manmoedig wapende, zelfs eer zij zich nog had vertoond? die zoo gestreng hare quarantaine-wetten handhaaft tegen het indringen der pest? — Neen! de vrees voor zulke verregaande inconsequentie is beleedigend voor het Gouvernement; het zal de tegengiften met geen accijns bezwaren, geen tiend heffen van de zedelijkheid.

Omtrent de Stedelijke Belasting kan ik u minder stellige verzekering geven; niet, omdat ik aan de maattigheids-gezindheid der stedelijke Regeringen twijfel — dit zij verre van mij — maar omdat ik minder bekend ben, met hare reglementen op de heffing harer Belastingen; dáár, waar de Belasting bij wijze van opcenten wordt geheven, zal ook het Konings-bier vrij zijn, want waar geen centen zijn, kunnen ook geen opcenten bestaan. — Maar daar, waar, behalve wa-

ter, *alle* dranken zijn belast, zal welligt het Konings-bier, als zijnde ook een drank, de eene of andere categorie niet kunnen ontgaan, tenzij de meerderheid der leden van den Raad behoore tot de matigheids-vrienden, die een' afschuw hebben van het dronkenmans gelol door hunne straten, en die een' traan storten bij elken cent, dien de jenever aan hunne stad rendeert.

Ter bevordering van de goede gezindheid van dezen, zal ik, in de hoop, dat mijn nieuwe drank de eer eens moge genieten, ook naar de steden te worden ontboden, aan mijn vaatwerk een bijzonder formaat geven, en het van een afzonderlijk kenteeken voorzien, opdat het een ieder kennelijk zij, dat het *Konings-bier* is, hetwelk wordt ingevoerd. — En mogten wij onverhoopt in onze verwachting worden teleurgesteld en onze volksdrank door den fiscus worden aangetast; laten wij ons dan niet baloorig trachten te wreken, door het verslappen van het Konings-bier, maar laten wij den gemeenen man trachten over te halen, om eenmaal 's weeks te vasten ten behoeve van stad of land, en ik twijfel niet, of zij zullen zich daaraan gaarne onderwerpen, met dezelfde bereidwilligheid, waarmede zij, weken, maanden en jaren, de wapenen gedragen hebben, tot welzijn van het Vaderland.

5. Zal het Konings-bier een volks-drank worden, dan is het daartoe een hoofdvereischte, dat het algemeen verkrijgbaar wordt gesteld — en hieraan hoop ik zoo veel mogelijk te voldoen.

Mijn fabrijkgebouw, op *den Oorsprong*, ten volle met andere werkzaamheden bezwaard, laat niet toe, om daarbij nog wederom een ander vak te voegen,

waarom ik besloten ben, om de eerste proeffabrijk van Konings-bier elders op te rigten, en wel, bij gebrek aan de noodige lokalen op eene andere plaats, te *Bergen-op-Zoom*, alwaar mijn neef, de Heer J. DIRKS, geschikte panden bezit, om tot het voorgestelde doel te worden ingerigt; en het is dan met en onder de leiding van dien Heer, dat de eerste proeffabrijk zal worden gedreven onder de firma van BACKER EN DIRKS.

De ligging nu dezer fabrijk is voorzeker niet gunstig in het belang der algemeene verkrijgbaarheid van het fabrijkaat. Doch daarin zullen wij, zoo veel mogelijk, trachten te voorzien, door eene vrachtvrije levering *tot vóór den wal* van alle zulke plaatsen, werwaarts van *Bergen-op-Zoom* eene directe scheepsgelegenheid is, terwijl, ingeval de verzending over verschillende veren zoude moeten plaats hebben, de frankering zal geschieden tot zoodanige plaats, als ter geregelde verdere zending het doelmatigst zal zijn.

Ter gedeeltelijke te gemoetkoming in dit bezwaar, verlangen wij niets meer, dan eene portvrije correspondentie.

6. En wat nu eindelijk betreft de vraag, of het Konings-bier wel altijd in genoegzame hoeveelheid zal te bekomen zijn, hierop moet ik antwoorden, dat dit eene zaak is van later zorg.

Wij zijn niet verwaand genoeg, om te gelooven, dat ons fabrijkaat boven allen lof verheven zal zijn, en dat het zulken algemeenen bijval vinden zal, dat het zoo maar dadelijk in groote hoeveelheid naar Oost en West zal ontboden worden: verre van dáár: de ondervinding heeft ons genoeg geleerd, hoe lang men

soms, bij eenig nieuw fabrijkaat, heeft te worstelen (en dit niet enkel onder de mindere standen) met vooroordeel en tegenwerking, en rekenen er ook op van in deze ons aandeel te zullen ondervinden, om welke reden wij ook, getrouw aan onze leer, in de uitgestrektheid van onze proeffabrijk, de matigheid zullen betrachten.

Wij rekenen er wel eenigzins op, dat, door de welligt hier en daar opgewekte geestdrift, de eerste bestellingen aanzienlijk zullen zijn; doch deze zullen ons niet verleiden, tot het volstoppen van al onze vaste panden met Konings-bier, om alzoo gevaar te loopen, van te blijven zitten met kelders met zuur bier, waarvan, zoo als ieder weet, het verschrikkelijke tot een spreekwoord geworden is.

Neen! de tweede, derde en vierde bestelling zullen eerst in staat zijn, om ons den maatstaf aan te wijzen, naar welken wij onze inrigting zullen uitbreiden; en mogt het verlangen van het algemeen de uitgestrektheid van ons lokaal te *Bergen-op-Zoom* te boven gaan, dan zal geene kleingeestigheid ons terughouden, eene afdeeling van ons bedrijf over te brengen naar eenig ander gedeelte van ons Vaderland, waartoe, welligt, in ons eigenbelang omtrent het transport, zoodanige plaatsen het eerst in aanmerking zullen komen, waar het Konings-bier het meest getrokken zal zijn; maar tot zoo lang, verzoeken wij verschooning, voor het onbeantwoord laten van de aanvragen, die ons, boven ons tegenwoordig maximum, mogten worden gedaan.

Ziet daar, waarde Medebroeders in de leer der Matigheid! u bekend gemaakt, met hetgeen ik wensch te doen, en waartoe ik uwe medehulp verzoek. Gaat

voort met uwe bespiegelingen, en reikt mij, als practicus, de hand; licht mij verder voor, en gij zult in mij eenen getrouwen handlanger vinden; deelt mij uwe aanmerkingen mede omtrent mijn fabrijkaat, en ik zal die, zoo veel ik kan, ter harte nemen. Veel van uwe redekaveling gaat mijn verstand te boven; dit bewijst, hoe verre ik beneden u sta, en hoe weinig het mij voegen zoude, u les te willen geven; maar zoolang ik mij bij mijne leest houde, zult gij mij eenen enkelen goeden raad wel ten beste houden.

Zij is deze!

Welke drank, hetzij Konings-, hetzij ander bier, gij als volks-drank wenscht in te voeren, tracht zoo veel mogelijk het aftappen van denzelven op kruiken te bevorderen. — Waarlijk! gelooft mij! het beste middel, om het gebruik van sterken drank te weren, zoude zijn, om den jenever in open vaten te laten verslaan. Als het u gelukken mogt, dien zoodanig toegediend te krijgen, zoudt gij eens zien, hoe de liefhebbers hem verachten zouden: — en zoudt gij dan kunnen toestaan, dat uw volks-drank op die zelfde wijze mishandeld wierd, en beroofd van dat weinigje geestkracht, dat hij bezit? Neen, niet alzoo! Predikt alom de leer der aftapperij, en laat u door geen bedenkingen daarvan afschrikken. Leert de herbergiers in uwe stad of dorp, hoe zij de kruiken hebben te vullen, en nader aan te vullen, tot op een duim breed boven aan; hoe zij die gestopte kruiken moeten laten staan, tot den volgenden dag, om ze als dan in den kelder weg te leggen: — en dat de eerste kurk, die van de kruik springt, het sein is, om al de overige overeind te zetten, tot waarborg voor het behoud van kruiken en van bier.

En gij, Nederlandsche huismoeders! belieft het u ook niet, van een vaatje Konings-bier gediend te zijn? ei lieve, wat ik u bidden mag, laat het dan geen weken op het vat liggen! — Het is waar, ik stem u toe, dat het op kruiken wel wat te lekker voor de keuken wordt; maar hetzelfde, dat gij gewaar wordt, wanneer uwe Champagne goed mousseert, kunt gij uwe dienstboden laten genieten, voor weinige centen, aan schuimend bier. Zuur bier maakt zure gezigten, en men kan het der keukenmeid altijd aanzien, als het biervat over de helft raakt, terwijl een schuimend kruikje, ondanks het tegen den zolder springt, eene vrolijke stemming opwekt voor den ganschen dag.

Ik erken het, het keukenbier zal niet meer zoo strekkelijk zijn — maar wat nood? Zijt gij gegoed, hebt dan een kermisvaatje over, voor uw getrouw volk; het is niet alles weg; gij zult uwe schoonmaakster en uwe waschvrouw geen borrels behoeven te schenken, en voor hetgeen het meer mogt kosten, vindt gij in vrolijke gezigten en inwendig genot uw loon. Gedoogen uwe omstandigheden zulke roekeloosheid met het bier niet; welaan! zet uw volk op rantsoen; geeft het eens, tweemaal, driemaal in de week, bier, en laten zij voor het overige water drinken. Zoodoende zal het u niets meer kosten; uwe dienstboden zullen er gezond bij blijven, en, voor één glas bier uit de kruik, u dankbaarder zijn, dan voor zeven uit het vat.

En nu nog een enkel woord aan u, Heeren Bierbrouwers in den lande! Gij trekt immers het harnas niet tegen mij aan? dit zou onredelijk zijn; ik trek tegen uw

fabrijkaat niet te veld, maar tegen den jenever. Gij ziet immers, hoe ik ook uwe partij trek, door aan te toonen, hoe uw kostelijke drank soms erbarmelijk wordt verknoeid. — Ik geloof niet, dat uw bedrijf, door het mijne, iets in het minst zal lijden. Of zou dat nieuw geknoei in staat zijn, om uw bier, dat toch bij een iegelijk uwer, volgens uw eigen getuigenis, het beste is, dat gebrouwen wordt, te verdringen? Neen, voorzeker niet! gij bezit, in het recept van uwen vader en grootvader, een Octrooi op uwe kwaliteit, dat niemand u ontnemen zal; en het bier uit *den Os*, *den Ezel* en *het Anker*, zal, trots alle Konings-bier, wel altijd, bier uit *den Os*, *den Ezel* en *het Anker* blijven.

En nu, mijne landgenooten! zij ten slotte, aan u de zaak aanbevolen. Ik weet het: *wie timmert aan den weg heeft veel beweg:* zoo zal het ook mij gaan met mijne openlijke optreding met mijn Konings-bier; maar wat ik u bidden mag, bedenkt, dat ik van het op te trekken gebouw thans slechts de eerste grondslagen leg, en dat het aan u zal staan, mij, bij den verdere opbouw, met raad en hulp bij te staan. Zoo verdienstelijk als het zijn zal, wanneer gij mij *bij tijds* uwe aanmerkingen mededeelt op mijn plan, zoo leelijk zal het u staan, wanneer gij het stilzwijgen bewaart, ten einde, wanneer het te laat is, bij ontdekking van eenigen mistand, met zelfvoldoening te kunnen uitroepen: »dat kon niet anders, »dat heb ik wel gedacht!"

De Oorsprong bij *Arnhem*,
September 1839.

TARIEF

VAN HET

KONINGS-BIER.

VOLG NOMMER.	SOORTEN.	PRIJS PER NED. VAT VAN 100 KAN.	
	DUN-BIER.		
1.	BRUIN.	*f* 4	—
2.	GEEL.	4	50
3.	WIT.	5	—
	TAFEL-BIER.		
4.	BRUIN.	5	50
5.	GEEL.	6	—
6.	WIT.	6	50
	DUBBEL-BIER.		
7.	BRUIN.	7	—
8.	GEEL.	7	50
9.	WIT.	8	—
	ZWAAR-BIER.		
10.	BRUIN.	8	50
11.	GEEL.	9	—
12.	WIT.	9	50
	DRIEDUBBEL-BIER.		
13.	BRUIN.	10	—
14.	GEEL.	10	50
15.	WIT.	11	—
	Een stel proeven dezer vijftien soorten met de Kruiken en de Mand.	3	—

De aflevering geschiedt in den regel in vaatjes van 100 en van 50 kan. Deze worden op rekening gesteld, en over het bedrag van het geleverde, na aftrek der terug ontvangen fust, alle drie maanden gedisponeerd.